"Ekman, duyguların analizi ve yalan söyleme konularında tartışmasız en önemli isim. Saptamaları daima doğru, zekice, bilgilendirici ve akla yatkın."

New York Times Book Review

Ne Düşündüğünü Biliyorum

Sosyal Çevrede, İş Ortamında ve Evlilikte Aldatılmamanın Yolları

Paul Ekman

Koridor

NE DÜŞÜNDÜĞÜNÜ
BİLİYORUM

Sosyal Çevrede,
İş Ortamında ve
Evlilikte Aldatılmamanın Yolları

Paul Ekman

Eğer durum tam da olması gerektiği gibi görünüyorsa, en büyük olasılık durumun tamamen kurgu olduğudur. Sahtelik fazla belirginse, o zaman diğer ihtimal, hiçbir şeyin sahte olmadığıdır.

Erving Goffman, **Stratejik Etkileşim**

Toplumda bireylerin gelişmesi ve insan bilincinin dengelenmesi için sıradan kamuflajdan tutun da şiirsel bakış açısına kadar her seviyede, gizlemek, yanlış bilgilendirmek, muğlakta bırakmak, hipotez kurmak ve yalan uydurmak için dilbilgisi hakimiyeti vazgeçilmezdir.

George Steiner, **Babil'den Sonra**

Eğer yalanın dürüstlük gibi sadece tek bir yüzü olsaydı, daha iyi bir durumda olurduk. Böylece yalancının söylediği şeyin tam aksini doğru olarak kabul ederdik. Fakat dürüstlüğün tersinin yüz binlerce şekli ve sınırsız bir alanı vardır.

Montaigne, **Denemeler**

Olağanüstü bir arkadaş ve
meslektaş olan Erving Goffman ile
bana hem sırdaş olup hem de eleştirmenlik
yapan karım Mary Ann Mason'a ithafen

İçindekiler

Teşekkür		7
Giriş		9
BİR •	Yalan Söyleme, Sızıntı ve Aldatma Belirtisi	20
İKİ •	Yalanlar Neden Başarısız Olur?	39
ÜÇ •	Sözcüklerden, Ses Tonundan veya Beden Dilinden Yalan Söylendiğini Tespit Etme	79
DÖRT •	Yüzdeki Aldatma Belirtileri	127
BEŞ •	Tehlikeler ve Önlemler	168
ALTI •	Yalan Avcısı Olarak Poligraf	200
YEDİ •	Yalan Kontrolü	253
SEKİZ •	Doksanlı Yıllarda Yalan Teşhisi	295
DOKUZ •	Toplum Hayatında Yalan	317

ON • Yalan Söyleme ve Yalan Avcılığıyla İlgili Yeni Bulgu ve Fikirler 345

ON BİR • Mikro, Tehlikeli ve Fark Edilmesi Zor Olan Yüz İfadeleri 370

Sonsöz 383

Ek Bölüm 389

Teşekkür

1963 ve 1981 yılları arasında sözlü olmayan iletişim üzerine sürdürmüş olduğum araştırmalarıma verdiği destekten dolayı Ulusal Ruh ve Sinir Hastalıkları Enstitüsü'nün Klinik Araştırmalar Bölümü'ne çok müteşekkirim. Ulusal Ruh ve Akıl Sağlığı Enstitüsü'nün Araştırmacı Bilim Adamı Ödül Programı, öncelikle yirmi yıldan uzun süren araştırma programımın bitmesini ve bu kitabın yazılmasını teşvik etmiştir. 4. ve 5. bölümlerde bahsedilen bazı araştırmalara katkıda bulundukları için Harry F. Guggenheim ve John D. ve Catherine T. MacArthur Vakfı'na, aynı zamanda yirmi yıldan fazla birlikte çalıştığım Wallace V. Friesen'e de teşekkür etmek istiyorum, yukarıdaki bölümlerde bahsi geçen bulgular yarı yarıya kendisine aittir. Bu kitap içerisinde bulunan fikirler ilk olarak bu yirmi yıllık diyalog içerisinde filizlenmiştir.

Arkadaşım, meslektaşım ve hocam Silvan S. Tomkins'e taslakla ilgili tavsiyeleri ve yorumları, ayrıca bu kitabı yazarken vermiş olduğu teşvikten dolayı minnettarım. Metni farklı uzmanlık alanlarından ele alan sayılı arkadaşlarımın eleştirilerinden de

istifade ettim. Fizikçi Robert Blau, dava avukatı Stanley Caspar, yazar Jo Carson, emekli FBI ajanı Ross Mullaney, politik düşünür Robert Pickus, psikiyatr Robert Ornstein, ve yönetim danışmanı Bill Williams. İlk okurum olarak karım Mary Ann Mason, sabırlı ve eleştirilerinde yapıcıydı.

Farklı görüşlerimizden keyif alan –ki bunlar çelişkili bakış açıları değildi– ve yalan söyleme konusuyla tamamen farklı bir açıdan ilgilenen Erving Goffman'la bu kitaptaki fikirler üzerine pek çok kez müzakerelerde bulundum. Onun da taslakla ilgili yorumlarından istifade edebilirdim ancak kendisi ben metni göndermeden evvel, beklenmedik bir şekilde öldü. Bu nedenle okuyucularım ve ben, onunla yaptığım karşılıklı diyaloglarımızın sadece aklımda kalan kısmıyla yetinmek zorunda kaldık.

Giriş

15 Eylül 1938; yalanların en çirkini ve en ölümcülü başlamak üzereydi. Almanya'nın şansölyesi Adolf Hitler ve Büyük Britanya Başbakanı Neville Chamberlain ilk defa karşılaşılacaklardı. Bunun, başka bir dünya savaşını önlemenin son ümidi olabileceğini düşünen tüm dünya onları izliyordu (Sadece altı ay önce Hitler'in orduları Almanya topraklarına katmak üzere Avusturya'ya girmişti. İngiltere ve Fransa o ana kadar protesto etmekten daha fazlasını yapamamıştı). Hitler, Chamberlain'le görüşme yapmadan üç gün önce, 12 Eylül'de, Almanya topraklarına katmak üzere Çekoslovakya bölgesini ele geçirmek istiyordu ve bu nedenle ülkede karışıklık çıkmasını sağlamıştı. Hitler halihazırda Alman Ordusu'nu Çekoslovakya'ya saldırmak üzere seferber etmişti fakat ordunun eylül sonuna kadar hazırlanması mümkün değildi.

Eğer Çekleri, ordularını seferber etmeden birkaç hafta daha oyalayabilirse, Hitler bir sürpriz saldırı avantajını kazanmış olacaktı. Hitler zaman kazanmak için, Çeklerin onun istekleri doğrultusunda hareket etmeleri durumunda barışın korunacağı sözü-

nü vererek, savaş planlarını Chamberlain'den gizledi. Chamberlain bu duruma kandı ve Çekleri, daha uzlaşma zemini varken ordularını seferber etmemeleri konusunda ikna etmeye çalıştı. Hitler'le yaptığı görüşmeden sonra Chamberlain kız kardeşine şöyle yazıyordu: "... Yüzünde gördüğüme inandığım tüm katılığa ve acımasızlığa rağmen, karşımda söz verdiği zaman sözüne güven duyulabilecek bir adam olduğu izlenimini edindim." Chamberlain beş gün sonra parlamentoda, Hitler'in sözlerine şüpheyle bakanlara kendi politikasını savunarak, Hitler'le yaptığı kişisel görüşmenin, Hitler'in "sözünün eri" bir adam olduğunu söylemesine imkan verdiğini ifade etti.

On beş yıl önce yalan konusunu incelemeye başladığımda çalışmalarımın böyle bir yalanla ilintilenebileceği hiç aklıma gelmemişti. Bu araştırmanın sadece akıl ve ruh hastalarıyla ilgilenenler için yararlı olacağını düşünmüştüm. Yalan söyleme üzerine yaptığım çalışmalar, elde ettiğim bulguları –yüz ifadeleri evrenselken jestlerin her kültürde farklı oluşunu– terapistlere öğretirken bana, bu sözlü olmayan davranışlara bakarak hastaların yalan söyleyip söylemedikleri anlaşılır mı sorusunun yöneltilmesiyle başladı. Bu genellikle bir sorun teşkil etmez ancak intihara teşebbüsten hastaneye getirilen hastalar kendilerini daha iyi hissettiklerini söylediklerinde bu durum önem kazanır. Her doktor, hastane gözetiminden çıkar çıkmaz intihar edebilecek bir hasta tarafından kandırılmaktan korkar. Gerçek hayatta yaşadıkları endişeler, insan iletişimi üzerinde önemli bir soru olarak öne çıkmıştı. İnsanlar, çok üzgün oldukları zamanlarda bile, etrafa verdikleri mesajları kontrol edebilirler miydi? Veya vücut dilleri, kelimeler arkasında saklananları açığa çıkarabilir miydi?

Yalan söylemeyle ilgili bir örnek bulmak için psikiyatrik hastalarla yaptığım görüşmelerin filmlerini inceledim. Bu filmleri, başka bir amaç –akıl hastalıklarının çeşidi ve derecesinin teşhi-

sinde yardımcı olması amacıyla ifadeleri ve vücut hareketlerini birbirinden ayırıp belirlemek– için çekmiştim. Ama şimdi, yalan söylemek üzerine odaklanmıştım, birkaç filmde yalan söyleme emareleri olduğunu fark ettim. Ancak sorun, bunların ne kadar kesinlik ifade ettiği idi. Sadece birinde –mülakattan sonra olanlar nedeniyle– şüphe götürecek hiçbir şey yoktu.

Mary 42 yaşında bir ev hanımıydı. Son üç intihar teşebbüsü oldukça ciddiydi. Yüksek dozda aldığı uyku haplarıyla ölmeden önce birilerinin onu bulması sadece bir tesadüftü. Hikayesi diğer orta yaş bunalımına giren kadınlarınkinden pek farklı değildi. Çocukları büyümüştü ve artık ona ihtiyaçları kalmamıştı. Kocası işleriyle fazla meşgul görünüyordu. Mary kendini işe yaramaz hissediyordu. Hastaneye gelmeden önce, uykusu düzensizleşmiş ve artık ev işleriyle başa çıkamaz hale gelmişti, zamanının çoğunu kendi başına oturup ağlayarak geçiriyordu. Hastanede geçirdiği ilk üç haftasında grup terapi ve ilaç tedavisi görmüştü. Uygulanan tedaviye çok iyi yanıt veriyor gibiydi; tavırları canlanmıştı ve artık intihar etmekten söz etmiyordu. Çektiğimiz filmlerin birinde doktora kendini ne kadar iyi hissettiğini anlatırken, bir hafta sonu tatili için izin istiyordu. Ancak bu olayın ertesinde, izni almadan hemen önce, söylediklerinin yalan olduğunu itiraf etti. Hâlâ şiddetle intihar etmek istiyordu. Hastalığı bir yıl sonra nüksetmesine rağmen, Mary hastanede üç ay kaldıktan sonra fevkalade bir iyileşme göstermişti. Artık hastaneden çıkmıştı ve görünüşe göre uzun süredir sağlıklı bir şekilde yaşamına devam ediyordu.

Mary ile yapılan mülakat filmi pek çok genci yanıltmıştı, hatta filmi seyrettirdiğim çoğu deneyimli psikiyatr ve psikologları bile. Yalan söylediğini gösteren herhangi bir işaret bulmak için tüm vücut hareketleri ve mimikleri ağır çekimde kontrol edip tekrar tekrar üzerinden geçerek yüzlerce saat inceleme yapmıştık. Doktorun,

onun gelecek planlarıyla ilgili sorusuna cevap vermeden önce, kısa bir tereddüt anında, ağır çekimde yüzünde kısa süreli bir üzüntü ifadesi yakaladık. Bu mimik o kadar hızlıydı ki filmi izlediğimiz ilk birkaç seferde bu ifadeleri kaçırmıştık. Bu gibi kısa *mikro ifadelerin,* gizlenmiş duygulara delil teşkil ettiği fikrini edindikten sonra, genellikle bir gülüşle hemen kapatılabilen, daha pek çok davranışı araştırıp ortaya çıkarttık. Aynı zamanda *bir mikro vücut hareketi* de yakalamıştık. Mary sorunlarıyla nasıl baş ettiğini doktoruna anlatırken bir parça silkindi – bu tam bir silkinme değildi, sadece bu hareketin bir bölümüydü. Sadece bir elini çevirerek bunu yapabilir ya da ellerini hareketsiz bırakarak omuzlarından birini bir anlık silkebilirdi.

Biz farklı bir aldatma belirtisi yakaladığımızı düşündük ancak bu bir keşif miydi yoksa kafamızda kurduğumuz bir hayal mi, emin olamıyorduk. Bir insanın yalan söylediğini bildiğinizde, tamamen masum bir davranış bile size şüpheli gelebilir. Sadece kişinin yalan söyleyip söylemediği bilgisinden etkilenmeksizin yapılan objektif ölçümler, bulduklarımızın doğruluğunu test edebilirdi. Elde ettiğimiz verilerin kişiye özgü davranışlar olup olmadığının doğrulanması için pek çok kişinin incelenmesi gerekiyordu. Eğer bir kişinin yalan söylerken gösterdiği davranışlar diğerleri için de bir delil teşkil ederse, kendisine yalan söylenip söylenmediğini anlamaya çalışanların, yani yalan avcılarının işleri daha da kolaylaşacaktı; ne var ki yalan söyleme belirtileri kişiye özgü de olabilirdi. Mary'nin yalanından sonra vücut bulan, inceleyeceğimiz insanların özellikle yalan söyledikleri sırada hissettikleri yoğun ve olumsuz duyguları tamamen gizlemeye yönlendirildikleri bir deney tertip ettik. Araştırma için kullandığımız denekler oldukça keyif kaçıran, kanlı ameliyat sahneleri içeren bir film izlerken, izledikleri filmi görmeyen bir mülakatçıdan gerçekte hissettikleri sıkılma, acı ve iğrenme duygularını

gizleyip onu hoş bir film izlediklerine ikna etmeye çalışacaklardı. (4. ve 5. bölümlerde bulgularımızdan bahsedilmiştir).

Bir yıl kadar olmamıştı –yalan üzerine yaptığımız deneylerin daha başlangıç dönemindeyken– farklı tür yalanlarla ilgilenen insanlar beni arayıp buldular. Araştırmalarım ve tekniklerim casus olduğundan şüphelenilen Amerikalıları yakalamak amacıyla kullanılabilir miydi? Yıllar geçtikçe, hasta ve doktor arasındaki aldatma belirtileri üzerine yaptığım analizler bilimsel dergilerde yayınlandı, araştırmalar yoğunlaştı. Eğer bakanları koruyan görevliler bu konuda eğitilirse, suikast yapmayı aklına koymuş bir teröristi yürüyüşünden ve davranışlarından ayırt edebilirler miydi? Bir şüphelinin yalan söyleyip söylemediğini daha iyi ayırt etmek için FBI'a polislerini nasıl eğitebileceğini gösterebilir miydik? Artık biri bana, üst düzey müzakerecilere, rakiplerinin yalan söyleyip söylemediği hususunda yardım etmemi istese ya da Patricia Hearst'in bir banka soygunu sırasında çekilmiş fotoğrafına bakarak, bu işi gönüllü mü gönülsüz mü yaptı diye sorsa şaşırmayacaktım. Son beş yılda ilgi uluslararası bir boyuta ulaşmıştı. Amerika'ya dost olan iki ülke temsilcisi ve Sovyetler Birliği'nde konferans verirken, bir "elektrik kurumunda" sorgulamadan sorumlu olduklarını söyleyen resmi görevliler benimle bağlantı kurmuştu.

Bu ilgiden pek memnun değildim. Bulgularımın yanlış kullanılmasından, yorum yapılmaksızın kabul edilmesinden, aceleye getirilmesinden korkuyordum. Vücut dilinin kriminal, politik ve diplomatik aldatmaların çoğunda genellikle belirgin olmayacağını düşünüyordum. Bu sadece bir önseziydi. Sorulduğunda nedenini açıklayamıyordum. Bu açıklamayı yapabilmek için önce insanların neden yalan söylerken devamlı hata yaptıklarını öğrenmeliydim. Yalanların tümü başarısız değildi. Bazıları kusursuzca söyleniyordu. Yalan söylerken görülen belirtilerin –bir mimiğin yüzde uzun süre kalması, eksik bir hareket, sesteki ani bir

değişim– her zaman yapılması gibi bir durum söz konusu değildi. Yalanı söyleyen kişiyi ele veren, sahte işaretlerin de bulunması gerekmezdi. Ama yine de yalanı ortaya çıkaracak bazı işaretler olduğunu biliyordum. En usta yalancılar bile kendi davranışları tarafından yakayı ele verebilirlerdi. Yalanın ne zaman başarılı olacağı ya da olamayacağının anlaşılması, aldatma belirtilerinin nasıl anlaşılacağı ve ne zaman üzerinde durulmayacağı, yalanlar, yalan söyleyenler ve yalan avcılarının nasıl farklılık gösterdiklerini bilmekle bağıntılıdır.

Hitler'in Chamberlain'e söylediği yalanla Mary'nin doktoruna söylediği yalan, ortada ölüm söz konusu olduğu için çok tehlikeli aldatmalardan sayılır. Her ikisi de gelecekle ilgili planlarını gizleyip yalanlarının ana teması olarak hissetmedikleri duyguları taklit ettiler. Ancak ikisinin yalanı arasında muazzam bir fark vardı. Hitler, ileride doğal oyuncu diye tanımladığım insanlara bir örnektir. Hitler doğuştan kabiliyetli olmasının yanı sıra yalan konusunda Mary'den daha fazla tecrübeliydi.

Bunun yanı sıra Hitler yanlış yönlendirilmeye hazır birini aldatma avantajına sahipti. Chamberlain, Çekoslovakya sınırlarının Hitler'in isteği doğrultusunda yeniden çizilmesi halinde onun savaşa niyetli olmadığı yalanına inanmaya hazır, gönüllü bir kurbandı. Aksi halde uzlaşmacı politikasının başarısızlığa uğradığını, tam aksine ülkesini zayıflattığını kabul etmek zorundaydı. Benzer bir konuda, siyasi bilimler uzmanı Roberta Wohlstetter, silahlanma yarışında aldatmaca analizlerinde bu konuya dikkati çekmiştir... 1936'da İngiltere-Almanya Deniz Paktı'nı Almanların ihlal etmesi üzerine yapılan müzakerelerde şöyle dedi: "... Aldatan ve aldatılan kişinin... hataları sürdürmede ısrarlı oluşlarında bir menfaat ilişkisi vardır. İkisi de yapılan anlaşmanın ihlal edilmediği yalanını saklama ihtiyacı hissetmektedir. Britanyalıların silahlanma yarışındaki korkusu Hitler tarafından çok

güzel bir şekilde manipüle edilerek, Britanyalıların (İtalyanlara ve Fransızlara danışmaksızın) Versailles Paktı'nı zımnen tekrar gözden geçirip düzeltebilecekleri bir deniz anlaşmasıyla neticelendirilmiştir ve Londra'nın silahlanma korkusu, yeni anlaşmanın ihlal edildiği gerçeğini kabul etmesine ve bunu tanımasına engel olmuştur."

Aldatmaların çoğunda kurban, yalancının yaptığı hataları önemsemez; belirsiz bir tavır sergilemesi yalanı fark ettiğinin en iyi göstergesidir. Yalanın ortaya çıkması gibi korkunç bir durumla karşılaşmamak için karşılıklı anlaşmışlar gibi yalancıya yardım eder. Karısının onu aldattığını gösteren işaretleri görmezden gelen bir koca, en azından toplumda boynuz yiyen biri olarak görülüp aşağılanmamak ve boşanmayı önlemek amacıyla bu olayın ortaya çıkma zamanını erteleyebilir. Hatta karısının ihanetini kendi kendine itiraf etmiş olsa bile, yüz göz olmamak ve aldatıldığı gerçeğini kabullendiğini karısına bildirmemek için yalan ortaya çıkmasın diye ona destek bile verebilir. Ne kadar küçük bir ihtimal olursa olsun, hiçbir şey açıkça söylenmedikçe, hâlâ karısını yanlış anlamış olduğu ve aldatılmadığı umudunu taşıyabilir.

Ancak her kurban bu kadar gönüllü değildir. Bazı zamanlar, bir yalana iştirak ederek ya da görmezden gelerek kazanılacak bir şey yoktur. Sadece bazı yalan avcıları, bir yalanı ortaya çıkarttığında kazanırlar ve kaybedecekleri hiçbir şey yoktur. Ve yine sadece bankada kredilerden sorumlu memurlar ve sorgu yargıçları aldatıldıklarında kaybederler ve her ikisi de yalan söylendiğini fark edip gerçeği gördüklerinde işlerini iyi yaparlar. Genellikle kurban, yanlış yönlendirilerek ya da söylenen yalanı fark ederek kazanır ya da kaybeder fakat bu kazanım ve kayıplar aynı miktarda olmayabilir. Doktorun Mary'nin yalanına inanarak küçük bir menfaat elde etme ihtimali vardı. Eğer Mary gerçekten depresyonda değilse, onun iyileşmesindeki katkılarından dolayı

bir miktar övgü alabilirdi. Ancak tamamıyla iyileşmediyse, doktorun kaybı fazla olmayacaktı. Chamberlain'in aksine doktorun tüm meslek hayatı söz konusu değildi. Bu durum hâlâ bir sorun teşkil etmekle birlikte, doktor herkesin ortasında Mary'nin yalanını anladığını gösteren bir düşünceyi kabullenmemişti. Doktorun, Mary tarafından aldatıldığında kaybedecekleri, doğru söylediğinde kazanacaklarından daha fazlaydı. 1938'de Chamberlain için artık çok geçti. Hitler'in güvenilmeyen biri olması ve savaş dışında onun saldırganlığını durduracak bir şey bulunmaması demek, Chamberlain'in kariyer hayatının sonu ve engel olabileceğini düşündüğü savaşın başlaması demekti.

Chamberlain'in Hitler'e inanma güdülerinden tamamen ayrı olarak, söylenen yalanın başarılı olması muhtemeldi, çünkü ortada saklanacak güçlü bir duygusal yoğunluk yoktu. Gizlenen duygulardan birinin, elde olmayan sebeplerle dışa vurulması pek çok yalanı başarısız kılar. Yalan söylenirken hisler ne kadar yoğun olursa, duygu çeşitliliği de o kadar artar ve bu da yapılacak hatalar nedeniyle yalanın ortaya çıkma ihtimalinin yükselmesi demektir. Hitler kesinlikle suçluluk hissetmiyordu. Hissedilen bir duygu, yalancı için iki misli problem anlamına gelir – sadece bu duyguların kendini belli etmesi değil, aynı anda duymuş olduğu vicdan azabı yalancının hatalar yapmasına sebep olur ve böylece yakayı ele verir. Hitler hayatı boyunca, Almanya'nın utanç verici askeri bir yenilgi almasına neden olduğu söylenen bir ülkenin temsilcisine yalan söylediği için suçluluk duymayacaktı. Mary'nin aksine, Hitler kendi için önemli olan sosyal değerlerini kurbanıyla paylaşmamıştı. Ona karşı ne bir hayranlık ne de bir saygı besliyordu. Mary ise yalanının başarılı olabilmesi için, içindeki yoğun duyguları gizlemek mecburiyetindeydi. Onun intihar isteğini tetikleyen acılarını ve umutsuzluklarını bastırmak zorundaydı. Ve doktorlarına yalan söylediği için her şekilde kendini suçlu hissediyordu;

onları seviyor, onlara hayranlık duyuyor ve istediklerinin sadece kendine yardım etmek olduğunu biliyordu.

Tüm bu nedenlerden dolayı intihar etmek isteyen bir hastanın ya da yalan söyleyen bir eşin yalanını ortaya çıkarmak, bir diplomatın, ikiyüzlü bir ajanınkini ortaya çıkarmaktan ziyadesiyle kolaydır. Fakat bu, her diplomat, her suçlu ve her istihbarat ajanının mükemmel bir yalancı olduğu anlamına gelmez. Hatalar her zaman yapılabilir. Yaptığım araştırmalar insanlara, yalan söyleme belirtilerini ve yanlış yönlendirmeyi tespit etme olasılığını hesaplama imkanı verecektir. Kriminal ve politik yalanları yakalamak isteyenlere benim önerim, vücut dilini gözden kaçırmamaları, aynı zamanda daha tedbirli olmak amacıyla ayrımları iyi yapmaları ve fırsatları daha iyi gözetmeleridir.

Yalan söylendiğini gösteren davranışlara dair bazı deliller olsa bile, henüz kesin olarak bunlar kanıtlanmış değildir. İnsanların neden ve nasıl yalan söyledikleri, yalanlarında ne zaman başarısız oldukları üzerine yapmış olduğum analizler ile yalan üzerine yapılan deneyler, tarihi ve imgesel olaylar birbirleriyle örtüşüyor. Ancak bu teorilerin ileride yapılacak, daha üst düzey araştırmaları ve eleştirel müzakereleri ne yönde etkileyeceğini bilme şansımız yoktur. Bu kitabı yazmak için tüm cevapların elime geçmesini beklememeye karar verdim. Çünkü yalan avcıları beklemiyordu. Verilen ödül büyük olunca, aldatma belirtilerini belirleme çalışmaları çoktan başlamıştı. Tüm bu delil ve argümanlardan uzak olan "eksper"lerin, işçi almak ve jüriye ifade vermek üzere yalan gözetmeni olarak hizmet vermeleri isteniyordu. Yalan makinesini kullanan bazı polis ve görevlilerin, yalan söylenildiğini gösteren belirtileri anladıkları düşünülüyordu. Onların eğitiminde verilen bilgilerin yarısı, şahit olduğum kadarıyla yanlıştı. Gümrük memurları, kaçakçılıkla ilgili aldatma belirtilerini anlama konusunda ayrı bir eğitime tabi tutuluyorlardı.

Bana bu eğitimde çalışmalarımın kullanıldığı söylendi fakat eğitim materyallerini görmek için istekte bulunduğumda "En kısa sürede size döneceğiz" şeklinde tekrarlanan vaatlerden başka bir cevap alamadım. Ayrıca işleri gizli olduğu için istihbarat ajanlarının ne yaptığını bilmek de mümkün değildi. İlgilendiklerini biliyorum, çünkü altı yıl önce Savunma Departmanı elverişli ve tehlikeli durumlar hakkında onlara ders vermem için beni davet etti. Çalışmanın işe yaradığını gördükten sonra, bu işe dahil olanların isimlerini aldım. Onlara yazdığım mektuplar ya cevapsız kaldı ya da verilen cevaplarda bana hiçbir şey söylenemeyeceği bildirildi. Toplumda tartışmasız "eksper" diye geçinenler ve bilimsel çevrede durmadan kusur bulan eleştirmenler için endişeliydim. Bu kitap, onların yanı sıra elverişli ve tehlikeli durumlarla ilgili görüşlerimi inceleyenlerin akıllarındaki soruları giderecektir.

Bu kitabı yazarken, yalnızca sonuçları ölümcül olabilecek yalanlarla ilgilenenleri hedef almayı düşünmedim. Kişilerin nasıl ve ne zaman yalan ya da doğru söyledikleri üzerine yapılan incelemelerin, insan ilişkilerinin çoğunda işe yarayacağını inanmaya başlar hale geldim. Bazı şeyler yalana girmez, en azından böyle bir ihtimal yoktur. Ebeveynler çocuklarının hazır olmadıklarını düşündükleri için seks konusunda bilgi vermekten kaçınır ve yalan söylerler, nitekim onların çocukları da, ergenliğe geldiklerinde ebeveynlerinin anlamayacağını düşünerek cinsel hayatlarını gizlerler. Öğretmen, öğrenci; doktor, hasta; karı koca; şahit, jüri; avukat, müvekkil; satıcı ve müşteri, hatta arkadaşlar arasında bile ("bana söylemez" dediğiniz en yakın arkadaşlarınız dahil) yalan söylenir.

Yalan söylemek hayatın öyle merkezi bir unsurudur ki, onu daha iyi anlamak neredeyse tüm insan ilişkilerinde işe yarar. Kimileri bu söylemden ürkebilir, çünkü onlar yalanı kınanması gereken bir şey olarak görürler. Bu görüşe katılmıyorum. Herkesin

bütün ilişkilerinde hiç yalan söylememesi gerektiğine inanmak ya da tüm yalanların açığa çıkarılmasını istemek çok basit olurdu. Ann Landers'ın okuyucularına tavsiyelerde bulunurken yapmış olduğu doğru bir tespit vardır: Gerçek denilen şey, acı veren bir sopa gibi zalimce kullanılabilir. Yalanlar da acımasız olabilir fakat tüm yalanlar böyle değildir. Bazı yalanlar, yalancıların iddia ettiğinden çok daha seyrek olarak, özgecildir. Bazı sosyal ilişkiler, sakladıkları gizemden dolayı daha eğlendirici olur. Fakat hiçbir yalancı, kurbanın kandırılmaya açık olduğu anlamını çabucak çıkarmamalı ve hiçbir yalan avcısı da tespit ettiği her yalanı ortaya dökme hakkına sahip olduğunu düşünmemelidir. Bazı yalanlar tamamen zararsızdır, hatta insancıldır. Bazı yalanları ifşa etmek ise kurbanı veya üçüncü şahısları rencide edebilir. Fakat tüm bunlar, diğer pek çok konu değerlendirildikten sonra daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır. Başlangıç noktası önce yalanın tespiti, iki temel formunun ayırt edilmesi ve aldatmada görülen iki farklı belirtiyi tespit etmek olmalıdır.

BİR

Yalan Söyleme, Sızıntı ve Aldatma Belirtisi

Richard Nixon ABD başkanlığından ayrıldıktan sekiz yıl sonra, yalan söylediğini reddetti fakat diğer tüm politikacılar gibi gerçekleri gizlediğini doğruladı. Bu, kazanması ve devlet başkanı olarak kalabilmesi için gerekliydi, şöyle bir açıklamada bulundu: "O şahıs ya da bu şahıs hakkında aklınıza estiği gibi konuşamazsınız, çünkü bir gün o kişiyi kullanmak zorunda kalabilirsiniz... Dünya liderleri hakkında da kendi görüşlerinizi belirtemezsiniz, çünkü ileride onlarla iş birliği yapmak zorunda kalabilirsiniz." Nixon, doğruyu söylememenin mazur görülebileceği durumlarda yalan kelimesinden kaçınılması hususunda yalnız değildir.[1] *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün bize bildirdiğine göre, "Modern çevrelerde, (yalan)

[1]Belki de bu tutum artık değişiyor. Jody Powell, eski Başkan Carter'in Basın Sekreteri, bazı yalanları kabul ederek, "İlk günden, bir gazeteci resmi hükümet görevlisine zor bir soru sordu, hükümetin yalan söylemeye hakkı var mıydı? Evet, buna hakkı vardı. Belli durumlarda, sadece hakkı değil aynı zamanda mutlak bir göreviydi. Beyaz Saray'da geçirdiğim dört yıl boyunca, iki sefer böyle bir durumla karşılaştım" dedi. Durumu kurtarmak için yalan söylediği bir olaydan bahsederek "Tamamen suçsuz bir grup insan için gerçek bir acı ve utanç oldu" dedi. Doğruladığı diğer yalan ise Amerikalı rehineleri İran'dan kurtarmak için askeri planların saklanmasıydı. (Jody Powell, The Other Side of the History, New York: William Morrow&Co., Inc., 1984).

kelimesi ahlaki kınamayı göstermek için kullanılan, kibar konuşmalarda uzak durulması gereken sert bir ifadedir, eş anlamlı *gerçek dışı* ve *asılsız* kelimeleri çoğu zaman nispeten daha örtülü bir anlam içerdiği için yalan kelimesi yerine kullanılır." Sevilmeyen hilekar birini yalancı diye çağırmak kolaydır ancak tüm yapmış olduğu sahtekarlığa rağmen, sevilen ve hayranlık duyulan bir insana bu kelimeyi kullanmak oldukça zordur.

Watergate skandalından önce, hasıraltı etme ve maskeleme kabiliyetleri, Cumhuriyetçi hayranları tarafından politik sağduyu olarak görülüp övüldüğü sıralarda Nixon, Demokratik Muhaliflerine yalan söyleyen kişiyi örnek getirerek, "Bu adamdan kullanılmış bir araba alır mıydınız?" diye sordu.

Gelgelelim bu konular benim yalan ve aldatma tanımlarımın dışında kalıyor (Yalan ve aldatma kelimelerini dönüşümlü olarak kullanıyorum). Pek çok insan –örneğin, bilmeden yanlış bilgi verenler– yalan söylemeden aldatır. İddia ettiği şey doğru olmamasına rağmen, Mary Magdalene (Magdalalı Meryem) olduğuna dair paranoid sanrılar gören bir kadın, yalancı değildir. Bir müşteriye kötü bir yatırım önerisi vermek, danışman yanlış bir bilgi verdiğinin farkında olmadığı müddetçe bir yalan sayılmaz. Birinin görünüş itibariyle etrafa yanlış bir izlenim vermesi her zaman yalan söyleyeceği anlamına gelmez. Bir peygamberdevesinin yaprağa benzemek için kamuflaj yapması, alnı yüksek olan bir insanın daha zeki izlenimini vermesinden farklı değildir ve yalan olarak görülemez.[2]

[2] Halk arasında yerleşmiş bu tip inançların nereden geldiğini bulmak oldukça ilginçtir. Geniş alınlı olmak, aslı olmamakla birlikte, zeka üstünlüğüne delalet eder. İnce dudaklı birinin zalim olduğu inanışı, sinirlenildiğinde dudakların büzülmesi gibi gözle görülür bir belirtiden gelmektedir. Kişilik özelliklerinin değerlendirmesinde geçici duygusal ifadelerin esas alınması bir hatadır. Böyle bir yargı, ince dudaklı insanların sinirlendikleri zaman dudaklarını devamlı surette sıkmalarından dolayı dudaklarının inceldiği anlamına gelmektedir, oysa ince

Gerçek bir yalancı yalan söylememeyi *tercih edebilir*. Kurbanı yanıltmak kasıtlı olmalı ve yalancı, kurbanı yanlış bilgilendirmek istemelidir. Yalan, toplumun ve yalancının gözünde gerekçeli olabilir ya da olmayabilir. Yalancı sevilen veya sevilmeyen, iyi ya da kötü biri olabilir. Ancak yalan söyleyen kişi, yalan söylemeyi ya da doğru söylemeyi seçebilmeli ve bu ikisi arasındaki farkı ayırt edebilmelidir. Yalan söylediklerini bildikleri halde buna engel olamayan patolojik hastalar bu özellikleri taşımamaktadır. Kendi yalanlarına inanarak mağdur olan ve yalan söylediklerinden bihaber insanlar da bu gruptandır.[3] Bir yalancı, zamanla kendi yalanına inanmaya başlayabilir. Eğer bu durum gerçekleşirse, artık o kişi yalancı olmaktan çıkar ve söylediği yalanların anlaşılması çok daha zorlaşır, bazı nedenlerden dolayı bu konuyu bir sonraki bölümde ele alacağım. Mussolini'nin başına gelen bir olay, kendi yalanına inanmanın her zaman fayda getirmediğini göstermektedir: "... 1938'de (İtalyan) ordu birliklerinin düzenlemesi sırasında, üç alaydan oluşan birlikler iki alaya düşürülmüştü. Bu, Mussolini'nin hoşuna gitmişti, çünkü ona, yarısı kadar bir rakam vermek yerine, faşizmin altmış birliği olduğunu söyleme imkanı vermişti. Fakat bu dönüşüm, savaş başlamadan hemen önce büyük bir karışıklığa sebep oldu. Yaptığı değişikliği unutunca da birkaç yıl sonra askeri kuvvetlerinin gerçek gücünü trajik bir şekilde yanlış hesapladı. Belli ki kendinden başka birkaç kişi daha bu yalana inanmıştı."

---

dudaklar kalıtsal bir özellik de olabilir. Yine kalın dudaklı insanların şehvetli olduğu inanışı görüntüsel bir delilin hatalı yorumlanmasından gelir, cinsel açıdan uyarı olduğunda dudaklara kan hücum eder ve kalınlaşır, bu durum kalıtsal bir özelliğin yanlış değerlendirilmesine neden olur; dudaklar doğuştan da kalın olabilir.

[3] Patolojik hastaların varlığını ya da kendi yalanlarının mağduru olan şahısları kabul etmiyor değilim, bu durumu belirlemek zor. Kesin olan bir şey var ki yalan söyleyen kişinin sözleri kanıt olarak alınamaz. Bir kez bu durum bilindi mi tüm yalancılar daha az ceza almak için bu tip şeyleri kullanabilir.

Bir yalan tespitinde sadece yalancının kendisi değil, hedefleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bir yalan söylenirken hedefteki kişilere, kandırılmayı istiyor musunuz, diye sorulmaz ya da yalan söyleyen kişiler, bu amaçla bir ön bildiride bulunmaz. Aktörlerin, yalancı diye çağrılması garip olurdu. Seyirciler bir süreliğine kandırılma hususunda anlaşmıştır, orada olmalarının asıl sebebi de budur. Aktörler, bir dolandırıcıyı taklit etmez, bir süreliğine sahneleyecekleri hareketlerin bilincinde olarak rollerini canlandırır. Bir müşteri bilerek, kendisine inandırıcı fakat yanlış bilgiler vereceğini söyleyen bir komisyoncunun tavsiyelerine uymaz. Psikiyatrik hasta Mary'nin, doktoruna gerçekte hissetmediği duyguları hissettiğini söylemesi, Hitler'in Chamberlain'e gidip vadettiği sözlere güvenmemesini söylemesinden farklı değildir ve yalan olarak görülemez.

Şu halde bir şeyin yalan veya aldatma sayılabilmesi için önceden tasarlanması, yalancı tarafından kendi niyetini belli edecek hiçbir ön uyarı yapılmaması ve hedefteki kişinin özellikle bu işi istememesi gerekmektedir.[4] İki temel yalan söyleme formu vardır: *Gizlemek* ve *yanlış bilgilendirmek*. Gizlemede, yalancı aslında gerçek dışı şeyler söylemeden bazı bilgileri saklamaya çalışır. Yanlış bilgilendirmede ise bir adım daha ileriye gidilmiştir. Yalan söyleyen, sadece gerçekleri gizlemez, aynı zamanda sahte bilgileri gerçekmiş gibi sunar. Aldatmada başarı sağlayabilmek için, çok defa gizleme ve yanlış bilgilendirmenin kombine edilmesi gerekir fakat bazen yalancı sadece gizleyerek durumu kurtulabilir.

[4] Benim hedefimdeki yalanlar, Goffman'ın yüzsüz yalanlar diye tabir ettiği, "yalancının yalan söylediğini bildiği ve bunu isteyerek yaptığı, kesin olarak ispat edilebilir olanlar"dır. Goffman, doğrunun ve yanlışın daha az görünür olduğu durumlarla ilgilenmiş ve bu konu üzerine odaklanmamıştır: "Güdülen duygularla uyum içinde olmayıp gizli işler çevirenlerin, günlük işlerinde ve ilişkilerinde neredeyse hiç mantık yoktur." Her iki alıntı da, *The Presentation of Self in Everyday Life* adlı kitaptan alınmıştır (New York, Anchor Books, 1959, s. 59, 64).

Herkes gizlemeyi yalancılık olarak addetmez, hatta yanlış bilgilendirmeden daha takdir edilesi bir eylem olarak görür. Eğer doktor hastasına, hastalığın ölümcül olduğunu söylemezse; koca, öğle yemeği molasını karısının en iyi arkadaşıyla birlikte bir motelde geçirdiğinden bahsetmezse; polis, şüpheliye avukatıyla yaptığı görüşmenin bir "böcek" tarafından kaydedildiğini bildirmezse yanlış bir bilgi vermemiş olur, ama yine de bu örnekler, benim yalan tanımımdaki unsurları taşımaktadırlar. Hedeflere kandırılmak isteyip istemedikleri sorulmamış, bir ön uyarı yapılmamış ve önceden tasarlanarak hareket edilmiştir. Bilgi, bir rastlantı sonucu değil bilerek ve kasti olarak gizlenmiştir. Aldatmada rıza olması ve bir ön uyarının yapılması halinde, gizlemenin yalan olmadığı istisnalar vardır. Eğer karı koca, doğrudan sorulmadıkça girdikleri ilişkileri söylemeyecekleri bir açık evlilik yapmışsa, otelde yapılan buluşmanın gizlenmesi bir yalan olmaz. Eğer hasta doktorundan, haberler kötü olursa kendisine söylememesini rica ederse, bu bilgiyi gizlemek de yalan sayılmaz. Resmi olarak, her şekilde şüphelinin, avukatıyla gizli görüşme hakkı vardır ve bu hakkın ihlali her zaman bir yalandır.

Seçme şansları olsaydı yalancılar genellikle gizlemeyi, yanlış bilgilendirmeye tercih ederlerdi. Çünkü pek çok avantajı vardır. Bunlardan sadece biri, gizlemenin yanlış bilgilendirmeden daha kolay olmasıdır. Hiçbir şey uydurmaya gerek yoktur. Tüm hikayeyi tam olarak ayrıntıları ile hazırlamadan önce, yakalanma ihtimali bulunmaz. Abraham Lincoln'ün, yalancı olmak için yeterince iyi bir zekaya sahip olmadığını söylediği nakledilir. Bir doktor, hastalığın ölümcül olduğunu gizlemek için hastanın semptomlarıyla ilgili yanlış bir bilgilendirme yaparsa, birkaç yıl sonra, vermiş olduğu bu bilgiler kendisine tekrar sorulduğunda çelişkili bir ifade vermemek için ne söylediğini hatırlamak zorundadır.

Gizlemek, yanlış bilgilendirmekten daha az kınandığı için de tercih sebebi olabilir. Pasiftir, aktif değildir. Hedefteki şahıs, aynı derecede zarar görse bile, yalancılar yanlış bilgilendirip gizlediklerinde kendilerini daha az suçlu hissederler.[5] Yalancı, aslında karşısındaki kişinin gerçeği bildiği ama bu durumla yüzleşmek istemediği düşüncesini, kendini rahatlatmak için devam ettirir. Böyle bir yalancı, "Kocam sağda solda oyalandığımı biliyor olmalı, çünkü hiçbir zaman öğleden sonra ne yaptığımı sormaz. Ağzımın sıkı olması büyük bir nimet; ne yaptığımla ilgili kesinlikle yalan söylemiyorum. Onu küçük düşürmek istemiyorum, ilişkilerimi kabul etmesi için onu zorlamıyorum" şeklinde düşünebilir.

Eğer bir şey gizlenirse, ortaya çıktığı zaman örtbas etmesi de çok kolaydır. Yalancı fazla bir şey uydurmak zorunda değildir. Bulunabilecek pek çok özür vardır; dikkat etmemek, daha sonra söyleme niyetinde olmak, hafıza kaybı vs. Yeminli ifade veren biri "hatırlayabildiğim kadarıyla" diyerek, daha sonra gizlediği bir şeyin ortaya çıkma ihtimaline karşı kendine bir kaçış yolu bırakır. Yalancının, aslında hatırlayıp da hatırlamadığını iddia etmesi ve bilgi vermemesi, gizleme ve yanlış bilgilendirme arasında, ortada bir yerdedir. Yalancının söyleyecek bir şeyi kalmadığında, bir soru sorulduğunda ya da bir itiraz olduğunda hatırlayamamak aklına gelir. Hafızam zayıf diyerek yapılan aldatmalarda, yalancı, yanlış bir hikayeyi hatırlama gibi bir durumun önüne geçmiş olur. Tüm bu hatırlanması gerekenler, zayıf bir hafıza için ciddi bir sorun teşkil eder. Ve eğer bir gün yalan ortaya çıkarsa, her seferinde bunun bir hafıza problemi olduğu ve yalan söylenmediği iddia edebilir.

---

[5] Eve Sweetser ilginç bir tespitte bulunarak, kurbanın gerçeğin saptırılmasından çok, kendine yalan söylenmesini daha aşağılayıcı bulduğunu belirtmiştir. Kendilerine yalan söylendiğini iddia edemezler, daha çok hasımlarının bir yasal boşluktan faydalanıp sıyrıldıklarına inanırlar.

Başkan Nixon'ın görevden ayrılmasına neden olan Watergate Skandalı'ndan bir olay hafıza zayıflığı stratejisine güzel bir örnektir. Zorla girme ve örtbas etme olaylarına dahil olduklarını gösteren kanıtlar fazlalaştığından, başkan asistanları H. R. Haldeman ve John Ehrlichman zorla istifa ettirilir. Nixon üzerinde yapılan baskılar artarken Haig, Haldeman'ın yerine getirilir. "Tarih, 4 Haziran 1973'ü gösterdiğinde Haig, Beyaz Saray'a döneli bir aydan az bir zaman olmuştur. O ve Nixon, Beyaz Saray'ın resmi hukuk danışmanı John W. Dean tarafından yapılacak ciddi ithamların nasıl cevaplandırılacağı hususunda tartışırlar. Tahkikatlar sırasında ortaya çıkan bir Haig-Nixon konuşma kaydında Haig, Nixon'a, sadece hatırlamadığını söyleyerek, işin içinden sıyrılmasını öğütlemektedir."

Hafıza kaybı sadece belirli durumlarda inandırıcı olur. Testlerin olumsuz olup olmadığı sorulan doktor ya da odanın dinlenip dinlenmediği zanlı tarafından sorulan polis, hatırlamadığını iddia edemez. Sadece belirgin olmayan durumlarda ya da üzerinden çok zaman geçmiş olaylarda bir hatırlamama söz konusu olabilir. Üzerinden uzun zaman geçmesi, herkesin hatırlaması beklenen olağan dışı olayların hatırlanmaması durumunu mazur göstermez.

Kurban, yalancıdan açıklama istediği andan itibaren, artık yalancı gizleme ve yanlış bilgilendirme arasında seçim yapma şansını kaybetmiş olur. Eğer kadın kocasına, öğle yemeğinde neden ona ulaşamadığını sorarsa, bu sefer koca yaşadığı ilişkiyi sürdürebilmek için bir şeyler uydurmak zorunda kalır. Normal bir akşam yemeğinde sorulan "Günün nasıl geçti?" tarzındaki bir soru bile, bilgi istendiğini gösteren fakat atlatılamayacak nitelikte bir sorudur. Doğru söylemekle yalan söylemek arasında seçim yapmasını gerektiren bir soru gelmedikçe, buluşmayı gizlemek için kişi başka şeylerden bahsedecektir.

Bazı aldatmalar baştan itibaren yanlış bilgilendirmeyi gerek-

tirir. Gizlemek tek başına yetmez. Psikiyatrik hasta Mary'nin sadece acılarını ve intihar isteklerini gizlemesi işe yaramazdı, aynı zamanda doktorunu daha iyi olduğuna ve hafta sonunu ailesiyle birlikte geçirmek istediğine inandırmak zorundaydı. Bir işe girmek için daha önceki deneyimleri hakkında yalan söyleyen biri, bunu sadece gizleyerek yapamaz. Yalnızca tecrübesiz olduğunu gizlemeyecek, aynı zamanda böyle bir geçmişi uydurmak zorunda kalacaktır. Ev sahibesini incitmeden bir partiden ayrılmak, sadece evde TV seyredeceğini gizlemekle olmaz, geçerli bir özür bulmayı da gerektirir; sabah erken saatlerinde bir randevunun olması, bakıcı problemi gibi.

Aldatmada yanlış bilgilendirmeye hemen ihtiyaç duyulmasa da daha sonradan gizlenen şeyin delillerini örtmek için bu gerekli olabilir. Bu başvuru, özellikle duyguların saklanması gerektiği durumlarda, gizlenen şeyi maskelemek içindir. Hissedilmeyen bir duyguyu gizlemek kolaydır fakat yalan söyleme anında hissedilen bir duyguyu, özellikle de yoğunsa gizlemek çok daha güçtür. Dehşet duygusunu gizlemek, üzüntüyü gizlemekten daha zordur, tıpkı öfke ve rahatsız olma duygularında olduğu gibi. Yalancı ne kadar uğraşırsa uğraşsın, duyguların yoğunluğuna bağlı olarak yakayı ele verme ihtimali de artar. Hissedilmeyen bir duygunun taklidi, gizlenen hissi maskelemeye yardımcı olabilir. Bir duyguyu taklit etmek, gizlenen duygunun kendini hissettirmesini önleyebilir.

John Updike'ın romanı *Marry Me*'de geçen bir olay bunu ve daha önce bahsettiğim birkaç olayı tasvir eder. Ruth'un sevgilisiyle yaptığı konuşma, kocası tarafından tesadüfen işitilir. Kitapta o ana kadar Ruth, yaşadığı ilişkiyi yalan söylemeksizin gizlemiştir ama şimdi, kocası onu doğrudan sorgulamaktadır ve artık yalan söylemesi gerekmektedir. Amacı, kocasının olaydan haberdar olmamasıdır, bu hadise ayrıca duyguların bir yalana na-

sıl karışacağını ve bir kez karıştığında gizlenmesi gereken şeyin yükünü nasıl ağırlaştırdığını gösterir.

"Jerry (Ruth'un kocası), Dick (Ruth'un sevgilisi) ile yaptığı telefon konuşmasının sonuna kulak misafiri olarak Ruth'u korkutmuştu. Ruth kocasının arka bahçeyi tırmıkladığını sanıyordu. Mutfaktan çıkarak Ruth'a 'Telefondaki kimdi?' diye sordu.

"Panikleyen Ruth, 'Pazar Okulu'ndan bir kadın işte, Joanna ve Charlie'yi kaydedip kaydettirmeyeceğimizi soruyor,' dedi."

Paniğin kendisi yalan söylediğini ispat edemezdi ancak Jerry bu duyguyu fark ederse şüphelenebilir ve Ruth'un saklayacak bir şeyi olmasa bu kadar paniklemeyeceğini düşünebilirdi. Son derece masum insanlar bile sorguya çekildiklerinde korkabilirler, ne var ki sorgu yargıçları genelde bu duruma önem vermezler. Ruth zor bir durumdaydı. Yalana ihtiyaç duyacağını önceden kestirememiş, izleyeceği yolu belirleyememişti. Kötü bir zamanda yakalanmıştı, foyası ortaya çıkacak diye panikliyordu. Panik, saklanması zor bir duygu olduğundan Jerry'nin onu yakalama ihtimalini de artırıyordu.

Taktiklerden biri şu olabilirdi: Mademki artık saklama şansı yoktu, paniklemesinin sebepleriyle ilgili yalanlar uydurmaktansa sadece doğruyu söyleyebilirdi. Panik yaptığını kabul edip bu duyguyu saklayacak bir şeyi olduğu için değil, Jerry'nin inanmamasından korktuğu için hissettiğini iddia edebilirdi. O anda eski, yersiz suçlamaları ima ederek Jerry'nin kendisiyle uğraşmasına mani olabilirdi ancak Jerry'nin Ruth'a inanmadığı ve daha sonra hep Ruth'un haklı çıktığıyla ilgili uzun bir geçmişleri yoksa muhtemelen bu işe yaramazdı. Büyük ihtimalle Ruth'un tamamen doğal, ifadesiz ve sakin görünmeye çalışması inandırıcı olmazdı. Elleri titremeye başladığında, öylece hareketsiz kalmalarındansa, başka bir şeylerle meşgul etmek daha kolaydır; yumruk yapmak

ya da birbirine kavuşturmak gibi. Dudaklar gerilip büzülürken, üst göz kapakları ve kaşları korkuyla yukarı kalkmış bir halde sakin bir yüz ifadesini korumak oldukça zordur. Bu ifadeler, diğer kas hareketleriyle birlikte daha iyi gizlenebilir – dişleri gıcırdatma, dudakları birbirine bastırma, kaşları indirme, düşmanca bakma gibi.

Yoğun duyguları gizlemenin en iyi yollarında biri de maskelemektir. Yüzün tümünü ya da bir bölümünü eliyle kapatmak, konuşulan kişiden yüz çevirmek genellikle yalan olmadan yapılmayacak davranışlardır. En iyi maske sahte bir ifade kullanmaktır. Sadece yanlış yönlendirmekle kalmaz aynı zamanda çok iyi bir kamuflajdır. Bir duygu çok yoğun hissedildiğinde elleri hareketsiz tutmak ve yüze kayıtsız bir ifade vermek son derecede güçtür. İfadesiz, sakin ve doğal bir görüntü sergilemek, duygu var olduğu müddetçe gerçekten zordur. Rol yapmak, hissedilen duyguların neden olduğu hareketleri başka davranışlarla yok etmeye ve durdurmaya çalışmaktan çok daha kolaydır.

Updike'ın hikayesinde, bir süre sonra Jerry, Ruth'a, ona inanmadığını söyler. Tahmin edileceği gibi Ruth'un paniği artar ve hatta saklaması daha zor hale gelir. Ruth paniklediğini gizlemek için öfke, hayret ve şaşırma ifadelerini kullanmayı deneyebilir. Jerry'yi bir hafiye olmakla, ona güvenmemekle suçlayabilir. Kendisine inanmamasından dolayı hayrete düşmüş, konuşmasını dinlediği için de şaşırmış gibi görünebilir.

Her durum, yalancıya hissedilen duyguyu maskeleme imkanı vermez. Bazı aldatmalarda yalan söylemeksizin duyguları gizlemek daha fazla uğraş gerektirir. Eski İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman, böyle zor bir durumdan bahseder. Enver Sedat'ın dramatik Kudüs ziyaretinden sonra, müzakereleri başlatmak için yapılan görüşmeler askıya alınmıştır. Bir müzakere sırasında, Mısır heyetinin başkanı olan Muhammed el-Gamasi, Weizman'a, İsraillilerin Sina Yarımadası'nda yeni bir yerleşim merkezi ku-

racakları haberini aldıklarını söyler. Weizman, İsrail'in mevcut yerleşim birimleri daha henüz kabul görmezken, bu durumun görüşmeleri tehlikeye atacağını anlar.

"Sinirimi etrafa belli edemesem de çok utandım. İşte burada güvenlik tedbirlerini müzakere ediyor ve barış vagonunu biraz daha ileriye itmeye çalışıyorduk – ve Kudüs'teki meslektaşlarım, uyduruk yerleşim birimlerinden ders almak yerine, görüşmelerin başladığı sırada yeni bir tanesini daha kuruyorlardı."

Weizman'ın Kudüs'te meslektaşlarına duygularını gösterme müsaadesi yoktu. Onun öfkesini saklaması, Kudüs'teki meslektaşlarının kendisiyle görüşmediğini de gizlemeyi kabul etmesi demekti. Başka bir duyguyu maske olarak kullanmadan, bu güçlü hissi saklamak zorundaydı. Mutlu, korkmuş, şaşırmış, tiksinmiş ya da üzüntülü görünemezdi. Gamasi'nin vermiş olduğu bilgiler sonucu oluşan etkiyi sezdirmeden, dikkatli ama sakin görünmeliydi. Kitabı bunu başarıp başaramadığı ile ilgili bir bilgi vermiyor.

Poker, duyguları gizlemek için maskelemenin işe yaramadığı farklı bir ortamdır. Bir oyuncuya süper bir el gelirse ve çok para kazanma ihtimali nedeniyle heyecanlanırsa, diğer oyuncuların pas dememeleri için bu duyguyu gizlemesi gerekir. Başka duygularla maskelemeye çalışmak riskli olabilir. Hayal kırıklığına uğramış ya da sinirlenmiş gibi görünürse, diğerleri elinin çok kötü olduğunu ve beklememek için oyundan çekileceğini düşünebilir. Yüzü tamamıyla ifadesiz ve boş görünmelidir. Kötü bir el geldiğinde blöf yaparak, diğerlerini çekilmeye zorlamak için, hayal kırıklığını ve sinirlendiğini göstermemeye karar verirse, o zaman maskelemeyi kullanabilir. Mutlu ve heyecanlı görünerek hayal kırıklığını gizleyebilir ve iyi bir eli varmış gibi hissettirebilir. Rakipleri onu bir çömez gibi görmedikçe bu pek inandırıcı olmaz. Tecrübeli bir poker oyuncusunun duygularını gizleme

işinde ustalaşmış olması beklenir[6] (Yeri gelmişken, pokerdeki yalanlar –gizleme ve blöf yapma– benim yalan tanımıma uymaz. Kimse poker oyuncularının çektikleri kartları belli etmesini bekleyemez. Oyunun kendisi, oyuncuların birbirlerini yanıltmaya çalışacakları ön uyarısını verir).

Herhangi bir duygu, başka bir duyguyu gizlemek için taklit edilebilir. Gülümseme, sık sık iş değiştirenlerin kullandığı bir maskedir. Tüm negatif duyguların tersi işlevini görür – korku, sinir, üzüntü vs. Çoğunlukla mutluluğun bir göstergesi olduğu için tercih edilen gülümseme, pek çok aldatmanın başarıya ulaşmasında gerekli bir mesajdır. Hayal kırıklığına uğrayan bir işçi gülümsemelidir, çünkü patronunu, kendinin terfi ettirilmeyişi konusunda incinmemiş ve sinirlenmemiş olduğuna inandırmalıdır. Hain bir arkadaş iyi niyetli görünerek, alakadar bir gülümseyişle iğneleyici eleştirilerini size yönlendiriyor olabilir.

Gülümsemenin maskelemede daha fazla kullanılmasının sebeplerinden biri de, standart selamlaşmanın bir parçası olması ve üst düzey görüşmelerde sık sık kullanılmasıdır. Bir kişi kendini kötü hissediyorsa, görüşmeler sırasında genellikle bu gösterilmemeli ya da itiraf edilmemelidir. Bunun yerine mutsuz kişinin "Bugün nasılsınız?" ifadesine karşılık olarak "Çok iyiyim, ya siz nasılsınız?" biçiminde karşılık vererek nazik bir şekilde gülümsemesi ve negatif duygularını gizlemesi beklenir. Muhtemelen gerçek duyguları fark edilmeyecektir, bunun nedeni sadece gülümsemenin iyi bir maskeleme yöntemi olması değil, aynı

[6] David Hayano, poker oyuncuları üzerine yaptığı bir çalışmada profesyonellerin kullandığı başka bir stilden bahseder: "Neşeli oyuncular, oyun boyunca rakiplerini sinirlendirmek ve endişelendirmek için devamlı konuşurlar. Gerçekleri yalan, yalanları gerçek olarak konuşurlar. Aptalca konuşmalarla bağıntılı canlandırmalar ve aşırı hareketler yapılır. Bir oyuncunun ifade ettiği gibi: "Bir dansözden daha çok hareket biliyor" (Poker Lies and Tells, Mart 1979, s. 20).

zamanda üst düzey ilişkilerde insanların karşı taraftaki kişinin nasıl hissettiğine nadiren dikkat etmesidir. Bunların çoğu beklenen, sahte cana yakınlık ve hoşnutluk ifadeleridir. Diğer insanlar nadiren böyle gülüşlere dikkat ederler. Kibar selamlaşmaların formatı gereği insanlar yalana göz yummaya alışmışlardır. Kimi bunların yalan diye adlandırılmasına karşı çıkabilir, çünkü bu tip üst düzey toplantılardaki örtülü kurallar, hissedilen duyguların dışa vurulmama ön uyarısını vermektedir.

Bir maskeleme tipi olarak gülümsemeye başvurulmasının asıl nedenlerinden biri de istemli olarak yapılabilen en kolay duygu mimiği olmasıdır. Bebekler bir yaşına gelmeden bile, istemli bir şekilde gülümseyebilirler. Gülümseme, etrafındakileri memnun etmek için bebekler tarafından bilinçli olarak yapılan ilk yüz ifadelerinden biridir. Hayatın her alanında sosyal gülümsemeler hissedilmeyen duyguları ifade eder fakat yapılması gerekli ve yararlıdır. Hatalar belki bu hissedilmeyen gülümsemelerin zamanlamasıyla ilgili olabilir; gülümseme çok yavaş ya da çok hızlı olabilir. Hatalar gülümsemenin konuşmadaki yeriyle de ilgili olabilir. Eşlik etmesi gereken sözcüklerden ve cümlelerden çok önce ya da çok sonra gelebilir. Fakat gülümseme hareketlerinin kendisini yapmak kolaydır ancak diğer tüm duygu ifadeleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Pek çok insan için olumsuz duyguları taklit etmek daha zordur. 5. Bölüm'de yer verdiğim araştırmalar, insanların çoğunun üzüntü ve korkuyu gerçekçi bir şekilde taklit etmek için gerekli olan belirli kas hareketlerini rahatlıkla yapamadıklarını ortaya çıkardı. Öfke ve iğrenme, hissedilmese bile canlandırılması daha kolay ifadelerdir fakat hâlâ hata yapılması muhtemeldir. Eğer aldatma bir gülümsemeyi değil de olumsuz bir duyguyu taklit etmeyi gerektiriyorsa yalancı zor durumda kalabilir. Bazı istisnalar her zaman vardır; Hitler'in mükemmel bir oyuncu olduğu bilinir, çünkü kolay

bir şekilde negatif duyguları taklit edebiliyordu. Bir seferinde İngiliz Konsolosu'yla yaptığı bir görüşmede, Hitler tamamıyla çileden çıkmış ve konuları daha fazla tartışacak hali kalmamış gibi görünüyordu. Olay yerinde bulunan bir Alman yetkilinin naklettiğine göre: "Hitler kendi bacağına bir şaplak atıp Konsolos'un arkasından kapıyı zar zor kapattı ve gülerek şöyle dedi, 'Chamberlain bu görüşmeden sonra sağ kalamaz. Bu akşama kabinesi düşer!'"

Gizlemenin ve yanlış bilgilendirmenin yanı sıra, yalan söylemenin birkaç yolu daha vardır. John Updike'ın romanı *Marry Me*'den alıntı yaptığım bir olayda Ruth'un tüm heyecanına rağmen yalanını sürdürebilmesi için yapabileceklerini değerlendirirken, bu yollardan birini aslında gösterdim bile. Yapılması daha zor olan paniği saklama yerine, duyguyu itiraf edilebilir ama ona neyin sebep olduğu konusunda yalan söyleyebilirdi. Hissettiği duygunun nedenini yanlış tanımlayarak, tamamen suçsuz olduğunu ve Jerry'nin kendisine inanmayacağından korktuğunu iddia edebilirdi. Psikiyatrist, Mary'ye neden biraz sinirli göründüğünü sorduğunda Mary benzer bir şekilde duyguyu itiraf edebilir ancak sebebi konusunda yanlış bilgi verebilirdi: "Evet gerginim, ailemle birlikte olabilmeyi o kadar çok istiyorum ki..." Bu, hissedilen duygu hakkında dürüst olunarak, duygunun asıl sebebi hususunda yanlış yönlendirme yapmaktır.

Bir başka benzer teknik ise gerçeği yalan süsü vererek söylemektir, böylece kurban buna inanmaz. Gerçek şakaymış gibi söylenir. Jerry, telefonda kiminle konuştuğunu sorduğunda Ruth diyebilirdi ki, "Sevgilimle konuşuyordum, her saat başı beni arar. Günde üç kez onunla yattığımdan beri buluşmalarımızı ayarlamak için sürekli haberleşiyoruz." Gerçeği bu şekilde abartmak, Jerry'nin şüphesini sürdürmesini zorlaştıracak ve komik duruma düşmesine sebep olacaktır. Ses ya da mimiklerin dalga geçer tarzda olması da aynı işi görür.

Gerçeği, yalan süsü vererek şakayla karışık söylemeye bir örnek de Robert Daley'nin *Prince of the City: The True Story of a Cop Who Knew Too Much* adlı filme uyarlanan kitabında geçer. Alt başlıktan da anlaşılacağı üzere, söylenen, bu hikayenin kurgu değil gerçek olduğudur. Robert Leuci, avukatlar, kefalet şirketleri, uyuşturucu satıcıları, mafya üyeleri ve polis teşkilatı arasındaki kriminal bozulmalar hakkında delil toplamak için federal ajanlar adına gizli muhbir olarak çalışan bir polistir. Pek çok bilgi, üzerinde sakladığı kayıt cihazında bulunmaktadır. Bir noktada Leuci ispiyonculukla itham edilir. Eğer üzerinde bir tertibat olduğu ortaya çıkarsa hayatı tehlikeye girecektir. Leuci, bir kanun kaçağı olan Destefano'yla delil toplayanlar hakkında konuşmaya başlar.

"Bugün müzik kutusunun yanına oturmayalım, hiç ses kaydedemiyorum." (Leuci konuşuyor)

"Hiç komik değil," dedi Destefano.

"Leuci gerçekten devlet için çalıştığını söyleyerek böbürlenmeye başladı, karşı taraftaki barmaidin de aynı şekilde çalıştığını ve alıcının üzerinde bir yerlerde olduğunu söyledi...

"Buna herkes güldü fakat Destefano'nun yüzünde donuk bir gülümseme vardı."

Leuci arsız bir şekilde gerçekleri söyleyerek Destefano'yla dalga geçer – gerçekten de müzik kutusunun yanında kayıt yapması mümkün değildir ve devlet için çalışmaktadır. Bunu böyle ulu orta söyleyip garson kızın sutyeninde ya da külotunda bir kayıt cihazı bulunduğuyla ilgili şakalar yaparak, Destefano'nun aptal gibi görünmeden şüphelerinin arkasından gitmesini zorlaştırmıştır.

Gerçeği yalanmış gibi söylemenin en bilinen yöntemi, kısmi gizlemedir. Gerçek söylenmektedir fakat sadece kısmen. Oldu-

ğundan önemsiz göstermek ya da en önemli noktayı dışarıda bırakmak, yalancıya gerçek dışı bir şey söylemeden yalanı sürdürme imkanı verir. *Marry Me* kitabından alıntı yaptığım olaydan kısa bir süre sonra, Jerry yatağa Ruth'un yanına girer, ona sarılır ve kimi sevdiğini sorar.

"'Seni seviyorum,' dedi, 've şu ağaçtaki tüm güvercinleri, mahallede çöp kutularımızı devirmeyen tüm köpekleri, Lulu'yu hamile bırakan kedi hariç diğer tüm kedileri. Ve sahildeki tüm cankurtaranları, bana çarşıda yaptığım U dönüşü için bağıran polis hariç diğer tüm polisleri, özellikle de kafayı bulduğumda kötü arkadaşlarımızın bazılarını...'

"'Dick Mathias'ı ne kadar seviyorsun?' (Dick, Ruth'un sevgilisidir.)

"'Umurumda değil.'"

Yalancının gerçek dışı bir şey söylememesine imkan tanıyan bir başka teknik ise yanlış çıkarımlar yaptırarak işin içinden sıyrılmaktır. Bir gazetedeki köşe yazarlarından biri, bu tekniğin, arkadaşının çalışmasını beğenmeyen ve ne söyleyeceğini bilemeyen biri tarafından nasıl kullanılabileceği ile ilgili komik bir yazı yazar. Arkadaşınızın resim sergisi açılışındasınız. Çalışmasının korkunç olduğunu düşünüyorsunuz fakat siz kaçamadan, arkadaşınız hemen yanınıza gelir ve ne düşündüğünüzü sorar. "'Jerry,' (burada sanatçının adının Jerry olduğunu farz ediyoruz) duyguyla tam gözlerinin içine bakarak, 'Jerry, Jerry, Jerry,' deyin. Ellerini tutmaya devam edip göz temasını kesmeyin. Yüzde yüz elini çekecek ve bir iki mütevazı söz söyleyip yanınızdan ayrılacaktır... Veya görünmez üçüncü bir şahsı da katarak yüksek perdeden sanat eleştirileri yapılabilir, bu iki aşamalıdır. Bunun için: "Jerry. Jer–ry. Buna kim ne diyebilir ki?' ya da daha aldatıcı bir şekilde alçak perdeden 'Jerry. Bunu kelimelere sığdıramıyorum' ya da daha da alaycı bir tarzda 'Jerry. Herkes, *herkes*, sadece bu eser

hakkında konuşuyor' denilebilir." Bu tekniğin üstün yanı, kısmi gizleme ve gerçeği yalan süsü vererek söylemede olduğu gibi, yalancıyı gerçek dışı bir şey söylemek zorunda bırakmayışıdır. Yine de ben bu tip durumları aldatma olarak değerlendiriyorum, çünkü bir ön bildiri yapılmaksızın, kişiyi yanlış yönlendirme yönünde bilinçli bir girişim vardır.

Bu yalanların herhangi biri, yalancının bazı tavırlarında kendini belli edebilir. İki çeşit aldatma belirtisi vardır. Yapılan bir hata, gerçeği ortaya çıkarabilir ya da gerçeği ortaya çıkarmasa bile söylenen ya da sahnelenen şeyin sahte olduğu fikrini verebilir. Bir yalancı istemeyerek gerçeği belli ettiğinde ben bu durumu *sızıntı* olarak adlandırıyorum. Eğer yalancının tavırları, gerçek söylenmediği halde, o kişinin yalan söylediğini düşündürüyorsa, o zaman *bir aldatma belirtisi* söz konusudur. Şayet doktor, Mary kendini iyi hissettiğini söylediğinde onun ellerini büktüğüne dikkat etmiş olsaydı, yalan söylediğine işaret eden bir aldatma belirtisi yakalayabilirdi. Herhangi bir sızıntı olmadıkça, doktorun Mary'nin gerçekte nasıl hissettiğini bilmesi mümkün değildi – Mary hastaneye sinirlenmiş, kendinden nefret ediyor ya da geleceği için endişeleniyor olabilirdi. Bir yüz ifadesi, ses tonu, ağızdan kaçırma ya da belirli vücut hareketleri onun gerçek duygularını dışarı sızdırabilirdi.

Bir aldatma belirtisi, neyin gizlendiğini açığa çıkarmasa bile, kişinin yalan söyleyip söylemediği sorusuna bir cevap getirir. Yalnız sızıntı, gerçeği ortaya çıkarabilir. Ancak çok defa bunun bir önemi yoktur. Soru, neyin gizlendiğinden çok kişinin yalan söyleyip söylemediği olduğunda, bir aldatma belirtisi yeterince işe yarar. Sızıntıya ihtiyaç yoktur. Ne gizlendiği anlaşılabilir ya da tamamen konu dışı olabilir. Eğer bir işveren aldatma belirtilerinden faydalanarak yalan söyleyen bir adayı ayırt edebilirse, bu yeterli olabilir, gizlenen şeyin bilinmesi sadece yalan söyleyen bir adayın neden işe alınmadığıyla ilgili bir karar için gerekli olabilir.

Fakat her zaman aldatma belirtileri yeterli olmayabilir. Bazen gerçekte neyin gizlendiğini bilmek önemli olabilir. Güvenilen bir işçinin zimmetine para geçirdiğini anlamak yeterli olmayabilir. Bir aldatma belirtisi işçinin yalan söylediği fikrini verebilir; bir itirafa ya da yüzleşmeye sebep olabilir. Konu açığa çıkmış, işçi görevden alınmış, dava tamamlanmış olabilir fakat hâlâ işveren, bir sızıntı arıyor olabilir. İşçinin bu işi nasıl becerdiğini ve zimmetine geçirdiği parayla ne yaptığını bilmek isteyebilir. Keşke Chamberlain, Hitler'in yalan söylediğine dair herhangi bir belirti fark edebilseydi, gerçi o durumda Hitler'in işgal planları ve ne kadar ileriye gidebileceğine dair sızıntılar elde etmek faydalı olurdu.

Bazen sızıntı, saklanan şeyin tamamını olmasa da bir aldatma belirtisinden daha fazlasını sağlayarak, kurbanın öğrenmek istediği bilginin sadece bir kısmını içerebilir. Daha önce *Marry Me* adlı kitaptan yaptığımız alıntıyı hatırlarsak, Ruth panikledi-ği sırada kocasının, sevgilisiyle yaptığı konuşmanın ne kadarını duyduğundan emin değildi. Jerry ona soruyu yönelttiğinde panikle-diğini belli eden şeyler yapmış olabilirdi – dudaklarında bir titreme ya da kaşlarını kaldırma gibi. Bu bağlamda böyle bir panik belirtisi Ruth'un yalan söyleyebileceğini akla getirebilirdi. Başka hangi sebeple endişelenebilirdi ki? Ancak böyle bir ipucu Jerry'ye Ruth'un ne hakkında yalan söylediğini ve kiminle konuştuğunu söyleyemezdi. Jerry karısının sesindeki sızıntıdan bilginin bir kısmını elde etmişti:

"'... ses tonun farklıydı.' (Jerry Ruth'a telefonda konuştuğu kişiyle ilgili yaptığı açıklamaya neden inanmadığını anlatıyor.)

"'Gerçekten mi? Nasıl yani?' Ruth gülmemek için kendini zor tutuyordu.

"Jerry yüzünde bir estetik problemi varmış gibi boş bakıyordu. Yorgun, genç ve zayıf görünüyordu. Saçları çok kısalmıştı. 'Sesin farklıydı,' dedi. 'Daha sıcaktı... Kadın sesi gibi.'

"'Ben zaten bir kadınım.'

"'Benimle konuşurken," diye devam etti, "daha çok bir genç kız gibi.'"

Sesi Pazar Okulu'ndan biriyle konuşuyormuş gibi değil, sevgilisiyle konuşuyormuş gibi çıkıyordu. Bu, aldatmanın bir gönül macerası olduğunu sızdırıyor fakat Jerry'ye tüm hikayeyi anlatmıyordu. Jerry ne bu ilişkinin başladığı zamanı ne de meçhul sevgilinin kim olduğunu biliyordu, buna rağmen yalan söylendiğini gösteren bir aldatma belirtisinden daha fazlasına sahipti.

Yalanı, bir hedefi, niyeti gösteren bir ön uyarı yapmaksızın, bilinçli olarak yanlış yönlendirme şeklinde tanımladım. Aldatmanın iki temel formu vardır: Gizlemek, gerçek olanı saklamak; yanlış bilgilendirmek, gerçek olmayan bir şeyi doğruymuş gibi göstermek. Diğer aldatma yöntemleri: Yanlış yönlendirme, hissedilen duyguyu kabul ederek sadece sebepleri hakkında yalan söyleme; gerçeği şakaymış gibi aktarma, hedefi yanlış yönlendirme veya aynı durumda kalmasını sağlamak amacıyla gerçeği büyük bir abartıyla ya da şakayla karışık itiraf etme; kısmi gizleme, gerçeğin sadece bir kısmını kabul ederek, hedefin odağını gizli kalan şeye çekme; yanlış çıkarımlar yaptırarak durumu kurtarma, söylenen şeyin aksini ifade edecek şekilde gerçeği söyleme. Aldatmayı tespitte iki çeşit ipucu vardır: Sızıntı, yalancının gerçeği istemeyerek belli etmesi; aldatma belirtisi, yalancının tavırlarının, gerçek dışı şeyler söylediğini belli etmesidir.

Hem sızıntı hem de aldatma belirtisi hatalardan kaynaklanır. Ama bu hatalar her zaman ortaya çıkmaz. Tüm yalanlar başarısızlığa uğramaz. Bir sonraki bölüm bazı yalanların neden başarılı olduğunu açıklamaktadır.

İKİ

Yalanlar Neden Başarısız Olur?

Yalanlar pek çok sebeple başarısızlığa uğrar. Aldatılan kurbanlar, rastlantı sonucu herhangi bir gizli doküman ya da mendil üzerinde görülen bir ruj lekesi gibi kanıtları ele geçirebilirler. Başka biri, yalancıyı ele verebilir. Kıskanç bir meslektaş, terk edilmiş bir eş, kiralanmış bir ispiyoncu yalanın ortaya çıkmasında en büyük rolü oynar. Oysa bizi ilgilendiren, yalan söylerken yapılan hatalardır; yalancının kendine engel olmaya çalıştığı halde yaptığı yanlışlıklar ve yalancının davranışları nedeniyle başarısız olan yalanlar. Aldatma belirtileri ve sızıntılar, yüzdeki bir ifade değişikliğinde, vücudun bir hareketinde, ses tonunun değişiminde, bir yutkunmada, derin ya da sık sık nefes almada, kelimeler arasındaki duraksamalarda, ağızdan kaçırmalarda, küçük bir mikro yüz ifadesinde, bir hareket kaymasında görülebilir. Asıl soru şudur; neden yalancılar bu davranış açıklarının önüne geçemezler? Bazen bu konularda başarılı olabilirler. Kimi yalanlar gerçekten güzel sahnelenir; yalancının söylediklerinde ve davranışlarında yalanı belli edebilecek hiçbir şey yoktur. Ama neden bu her zaman olmaz? İki sebebi vardır; biri düşünmekten, diğeri hissetmekten gelir.

Kötü Stratejiler

Yalancılar ne zaman yalana ihtiyaç duyacaklarını daima bilemezler. Her zaman izlenecek stratejiyi hazırlamak, provasını yapmak ve hatırlamak için yeterince zaman yoktur. Updike'ın romanı *Marry Me* kitabından alıntı yaptığım bir olayda Ruth, sevgilisiyle yaptığı konuşmanın kocası Jerry tarafından duyulması olayına hazırlıklı değildi. O anda uydurduğu baş hikaye – Pazar Okulu'nun çocukları aradığıydı– kocasının duyduklarıyla örtüşmediği için onu ele veriyordu.

Yeterli bir ön bildiri ve özenli bir yalan stratejisi hazırlanmış olsa bile, yalancı sorulabilecek tüm sorulara hazırlıklı olacak ve bu soruların cevaplarının ne olması gerektiğini düşünebilecek kadar zeki olmayabilir. Bazen zeki olmak bile yeterli olmayabilir, olaylardaki beklenmeyen değişiklikler, etkin stratejileri bile suya düşürebilir. Watergate jüri heyeti soruşturmalarında, federal hâkim John J. Sirica, Başkan Nixon'ın özel danışmanı Fred Buzhardt'ın ifadesi hakkındaki görüşlerini açıkladığı sırada böyle bir problemden bahseder: "Kaybolan bant kayıtları hakkında uydurduğu hikayeyi düzeltmeye çalışmak, Fred Buzhardt'ın yaşadığı ilk problemdi. Duruşmanın açılış gününde, zamanlayıcı çalışmadığı için Başkanın 15 Nisan günü Dean'le yaptığı görüşmeye ait bir kayıt bulunmadığını söylemişti. Oysa ilk yaptığı açıklamaların, yeniden gözden geçirilmesinin hemen ardından, (Buzhardt zamanlayıcıların çalıştığını gösteren başka kanıtların ortaya çıkacağı haberini alır) ifadesini şu şekilde değiştirmişti: Çok yoğun bir iş günü nedeniyle mevcut iki kaset tamamen dolmuş ve bu sebeple kayıt yapılamamıştı." Yalancılar, değişen olaylar nedeniyle planlarını değiştirmek zorunda kalmasalar bile, bazıları daha önceden hazırladıkları stratejileri hatırlamakta sorun yaşar ve bu nedenle karşılaştıkları yeni soruları mütemadiyen çabucak cevaplayamazlar.

Bu başarısızlıklardan her biri –ne zaman yalan söyleneceğine hazırlıklı olamamak, değişen olaylara uygun yeni hikayeler uyduramamak, kendi hazırladığı stratejiyi hatırlayamamak– kolay algılanabilecek belirtilere neden olur. Konuşmanın gerçekleştiği anda ya da daha sonra yalan ortaya çıkarsa, kişinin söyledikleri, doğruluğundan şüphe edilmeyen gerçeklerle ya içten çelişkili ya da onlardan farklı olabilir. Bu tip bariz aldatma belirtileri, her zaman göründükleri kadar güvenilir ve doğru olmayabilir. İzlenen planın çok düzgün olması, pratik yapmış bir dolandırıcı izlenimi verebilir. Kimi hilekarlar, bu durumu bildiklerinden, ortam bulansın diye, çok mükemmel görünmemek için bilerek küçük hatalar yaparlar. Araştırmacı-yazar James Phelan, Howard Hughes'ün biyografi kandırmacasıyla ilgili yazısında bu hileye örnek olabilecek çok enteresan bir olaydan bahseder.

Las Vegas'ta büyük bir kumarhane, bir hava yolu ve film şirketi sahibi olan Hughes'ü yıllardır kimse görmemişti, bu nedenle halkın bu milyonere olan ilgisi artmıştı. Hughes çok uzun zamandır ortalarda görünmediği için bazıları onun öldüğüne bile inanmaya başlamıştı. Toplumdan elini eteğini çeken böyle bir insanın biyografisini yazması için başka birine yetki vermesi gerçekten şaşırtıcıydı. Ancak Clifford Irving bunu başardığını iddia ediyordu. McGraw Hill, Irving'e basım için 750 bin dolar öder; *Life* dergisinde üç özel basım yapılması için 250 bin dolar öder ve daha sonra bunun tamamen yalan olduğu ortaya çıkar! Clifford Irving "... Muhteşem bir dolandırıcıydı, en iyilerinden biri. İşte size bir örnek, Irving'i, hikayesinin ayrıntılarına inerek çaprazlama sorgulama yaptığımız sırada hikayesini her seferinde aynı şekilde anlatmak gibi bir hataya düşmedi. Yakaladığımızda rahatlıkla itiraf edip doğrulamak için aralarda küçük farklılıklar bırakıyordu. Vasat bir dolandırıcı, hikayesini su gibi ezbere bilir, böylece ihtilafa düşmeden defalarca anlatabilir. Dürüst bir insan,

özellikle de Cliff'in hikayesi gibi uzun ve karmaşık olanlarda genellikle ufak tefek hatalar yapar. Cliff bunu bilecek kadar zekiydi, dürüst bir adamın tavrını mükemmel bir şekilde canlandırıyordu. Onu suçlamak için bir şey bulduğumuzda rahatlıkla, 'Ya! Bu beni kötü duruma soktu değil mi? Ama ne diyebilirim ki olay bu şekilde gerçekleşti' derdi. Yalan ardına yalan dizerken, kendi aleyhine bile olsa samimi görüntü veriyordu. Bu şekilde bir kurnazlığa çare yoktur; çok yetenekli dolandırıcılar bu işi *başarabilir*. Neyse ki pek çok yalancı bu kadar kurnaz değildir."

Hazırlıksız olmak veya uyarladığı stratejiyi hatırlayamamak, söylenen şeylerde tutarsızlığa olmasa bile, sözlerin söylenişinde aldatma belirtilerine neden olabilir. Konuşmadan önce her kelimeyi düşünmek –ihtimalleri tartmak, bir kelime ya da bir fikir bulmak– konuşma arasındaki duraksamalarda belirginleşebilir ya da davranışlarda hemen göze çarpmayan değişikliklere sebep olabilir, kaşın ve gözün alt kısmını germek gibi (bu konu 4. ve 5. bölümlerde daha ayrıntılı anlatılmıştır). Her kelimeyi konuşmadan önce düşünmek, her zaman aldatma belirtisi olacak diye bir şey yoktur ama bazı durumlarda gerçekten aldatma belirtisidir. Jerry, Ruth'a telefonda kiminle konuştuğunu sorduğunda Ruth'un kelimeleri dikkatli seçtiğini gösteren herhangi bir işaret, yalan söylediği izlenimini verebilirdi.

Duygular Hakkında Yalan Söylemek

Geleceği tahmin edememek, tamamen planlı olmamak ve yalan stratejisini prova etmemek, yalan söylerken meydana gelen aldatma belirtilerinin oluşumundaki sebeplerden bazılarıdır. Hatalar, duyguları gizleme ve sahte duyguları canlandırmadaki zorluklardan da kaynaklanabilir. Her yalanda duygu olması gerekmez ama bu da yalancının karşısına farklı problemler çıkarabilir.

Yalan anında hissedilen bir duyguyu gizleme çabası, kullanılan sözcüklerden belli olabilir ancak ağızdan kaçırmada genellikle durum farklıdır. Hissedilen duygunun itiraf edilmesiyle ilgili bir istek olmadıkça, yalancının gizlediği duyguları kelimelere dökmesine gerek yoktur. Yüzündeki bir ifadeyi, sesindeki kısılmayı ya da ani nefes alıp verme gibi bir durumu gizlediğinde kişinin daha az seçeneği vardır.

Duygular harekete geçince, düşünüp seçim yapmaya fırsat olmaksızın değişiklikler otomatik olarak gerçekleşir. Bu değişiklikler saliseler içinde gerçekleşir. *Evlen Benimle* adlı kitapta Jerry, Ruth'u yalan söylemekle suçladığında Ruth, "Evet, bu doğru" kelimelerinin ağzından çıkmasına engel olma konusunda bir sorun yaşamamıştı. Ama yaşadığı ilişkinin fark edilmesinin neden olduğu panik, onu ele geçirmişti, sesli ve görsel hatalar yapıyordu. Panik yapmamayı seçme ya da bu duyguyu hissetmeme şansı yoktu. Durum kontrolünün dışındaydı. İnanıyorum ki bu, duygusal deneyimlerin doğasında bulunan bir kuraldır.

Kişiler bir duyguyu ne zaman hissedeceklerini aktif olarak seçemezler. Onun yerine, duygular içlerinde canlanırken daha pasif olarak bu hisleri yaşarlar ve hissettikleri duygu korku ya da öfke gibi negatif bir duygu olduğunda bu duygunun ortaya çıkmasına engel olamazlar. Bunun nedeni sadece seçim şanslarının daha az olması değil, diğer insanlara bu duygu mimiklerinin çok belirgin gelip gelmemesi hususunda fazla şansları olmadığına inanmalarıdır. Ruth, panik belirtilerini kolayca ortadan kaldıramazdı. Üzerine basacağı, duygusal reaksiyonlarını durduracak bir rahatlama düğmesi yoktu. Bir duygu çok yoğun hissedilirse kişinin davranışlarını bile kontrol etmesi mümkün olmayabilir. Güçlü bir duygu, her zaman bir özür sebebi olmasa da, uygunsuz davranışları açıklama amacıyla kullanılır. "Sana bağırmak istemedim

(masaya vurmak, hakaret etmek, o kişiye vurmak) fakat kendimi kaybettim. Kontrolden çıkmıştım."

Bir duygu birdenbire değil de daha çok yavaş yavaş ve alt seviyelerden –öfkeden ziyade rahatsız olma gibi– başlarsa ve kişi ne hissettiğinin bilicindeyse, ki pek çok insan değildir, davranışlardaki değişiklikler küçük olur ve nispeten saklanması daha kolaydır. Bir duygu alt seviyelerden başlayıp ilerlerse ve hafif olarak seyretmeye devam ederse bu durum, duygu daha fazla yoğunlaşmadıkça bilinç konusunu kayda almayan kişinin kendinden çok başkalarının dikkatini çekebilir. Duygu bir defa güçlendi mi kontrol etmesi her şekilde çok daha zordur. Yüzde, vücutta ve seste oluşan değişiklikleri gizlemek büyük çaba gerektirir. Gizleme ve duyguları dışarı vurmama konusunda başarı sağlandıysa bile, bazen bu çabanın kendisi bir aldatma belirtisi olarak görülebilir.

Bir duyguyu saklamak kolay değilken, başka bir duygu hissetmeden, hissedilmeyen bir duyguyu taklit etmeye çalışmak da zordur, "Korkuyorum" ya da "sinirliyim" demekten çok daha fazlasını gerektirir. Aldatan kişi inandırıcı olmak istiyorsa, sinirli ya da korkmuş gibi görünmeli ve öyle konuşmalıdır. Duyguları canlandırmak için gerekli olan doğru hareketleri taklit etmek, seste belirli değişiklikler yapmak ve bunları kombine etmek kolay değildir. Örneğin yüzde, çok az kişinin kolayca yapabildiği belirli hareketler vardır (Bunlar 5. Bölüm'de açıklanmıştır). Bu canlandırılması zor hareketler üzüntü, korku ve öfke duygularının başarılı sahnelenmesi için bir zorunluluktur.

Taklit etmek, en çok başka bir duyguyu gizleme zorunluluğu olduğunda güçleşir. Sinirli görünmek o kadar kolay bir iş değildir ancak kişinin hissettiği duygu korkuysa ve öfkeliymiş gibi görünmeye çalışılıyorsa o zaman kişi hırpalanır. Bir yandan korku nedeniyle artan kalp atışları çeker, diğer yandan kasıtlı olarak

sinirli görünmeye çabalar... Mesela kaşlar, istemsiz olarak korkuyla kalkar. Fakat öfkelenmiş taklidi yapabilmek için kişi onları aşağı itmelidir. Çoğu zaman hissedilen ve taklit edilmeye çalışılan duygular arasındaki içsel mücadelenin kendisi aldatmayı ele verir.

Hareketler, planlar, düşünceler, gerçekler, fanteziler ya da niyetlerle ilgili duygulara yol açmayan yalanlara ne dersiniz? Bu tip yalanlar, yalancıların tavırlarından anlaşılabilir mi?

Yalan Hakkında Hissedilenler

Tüm aldatmalarda duyguları taklit etmek ya da gizlemek gerekmez. Zimmetine para geçiren biri, parayı çaldığı gerçeğini gizler. Sanat hırsızı, başka birinin eserini aldığı gerçeğini gizler ve onu kendisine aitmiş gibi gösterir. Kendini beğenen orta yaşlı bir adam yaşını gizler, kırlaşmış saçlarını boyatıp yedi yaş daha genç olduğunu söyler. Ancak yalan, duygular hakkında değil de başka şeylere ilişkin söylense bile, yine de duygular olaya dahil olabilir. Kendini beğenen adam, yaptığı gösteriş nedeniyle utanç duyabilir. Aldatırken başarılı olabilmesi için sadece yaşını saklaması yetmez, aynı zamanda utancını da gizlemelidir.

Sanat hırsızı yanlış yönlendirdiği kişilere karşı aşağılama duygusu hissediyor olabilir. Bu nedenle sadece o eseri yapma kabiliyetinde olmadığını gizlemesi yetmez, ayrıca aşağılanma duygusunu da saklamalıdır. Zimmetine para geçiren biri, kendi işlediği suç yüzünden başka biri suçlanırsa şaşırabilir. Dolayısıyla bu duyguyu saklamalı ya da en azından nedenini belli etmemelidir.

Nitekim duygular, başka duyguları gizleme görevini üstlenmeksizin çoğu kez yalana dahil olur. Olaya karışır karışmaz, yalanın açığa çıkması istenmiyorsa bu duygular gizlenmelidir. Herhangi bir duygu bundan sorumlu olabilir fakat ayrı ayrı değ

nilmeyi hak eden üç duygu yalanla iç içedir: Yakalanma korkusu, yalan söyleme nedeniyle duyulan suçluluk duygusu, bir insanı aldatmaktan duyulan haz.

Yakalanma Korkusu

Bu duygunun zayıf hali işleri karıştırmaz, aksine yalancıyı tetikte tutarak hata yapmasını önler. Orta derecede bir korku, usta yalan avcılarının fark edebileceği davranışsal işaretlere neden olabilir, çok kuvvetli olduğunda ise yakalanma korkusu korkulan şeyi başa getirir. Eğer bir yalancı, yalan tespit edildiğinde ne kadar korkacağını tahmin edebilirse, bu riski alıp almama hususunda da daha iyi karar verebilir. Suç işlenmiş olsa bile, muhtemelen ne kadar endişe duyulabileceğinin hesap edilmesi, korkusunu gizlemesi ve azaltması için gerekli önlemleri almasını sağlayabilir. Bu bilginin bir yalan avcısına da faydası olabilir. Bir yalancının yakalandığı zaman çok korkacağını düşünüyorsa, bu tip korku işaretlerine karşı uyanık olmalıdır.

Hissedilecek korkunun şiddetini pek çok faktör etkiler. Göz önünde bulundurulması gereken ilk faktör, yalancının, bir yalan avcısı olarak hedefinin kabiliyetleri hakkında inandıklarıdır. Eğer hedef kandırılması çok kolay, saf bir insan gibi görülüyorsa, yakalanma korkusu fazla hissedilmeyecektir. Öte yandan usta bir yalan avcısı olarak tanınan, kandırılması oldukça zor olan bir kişi, yakalanma korkusunu içe işler. Çoğunlukla ebeveynler, çocuklarını yalan tespiti konusunda uzman olduklarına ikna ederler. "Gözlerine bakarak bana yalan söyleyip söylemediğini anlayabilirim." Doğru söylemeyen bir çocuk, korkusunun kendini ele vereceğini düşünerek yakalanma endişesiyle iyice korkar ya da başarı şansının çok düşük olduğuna inandığı için itirafta bulunur.

1950'de filme uyarlanan Terrance Rattigan'ın oyunu *The*

Winslow Boy'da, baba bu taktiği oldukça dikkatli bir biçimde uygular. Ergenlik dönemindeki oğlu Ronnie, Deniz Harp Okulu tarafından, bir posta havalesini çalmakla itham edilerek görevden alınmıştır.

"ARTHUR. (Baba) Bu mektupta bir posta havalesini çaldığın söyleniyor. (RONNIE *konuşmak için ağzını açar.* ARTHUR *ona engel olur.*) Söyleyeceklerimi duymadan herhangi bir şey söylemeni istemiyorum. Bu işi yaptıysan bana hemen söylemelisin. Bana doğruyu söylediğin müddetçe sana sinirlenmeyeceğim, Ronnie. Ama eğer bana yalan söylersen, bunu anlarım, çünkü senin ve benim aramda hiçbir yalan gizli kalamaz, Ronnie. Bu nedenle konuşmadan evvel iyice düşün (*Ve duraksar*). Bu posta havalesini çaldın mı?

RONNIE. (Tereddüt ederek) Hayır, baba. Çalmadım.

(Arthur ona doğru bir adım atar.)

ARTHUR. (Gözlerinin içine bakarak) Bu posta havalesini çaldın mı?

RONNIE. Hayır, baba. Çalmadım. (Arthur bir saniye daha gözlerinin içine bakar ve sonra bırakır)

Arthur, Ronnie'ye inanır ve bundan sonra oyun baba ve ailenin Ronnie'yi temize çıkarmak için yaptıkları fedakarlıkları anlatır.

Bir ebeveyn, gerçeği anlamak için her zaman Arthur'un stratejisini kullanamayabilir. Geçmişte pek çok kez yalan söyleyerek babasını aldatan bir çocuğun, yeniden başaramayacağını düşünmesi için hiçbir sebep yoktur. Bir ebeveyn geçmişte yaşanan olaylar yüzünden çocuğuna inanmayabilir ya da itiraf karşılığında affetmek istemeyebilir. Çocuk babasına güvenmelidir, onun kendisine inanabileceğinden emin olmalıdır. Daha önce doğru söylediği halde oğluna inanmayan, şüpheci ve güvensiz bir baba,

masum çocuğun korkusunu artıracaktır. Bu, yalanı saptama konusunda ciddi bir problem oluşturur: *İnanılmamaktan korkan* bir çocuğun endişesi ile yalan söyleyen bir çocuğun yakalanma korkusunu ayırt etmek neredeyse imkansızdır. Korku belirtileri aynıdır.

Bu problem sadece çocuk ve ebeveyn arasında gerçekleşen aldatmaların tespitine özel değildir. İnanılmadığını düşünen bir masumun korkusu ile bir yalancının yakalanma korkusu arasında ayrım yapmak daima bir problemdir. Yalan avcısının, meşhur, şüpheci ve daha önce hiçbir şeyi doğru kabul etmiş olmaması işleri daha da zorlaştırır. Her geçen dakika, yalan avcısının, yakalanma korkusunu, inanılmama korkusundan ayırt etmesini güçleştirir. Aldatmada pratik yapma ve bu konuda başarı elde etme daima yakalanma korkusunu azaltır. On dördüncü ilişkisini yaşayan bir koca artık yakalanmaktan korkmaz. Çünkü pratik yapmıştır. Nasıl hazırlıklı olacağını ve yalanlarını ne şekilde kapatacağını bilir, daha da önemlisi bu işin nasıl yapılacağını bilmektedir. Kendine güven yakalanma korkusunu azaltır. Yine de bu durum uzun sürerse, yalancı dikkatsizce hatalar yapabilir. Ancak yakalanma korkusunun azı yalancı için faydalıdır.

Yalan makinesi de davranışsal aldatma belirtilerini tespit ederken aynı prensiple çalışır ve aynı problemlere karşı savunmasızdır. Poligraf testleri, yalanı tespit edemez, sadece belirtileri algılar. Poligraftaki kablolar terleme, nefes alma ve kan basıncındaki değişiklikleri ölçmek için şüpheliye bağlanır. Kan basıncı ve terlemenin kendisi aldatma belirtisi değildir. Duygular yoğunlaşmaya başladığında eller yapış yapış olur ve kalp daha hızlı atmaya başlar. Yalan makinesi testine başlamadan önce, pek çok yalan makinesi operatörü, stimülasyon ya da stim testi yaparak, şüpheliyi poligrafın yalan tespitinde hiç yanıltılamadığına inandırmaya çalışır. En çok kullanılan yöntemlerden biri de

şüpheliye makinenin, şüphelinin desteden çektiği kartı bileceğini göstermektir. Şüpheli kartı çekip desteye geri koyduktan sonra, yalan makinesi operatörü şüpheliden, kendisine göstereceği her bir kart için, kartın seçilen kart olup olmadığını sorduğunda her seferinde hayır demesini ister. Yalan tespitinde yalan makinesine güvenmedikleri için işaretli deste kullandıklarından, bazıları bu tekniği kullanırken kesinlikle hata yapmaz. İki farklı zeminde aldatan şüpheliyi belirlerler. Eğer kişi masumsa makinenin hata yapmadığına inanması önemlidir, aksi takdirde inanılmama korkusu yaşayabilirler. Eğer suçluysa yakalanma korkusu yaşatılması önemlidir, aksi takdirde makine işe yaramaz. Çoğu operatör bu aldatmacalarla pek meşgul olmaz ve daha ziyade hangi kartın çekildiğini belirleyen poligraf kayıtlarına güvenir.

Tıpkı *The Winslow Boy*'da olduğu gibi, şüpheli, yalan avcısının kabiliyetine inanmalıdır. Korku sinyalleri, ortam sadece yalancının korkup doğruyu söyleyenin korkmayacağı bir hale getirilmedikçe belirsiz olacaktır. Poligraf sırf bazı masum insanların haksız yere suçlanmaktan korkmaları ya da test yapılırken oluşan diğer sebepler nedeniyle değil, aynı zamanda bazı suçluların yalan makinesi mucizesine inanmamaları sebebiyle de yanılır. Bu işten kurtulabileceklerini bilirler ve bunu bildiklerinde de bu işi başarma şansları çok daha fazla artar.[7]

The Winslow Boy'la bir başka paralellik ise yalan makinesi operatörlerinin şüpheliyi itiraf ettirmeye çalışmalarıdır. Tıpkı, eğer Ronnie suçu işlediyse, onun itiraf etmesini sağlamak amacıyla babanın yalanı sezme hususunda özel güçleri olduğunu iddia etmesi gibi, bazı poligraf operatörleri de suçluları yalan

[7] Bazı poligraf uzmanları, kişinin makinenin doğruluğuyla ilgili inançlarının fazla önemli olmadığını düşünürler. Bu ve poligraf testiyle ilgili diğer konular, yalan tespitinde aldatma belirtilerinin nasıl kullanıldığı, 6. Bölüm'de anlatılmaktadır.

makinesinin yanıltılamayacağına inandırarak itiraf ettirmeye çalışırlar. Eğer bir suçlu itiraf etmezse, kimi poligraf operatörleri bakışlarıyla korkutarak şüpheliye, makine doğru söylemediğini gösteriyor, der. Amaç yakalanma korkularını artırarak suçlarını itiraf etmelerini sağlamaktır. Yanlış bir suçlama nedeniyle masumlar da bundan zarar görebilir ancak bunu ispat edebilecekleri düşünülür. Maalesef bazı masum kişiler de bu tarz baskılar altında yaşadıkları eziyetten kurtulmak için itirafta bulunabilirler.

Poligraf operatörlerinin, ebeveynler gibi, bir itiraf söz konusu olduğunda affetme seçenekleri yoktur. Kriminal sorgu yargıçları bu durumu, şüpheli itiraf ettiğinde alınacak cezada indirim yapılabileceğini söyleyerek dengelerler. Her ne kadar tam bir af söz konusu değilse de suçu işlediği için utanç duymasına gerek olmadığını veya hatta bundan sorumlu olmadığını söyleyerek, sorgu yargıçları, itiraf ettirebilmek umuduyla şüpheliye psikolojik bir af teklif edebilirler. Bir sorgu yargıcı sempatik bir şekilde, benzer bir durumda kalsaydı kendisinin de aynı şeyi yapabileceğini söyleyerek durumu anlaşılır bulduğunu söyleyebilir. Bir diğer varyasyon, suçluya, suçu nedeniyle itibarını kurtarmaya yarayan bir açıklama teklifinde bulunmaktır. Aşağıda verilen örnek, bir cinayet zanlısının kaydedilen sorgulamasından alınmıştır ki bu arada şüpheli masumdur. Sorgu yargıcı şüpheliye hitaben şöyle der:

"İnsanlar hastalık ve çevre baskısı gibi pek çok sebeple her zaman doğru olanı yapmazlar ve işlerini zora sokarlar... Bazen yaptıklarımıza engel olamayız. Bazen de bazı şeyleri sırf kafamız almadı diye bir kızgınlık ya da öfke anında yaparız. Normal insanlar yanlış yaptıklarını anladıklarında bunu telafi etmek isterler."

Şimdiye kadar yalan avcısının kendi alanında sahip olduğu şöhretin yalancı üzerinde yakalanma ve masum kişide inanılma-

ma korkusunu nasıl etkileyebileceği üzerinde durduk. Yakalanma korkusunu etkileyen sebeplerden biri de yalancının karakteridir. İnsanların bir kısmı bu işi dikkat çekici bir şekilde doğal yaparken, diğer bir kısmı da yalan söylemekte zorluk çeker. Yalan söyleyemeyenlerden ziyade yalan söyleyenlerle ilgili daha çok şey bilinir. Negatif duyguların gizlenmesi üzerine yaptığım araştırmalar sırasında bu insanlarla ilgili bir miktar bilgi toplamayı başardım.

1. bölümde bahsettiğim psikiyatrik hasta Mary'nin filmini analiz ederken keşfettiğim yalan belirtilerini doğrulamak için 1970'te bir dizi deney başlattım. Mary'nin bir hafta sonu izni için doktorundan üzüntüsünü ve ıstırabını nasıl gizlediğini bir hatırlayın, bu yolla gözetimden çıkarak yeniden intihar girişiminde bulunabilecekti. Filmde bulduğum aldatma belirtilerinin diğer insanlar tarafından da yapılıp yapılmadığını görmek için başka kişilerin söylediği benzer yalanları incelemek durumunda kaldım. Yeterince klinik sonuç bulabileceğime dair küçük bir umut taşıyordum. Mary'nin yaptığı gibi, hasta itiraf etmedikçe doktor genellikle hastanın yalan söylediğinden şüphe edebilir ama emin olamaz. Tek şansım, Mary'nin yalanından modellenmiş, diğer insanların yalan söylerken yaptıkları hataları görebileceğim bir deneysel ortam oluşturmaktı.

Mary'nin durumuyla bağıntılı olması için, deneyde kullanılan denekler çok güçlü negatif duygular hissetmeli ve bu duyguları saklamak için oldukça istekli olmalıydılar. Korkunç tıbbi görüntüler seyrettirerek deneklerimde güçlü negatif duygular oluşturdum, izlerken hissedecekleri herhangi bir duyguyu hiçbir şekilde dışarı belli etmemelerini istedim. Başlangıçta deneklerim başarısız oldu; kimse başarmak için kendini fazla zorlamıyordu. İnsanlara laboratuvar ortamında yalan söyletmeye çalışmanın ne kadar zor olabileceğini hesap edememiştim. İnsanlar, yanlış

bir iş yaparken bilim adamları tarafından izlendiklerini bildikleri için utanıyorlardı. Yalan söyleseler bile, bu sefer de çoğu kez ortada riske ettikleri önemli bir şey olmadığından, gerçek hayatta kendilerini zorladıkları gibi çaba göstermiyorlardı. Daha sonra denek olarak öğrenci hemşireleri seçtim, çünkü bu tarz bir yalanda başarılı olmak onlar için oldukça önemliydi. Hemşireler, ameliyat ya da diğer kanlı sahneleri gördüklerinde hissettikleri negatif duyguları saklayabilmeliydiler. Benim araştırmam, hemşirelik öğrencilerine kariyerleriyle ilgili böyle bir beceriyi pratik yapma imkanı veriyordu. Hemşireleri seçmemin sebeplerinden biri de böyle korkunç sahnelerin sıradan bir insana gösterilmesi nedeniyle oluşabilecek etik problemleri ortadan kaldırmaktı. Hemşireler kariyer seçimleriyle bu tip materyallerle yüz yüze gelmeyi kabul ederler. Onlara verdiğim talimatlar şu şekildeydi:

"Acil serviste çalışırken bir anne, kucağında kötü bir şekilde kaza geçirmiş çocuğuyla size koşarak geldiğinde çocuğun durumunun çok kötü ve yaşama şansının çok az olduğunu bilseniz bile üzüntünüzü gösteremezsiniz. Hissettiğiniz duyguları bastırıp doktor gelene kadar anneyi sakinleştirmeniz gerekmektedir. Ya da bağırsak hareketlerini kontrol edemeyen bir hastanın dışkısını temizlemek zorunda kaldığınızda neler yapacağınızı bir hayal edin. Hasta halihazırda bir bebek konumuna düşmekten dolayı utanıp sıkılmaktadır. Muhtemelen tiksinti hissedeceksiniz ancak bu duyguyu o kişiden saklamak zorundasınız. Bu deney size duygularınızı kontrol etme yetinizi test etme ve pratik yapma şansı veriyor. İlk olarak okyanus manzaralarıyla dolu hoş bir film izleyeceksiniz ve ne izlediğinizi görmeyen bir mülakatçıya duygularınızı dürüstçe söyleyeceksiniz. Ve daha sonra hemşirelik hayatınızda kolay kolay şahit olamayacağınız ve hazırlıklı bulunamayacağınız korkunç görüntüler izleyeceksiniz. Bu sahneleri seyrederken gerçek duygularınızı gizleyeceksiniz, böylece mülakatçı

hoş bir film izlediğinize kanaat getirecek; (San Francisco'nun) Golden Gate Parkı'ndaki güzel çiçeklerin gösterildiğini söyleyebilirsiniz. Elinizden gelenin en iyisini yapın."

Bulabildiğimiz filmlerin en korkunçlarını seçtik. Ön çalışmalarda, yanmış bir insanın çektiği korkunç acıların tıbbi ilaçlarla fazla dindirilemediğini bildiklerinden, bazı öğrencilerin ciddi yanık sahnelerinin gösterildiği filmlerden oldukça etkilendiğini gördük. Diğerleri ise daha çok organ kesiminden etkilenmişti. Bunun sebebi kısmen, fışkıran kan olmakla birlikte daha sonra o kişinin uyanınca bir organının olmadığını fark ettiği zaman kendini nasıl hissedeceği düşüncesiydi. İki filmi bir araya getirerek, bir yanık hastasını aynı anda organlarından biri kesiliyormuş gibi gösterdik. Bu korkunç filmleri kullanarak, insanların, çok güçlü duyguları saklamaları gerektiğinde ya da bunu istediklerinde bu duyguları ne kadar başarılı bir şekilde gizleyebileceklerini bulabilirdik.

Üniversitemin hemşirelik bölümüne kabul edilme rekabeti oldukça fazladır. Bu genç öğrencilerin hepsinin çeşitli performans testlerinde yüksek dereceleri, oldukça yüksek notları ve mükemmel karakter referansları vardı. Böyle seçkin bir grup olmalarına karşın belirgin bir şekilde duygularını saklamakta farklılıklar gösterdiler. Bazıları hiç beceremezken, diğerleri harika bir şekilde duygularını gizledi. Onlarla daha sonra yaptığım görüşmelerden, korkunç filmlerin izlenirken görülen yalan söyleyememe acizliğinin benim deneyime özel olmadığını anladım. Bazı öğrenci hemşireler duyguları hakkında yalan söylerken her zaman zorluk çekiyordu. Bazı insanlar yakalanma korkusuna karşı özellikle savunmasızdır. Yalan söylerken yakalanmayla ilgili büyük korkuları vardır. Onlara bakan herkesin, yalan söyleyip söylemediklerini anlayabileceğine kesin gözüyle bakarlar ve bu durum olması beklendiği için gerçekleşen kehanetler haline gelir. Tüm bu öğrencilere objektif karakter testleri yaptım ve bu testlerde

yalan söylemekte zorluk çeken grubun diğerlerinden farklılık göstermediğini bulmak benim için büyük sürpriz oldu. Bu garip olay dışında diğerlerinden farklı görünmüyorlardı. Aileleri ve arkadaşları onların karakterlerini biliyor ve onları fazla dürüst oldukları için bağışlıyorlardı.

Ayrıca büyük bir rahatlıkla ve başarıyla yalan söyleyenler hakkında da daha fazla bilgi edinmeye çalıştım. *Doğal oyuncular* kendi kabiliyetlerini ve çevrelerindeki insanları iyi tanıyorlardı. Çocukluklarından beri olaylarla bu şekilde başa çıkıyor, istedikleri zaman ailelerini, öğretmenlerini ve arkadaşlarını aldatıyorlardı. Yakalanma korkusu hissetmiyor, tam aksine aldatma kabiliyetlerine güveniyorlardı. Kişinin kendine duyduğu bu tarz bir güven, yalan söylerken yakalanma korkusunu fazla hissetmeme, psikopat kişiliğin ayırt edici özelliklerinden biridir. Ancak bu, psikopatlar ve doğal oyuncuların tek ortak özelliğidir. Psikopatların aksine doğal oyuncular zayıf muhakeme göstermez ve hatalarından ders alırlar. Ayrıca diğer psikopatik özellikleri de taşımazlar: "... Yüzeysel etki... Vicdan ve utanç yoksunluğu, belirgin bir çekinme olmadan edinilen anti sosyal davranışlar patolojik benmerkezcilik, sevgide iktidarsızlık." (İlerleyen sayfalarda aldatma suçluluğunu değerlendirirken, vicdan ve utancın yalanı nasıl ortaya çıkarabileceğini açıklayacağım.)

Deneyimdeki doğal oyuncular, çeşitli objektif kişilik testlerinde aldıkları skorlarda diğerlerinden farklılık göstermediler. Testlerinde herhangi bir psikiyatrik kişilik bozukluğu bulgusuna da rastlanmadı. Yapılarında anti sosyal olan hiçbir şey yoktu. Psikopatların aksine yeteneklerini diğerlerine zarar vermek için kullanmıyorlardı.[8] Doğuştan yalancılar, aldatmada oldukça başarılı olmakla bir-

[8] Cani psikopatlar uzmanları aldatırlar. "Otuz altı katille görüşen FBI'ın Davranış Bilimleri Süpervizörü Robert Resllser... (der ki) Çoğunun görünüşleri ve konuşmaları normaldi... (Ann) Rule, polis memuru, ruh bilim araştırmacısı ve

likte ahlaki duygulardan yoksun değillerdi, yeteneklerinden (aktörlük, dava avukatlığı, satıcılık, aracılık, ajanlık veya diplomatlık gibi) belli alanlarda faydalanabilirlerdi.

Askeri yalanlar üzerine araştırma yapan gözlemciler, çok iyi yalan söyleyenlerin özellikleri hakkında araştırma yapıyorlardı: "Çok esnek kombinasyonal bir zekaya sahip olmalılar. Bu öyle bir zeka olmalı ki fikirleri, kavramları ya da kelimeleri temel parçalarına ayırabilmeli ve bunları tekrar çeşitli yollarla kombine edebilmeliler (Bu çeşit düşünmeye bir örnek, kelime bulma oyunu olabilir). Yalanın en büyük ustaları... Daha bireyci ve hırslıydılar, yalnız çalışmaya meyilliydiler. Büyük bir organizasyona kolaylıkla dahil olamazlardı. Çoğunlukla kendi düşüncelerinin üstün olduğuna inanırlardı. Eksantrik ve kural tanımayan bir sanatçının muhtemel karakteriyle bazı yönlerden uyumluydular, sadece sergiledikleri sanat farklıydı. Görünüşe göre bu, Churchill, Hitler, Dayan ve T. E. Lawrence gibi iyi aldatma pratiği yapan insanların tek ortak noktasıydı."

"Bu işin iyileri" iki farklı yeteneğe ihtiyaç duyabilir: Aldatma stratejisi belirleme ve yüz yüze görüşmelerde rakibi yanlış yönlendirme kabiliyeti. Görünen o ki Hitler bu iki yeteneğe de sahipti fakat tahminen bir insan sadece bir beceride sivrilebilir, iki beceride birden değil. Ne yazık ki büyük düzenbazların özelliklerine dair çok az çalışma yapılmıştır; başarılı düzenbazların kişilik özelliklerinin aldatmanın uygulandığı arenaya göre de-

---

seri katillerle ilgili beş cinayet romanı yazarı... Korkunç bir rastlantı sonucu, kısa bir süre bir seri katilin düşüncelerini görme şansı yakalar. Ted Bundy ile birlikte çalışmaya başlar (Daha sonra cinayetten mahkum olur. Bazı cinayetleri Rule ile çalışırken işlemiştir). Çabucak arkadaş olurlar. (Rule şöyle der) Ted acayip dalavereci bir adamdı, sizi aldatıp aldatmadığını asla bilemezdiniz... Anti sosyal kişilik kulağa hep hoş gelir, kesinlikle mükemmel bir maskelemedir. Neyi aradığımı bildiğimi sanıyordum, ancak Ted'le çalıştığımda onda ne bir işaret ne de bir belirti gördüm" (Edward Iwata, "The Baffling Normalcy of Serial Murders," *San Francisco Chronicle*, 5 Mayıs 1984).

ğişip değişmediği sorusunu cevaplandıran herhangi bir çalışma yoktur. Askeri alanda başarılı bir şekilde yalan söyleyenler, ticari alanda da oldukça başarılı yalan söyleyebilecekleri için cevabın hayır olduğundan şüpheliyim.

Anti sosyal, psikopat bir karakter gibi yalan söylediği bilinen politik bir düşmanı lanetlemek oldukça baştan çıkarıcı gelebilir. Elimde bu duruma karşı çıkmamı gerektirecek bir kanıt olmamasına rağmen bu tip yargılardan şüpheliyim. Tıpkı herhangi bir insanın politik inançlarına göre kahraman ya da düşman olan Nixon gibi, yabancı liderler de söyledikleri yalanların kişilerin değer yargılarına uyup uymamasına göre psikopat ya da hilekar olarak görülebilir. Bu çeşit psikopatların, bir ulusal liderlik görevini elde edecek kadar bürokratik yapı içinde nadiren hayatta kalabileceklerini tahmin ediyorum.

Buraya kadar yakalanma korkusunun iki belirleyici faktöründen bahsettim: Yalancının kişiliği ve, ondan daha öncelikli olarak, yalan avcısının karakteri ve şöhreti. Göze alınan risk de aynı derecede önem taşır. Basit bir kural vardır: Riskin büyüklüğü şiddetinde yakalanma korkusu artar. Bu basit kuralı uygulamak karmaşık olabilir çünkü her zaman riske edilen şeyin öneminin ne olduğunu belirlemek o kadar kolay değildir.

Ancak bazı durumlarda kolaydır. Hemşire öğrenciler kariyerlerinde başarılı olma yönünde iyi bir şekilde motive edildikleri için, özellikle de eğitimleri başlayınca, deneyimiz onlar için büyük önem taşıyordu. Bu nedenle hemşireler yüksek seviyede yakalanma korkusu yaşıyor olmalıydılar ki bu korku sızıntı yapabilir ya da başka yolla yalanlarını ele verebilirdi. Eğer kariyerleri söz konusu olmasaydı, yakalanma korkuları daha az olurdu. Örneğin, dükkan hırsızlığının ne kadar ahlaki olduğu konusunda duygularını gizlemelerini isteseydik, büyük olasılıkla pek çoğu başarısız olup olmadıklarını daha az önemseyecekti. Bu deneme-

lerde başarısız olanların hemşire okuluna kabul edilmeyeceklerine inandırılsalardı, korkuları bir kat daha artardı.[9]

Müşterisini yanlış yönlendiren bir satıcı, küçük bir komisyon yerine büyük bir komisyon sağlayan satışla ilgilenmeyi tercih eder. Ödülün büyüklüğü ölçüsünde, yakalanma korkusunun artması beklenir. Ortada daha önemli bir ödül vardır. Bazen büyük bir ödül aldatan kişi için önem taşımıyor olabilir. Belki de satıcı, arkadaşlarının hayranlığı peşindedir. Kazanılan komisyon küçük bile olsa, zor bir müşteriyi enayi yerine koymak, iş arkadaşlarının hayranlığı yönünden daha büyük bir ödül ihtiva etmektedir. Küçük miktarlarla oynanan bir poker oyununda bile, bir poker oyuncusu kız arkadaşını etkilemek için rakiplerini bozguna uğratmaya çalışıyorsa ortadaki ödül çok önemli olabilir. Bazı insanlar için yenmek her şey demektir. Milyar dolar ya da sent olması fark etmez, onlar için her müsabakanın önemi büyüktür. Belki riske edilen şey çok kişisel ya da normalde dışarıdan bir gözlemcinin anlayabileceği bir şey değildir. Çapkın bir adam şiddetli bir arzuyu tatmin etmekten daha çok olayları gizlemek için kimi baskıları tekrarlayarak karısını aldatmaktan zevk alıyor olabilir.

Göze alınan riske, sadece alınacak ödül değil, ceza almamak da dahil olduğunda, yakalanma korkusu büyür. Aldatma kararı ilk verildiğinde sadece kazanılacak şey düşünülür. Yalancı daha çok elde edebileceği şeyleri hayal eder. Zimmetine para geçiren bir adam aldatmaya ilk başladığında sadece "şarap, kadın ve şarkılar" hakkında düşünür. Aldatmaya başlar başlamaz ortada kazanılacak bir şey kalmayabilir. Şirket, para sızdırıldığını fark ederek zimmetine para geçiren kişinin bu işi daha fazla yapamayacağını düşünebilir. Artık ceza söz konusu olduğundan, kişi sırf

[9] Araştırmalar, yaptığımız deneylerde duygularını kontrol etme konusunda başarılı olan öğrencilerin, üç yıllık eğitimleri boyunca daha iyi bir performans sergilediklerini gösterdi.

yakalanmamak için para çalmaya devam edebilir. Hedefteki kişi şüpheci biriyse ya da aldatan kişinin kendine yeterince güveni yoksa ceza almamak başlangıçtan itibaren dikkate alınabilir.

Aldatmada iki önemli ceza söz konusudur: Aldatma açığa çıkınca alınacak mevcut ceza ve suçu gizlemek amacıyla yalan söylendiğinde alınacak ceza. Eğer her iki durum da söz konusuysa, yakalanma korkusu daha da artacaktır. Bazen de aldatırken yakalanmanın cezası, durumu bertaraf etmek için söylenen yalanın cezasından daha büyük olabilir. *The Winslow Boy*'daki baba bu meseleyi daha anlaşılır hale getiriyor. Eğer yalan avcısı, sorgulama yapmadan önce, yalan söyleyeceği için alacağı cezanın işlediği suç için alacağı cezadan daha büyük olacağını şüpheliye belirtirse, şüpheliyi doğru söyleme hususunda daha çok yüreklendirme şansı olur.

Ebeveynler, verilen cezanın büyüklüğünün, çocukların itiraf edip etmemelerini ve suçları hakkında yalan söyleyip söylememelerini etkileyen faktörlerden biri olduğunu bilirler. Klasik tasvir Mason Locke Weems'in biraz kurgusal yazısı, *The Life and Memorable Actions of George Washington*'dan gelir. Baba genç oğlu George'la konuşuyor: "Aslında pek çok aile, ufacık bir hatada çocuklarını barbarca döverek onları bu adi işe (yalan söylemeye) zorlar: Bu yüzden başka bir suç işlediğinde, korkmuş küçük yaratık ağzından bir yalan kaçırır! Sırf sopa yememek için. Sana gelince, George, her zaman sana ne söylediğimi bilirsin ve şimdi yine aynı şeyi söylüyorum. Kazara bir şeyi yanlış yaparsan ki çoğunlukla da bu böyledir, küçük bir çocuk olduğundan, deneyimsizliğinden ya da *bilgisizliğinden,* bunu gizlemek için asla bir şey uydurmayacaksın. Onun yerine cesurca gelip, benim oğlum, küçük bir erkek gibi bana gerçeği söyleyeceksin. Dövmek yerine, George, seni o zaman daha büyük bir gururla seveceğim. Benim canım oğlum." Kiraz

ağacı hikayesi, George'un babasının söylediklerine inandığını gösteriyor.

Yalan söylediklerinde kaybedecekleri, doğru söylediklerinde kaybedeceklerinden fazla olan sadece çocuklar değildir. Bir adam, kendisi için zor olmasına rağmen karısına, yaşadığı ilişkiye dair yalan söylemeyip özür dilerse, onu affedebileceğini söyleyebilir. Adamın anlatmaya çalıştığı şey, aralarındaki güven kaybının, onun sadakatine olan güvenini yitirmesinden daha önemli olduğudur. Kadın bunu ayırt edemeyebilir ya da belki de bu olay, gerçek de olmayabilir. Eşler çoğu kez aynı görüşte olmaz. Bir evlilik süresince duygularda değişiklikler yaşanabilir. Bir kez evlilik dışı bir ilişki yaşandı mı tavırlar, konunun varsayım olduğu zamanlardakinden farklılaşarak radikal bir şekilde değişebilir.

Suçluya yaptığı işin anlaşılması durumunda ortaya çıkacak kaybın, suçu itiraf ettiğinde ortaya çıkacak kayıptan daha fazla olacağını bilse bile, doğruyu söylemek ani ve kesin kayıplara sebep olacağından, bir yalan hiçbir şeyi kaybetmeme ihtimalini vadettiği sürece yalan söylemek daha çekici gelebilir. Hemen alınacak bir cezadan kurtulma olasılığı, yalancının yakalanmanın sonuçlarını ve olası ihtimalleri eksik tahmin etmesine sebep olur ve bu da süreci alma isteğini daha cazip hale getirebilir. Bir aldatma itirafın daha az ceza almayı sağlamadığı detayıyla çok üzün süredir devam ediyorsa, itirafın daha iyi bir davranış olacağı çok geç kabul edilir.

Bazen saklanmaya devam edilen sırlar aleyhinde yapılan itirafın nispi bedeli hakkında bir belirsizlik vardır. Suçun kendisinin öyle kötü olduğu durumlar vardır ki bunları itiraf etmek için öne çıkmak az bir takdir görür ve onları saklamak suçluyu bekleyen cezayı fazla hafifletmez. Çocuk tacizi, terörizm, cinayet, vatana ihanet veya bir ensest ilişkiyi gizleme böyle durumlardandır.

Bazı pişman olmuş çapkın adamların alacağı takdirin aksine, bu tarz suçları işleyenler (pişmanlık nedeniyle itirafta bulunanlarda cezanın hafifleme durumu olsa da) affedilmeyi beklemez. Bir kez gizledikleri şey ortaya çıktığında ahlaki bir rezillik olarak görülmemesi gibi bir ihtimal yoktur. Ancak bu durum kötü ve zalim insanlara has değildir. Naziler tarafından işgal edilmiş bir ülkede kimliklerini gizleyen Yahudilerin, savaş zamanı yapılan denetlemelerde kimliklerini itiraf ettiklerinde hemen hemen kazanacakları ve yalanlarını sürdürmeyi denediklerinde ise kaybedecekleri hiçbir şey yoktu. Bazen daha az ceza alma şansı olmasa bile, bir yalancı, yalana devam etmenin verdiği yükten kurtulmak, içindeki şiddetli yakalanma korkusuyla mücadeleyi bitirmek ve suçluluktan kurtulmak için itirafta bulunabilir.

Yakalanma korkusunu etkileyen kazanım ve kayıplar hakkında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer faktör ise sadece yalancının değil, hedefin bundan ne kazanıp ne kaybedeceğidir. Genellikle aldatan kişinin kazandıkları, hedefin zararınadır. İşverenin kaybettiğini, zimmete para geçiren işçi kazanır. Bu her zaman iki tarafa eşit olarak yansımaz. Bir satıcının, bir ürünü göz boyayarak satıp kazandığı komisyon, enayi bir müşterinin içine düştüğü zarardan, daha az olabilir. Yalancı ve hedef tarafından kazanılacak ve kaybedilecek şeyler sadece miktar değil, nitelik olarak da farklılık gösterebilir. Boynuzlu bir eş onurunu kaybederken, çapkın kişi bir macera kazanabilir. Kazanım ve kayıplar yalancı ve hedef için farklılık gösterdiğinde, her ikisinin de kazanıp kaybedecekleri yalancının yakalanma korkusunun belirleyicisi olabilir. Bu, yalancının farkı ayırt edip edememesine bağlıdır.

Yalancılar, çoğu kez hedeflerindeki kişiler için neyin önemi olduğunu değerlendirme konusunda yeterince güvenilir kaynak değildir. Amaçlarına hizmet eden şeylere inanmak işlerine gelir.

Aldatan kişi, yalan söyleyenden çok, hedeflerin yalanlardan kâr sağladığını düşünmeyi rahatlatıcı bulur. Bu mümkündür. Tüm yalanlar hedefteki kişiye zarar vermez. Özveriyle söylenen yalanlar da vardır:

"11 yaşında solgun, zayıf bir çocuk kaza geçirmişti ve buna rağmen hayattaydı, dün Ulusal Yosemite Parkı dağlarına pazar günü düşen bir uçağın kalıntıları arasından çıkarılmıştı. Yaklaşık 3500 metre yüksekliğindeki kaza alanında, hava sıcaklığının sıfır derecenin altını gösterdiği geceler ve karlı fırtınalı günlerden sonra hayatta kalan çocuk, karla kaplı enkazın arkasındaki uyku tulumunun içine yerleştirilmişti. Yalnızdı. "Annemle babam nasıl?" diye sordu. Kurtarma ekibi ona, halen uçağın parçalanmış kokpitinde, yerlerinde kemerleri bağlı vaziyette oturan, annesinin ve üvey babasının öldüğünü söyleyemedi."

Az sayıda insan, bunun kurtarma ekibine hiçbir fayda vermeyip sadece hedefe kazanç sağlayan, özveriyle söylenmiş bir yalan olduğunu kabul etmeyebilir. Hedefteki kişinin menfaat elde etmesi demek, yakalanma korkusunun olmayacağı anlamına gelmez. Risk büyük olduğunda kimin kazanacağı önem taşımaz, büyük bir yakalanma korkusu olacaktır. Çocuğun bir şoka dayanıp dayanamayacağından endişe eden kurtarma ekibi gizleme işinde başarılı olmayı oldukça önemseyecektir.

Özetlemek gerekirse, yakalanma korkusunun en yüksek olduğu durumlar:

- Hedefin zor aldatılan biri olduğuna dair şöhreti olması,
- Hedefin şüphelenmeye başlaması,
- Yalancının pratiği az ve bu konuda bir başarı geçmişinin bulunmaması,
- Yalancının yakalanma korkusuna karşı özellikle hassas olması,

- Göze alınan riskin büyük olması,
- Ödül ve cezanın bir arada bulunması ya da sadece cezalandırılma olması,
- Yalan söylerken yakalanıldığında alınacak cezanın fazla olması ya da hakkında yalan söylenen şey için alınacak ceza çok büyük olduğu için ortada itirafa yönlendirecek bir şeyin kalmamış olması,
- Hedefin hiçbir şekilde yalandan çıkarı olmaması.

Aldatma Suçluluğu

Aldatma suçluluğu, birinin suçlu ya da masum olup olmamasıyla ilgili kanuni bir meseleye değil, yalan söylemekle ilgili bir duyguya tekabül eder. Aldatma suçluluğu, aynı zamanda yalanın içeriği nedeniyle hissedilen suçluluktan ayırt edilmelidir. *The Winslow Boy*'da Ronnie'nin gerçekten posta havalesini çaldığını düşünelim, yaptığı hırsızlık için suçluluk duygusu hissedebilir ve bu olay nedeniyle kendini çok kötü bir insan olarak görebilirdi. Şayet Ronnie babasından yaptığı hırsızlığı gizlemiş olsaydı, söylediği yalan için de kendini ayrıca suçlu hissedecekti; işte bu, aldatma suçluluğudur. Söylenen yalana dair kendini suçlu hissetmek, ille de aldatmanın içeriğinden dolayı suçlu hissetmeyi gerektirmez. Ronnie'nin bir okul yarışmasında kendisini yenmek amacıyla hile yapan bir çocuğun parasını çaldığını varsayalım. Ronnie böyle kötü bir okul arkadaşından para çaldığı için kendini suçlu hissetmeyebilir, bunu haklı bir intikam gibi görebilir. Fakat hâlâ babasına ve okul müdürüne yalan söylediği için kendini suçlu hissedebilir. Psikiyatrik hasta Mary intihara teşebbüs planlarıyla ilgili olarak kendini suçlu hissetmemişti ama doktoruna yalan söylediği için suçluluk hissediyordu.

Yakalanma korkusunda olduğu gibi aldatma suçluluğu da

şiddet yönünden çeşitlilik gösterir. Çok zayıf ya da çok güçlü olup sızıntı yapabilir ya da aldatma belirtilerine neden olarak yalanı başarısızlığa uğratabilir. Aldatma suçluluğu aşırı olarak hissedilmeye başlandığında büyük bir eziyet haline gelir ve bu durumdan acı çeken kişinin kendisine saygı duymasını sağlayan en önemli duyguyu sarsmaya başlar. Böyle yüksek bir aldatma suçluluğundan kurtulup rahatlamak, yapılan kötü hareketlerden doğacak ceza ihtimali olsa bile, insanı itirafa yönlendirmeye yetebilir. Aslında eziyet veren hisleri hafifletmek için belki de gerekli olan şey tam olarak cezadır ve kişinin itiraf sebebidir.

Yalan söyleme kararı ilk alındığında insanlar daha sonra kendilerini ne derece suçlu hissedeceklerini daima doğru bir şekilde tahmin edemezler. Yalancılar, yardımsever göründükleri için kurbanları tarafından kendilerine teşekkür edildiğinde nasıl etkileneceklerini ya da kendi yaptıkları işten dolayı başkası suçlandığında nasıl hissedeceklerini bilemeyebilirler. Bu tip sahneler tipik olarak suçluluk hissini artırmasına karşın bazıları için cezbedicidir, yalanı yalan yapan heyecandır. Bu reaksiyonu aşağıda *aldatma zevki* adı altında anlatacağım. Yalancıların ne kadar suçluluk duygusu hissedeceklerini tam olarak kestirememelerinin sebeplerinden biri de tek bir yalanın yetmediğini zaman içinde öğrenmeleridir, sık sık da orijinal yalanı saklamak için çoğalan uzantılarıyla, tekrar ve tekrar yalan söylenmesi gerekir.

Utanma duygusu suçluluk duygusuyla oldukça yakından bağıntılıdır fakat aralarında önemli bir nitelik farkı vardır. Suçluluk duygusunu hissetmek için hiçbir seyirciye ya da kimsenin bir şey bilmesine gerek yoktur; bu duygu suçlu insanın, kendi yargısıdır. Utançta ise durum farklıdır. Utançla ezilmek, diğer insanların onaylamamasını ve dalga geçmesini gerektirir. Yanlış bir iş yapıldığını kimse bilmezse utanç duygusu olmaz ama hâlâ suçluluk duygusu hissedilebilir. Tabii ki her ikisini bir arada hissetmek de

mümkündür. Ancak utanç ve suçluluk duyguları arasındaki ayrım çok önemlidir çünkü bu iki duygu insanı zıt yönlere çekerek hırpalayabilir. Suçluluktan kurtulma isteği insanı itiraf etmeye yönlendirebilir ancak utanç ezikliği yaşamama isteği buna engel olabilir.

The Winslow Boy'da Ronnie'nin parayı çaldığını, yaptığı yanlıştan dolayı aşırı suçluluk duyduğunu ve üstelik bunu gizlediği için de kendini suçlu hissettiğini farz edin. Ronnie suçluluk duygusunun verdiği azaptan kurtulmak için itiraf etmek istese de babasının ne şekilde tepki vereceğini hayal ederken duyduğu utanç buna engel olacaktır. İtirafa isteklendirmek için babası onu affedeceğini ve eğer itiraf ederse ceza almayacağını söylemişti. Ronnie'nin ceza alma korkusunu azaltmak yakalanma korkusunu azaltabilirdi fakat Ronnie'nin itiraf edebilmesi için hâlâ babanın utanç duygusunu azaltması gerekiyordu. Baba, Ronnie'ye onu affedeceğini söyleyerek bunu sağlamaya çalışmaktadır ancak birkaç sayfa geride alıntı yaparak aktardığım bir cinayet şüphelisini itiraf ettirmeye çalışan sorgu yargıcının kullandığı yöntemi kullanarak bir iki şey eklese, itiraf olasılığını yükselterek utanç duygusunun azalışını güçlendirebilirdi. Ronnie'ye, "Çalmanın sebebini anlayabiliyorum, senin gibi kışkırtılmış olsam ben de aynısını yapabilirdim. Herkes hayatında ya da daha sonradan yanlış olduğunu fark ettiği şeyler yapabilir. Elinden bir şey gelmez, buna engel olamazsın," diyebilirdi. Şüphesiz saygın bir baba, samimiyetle bunu söyleyemez ve sorgu yargıçlarının aksine itiraf ettirmek amacıyla yalan söylemek istemeyebilir.

Bazı insanlar yalan ve suçluluk duygusuna karşı özellikle eğilimlidir. Buna, yalanın en kötü günahlardan biri olduğuna inandırılarak çok katı bir şekilde büyütülenler de dahildir. Başkaları tarafından terbiye edilme, yalanı bilhassa kınamayı gerektirmez. Ancak daha genel anlamda güçlü, istilacı bir suçluluk duygusunu içe yerleştirir. Bu tarz insanlar, suçluluk duygusunun şiddetini

artırabilecekleri ve başkalarının önünde utanç içinde sergilenecekleri serüvenler arıyor gibidirler. Fakat ne yazık ki suça eğilimli kişiler hakkında çok az çalışma yapılmıştır. Suça eğilimi olmayan insanlarla ilgili çalışmalar biraz daha fazladır.

Köşe yazarı Jack Anderson, Abscam kovuşturmasında FBI'ın baş görgü tanığı Mel Weinberg'in inandırıcılığına atıfta bulunarak, makalesinin birinde utanç ve suçluluk duygusu taşımayan bir yalancı hakkında detaylı bir yazı yazar. On dört yıldır evlilik dışı bir ilişki yaşadığının karısı tarafından öğrenilmesi üzerine Weinberg'in gösterdiği tepkiyi Anderson şöyle tarif eder: "Nihayetinde Mel eve geldiğinde Marie'nin açıklama isteğine omuz silkerek karşılık verir. 'Sonunda yakalandım yani,' der, 'Sana her zaman dünyanın en büyük yalancısı olduğumu söyledim.' Sonra en sevdiği koltuğun içine gömülür, Çin yemeği siparişi verdikten sonra Marie'nin kendisine manikür yapmasını ister."

Eğer suçluluk ve utanç duygusunun eksikliği hayatın tümünü ya da büyük bir bölümünü kaplıyorsa, yaptığı kötü şeylerden utanç ve suçluluk duygusu duymamak psikopatlığın bir işareti olarak değerlendirilir (Şurası açık ki, kimse bir gazete yazısına bakarak böyle bir teşhisi koyamaz). Uzmanlar, insanlardaki bu eksikliğin yetiştirilme tarzından mı yoksa bazı biyolojik nedenlerden mi kaynaklandığı konusunda ayrılığa düşmüşlerdir. Fakat hem yalana dair hissedilen suçluluğun hem de yakalanma korkusunun bir psikopatın yalan söylerken hatalar yapmasına neden olmadığı konusunda hemfikirdirler.

Aldatan kişi, kurbanıyla ortak sosyal değerler paylaşmadığında yoğun aldatma suçluluğu hissetmez. İnsanlar, haksızlık yaptıklarını düşündükleri kişilere yalan söylerken daha az suçluluk duyar. Eşi soğuk olan ve yatağa gelmek istemeyen çapkın bir adam, yaşadığı aşk macerasına dair yalan söylediğinde suçluluk hissetmeyebilir. Bir devrimci ya da terörist, ajanları aldatırken

nadiren suçluluk duyar. Bir ajan, kurbanını yanlış yönlendirirken kendini suçlu hissetmez. Resmi bir CIA ajanı az ve öz olarak şöyle der: "Casusluğun sahte şöhretinden sıyrıl, bir ajanın görevi güvene ihanet etmektir." Oldukça önemli bir devlet adamına suikast yapmayı planlayan kişileri yakalamak isteyen güvenlik memurlarına tavsiyeler verdiğimde herhangi bir dalaverecilik belirtisine neden olabilecek aldatma suçluluğundan bahsedemezdim. Eğer suikastçılar yeterince profesyonel değilse yakalanmaktan korkabilirler fakat planladıkları şey hakkında suçluluk hissetmezler. Profesyonel bir suçlu, dışarıdan tanımadığı birini aldatırken suçluluk hissetmez. Aynı prensip, bir diplomatın ve ajanın karşı tarafı aldatırken neden suçluluk hissetmediklerini açıklarken de geçerlidir. Değerler ortak değildir. Yalancı, kendine göre iyi olanı yapmaktadır.

Şimdi vereceğim örneklerin çoğunda yalan söylemeye *ruhsat* verilmiştir. Bu bireylerin her biri, karşı tarafı aldatmayı meşrulaştıran ve herkes tarafından kabul gören sosyal normlardan destek alırlar. Eğer hedefler karşı taraftansa ve farklı değerlere sahipse, böyle meşrulaştırılmış yalanlara ilişkin çok az suçluluk hissedilir. Ayrıca, aldatan kişiyle aynı değerlere sahip olan ve hasım olmayan kişileri aldatmak için de ruhsat verilmiş olabilir. Hekimler, hastanın iyiliğine olduğunu düşündüklerinde, hastalarını kandırdıkları için kendilerini suçlu hissetmez. Bir hastaya şeker hapı vermek, faydalı bir ilaçmış gibi verilen şekerden haplar, eski ve gelenekselleşmiş tıbbi bir aldatmadır. Hastanın daha iyi hissetmesini sağladığında ya da kendine zarar verecek ilaçlar için doktorla münakaşa etmesine engel olduğunda pek çok hekim bu yalanın haklı görülebileceğine inanır. Hipokrat'ın yemini, hastaya karşı dürüst olmayı gerektirmez. Doktor, hastaya yardımcı olacak şeyleri yapmakla sorumludur.[10] Suçu kimin işlediğini bilip bilmedi-

[10] Hastaların yüzde otuz ila kırkı şeker haplarından fayda görürken, bazı tıp çalı-

ğini soran polisten, suçlunun itirafını gizleyen bir rahip, aldatma suçluluğu hissetmez. Rahibin yemini bunu gizlemesine ruhsat vermektedir. Söylediği yalandan çıkarı yoktur; kimliği belirsiz kalan suçlunun menfaati söz konusudur. Deneyimdeki öğrenci hemşireler duygularını gizledikleri için suçluluk hissetmiyorlardı, çünkü bir hemşirenin hastaların acılarını dindirme görevini yerine getirmesi için ne zaman duygularını gizlemesi gerektiğini örneklerle kendilerine açıkladığımızda yalan söyleme ruhsatı verilmişti.

Yalancılar çoğunlukla, iyi niyetle söyledikleri yalanların kendilerine yarar sağladığını ya kabul etmezler ya da bunun farkında değillerdir. Bir Ulusal sigorta şirketinin üst düzey yönetim kurulu başkanı, bir diğer insanın egosu işin içine girdiğinde doğruyu söylemenin çok kırıcı olabileceğinden bahsederek, "Bazen bir gence, 'Hayır, sen hiçbir zaman başkan olamayacaksın' demek zordur," der. Bu şekilde gencin ve yönetim kurulu başkanının duyguları korunmuştur. Protesto ihtimali şöyle dursun, eğer çocuk, yönetim kurulu başkanını, özellikle de kendini yanlış değerlendirmekle sorumlu tutsaydı, çocuğun *hayal kırıklığıyla* baş etmek zor olabilirdi. Yalan iki tarafı da korumuştu. Şüphesiz bazı insanlar, her ne kadar acı olsa da kendisini geliştirmesine ve başka yerde iş aramasına engel olan bu bilgiden mahrum bırakıldığı için gencin bu yalandan zarar gördüğünü düşünebilir. Benzer şekilde kimileri şeker hapı veren doktorun da iyi niyetli olduğu sırada kazanç sağladığını iddia edebilir.

Yine de yalan söyleyen kişinin hiçbir çıkar sağlamadığı –bir suçlunun itirafını gizleyen rahip, kaza geçiren on bir yaşındaki

---

şanları ve filozoflar, şeker hapı kullanımının tıbbi ilişkilerde gerekli olan güveni tehlikeye attığına ve daha riskli aldatmalara zemin hazırladığına inanmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için Lindsey Gruson'ın makalesine göz atabilirsiniz: "Şeker Hapı Kullanımının Etik Açıdan Tartışılması", *New York Times*, Şubat 13,1983, s.19.

bir çocuğa, uçak kazasında anne ve babasının öldüğünü söylemeyen kurtarıcılar gibi– tamamıyla özgeci yalanlar da vardır. Bir yalancı söylediği yalandan herhangi bir çıkar elde etmeyeceğine inanıyorsa, muhtemelen hiçbir aldatma suçluluğu hissetmeyecektir.

En bencil yalancılar bile yalana ruhsat verildiğinde aldatma suçluluğu hissetmezler. Poker oyuncuları da blöf yaparken aldatma suçluluğu hissetmezler. İster bir Orta Doğu pazarında, ister Wall Street'te, isterse yerel bir emlakçının ofisinde olsun, pazarlık konusunda da aynı şey geçerlidir. Endüstriyel yalanlarla ilgili bir makalede şöyle yazar: "Belki de yalanların en büyüğü şudur: Bu benim en son teklifim." Bu tarz bir konuşma sadece iş dünyasında kabul görmez, toplu pazarlıklar esnasında da beklenir, örneğin kimsenin oyunun başında kartlarını masaya açması beklenmez. Evi için, gerçekte satacağı fiyattan daha fazlasını isteyen bir ev sahibi, istediği fiyattan evini satabilirse kendini suçlu hissetmez. Söylediği yalan ruhsatlıdır. Çünkü pazarlığa dahil olan kişiler yanlış bilgi verileceğini tahmin eder. Pazarlık yapma ve poker herhangi bir yalan tanımıyla eşleşmez. Bu durumlar kendi doğalarında kimsenin dürüst olmayacağına ilişkin bir ön uyarı içerir. Sadece bir aptal, poker oynarken tüm elini gösterir ya da evini ilk satışa koyduğu zaman isteyeceği son fiyatı verir.

Aldatma suçluluğu, yalana ruhsat verilmediğinde daha olasıdır. Aldatma suçluluğu, hedef ve yalan arasındaki ilişki dürüstlük temeline dayandığı için hedef, yalancıya güvendiğinde ve yanlış yönlendirilmeyi beklemediğinde en üst seviyededir. Bu tarz fırsatlardan yararlanarak yapılan aldatmalarda yalan söylendiği için duyulan suçluluk, hedef en az yalancının kazandığı kadar acı çekiyorsa daha da büyük olacaktır. O durumda bile, hedef ve yalancı arasında az da olsa bazı ortak değerler olmadıkça çok fazla (eğer biraz varsa) aldatma suçluluğu hissedilmeyebilir. Esrar içti-

gini ailesinden gizleyen bir ergen, uyuşturucunun zararlı olduğunu söyledikleri için ebeveynlerinin aptal olduğunu düşünüyorsa ve kendi deneyimlerinden bildiği kadarıyla bu yargının yanlış olduğuna inanıyorsa hiçbir aldatma suçluluğu hissetmiyor olabilir. Aynı zamanda onların ikiyüzlü olduklarını ve kendileri içki içip kafayı bulurken eğlence amaçlı uyuşturucu kullanmayı onun seçimine bırakmadıklarını düşünüyorsa, o zaman aldatma suçluluğu hissetme ihtimali daha da azdır. Ancak marihuana ve diğer konularda ailesiyle çakışsa bile, eğer hâlâ kendini onlara bağlı hissediyorsa yalan söylediğini anladıklarında utanabilir. Utanç, onaylamayanlara karşı bir saygı gerektirir, aksi halde onaylanmamak kızgınlık ve küçümsemeyi ortaya çıkarır, utancı değil.

Yalancılar, hedeflerindeki kişilerin kimliği meçhul olduğunda veya adını hiç bilmediklerinde daha az suçluluk duygusu hissederler. Alışveriş çantasındaki pahalı bir eşyaya değerinden daha az ücret ödediğini kasiyerden gizleyen bir müşteri, kasiyeri tanımıyorsa daha az suçluluk hissedecektir. Eğer kasiyer, dükkan sahibi ya da sahiplerden birinin akrabasıysa ve küçük, aile tarafından işletilen bir dükkansa, yalan söyleyen müşteri büyük bir mağaza zincirinde aynı işi yaptığında hissettiği suçluluktan daha fazlasını hissedecektir. Hedef, ismi bilinmeyen biri olduğunda, hedefin gerçekten zarar görmediği, umurunda olmadığı, yalanın dikkatini bile çekmediği, hatta yanlış bilgilendirilmeyi hak ettiği ve hatta yanlış yönlendirilmeyi istediği düşünülerek suçluluğu azaltıcı bir fantezi kurmak daha kolay gelir.

Genelde yakalanma korkusu ve aldatma suçluluğu arasında zıt yönlü bir ilişki vardır. Suçluluk duygusunu azaltan bir şey, yakalanma korkusunu artırabilir. Aldatmaya ruhsat verildiyse, daha az aldatma suçluluğu hissedilir. Yine de ruhsat riske edilen şeyin değerini genellikle yükseltir, bu sebeple yüksek yakalanma korkusuna neden olur. Gizlemeleri –ruhsatlı– kariyerleriyle iliş-

kili olduğu için öğrenci hemşireler, araştırmamda başarısız olmaktan korkacak kadar endişeliydiler. Yüksek yakalanma korkusu ve düşük aldatma suçluluğu hissediyorlardı. Zimmetine para geçirdiğini zannettiği işçiye yalan söyleyen bir işveren, suçüstü yakalamak için şüphelerini gizler, yüksek yakalanma korkusu ve alçak aldatma suçluluğu duyması muhtemeldir.

Belirli faktörler aldatma suçluluğunu artırırken, yakalanma korkusunu azaltabilir. Bir yalancı, kendine (yalancıya) güvenen bir hedefi aldattığında suçluluk hissedebilir fakat aldatılmayı beklemeyen biri tarafından yakalanmaktan daha az korkabilir. Tabii ki bir insanın hem suçluluk hem de yakalanma korkusunu aynı anda yoğun ya da her ikisini de çok hafif hissetmesi mümkündür.

Bazı kişiler aldatma suçluluğuna iyice bulanmışlardır. Hatta yalan söyleme güdülerinin bir bölümü, yaptıkları şey için suçlu hissetme fırsatı yakalamak olabilir. Yine de pek çok insan suçluluk duygusunu yaşamayı çok acı verici bulduğu için bunu azaltmanın yollarını arar. Onlar için aldatmayı mazur göstermenin pek çok yolu vardır. Adaletsizliğe karşı misilleme olarak addedilebilir. Kötü ya da işe yaramaz biri dürüstlüğü hak etmiyor denilebilir. "Patron çok pinti, yaptığım onca işten sonra beni ödüllendirmedi, bu nedenle kendim aldım." Kurbanlar çok saf olarak görüldüğü için yalancı bunu kendi hatası değil de karşı tarafın hatasıymış gibi görür. Oturan bir ördek avlanmayı ister.

Yalan söylemeyi mazur gösteren iki mazeretten daha önceden bahsedildi. İlki asil bir amaç ya da işe gereksinim – Nixon'ın kazanmak ve sandalyesini korumak için gerekli olduğunu söylediği gerçek dışı yalanları isimlendirmekte çektiği zorluğu anımsayın. Diğer mazeret ise hedefi korumaktır. Bazen yalancı, hedefin bunu istediğini iddia edecek kadar işi ileriye götürür. Eğer hedef aldatmada iş birliği etmişse, başından beri bu olayı biliyor

ancak bilmiyormuş gibi davranıyorsa, o zaman bir bakıma ortada yalan yoktur ve yalancı tüm sorumluluklardan muaftır. Gerçek bir gönüllü hedef, yalanı açığa çıkarabilecek davranışsal hataları görmezden gelerek, yalanın devam ettirilmesine yardım eder. Aldatılmayı istemeyen bir hedef, eğer şüpheleniyorsa, doğal olarak yalanı ortaya çıkarmaya çalışır.

Bir hedefin ne zaman gönüllü olabileceğine ilginç bir örnek, gizli istihbarat ajanlığına geçen polis Robert Leuci'yle ilgili en son gelişmelerde yer almaktadır. Leuci'nin polisler ve avukatlar arasındaki yolsuzluk kanıtlarını ele geçirmede federal savcılara nasıl yardım ettiğinin konu edildiği, gerçek hayattan alındığı söylenen 1. Bölüm'ün sonuna doğru aktardığım Robert Daley'nin *Şehrin Prensi* adlı, filme uyarlanan kitabında Leuci daha bir göz alıcı hale gelir. Federal görevliler ona kendi adlarına çalışırken, hangi suçları işlediğini sorarlar. Sadece üç suçu üstlenir. Daha sonra ortaya çıkardığı suçlular, Leuci'nin kabullendiğinden çok daha fazla suç işlediğini iddia ederek kendi işlediği suçlar hakkında yalan söylediği için onlara karşı verdiği ifadenin dikkate alınmaması amacıyla itirazda bulunurlar. Ancak bu iddiaların hiçbir zaman doğruluğu kanıtlanamaz ve pek çok kişi Leuci'nin ifadesine dayanılarak suçlu bulunur. Leuci'nin ifadesi üzerine suçlu bulunanlardan birinin avukatı olan Alan Dershowitz, Leuci'nin üstlendiğinden daha fazla suç işlediğini kabul ettiği davanın ardından gerçekleşen bir konuşmayı anlatır.

"Ben (Dershowitz) ona (Leuci), Rosner (Dershowitz'in savunduğu adam) davasından evvel işlenen diğer suçlar hakkında Shaw'ın (federal görevli) bir şey bilmediğine inanmanın benim için güç olduğunu söyledim. Leuci 'Gizliden gizliye daha fazla suç işlediğimi bildiğine inanıyorum' dedi. 'Öyle davranmak zorundaydı. Mike (Shaw) aptal değildir.

" 'O zaman nasıl olur da sadece oturup senin sanık kürsüsünde yalan söylemeni izler?' diye sordum.

"Leuci 'Yalan söylediğimin tam olarak farkında değildi' diye devam etti. 'Kesinlikle bundan şüpheleniyordu, sonra ikna oldu. Ancak bana baskı yapmamasını söyledim, o da yapmadı. 'Üç suç' dedim –Leuci üç parmağını kaldırarak belirgin bir şekilde gülümsedi– 've bu cevabı kabul etmek zorundaydı. Savcılar her gün yalan ifade verir, Alan. Bunu biliyorsun.'"

Dershowitz daha sonra bu itirafında bir kandırmaca olduğunu öğrenir. Leuci federal görevlilerle ilk buluştuğunda yanlarında olan bir icra memuru Dershowitz'e, baştan itibaren Leuci'nin açık bir şekilde, daha önce alenen üstlendiği üç suçtan daha fazlasını işlediğini kabul ettiğini söyler. Federal görevliler, Leuci'nin tanık olarak güvenilirliğinin korunması için işlediği suçlarla ilgili tüm hikayeyi gizlemekte ona yardım ettiler – Jüri en fazla üç suç işlemiş bir polise güvenebilirdi, daha fazlasını işleyene değil. Leuci, davaların ardından daha fazla suç işlediği geniş ölçüde su yüzüne çıkmaya başladığında, federal görevliler onu koruduğu müddetçe o da onları koruyarak, anlaşmanın ona ait kısmını yerine getirmek için kendisine ait suç kayıtlarını saklama konusunda açıkça gizlice anlaştıklarını kabul etmeden, görevlilerin sadece gönüllü kurbanlar olduğunu iddia ederek Dershowitz'e yalan söylemişti. Söylentilere göre Leuci, hırsızlar arasındaki namusa güvenmeyerek, görevlilere önünde verdiği ifadeyi kaydedip sakladı. Leuci, onların kendi ifadesi hakkında yaptıkları yalancı şahitliği her an ifşa edebileceği için görevliler asla masum olduklarını iddia edemezlerdi, böylece Leuci görevlilerin herhangi bir suç kovuşturmasından onu koruyarak kendine daima sadık kalacaklarına güvenebilirdi.

Leuci hakkındaki gerçek ne olursa olsun onun Alan Dershowitz'le yaptığı konuşma, yalandan menfaat sağlayan bir

hedefin, bir yalancının yalan söylemesini ne kadar kolaylaştırdığını gösteren güzel bir örnektir. İnsanlar, daha az kötü niyetli sebeplerle yanlış yönlendirildiklerinde işbirliği yapabilirler. Nezaket dahilinde, yalanın hedefi çoğu zaman gönüllüdür. Ev sahibi, erken ayrılan misafirlerin özürlerini fazla incelemeden kabul eder. Asıl önemli olan, söylenen şeyde kabalığın bulunmamasıdır, ev sahibinin duygularını kırmamak için küçük bir bahane bulunmuştur. Çünkü hedef sadece aldatılmayı istemiyor, bilakis buna bir bakıma razı oluyor; kibarlık etiketiyle adlandırılan asılsız şeyler benim yalan tanımıma girmez.

Romantizm, hedefin aldatılmada iş birliği yaptığı iyi niyetli yalanlara bir başka örnektir, her iki taraf da birbirlerinin yalanını devam ettirme konusunda iş birliği içindedirler. Shakespeare şöyle demiştir:

Sevgilim, "özüm sözüm bir" diye ant içince
Ben inanırım, oysa söylediği hep yalan;
Varsın bellesin beni dünyada hiçbir ince
Hile öğrenememiş acemi oğlan.
Kendimi aldatırım genç sandı diye beni,
Ama parlak günlerim geçti, çok iyi bilir;
Ben yalnız önemserim yalan atan dilini,
Bu yüzden kesin gerçek iki yandan ezilir.
Sadık olmadığını söylemiyor, ne diye?
Ben de açıklayamam yaşlandığımı, neden?
Ah, güvenir gözükmek ne yaraşır sevgiye;
Yaşlanan aşk hoşlanmaz yıllarla yüzleşmekten.

Yalan söyler dururuz, ben ona, o da bana:
Tatlı dille sararız ayıbımızı yalana.

Tabii ne tüm romantik aldatmalar iyi niyetlidir ne de her zaman hedeftekiler kandırılmaya bu kadar hazırdır. Aldatan kişi-

lere, hedeflerindeki kişilerin gerçekten isteyip istemediklerine ilişkin dürüst bir görüş konusunda güvenilemez. Daha az suçlu hissedecekleri için istekli olunması yönünde önyargılıdırlar. Hedeflerinin şüphelendiklerini itiraf etmelerini sağladıklarında, en azından kısmen rahatlamış sayılırlar.

Gönülsüz bir hedef, aldatıldığını anlamanın bedelini ödememek için gönüllü hale gelebilir. Yaptığı işler hakkında bilgi verdiği sevgilisinin casus olduğundan şüphelenmeye başlayan hükümet görevlisinin, içinde bulunduğu kötü durumu hayal edin. Aynı şekilde bir personel müdürü bir kez işe aldıktan sonra, verdiği hatalı kararı kabullenmemek için sahtekar bir adayın gönüllü kurbanı olabilir. Roberta Wohlstetter, ulusal liderlerin hasımlarının gönüllü kurbanları haline geldikleri pek çok olaydan bahseder – Chamberlain bu konuda *yalnız* değildir. "Uzun zamandır ısrarla devam edilen tüm bu hata örneklerinin artmasına ve bazen oldukça açık karşıt deliller olmasına rağmen, potansiyel bir düşmanın iyi niyeti ve o hasımla paylaşılan sözde ortak menfaatler hakkında rahatlatıcı varsayımlarda bulunma ve bunları üstün tutarak inanma yoluyla muhteşem bir oyun sergilenir... Hasmın sadece kısmen kurbana yardımı gerekebilir; aksi takdirde daha çok tehditkar hareketler gibi görünebilecek şeyleri sonradan açıklayarak özrünü bildirebilir."

Özetlersek, aldatma suçluluğunun en fazla hissedildiği durumlar:

- Hedef gönüllü değilse,
- Aldatma tamamen bencilse, hedefteki kişinin aldatılma olayından hiçbir menfaati yoksa ve yalancının kazandığı ölçüde kaybediyorsa,
- Aldatmaya ruhsat yoksa ve ilişki dürüstlük temeline dayanıyorsa,

- Yalancı, uzun süredir yalan söylemiyorsa,
- Yalancı hedefteki kişiyi şahsen tanıyorsa,
- Hedef rahatlıkla aptal ya da kötü diye nitelendirilemiyorsa,
- Hedefin bu yalanı beklediğine dair bir sebep varsa ya da tam aksine, yalancı güvenilir olduğu konusunda hedefin güvenini kazanmak için rol yapıyorsa.

Aldatma Hazzı

Şu ana kadar, sadece yalan söylendiğinde ortaya çıkan negatif duygulardan bahsettim: Yakalanma korkusu ve hedefe yalan söylemenin neden olduğu aldatma suçluluğu. Yalan söylemek aynı zamanda pozitif duygulara da neden olabilir. Yalan, insanın kendisini iyi hissetmesine vesile olan bir başarı olarak görülebilir. Yalancı, daha başarı kesinleşmemişken, mücadeleye hazırlandığı sırada veya tam konuşma anında heyecan hissedebilir. Daha sonra rahatlamayla gelen zevk, elde edilen başarıdan dolayı gurur hissi ortaya çıkabilir ya da hedefteki kişiden kendini üstün görme duyguları hissedilebilir. Aldatma hazzına bu duyguların hepsi ya da herhangi biri neden olabilir, eğer gizlenmezlerse yalanı ele verebilir. Şaka saf bir arkadaşı yanlış bilgilendirme şeklinde yapıldığında, aldatma hazzına verilecek masum bir örnek ortaya çıkar. Oynanan oyunda büyük ölçüde hedef, aptal kişinin nasıl kafaya alındığını izleyen seyirciler olsa da şaka yapan aldatma hazzını gizlemek zorundadır.

Aldatma hazzı farklı şiddetlerde olabilir. Hissedilen yakalanma korkusuyla karşılaştırıldığında önemsiz kalabilir ya da neredeyse yok gibidir ya da çok şiddetli olduğu için kendine has bazı davranışsal işaretleri dışarı sızdırır. Bazen insanlar başkalarıyla bu hazzı paylaşmak için suçlarını itiraf edebilirler. Belirli bir suçu başaracak kadar zeki olduklarından dolayı takdir görmek

ve onaylanmak için işledikleri suçları arkadaşlarına, yabancılara, hatta polise açıklayan suçlular görülmüştür.

Dağcılık ve satrançta olduğu gibi, yalan sadece bir kaybetme riski olduğunda zevkli hale gelebilir. 50'li yılların başında ben Chicago Üniversitesi'ndeyken, Üniversite Kitabevi'nden kitap çalmak modaydı. Neredeyse yeni gelen bir öğrencinin kabul töreni gibi bir şeydi, hırsızlık genelde birkaç kitapla sınırlıydı, başarı herkese gösterilir ve onaylatılırdı. Aldatma suçluluğu azdı. Öğrencilerin inanışı, bir üniversite kitabevinin kooperatif olarak çalıştırılması yönündeydi, kâr amaçlı çalıştırılmaya başlandığından beri zarar verilmeyi de hak ediyordu. Etrafındaki diğer özel kitabevlerine dokunulmuyordu. Yakalanma korkusu da azdı, çünkü kitabevinde güvenlik namına bir şey yoktu. Benim orada bulunduğum süre boyunca sadece bir kişi yakalanmıştı, onu aldatma hazzı ele vermişti. Bernard, gösteriş için yapılan sıradan hırsızlıklardan hoşlanmıyordu. Gurur duymak, kitabevini küçümsediğini göstermek ve arkadaşları arasında takdir kazanmak için riskleri artırmak zorundaydı. Bu nedenle yalnızca saklayamayacağı kadar büyük olan resimli kitaplardan çaldı. Bir süre etrafta dolaştıktan sonra, tek seferde elinde üç ya da dört büyük resimli kitap olduğu halde ödeme noktasına gitti. Hâlâ her şey çok kolay görünüyordu. Kitabevi kasiyerleriyle dalga geçmeye başladı. Kasanın etrafında kolunun altındaki ödüllerle birlikte sallanıp durdu ve kitapları saklamak için hiçbir şey yapmadı. Kasiyerlerin onu sorgulamasını göze aldı. Aldatma hazzı, onu artan bir şekilde kaderine meydan okumaya itiyordu. Onun aldatma hazzının neden olduğu davranışsal belirtiler, kısmen karşı tarafın uyarılmasına neden olmuştu. Nihayetinde yakalandı. Odasında yaklaşık beş yüz kitap ele geçirildi. Daha sonra Bernard çok saygı gören bir işte, milyoner oldu.

Aldatma hazzını artırmak için başka yollar da vardır. Eğer aldatılan kişinin zor kandırıldığına dair bir şöhreti varsa, bu aldat-

ma hazzına olanak tanıyarak işleri daha da ilginç hale getirecektir. Neler olduğunu izleyen kişilerin olması da aldatma hazzını artırabilir. Dikkatle takip ettikleri ve olayla ilgilendikleri müddetçe seyircilerin olay anında orada bulunmaları gerekmez. Eğer seyirci oradaysa ve yalancının gösterisiyle eğleniyorsa, yalancı aldatma hazzını en üst seviyelerde hissedebilir ve bu duyguyu bastırmaktaki en zor anlarını yaşayabilir. Bir çocuk, başka bir çocuğa yalan söylediğinde diğer arkadaşlarının eğlendiğini görürse ve bu çok hoşuna giderse, aldatma hazzı öne çıkarak tüm olayı sonlandırabilir. Becerikli bir poker oyuncusu, aldatma hazzının neden olabileceği tüm belirtileri kontrol etmeyi becerir. Çok iyi bir el geldiğinde davranışları, miktarı artırarak oyunda kalmalarını sağlamak için diğer oyunculara elinin pek iyi olmadığını düşündürtecek tarzda olmalıdır. Arkasında ne yaptığını bilen seyirciler olsa dahi aldatma hazzı belirtilerine engel olmalıdır. Bu, kendini izleyenlerle göz temasını engelleme yoluyla en iyi şekilde yapılabilir.

Bazı insanlar aldatma hazzına daha fazla meyilli olabilirler. Henüz hiçbir bilim adamı bu tarz insanlar üzerinde çalışmadı ya da varlıklarını doğrulamadı. Ama kimi insanların diğerlerinden daha çok övündüğü aşikardır ve övünen kişiler aldatma hazzına karşı daha eğilimli olabilirler.

Bir insan yalan söylerken aldatma hazzı, yakalanma korkusu ve aldatma suçluluğu –tümünü aynı anda ya da sırayla– hissedebilir. Tekrar pokere bir dönelim. Bir blöfte, diğerlerinin oyundan çekilmesini sağlamak amacıyla kötü bir eli olduğu halde çok iyi bir eli varmış gibi davranan bir oyuncuda bahis çok yükseldiğinde yakalanma korkusu olabilir. Blöfçü, her bir oyuncunun çöküntüye uğrayışını izlerken aynı anda aldatma hazzı da duyabilir. Poker oyuncusu hile yapmadığı müddetçe, yanlış bilgilendirme ruhsatı olduğu için aldatma suçluluğu hissetmeyecektir. Zimme-

tine para geçiren biri de bu üç duyguyu hissedebilir: İşverenini ve iş arkadaşlarını aldatmanın verdiği zevk, kendinden şüphelenildiğini düşündüğü her an korku, belki de yasaları çiğnediği ya da şirket tarafından ona gösterilen güvene ihanet ettiği için suçluluk.

Özetleyecek olursak, aldatma hazzının en yüksek olduğu durumlar:

- Kolay aldatılamayacağına dair şöhreti olan bir hedef bir istek uyandırdığında,
- Hem bir şeyler uydurmanın doğası hem de gizlenecek şeyler nedeniyle yalanın kendisi davetkar olduğunda,
- Başkaları yalandan haberdar olduğunda ya da olayı izleyerek yalancının ustaca sergilediği oyunu takdir ettiğinde.

Yalancı suçluluk, korku, haz duygularını gizlemek istese bile tümü mimiklerinde, sesinde ve vücut hareketlerinde görülebilir. Bu tarz sözlü olmayan bir sızıntı görülmese bile bunlara engel olmaya çalışmak da aldatma belirtilerine neden olabilir. Sonraki iki bölüm, aldatılmanın sesten, kelimelerden, vücuttan ve yüzden nasıl tespit edileceğini açıklıyor.

ÜÇ

Sözcüklerden, Ses Tonundan veya Beden Dilinden Yalan Söylendiğini Tespit Etme

"Yalan söylediğimi nasıl anladın?"

"Yalanlar, sevgili oğlum, hemen ortaya çıkar, çünkü iki çeşidi vardır. Kısa bacaklı yalanlar ve uzun burunlu yalanlar. Senin yalanın ise, gördüğün gibi uzun burunlulardan biri." Pinokyo

İnsanlar yalan söylendiğini gösteren bu tarz görünür emareler olduğuna inansalardı daha az yalan söylerlerdi fakat ne yazık ki daha az yalan söz konusu değil. *Aldatma belirtisinin kendisi bir işaret değildir* – hiçbir hareket, mimik ya da kas seğirmesi özünde birinin yalan söylediği anlamını taşımaz. Sadece kişinin yetersiz hazırlandığını gösteren izler ve izlediği stratejiye uymayan duygusal işaretler vardır. Bunlar, aldatma belirtilerine ve sızıntıya neden olan şeylerdir. Yalan avcıları, duyguların konuşmada, seste, vücutta ve yüzde nasıl dışa vurduğunu, yalancının duygularını gizlemeye çalışmasına rağmen hangi

izlerin açıkta kalmış olabileceğini ve neyin bu sahte duygusal oyunları ele verebileceğini öğrenmek zorundadır. Yalan belirleme de aynı zamanda bu davranışların, bir yalancının yalanına devam ederken strateji belirleyişini nasıl açığa çıkarabileceğini anlamayı gerektirir.

Yalan söylendiğini anlamak o kadar kolay bir mesele değildir. Problemlerden biri bilgi *engelidir*. Aynı anda değerlendirilmesi gereken çok şey vardır – sözcükler, duraksamalar, ses tınısı, ifadeler, kafa hareketleri, vücut hareketleri, duruş, solunum, yanakların kızarması ya da rengin atması, terleme vs. Tüm bu kaynaklar, yalan avcısının dikkatini çekmek için birbirleriyle yarışarak bilgiyi eş zamanlı ya da bazen de çakışmış olarak gönderirler. Neyse ki yalan avcılarının tüm bu işitilen ve duyulan şeyleri aynı derecede incelemeye ihtiyacı yoktur. Bir diyalog anında her bilgi kaynağı güvenilir değildir. Bazıları diğerlerine göre daha fazla sızıntı yapar. İşin tuhaf tarafı şu ki insanların çoğu az güvenilir kaynaklara, daha fazla önem verir –sözcükler ve mimikler– ve böylece kolayca yanlış bilgilendirilirler.

Yalancılar genellikle tüm davranışlarını denetlemez, kontrol etmez ve gizlemez. Muhtemelen isteselerdi de bunu yapamazlardı. Bir insanın tepeden tırnağa kendini ele verecek her şeyi kontrol etmesi mümkün değildir. Onun yerine yalancılar, diğer insanların en çok dikkat ettikleri şeyleri gizler ya da değiştirirler. Yalancılar en çok sözcük seçimlerinde dikkatli olmaya meyillidirler. Herkes insanların büyük bölümünün, söylenen şeylere dikkat ettiğini büyüme sürecinde öğrenir. İletişim kurmanın en zengin ve en farklı yolu sözcükler olduğu için büyük dikkat çeker. Sözcüklerden ziyade pek çok mesaj yüz, ses veya vücut yoluyla daha çabuk bir şekilde karşı tarafa iletebilir. Yalancılar, göndermek istemedikleri mesajları dikkatli bir şekilde gizleyerek söyledikleri şeyleri sansürlerler, bunun nedeni sadece herkesin

bu kaynağı dikkate aldığını bilmeleri değil, mimiklerinden, ses tonlarından ya da vücut hareketlerinden daha çok kullandıkları kelimelerden sorumlu tutulacaklarını bilmeleridir. Kızgın bir yüz ifadesi ya da sert bir ses tonu her zaman yalanlanabilir: "Sana öyle gelmiş. Sesimde öfke yoktu." Söylenmiş kötü bir sözü yalanlamak çok daha zordur. Öylece olduğu yerde durur, kolayca tekrarlanabilir ve tamamen inkar edilmesi zordur.

Sözcüklerin dikkatli bir şekilde denetlenmesinin ve sık sık gizlemede ana hedef olmasının bir diğer nedeni de asılsız şeyleri kelimelerle ifade etmenin daha kolay olmasıdır. Söylenen şey tam olarak yazıya dökülebilir ve ileride yeniden tekrarlanabilir. Sadece iyi derecede eğitim almış bir aktör, her yüz ifadesini, her vücut hareketini ve ses tonundaki tüm değişiklikleri tam olarak aynı şekilde ayarlayabilir. Kelimelerin tekrar tekrar prova edilmesi kolaydır. Konuşan kişinin sürekli olarak bir geri bildirimi vardır. Kişi kendi söylediklerini duyarak ses tonuna ince ayar verebilir. Yüz, vücut ve ses kanallarıyla verilen geri besleme daha az kesinlik taşır.

Sözcüklerden sonra, insanların dikkatini en çok yüz çeker. İnsanlar yüzlerinin görünüşüyle ilgili yorumlar alırlar: "Yüzündeki ifadeyi yok et!" "Böyle deyince gülümse!" "Küstah küstah bakma bana!" Yüz kısmen kendini ifade edip mimlediği için dikkatleri çeker. Bu, bir insanı diğerlerinden ayırt etmenin birincil yoludur. Yüzler duvarlarda asılı olan fotoğraflarla anılan, masalara konulan, cüzdan ve el çantalarında taşınan ikonlardır. Yapılan son araştırmalar, beynin sadece bir bölümünün yüzleri tanımakla görevli olduğunu göstermiştir.

İnsanların yüze bu kadar dikkat göstermesinin birkaç sebebi daha vardır. Yüz, duyguların görüntülendiği ilk zemindir. Yüz de yalan söyleyebildiği için, her zaman doğru olmamakla birlikte, sesle beraber, dinleyen kişiye, konuşmacının söylenen şeyle ilgili kendini nasıl hissettiğini gösterebilir. Eğer duymada bir problem

varsa konuşan kişinin dudaklarını izlemek de söylenen şeyin anlaşılmasına yardımcı olur. Yüze bakmak, konuşmanın gerçekleşmesi için gereken önemli bir sinyale neden olur. Konuşmacılar kendilerini dinleyenlerin, dinleyip dinlemediğinden emin olmak ister. Konuşmacının yüzüne bakmak bu izlenimi verir, ancak en güvenilir kaynak bu değildir. Sıkılmış fakat nazik dinleyiciler, düşünceleri başka yerdeyken konuşmacının yüzünü izleyebilirler. Dinleyiciler, konuşmacıyı başlarıyla onaylayarak "hmm, mm"larıyla konuşmacıyı destekler fakat bu ikisi de sahte olabilir.[11]

Sözlere ve yüze verilen dikkatle karşılaştırıldığında vücut ve sese verilen dikkat daha azdır. Vücut, yüzden ve ses de sözcüklerden daha az bilgi sağladığı için ortada kaybedilen fazla bir şey yoktur. Sağırların işaret dilinde olduğu gibi, el hareketleri pek çok mesaj verebilir ancak konuşma bir şekilde engellenmedikçe el hareketleri, Kuzey Avrupalılar ve bu ırktan gelen Amerikalılar tarafından pek kullanılmaz.[12] Ses, yüz gibi, kişinin duygusallaşıp duygusallaşmadığını gösterebilir fakat hâlâ tam olarak hangi duyguların hissedildiğini gösteren bilgiyi sesin, yüz kadar sağlayıp sağlamadığı bilinmemektedir.

Yalancılar genellikle vücutlarından ziyade –diğer insanların odaklandıklarını bildikleri şeyleri– kullandıkları kelimeleri ve yüzlerini kontrol etmeye çalışırlar. Yüzleriyle yaptıklarından çok sözleriyle başarı elde ederler. Sözlerle yanlış bilgilendirmek, yüz ifadeleriyle yanlış bilgilendirmekten daha kolaydır, çünkü daha önce bahsedildiği gibi kelimeler yüz hareketlerinden daha kolay

[11] Pek çok insan, konuştuğu sırada dinleyicilerin mukabelesine ihtiyaç duyar, bundan yoksun kaldığında çabucak "Dinliyor musunuz?" diye sorar. Dinleyenlerinin herhangi bir destek verip vermediğini önemsemeden konuşan, kapalı devreli çok az sayıda insan vardır.

[12] Örneğin, iletişim kurması gereken fakat bunu gürültüden dolayı kelimelerle yapamayan kereste fabrikası işçileri arasında daha ayrıntılı bir el işaret sistemi kullanılır. Pilotlar ve iniş ekipleri de aynı nedenden dolayı daha ayrıntılı bir işaret sistemi kullanırlar.

prova edilebilir. Gizlenmesi de daha basittir. İnsanlar, kendilerini ele verebilecek şeyleri sansürleme konusunda yüzlerinden çok, kullandıkları kelimeleri daha kolay denetleyebilirler. Bir insanın ne söylediğini anlamak kolaydır ancak yüzünün söylediklerini anlamak daha zordur. Konuşuldukları sırada duyulan kelimeler tarafından verilen geri bildirim netliğine tek paralellik, yüzün, daima tüm yüz ifadelerini göstermeye yarayan bir ayna görevi görmesidir. Araştırmalarım yüzde, kasların ne zaman gerildiği ve hareket ettiğine dair bilgi verebilen izler olduğu halde pek çok insanın bu bilgileri kullanmadığını ortaya çıkardı. İnsanların çoğu, yüzlerinde beliren ifadeler aşırıya kaçıncaya kadar bu ifadelerden haberdar değildir.[13]

Bununla birlikte aldatma işaretlerinin söylenen sözcüklerden ziyade yüzde görülmesinin nedeniyle ilgili çok önemli bir başka sebep daha vardır. Yüz, beynin doğrudan duygularla ilgili bölümüne bağlıdır, kelimelerse değil. Duygular hareketlendiğinde yüzdeki kaslar istemsiz olarak harekete geçer. İnsanlar, kendi seçimleri ya da alışkanlıkları sayesinde elde ettikleri çeşitli seviyelerdeki başarılarla, bu ifadeleri gizlemeye çalışarak, engel olmayı öğrenirler. Duygular sahte olmadıkça, harekete geçmeye başladıklarında meydana gelen ilk ifadeler, bilinçli olarak seçilemez. Yüz ifadesinde ikili bir sistem vardır – istemli ve istemsiz, çoğu kez aynı anda yalanı ve doğruyu söyleme. Yüz hareketlerinin bu kadar karmaşık, kafa karıştırıcı ve büyüleyici olmasının nedenlerinden biri de budur. Bir sonraki bölümde istemli ve istemsiz ifadeler arasındaki farkın sinir sistemi kökenini anlatacağım.

[13] Nörologlar, devre sisteminin kendi ifadelerimize ait değişiklikleri ilgili bilgilerle birlikte sağladığından ya da etkilenen kaslara ve cilde aktarıp aktarmadığından emin değillerdir. Psikologlar insanların yüzlerinde beliren ifadeleri ne derece iyi hissedebildikleri konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Çalışmalarım, rahatlıkla yaptığımız ifadeleri sezmediğimizi ve çoğu zaman yüzümüzdeki duygulara fazla önem vermediğimizi ortaya çıkardı.

Şüphelenen insanlar, vücuda ve sese normalde dikkat ettiklerinden daha fazla önem vermelidirler. Ses de yüz gibi beynin duygularla ilgili bölümüne bağlıdır. Duygular harekete geçtiğinde seste meydana gelen bazı değişiklikleri gizlemek oldukça zordur. Bir yalancının başkalarının kendini nasıl duyduğunu kontrol etmesi için gerekli olan ses çıkış tarzının verdiği geri bildirimde seslerin işitilişi, muhtemelen sözcüklerde olduğu kadar iyi değildir. İnsanlar ilk olarak kendi ses kayıtlarını dinlediklerinde şaşırırlar, çünkü kendi sesini duyma, kısmen kemik iletimi sayesinde olur ve farklı duyulur.

Vücut da aldatma belirtileri ve sızıntı yönünden iyi bir kaynaktır. Ses ve sözcüklerin aksine, vücut hareketlerinin çoğu beynin duygularla ilgili bölümüne bağlı değildir. Vücut hareketlerini kontrol etmenin ille de zor olması gerekmez. Bir insan, vücudunun ne yaptığını hissedebilir ve çoğunlukla da bunu görebilir. Vücut hareketlerini gizlemek, yüz hareketlerini ve sesteki değişiklikleri gizlemekten çok daha kolaydır. Fakat insanların çoğu bunu önemsemez. Çünkü böyle yapmanın gerekli olmadığını öğrenerek büyümüşlerdir. İnsanlar nadiren vücut hareketleri nedeniyle sorumlu tutulurlar. Vücut hareketleri, önemsenmediği için sızıntı yapar. Herkes söylenen sözleri değerlendirmekle ve yüze bakmakla meşguldür.

Hepimiz kelimelerin yalan söyleyebildiğini bildiğimiz halde araştırmalarım, insanların, kişileri sözlerine göre değerlendirdiklerini ve çoğunlukla da yanlış yönlendirildiklerini ortaya çıkardı. Kullanılan sözcüklerin tamamıyla göz ardı edilmesini önermiyorum. İnsanlar hem sızıntı hem de aldatma belirtilerine neden olan konuşma hataları yapar. Kelimelerde hata yoksa bile, konuşma tarzı ve sık sık bir yalanı ele veren ses, vücut ve yüz tarafından açığa çıkanlar arasındaki çelişki bu görevi görür. Ancak yüzde, vücutta ve seste oluşan aldatma belirtilerinin çoğu önemsenmez

ya da yanlış değerlendirilir. Bu bilgiyi, insanlardan kendilerine izletilen videolarda gördükleri kişiler hakkında yorumda bulunmalarını istediğim bir dizi araştırma sırasında elde ettim.

Bu kişilerden bazıları sadece yüzü, bazıları sadece vücudu izledi ve bir kısmı da sesi bozmayan fakat konuşulan kelimeleri anlamsızlaştıran bir filtreden geçen konuşmaları dinledi, geri kalanlar da ya konuşmaları dinledi ya da okudu. Herkes aynı insanları görmüştü – film seyrettikleri sırada duyguları hakkında doğru ya da yalan söyleyen hemşire öğrenciler. Samimi mülakatlarda bu öğrencilere okyanusu gösteren hoş bir film izletildiğini ve duygularını dürüstçe söyleme talimatı verildiğini hatırlayın. Aldatıcı mülakatlarda ise korkunç tıbbi sahneler izletilmiş ve bu sefer de mülakatçıyı çiçekler gösteren bir başka güzel film izlediklerine inandırma talimatı verilmişti. Mülakatı yapan kişi, hemşirelerin hangi filmi izlediklerini göremiyordu. Deneyimizde başarılı olmak, öğrenciler için çok önemli olduğundan mülakatı yapan kişiyi kandırmak için ellerinden geleni yaptılar. Yaptığımız deneylerin, bir ameliyat odasında ya da acil serviste verecekleri duygusal tepkileri en iyi şekilde nasıl kontrol edebileceklerini test ettiğine inanıyorlardı.

Bu öğrencilerin ne zaman yalan söylediklerini insanların ne kadar iyi belirlediğine dair yaptığımız çalışmalarda, sadece hangi kaynağın –yüz, vücut, ses ya da sözcükler– daha güvenilir olduğuyla değil, aynı zamanda şüphelenen insanların, aldatılacağını düşünmeyen insanlardan daha iyi ayrım yapıp yapamayacaklarıyla da ilgileniyorduk. Ayrıca videoları izlemeleri ve dinlemeleri için insanları iki gruba ayırdık. Gruplardan birini yorumda bulunacakları kişiler hakkında bazı şeyler söyleyerek şüphelendirdik, diğer grubu ise şüphelendirmemeye çalıştık. Şüphelenmeyen gruba yapılan deney hakkında hiçbir şey söylenmedi, herhangi bir yalan ve aldatma ihtimalinden bahsedilmedi. Sadece, bazı

insanların izledikleri filmler hakkında yaptıkları konuşmaları ve görüntüleri izleyecekleri söylendi. Şüphelenmelerine mahal vermemek için değerlendirmelerini samimiyet, dışa dönüklük, hakimiyet, gariplik, sakinlik ve bunun gibi şeyler üzerinde yapacaklarını, ayrıca dürüstlükle ilgili uzun bir liste hazırlayacaklarını söyleyerek amacımızı sakladık.

Birkaç hemşire öğrencinin çok beceriksizce yalan söylemesine ve kolayca belirlenmesine rağmen, pek çok öğrenci şüphe etmeyen kişileri yanılttı. Yalnız yüze bakıp konuşulanları dinleyenler, en kötü işi çıkardılar: Hemşire öğrencilere, gerçekte yalan söyledikleri sırada daha dürüst gözüyle baktılar. Şüphelenen kişiler de farklı bir sonuç elde edemedi. Bu yorumculara, hemşire öğrencilere verilen tüm talimatlar söylenmişti, ayrıca izledikleri kişilerin doğru ya da yalan söyleyebilecekleri de anlatılmıştı. Kendilerinden sadece tek bir karar vermeleri istenmişti – dürüstlük ya da yalancılık. Çok azı, hangisinin hangisi olduğunu şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde etti. Vücudu izleyenler en iyi işi çıkardılar ancak şans eseri bilme ihtimali yüzde elli iken, onların yargılarındaki doğruluk oranı da sadece yüzde altmış beş kadardı. Çok az kişi doğru bir şekilde yalancıların yüzde seksen beşini teşhis etmişti. Bu yanlış yapmamaya özen gösteren yorumcuların bir kısmı, uzman klinisyen olarak isim yapmış oldukça tecrübeli psikoterapistlerdi. Diğerleri ise farklı mesleklerle meşgul olan olağanüstü dikkatli insanlardı.[14]

Her zaman bu şekilde yanlış yönlendirileceğiz diye bir kural yoktur. Bu ve bir sonraki bölümde neler olduğunu bilen insanlar,

[14] Pek çok araştırmacı, bir bireyi insanları değerlendirme konusunda neyin daha iyi ya da daha kötü yaptığını belirlemek için çeşitli girişimlerde bulundu. Ancak fazla ilerleme sağlanamadı. Bu araştırmayı gözden geçirmek için, *İnsan Yüzündeki Duygular* kitabında, *ed.* Paul Ekman (New York: Cambridge Üniversitesi Yayınevi, 1982), "Yüzdeki Duygu İfadelerini Anlama Kabiliyetini Ölçme," Maureen O'Sullivan'a bakınız.

yalan söyleyen hemşireleri değerlendirirken, en deneyimli psikoterapistler kadar başarı gösterdiler. Aldatma belirtilerinin bazıları öğrenilebilir. Yalana duygular dahilse ve de yalancı bir psikopat, doğuştan yalancı ya da devamlı yalan söyleyen biri değilse, yalan avcısının şansı daha fazladır. Üç hedef vardır: Bir yalancıyı daha sık belirlemek, doğru söyleyenlere karşı daha az önyargıda bulunmak ve en önemlisi her ikisini de yapmanın ne zaman mümkün olmadığını bilmek.

Sözcükler

Şaşırtıcı bir şekilde pek çok yalancı dikkatsizlikleri nedeniyle kullandıkları sözcükler yüzünden yakayı ele verir. Söyledikleri şeyi kapatamadıklarından ya da deneyip başarısız olduklarından değil, dikkatli bir şekilde yalan söylemeyi ihmal ettikleri için yakalanırlar. Bir yönetim bilimleri firma yöneticisi, bir adamın aynı yıl içinde acentelerine farklı isimlerle iki kez başvuru yaptığından bahseder. Adama hangi isimle çağrılmayı istediği sorulduğunda, "Kendini ilk olarak Leslie D'Ainter olarak tanıtan fakat daha sonra adını Ester Dainter olarak değiştiren adam, hiçbir ayrıntıyı atlamadan yalan söylemeye devam etti. İlk ismi Leslie'yi kulağa çok fazla kadınsı geldiği ve soy ismini de daha rahat telaffuz edilmesi için değiştirdiğini söyledi. Ancak onu asıl ele veren referanslarıydı. Üç tane göz alıcı tavsiye mektubu vardı. Ancak bu üç 'işveren' aynı kelimeyi aynı şekilde yanlış yazmıştı."

En dikkatli yalancılar bile, Sigmund Freud'un ilk kez "ağızdan kaçırma" olarak tanımladığı olay nedeniyle kendilerini ele verebilirler. *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* kitabında Freud, bilinen isimleri unutma, ağızdan kaçırma, yazarken ve okurken yanlışlıklar yapma gibi gündelik yaşamda meydana gelen hataların, neden sadece bir kaza olmayıp psikiyatrik içsel çatışmaya işaret

eden anlamlı olaylar olduğunu anlatmıştır. Freud ağızdan kaçırma için, "Bir insanın söylemek istemediği bir şey: Kendini ele verme biçimlerinden biri haline gelir" der. Freud aldatma olaylarıyla spesifik olarak ilgili değildi ama verdiği örneklerden biri, bir yalanı açığa çıkaran bir ağızdan kaçırma olayıdır. Aşağıdaki örnekte, Freud'un eski ve bilinen hayranı Dr. Brill'in başından geçen bir olay anlatılmaktadır.

Bir akşam Dr. Frink'le beraber yürüyüşe çıkmıştık ve New York Psikanaliz Cemiyeti'nin bazı meselelerini müzakere ediyorduk. Yıllardır görmediğim ve özel yaşamına dair hiçbir şey bilmediğim bir meslektaşım Dr. R ile yolda rastlaştık. Tekrar karşılaştığımız için çok memnun olmuştuk ve benim davetim üzerine, hararetle konuşarak yaklaşık iki saat geçireceğimiz bir kafeye kadar bizimle geldi. Benim hakkımda bazı şeyler biliyor gibiydi; standart selamlaşmaların ardından, bana küçük çocuğumun nasıl olduğunu sordu ve müşterek bir arkadaştan zaman zaman benimle ilgili bilgiler aldığını, medikal dergilerdeki yazılarımı okuduktan sonra çalışmalarıma ilgi duymaya başladığını söyledi. Evlenip evlenmediğine dair sorduğum bir soruya negatif bir cevap verdi ve ekledi: "Benim gibi bir adam neden evlensin ki?"

Kafeden ayrılırken, aniden bana dönüp dedi ki: "Şöyle bir durumda ne yapardınız merak ettim: Bir boşanma davasında zina edilen kişi olarak gösterilen bir hemşire tanıyorum. Davacı kadın, hem kocasına boşanma davası açtı hem de hemşireyi zina edilen kişi olarak gösterdi ve *adam* davayı kazandı." Sözünü keserek "Herhalde *kadın* davayı kazandı demek istediniz?" diye belirttim. Yaptığı yanlışı hemen düzelterek: "Ah evet, tabii ki, kadın davayı kazandı." Daha sonra hemşirenin, boşanma işlemlerinden ve içkiye alıştığı için çıkan skandaldan nasıl etkilenip asabileştiği vs. gibi şeylerden bahsetmeye devam etti ve bana ona nasıl davranması gerektiğini sordu.

Onun hatasını düzeltir düzeltmez bana bu durumu açıklamasını istedim ancak her zamanki şaşkınlık içeren cevaplardan birini aldım: Kimsenin ağzından bir şey kaçırma hakkı yok muydu? Bu sadece bir kazaydı, arkasında hiçbir sebep yoktu falan filan. Ben konuşmada yapılan her hatanın bir nedeni olmalı, diye cevap verdim. Bu durum, onun hikayenin başkahramanı olduğunu zannetmeme sebep olabileceğinden, bana daha evvel evli olduğunu söylememişti; şu halde, yapılan hataya, karısını kaybetmek istemeyişinden çok davayı kazanma isteğinin neden olduğu söylenebilirdi. Böylece (Medeni Kanun'a göre) nafaka vermekten kurtulacak ve New York Eyaleti'nde tekrar evlenebilecekti. Varsayımlarımı sert bir şekilde yalanladı fakat bu sözlere eşlik eden duygusal tepkilerdeki aşırılık, bir kahkahanın ardından gösterdiği endişe belirtileri, sadece şüphelerimi artırdı. Ben itiraz ettiğim için bilimsel menfaatler adına, doğruyu söylemeliydi ve cevap verdi. "Yalan söylememi istemiyorsanız, hiçbir zaman evlenmediğime inanmalısınız, bu yüzden psiko-analitik yorumunuz yanlış." Yine bir insanın her söylenen saçmalığı ciddiye almasının kesinlikle tehlikeli olduğunu da sözlerine ekledi.

Dr. Frink ve ben hâlâ onun ağzından kaçırdığı şey hakkında yaptığım değerlendirmenin doğru olduğuna inanıyorduk ve ben daha sonraki araştırmalarım için bunun doğru ya da yanlış olup olmadığını bulmaya karar verdim. Birkaç gün sonra, yaptığım tahminleri doğrulayabilecek bilgiye sahip bir komşuyu ziyaret ettim; Dr. R'nin eski bir arkadaşıydı. Boşanma işlemleri birkaç hafta önce başlamıştı ve hemşire, zina edilen kişi olarak davaya çağırılmıştı.

Freud şöyle diyordu: "*Konuşmacının söylemek istediği şeyi gizlemesi, ağızdan kaçırma olayının gerçekleşmesinde kaçınılmaz bir durumdur.*" Eğer konuşan kişi yalan söylüyorsa, bu baskı bilinçli olabilir. Fakat Freud daha çok konuşan kişinin bu

baskıdan haberdar olmadığı olaylarla ilgileniyordu. Ağızdan kaçırma olayı gerçekleşir gerçekleşmez konuşan kişi neyin baskılandığını anlayabilir veya böyle bir durumda bile bu baskının farkında olmayabilir.

Yalan avcısı uyanık olmalıdır, ağızdan kaçan her şeyi aldatma belirtisi olarak görmemelidir. Genellikle ağızdan kaçan şeye anlam kazandıran, olayın geçtiği çevre ve şartlar, bu olayın bir yalanı işaret edip etmediğini anlamaya yardım eder. Aynı zamanda yalan avcısı, bir insanı sadece ağzından hiçbir şey kaçırmadığı için dürüst olarak görme yanılgısına da düşmemelidir. Pek çok yalanda ağızdan kaçırma olayı bulunmaz. Freud ağızdan kaçırma olayının neden yalanların çoğunu değil de sadece bazılarını ortaya çıkardığını açıklamamıştır. Bu durum ağızdan kaçırma olayının, yalancı, yalan nedeniyle bir suçluluk duygusu hissettiği için yakalanmak istediğinde ortaya çıktığını düşünmeye itiyor. Şüphesiz Dr. R saygın meslektaşlarına yalan söylerken aldatma suçluluğu hissetmişti. Ancak neden sadece belirli yalanların ağızdan kaçırma yoluyla ortaya çıktığını açıklamak amacıyla yapılan hiçbir çalışma –hatta çok daha kurgusal olarak– yoktur.

Sayıp sövme, yalancıların kendilerini ele vermelerine neden olan üçüncü sebeptir. Sayıp sövme, ağızdan kaçırma eyleminden farklıdır. Konuşma hataları bir ya da iki kelimeden fazladır. Bilgi ağızdan istemsiz olarak çıkmaz, adeta dışarı dökülür. Yalancı hissettiği duygular nedeniyle, açığa vurduğu şeylerin daha sonra başına açacağı işlerden habersiz kendinden geçer. Eğer yalancı sakinliğini koruyabilirse, çoğunlukla sonradan kendine zarar verebilecek bu bilgileri dışarı vermez. Bunaltıcı duyguların –öfke, korku, dehşet, üzüntü– ağırlığı yalancının dışarıya bilgi aktarmasına sebep olur.

Tom Brokaw, NBC TV'de "Today Show"un sunucusu olduğu zamanlarda, dördüncü bir aldatma belirtisi kaynağından bah-

seder. "İnsanlardan elde ettiğim aldatma ipuçlarının çoğunluğu fiziksel değil sözlüydü. Bir insanın yalan söyleyip söylemediğini anlamak için yüzüne bakmam. Peşinde olduğum şey, karışık cevaplar ve entelektüel mazeretlerdir." Aldatma üzerine yapılan birkaç çalışma Brokaw'ın önsezilerini doğrular niteliktedir. Bu çalışmalar yalan söyleyen bazı insanların cevaplarında dolaylı olduğunu, lafı ağızlarında dolandırdıklarını ve istenilenden daha fazla bilgi verdiklerini ortaya çıkarmıştır. Başka çalışmalar ise bunun tam aksini göstermektedir: Pek çok insan, kaçamak ve dolaylı cevap verme konusunda çok beceriklidir.[15] Tom Brokaw bu yalancıları kaçırmış olmalı. En ciddi tehlike, konuşmasında kaçamak ve dolaylı cevap verdi diye doğru söyleyen birini yanlış değerlendirmektir. Az da olsa bazı insanlar daima bu şekilde konuşur. Onlar için bu bir yalan söyleme işareti değildir. Sadece kendi tarzlarıdır. İşe yarar bir aldatma belirtisi, bazı insanların günlük hayatlarındaki davranışların sıradan bir parçası olabilir. Böyle insanları yanlış değerlendirme durumunu, *Brokaw Teh-*

[15] Deneylerin kendisi çok fazla güvenilir olmadığı için, aldatma üzerine yapılan araştırma kitaplarındaki çelişkilerden ve bu durumdan ne anlam çıkarılacağını bilmek oldukça zordur. Tüm araştırmalar, riski çok az olan değersiz şeyler için yalan söyleyen öğrencileri üzerinde yapıldı. Yalan üzerine yapılan pek çok deney sadece hangi tür yalanları incelediklerine dair cüzi bir fikir verdi. Araştırmaya tabi tutulan yalanlar, genellikle laboratuvar ortamında düzenlenmesi kolay olduğu için tercih edilmişti. Örneğin, ya öğrencilerden ölüm cezası ve kürtaj aleyhinde kendilerine ters gelen bir fikri inandırıcı bir şekilde eleştirmeleri istendi ya da bir fotoğrafta kendilerine gösterilen kişiden hoşlanıp hoşlanmadıklarını söylemeleri ve daha sonra karşıt fikirdeymiş gibi davranmaları istendi. Genellikle bu deneyler, yalancının hedefle ilişkisini ve bunun yalancının başarı elde etme çabalarını ne derece etkilediğini göz ardı etti. Genellikle yalancı ve hedef tanıdık değildi ve daha sonra birbirlerini tekrar göreceklerini düşünmelerine neden olacak herhangi bir sebep yoktu. Bazen de gerçek bir hedef yoktu, onun yerine yalancı, yanlış yönlendirecek tarzda bir makineyle konuşurdu. Bu deneyler için yakın zamanda yapılan ve çok da yeterli olmayan eleştiri yazıları için, bkz. *Deneysel Sosyal Psikolojide Gelişmeler*, 14. Bölüm, Miron Zuckerman, Bella M. Depaulo ve Robert Rosenthal, "Aldatmada Sözlü ve Sözsüz İletişimler" (New York: Academic Press, 1981).

likesi diye adlandıracağım. Yalan avcısı, şüpheliyle tanıdık ya da onun günlük hayatındaki davranış mizacına alışkın değilse *Brokaw Tehlikesi*'ne karşı savunmasızdır. 5. Bölüm'de Brokaw Tehlikesi'nden korunma yollarını göstereceğim.

Araştırmalar, şu ana kadar sözlerdeki aldatma belirtileri ve sızıntılarla ilgili daha farklı bir şey ortaya çıkarmadı. Daha fazlasının bulunabileceğinden şüpheliyim. Daha önceden de bahsettiğim gibi –dikkatsizce yapılan hatalar, ağızdan kaçırmalar, sayıp sövme ve lafı ağızda dolandırma ya da dolaylı cevap verme gibi– hatalar meydana gelse de aldatan kişinin kelimeleri gizlemesi ya da bir şeyler uydurması çok kolaydır.

Ses

Ses sözcükler dışında, konuşma içindeki her şeye karşılık gelir. Sesteki en belirgin aldatma belirtisi, yapılan duraksamalardır. Duraksamalar çok uzun ya da sık olabilir. Konuşma kendine döndüğü anda, konuşmaya başlarken tereddüt etmek, özellikle de eğer kişi bir soruyu cevaplandırıyorsa şüphe uyandırır. Aynı şekilde konuşmanın devam ettiği süre içinde göze çarpacak kadar sık verilen kısa duraksamalar da aynı etkiyi yapar. Konuşma hataları da aldatma belirtisi olabilir. Buna kelime olmayan şeyler de dahildir: "Oh", "Aaa" ve "Ha!" gibi. "Ben, ben, ben demek istedim ki gerçekten..." gibi yinelemeler ve "Ge-ger-çekten hoşuma gitti" gibi kısmen parçalanmış kelimeler.

Sesteki bu aldatma belirtileri –konuşma hataları ve duraksamalar– birbirleriyle bağıntılı iki nedenden meydana gelir. Yalancı, daha önceden izleyeceği stratejiyi çalışmamış olabilir. Yalan söylemeyi düşünmüyorsa ya da yalana hazırlıklı ama belirli bir soruyu karşı hazırlıklı değilse, duraksayabilir ve konuşma hataları yapabilir. Ancak aynı zamanda bu hatalar, strateji çok iyi de

çalışılmış olsa meydana gelebilir. Yüksek yakalanma korkusu, hazırlıklı bir yalancının yanılmasına ya da planını unutmasına sebep olabilir. Yüksek yakalanma korkusu, iyi hazırlık yapmayan yalancıların yaptığı hataları da artırır. Sesinin ne kadar kötü çıktığını duymak, yalancının yakalanma korkusunu artırabilir, bu da duraksama ve konuşma hatalarının çoğalmasına neden olur.

Aldatmayı, aynı zamanda sesin tonu da ele verebilir. Pek çoğumuz ses tonunun bir insanın ne hissettiğini gösterdiğine inanırken, bilim adamları hâlâ sesin güvenilir olamayacağı üzerinde çalışıyor. Memnuniyet ifade eden seslerle, memnuniyet ifade etmeyen sesleri ayırt etmek için birkaç yol keşfetseler de hâlâ ses tonunun, hoş olmayan duyguların –sinir, korku, üzüntü, iğrenme ya da aşağılama– her birine göre değişip değişmediğini bilmiyorlar. Bu tarz farklılıkların zaman içinde bulunacağına inanıyorum. Şimdilik, bilinen ve umut vadeden şeylerden bahsedeceğim.

Duygulara ait belgelenmiş en iyi ses belirtisi perdedir. Üzerinde çalışılan insanların yaklaşık yüzde yetmişinde, deneğin morali bozulduğunda ses perdesi yükseliyor. Muhtemelen bu durum daha çok moral bozan duygu, korku ya da öfke olduğunda daha bir geçerlidir. Üzüntü ve acıyla ses perdesinin düştüğüne dair bazı bulgular bulunmakla birlikte bunlar tam olarak kesinlik taşımamaktadır. Bilim adamları heyecan, üzüntü, bıkkınlık ya da aşağılama duygularının ses perdesi üzerinde bir etkisi olup olmadığını henüz ortaya çıkaramadılar. Duyguların neden olduğu diğer belirtiler de henüz tam olarak kanıtlanamadı ancak ümit vadediyor; öfke ve sinirle daha gür ve hızlı konuşma, üzüntüyle birlikte daha yavaş ve yumuşak konuşma gibi. Nefes alıp vermeye bağlı değişimlerin, farklı frekans bantlarında enerji spektrumlarının, ses kirişinin ve ses kalitesinin farklı yönlerden ölçülebilmesi için büyük ilerlemelerin gerçekleşmesi bekleniyor.

Seste, duyguların yol açtığı değişikliklerin saklanması kolay

değildir. Eğer yalan özellikle konuşma anında hissedilen bir duyguyla ilgiliyse, o zaman sızıntı yapma ihtimali daha yüksektir. Eğer yalanın amacı hissedilen korku ya da öfkeyi gizlemekse, konuşma tonu normalden daha yüksek ve gür; konuşma hızı da daha fazla olabilir. Sesin bunun aksi yönde değişikliğe uğraması, yalancının saklamaya çalıştığı duygunun üzüntü duygusu olduğunu sızdırır.

Seslerin söyleniş tarzı, duyguların gizlenmeye çalışılmadığı yalanları da belli edebilir. Yakalanma korkusu, seste korku izlerine sebep olacaktır. Aldatma suçluluğu da aynı şekilde seste üzüntü belirtilerinin oluşmasına sebep olabilir ancak bu sadece bir tahmindir. Aldatma hazzının izole edilip ölçüm yapılıp yapılamayacağı net değil. Heyecanın her çeşidinin, belli bir ses izi olduğuna inanıyorum, ancak bu da ispatlanmayı bekleyen konular arasında.

Öğrenci hemşireler üzerinde yaptığımız deney, aldatma sırasında ses perdesinde oluşan değişiklikleri belgeleyen ilk çalışmalardandı. Ses perdesinin aldatma sırasında yükseldiğini bulduk. Bu durumun hemşireler korktuğu için meydana geldiğine inanıyoruz. Bu şekilde hissetmelerine iki şey neden olmuştu. Riski yükseltmek için mümkün olan her şeyi yapmıştık, bu nedenle yakalanma korkusunu daha fazla hissettiler. Ve izledikleri korkunç filmler bazı hemşireler üzerinde empatik bir korku oluşturdu. Bu korkuların ikisi de azaltılsaydı bu sonuçları elde etmememiz mümkün olmayabilirdi. Yaptığımız deneyi, sadece bu çalışmayı bir deney olarak gören ve bu meslekten olmayan insanlar üzerinde yaptığımızı hayal edin. Onlar için risk taşımayan bir şey, ses perdelerinde değişiklikler oluşturabilecek seviyede korkuya neden olmayabilirdi. Ya da hemşire öğrencilere, muhtemelen korkudan ziyade üzüntü duygularını harekete geçiren, bir çocuğun ölümüyle ilgili bir film izlettiğimizi düşünün. Onların yakalanma

korkuları ses perdelerini yükseltmek için harekete geçerken, bu tepki onların ses perdelerini düşüren üzüntü duyguları tarafından etkisiz hale getirilebilirdi.

Yüksek ses perdesi, bir aldatma belirtisi değildir. Korku, öfke ve muhtemelen heyecan duygusunun göstergesidir. Deneylerimizde öğrencilerin çiçekler gösteren bir film karşısında mutlu bir şekilde hoşnut hissettikleri iddialarının yalan olduğunu, bu duygulardan kaynaklanan bir belirti ele vermişti. Sesteki herhangi bir duygu izinin aldatma kanıtı olarak görülmesi tehlikelidir. Kendisine inanılmayacağından korkan dürüst bir insanda bu korkuyla, yalancı bir insanın yakalanma korkusu nedeniyle gösterdiği ses tonu yükselmesini aynı şekilde gösterebilir. Yalan avcılarının problemi, sadece yalancıların değil, aynı zamanda bazen masum insanların da duygusal olarak hareketlenmesidir. Yalan avcıları başka potansiyel aldatma belirtilerini değerlendirmeye çalışırken bu problemin, kafalarını nasıl karıştırdığı bahsinde, problemi *Othello Hatası* diye adlandıracağım. 5. Bölüm'de bu hatadan, bir yalan avcısının nasıl korunacağını detaylarıyla ele alacağım. Bu korunmayı sağlamak, ne yazık ki o kadar da kolay değildir. Aldatmayı ortaya çıkaran ses değişiklikleri, aynı anda daha önce konuşma hataları ve duraksamalarda bahsi geçen Brokaw Tehlikesi'ne (duygusal davranışlarda kişiye özel farklılıklar) karşı da savunmasızdır.

Bir duygunun seste bıraktığı iz, ses tonu gibi, her zaman bir yalanı işaret etmez. Aynı şekilde sesteki duygu izi eksikliği de daima doğru sözlü olunduğunu göstermez. Ulusal televizyonda yayınlanan Senato Watergate Duruşmaları sırasında John Dean'in ifadesinin güvenilirliği kısmen sesindeki duygu eksikliğine –sesi dikkat çekici bir şekilde sabitti– dayanılarak değerlendirilir. John Dean, Başkan Nixon'ın danışmanı, ifade verdiği sırada, Watergate Demokratik Ulusal Komitesi genel merkezine gizlice girileli

on iki ay olmuştur. Nixon nihayetinde bir ay önce yardımcılarının Watergate soygununu örtbas etmeye çalıştığını kabul etmiş ama bu konudan haberdar olduğunu yalanlamıştı.

Federal Yargıç John Sirica'nın sözleriyle: "Örtbas olayındaki küçük adamlar, ekseriyetle birbirlerinin ifadeleri neticesinde tuzağa düşmüştü. Belirlenmesi gereken şey, zirvedeki insanların gerçekten suçlu mu yoksa masum mu olduklarıydı. Bu sorunun kalbinde ise Dean'in verdiği ifade yatıyordu. Dean, (Senatoya verdiği ifadede) Nixon'a [Watergate soygunu] davacıları susturmanın milyon dolarlara mal olacağını söylediğini ve Nixon'ın da buna karşılık paranın bulunabileceği cevabını verdiğini iddia etti. Şaşırmak yok, itiraz yok, hakaret yok. Bu, Dean'in verdiği en sansasyonel bilgiydi. Davacılara yapılacak ödemeleri, Nixon'ın doğrudan onayladığını iddia ediyordu."

Bir sonraki gün Beyaz Saray, Dean'in iddialarını reddetti. Beş yıl sonra basılan otobiyografisinde Nixon şöyle diyordu: "Watergate konusunda Dean'in verdiği ifadede, doğrularla yanlışların sanatsal bir karışımını gördüm. Art niyet olmaksızın yanlış anlamalar ve belirgin bilinçli saptırmalar. Kendi rolünü hafifletme çabası içinde, örtbasla ilgili tüm bildiklerini ve düşüncelerini, başka kişilerin yaptığı ve söylediği şeyler gibi gösterdi." O sıralarda Dean'in üzerindeki saldırı çok daha fazla yoğundu. Dean'in hapse girerse homoseksüeller tarafından saldırıya uğrayacağı korkusuyla Başkana dil uzattığını ve yalan söylediğini iddia eden hikayeler, söylentilere göre basına Beyaz Saray'dan sızmıştı.

Dean'in sözüne karşı Nixon'ın sözüydü ve çok az kişi kesin olarak kimin doğru söylediğini biliyordu. Yargıç Sirica, şüphelerinden bahsederken, "Dean'in iddialarından şüphelendiğimi belirtmeliyim. Onun örtbas olayında bir anahtar rolü üstlendiği belliydi. Kaybedecek çok şeyi vardı. Bana o zamanlar, gerçeği

söylemekten çok başkanı da dahil ederek kendini kurtarmaya çalışıyormuş gibi göründü," der.

Sirica, Dean'in sesinin kendini nasıl etkilediğini tarif ederken şöyle anlatır: "Beyanını okuduktan günler sonra komite üyeleri, Dean'i, aleyhte sorularla topa tuttu. Fakat o, hikayesine sadıktı. Herhangi bir şekilde morali bozulmuş görünmüyordu. Sabit, duygusuz ses tonu onu inandırıcı göstermişti." Diğer insanlara göre, sabit sesle konuşan bir insan kendini kontrol ediyormuş gibi görünebilir ki bu da saklanacak bir şeyi var izlenimini uyandırabilir. Dean'in sabit sesini yanlış değerlendirmemek için, bu ses tonunun onun karakteristik bir özelliği olup olmadığını bilmek gerekir.

Seste herhangi bir duygu izinin görülmemesi, dürüstlük bulgusunun olmazsa olmazı değildir; bazı insanlar hiçbir zaman duygularını göstermez, en azından seslerinde. Ve hatta duygusal insanların bile, belirli yalanlarda seslerinde duygu izi olmaz. Yargıç Sirica, Brokaw Tehlikesi'ne karşı savunmasızdır. Lafı ağızda dolandırmayı yalan söylemenin bir işareti olarak gören haber spikeri Tom Brokaw'ı ve Brokaw'ın, bazı insanlar her zaman dolaylı konuştuğu için nasıl hata yapabileceğiyle ilgili anlattıklarını hatırlayın. Şimdi Yargıç Sirica tam tersi bir hataya düşüyor olabilirdi – bazı insanların bunu her zaman yapabildiklerinden habersizmiş gibi, bir insanı hiçbir aldatma belirtisi göstermiyor diye dürüst olarak değerlendirme hatası.

Her iki hata da bireylerin duygularını ifade konusunda faklılıklar göstermesi olayından ortaya çıkıyor. Yalan avcısı, şüphelinin genel duygusal davranış tarzını bilmedikçe hatalara karşı savunmasızdır. Eğer güvenilir aldatma belirtileri olmasaydı, Brokaw Tehlikesi de *olmazdı*. O zaman da yalan avcılarının işlerine devam etmelerini gerektirecek hiçbir sebep kalmazdı. Keza eğer davranışsal belirtiler pek çok kişi için değil de, herkes için mü-

kemmel bir şekilde itimat edilebilir olsaydı, Brokaw Tehlikesi diye bir şey olmazdı. *Hiçbir aldatma belirtisi tüm insanlar için güvenilir olamaz,* buna rağmen pek çok insanı değerlendirme konusunda tek başlarına ya da birlikte, yalan avcısına yardımcı olurlar. Sadece John Dean'in eşi, arkadaşları veya iş arkadaşları, onun kendi sesini olağanüstü bir şekilde kontrol edip edemediğini ya da diğer pek çok insan gibi, duygularının genellikle sesinde hissedilip hissedilmediğini söyleyebilirdi. Yargıç Sirica'nın Dean ile önceden bir tanışıklığının olmaması, onu Brokaw Tehlikesi'ne karşı korunmazsız bırakıyordu.

Dean'in sabit sesle verdiği ifade bize bir başka ders daha veriyor. Bir yalan avcısı, şüphelendiği kişinin üstün yetenekli bir oyuncu olma ihtimalini daima göz önünde bulundurmalıdır, böyle bir kişi davranışlarına öyle hakimdir ki yalan söyleyip söylemediğini belirlemek imkansızdır. Kendi hesabına göre, John Dean çok yetenekli bir icracıydı. Yargıç Sirica ve diğerlerinin, davranışlarını nasıl değerlendireceklerini önceden biliyor gibi görünüyordu. İfade verirken nasıl hareket edeceğini hesapladığı sırada aşağıdaki düşünceleri nakleder: "Vereceğim ... ifadede aşırı dramatik ya da fazla öfkeli görünmek çok basit olurdu. İfademi çok sakin bir şekilde, olabildiğince soğuk ve duygusuzca okumaya, sorulara da aynı şekilde cevap vermeye ... karar verdim. İnsanlar doğru söyleyen birinin, o konuda sakin olacağını düşünmeye meyillidirler." İfadesini verdikten sonra, çapraz sorgulama başladığında Dean oldukça duygusallaştığından bahseder. "Başkanın gücü karşısında çaresiz ve yalnız hissettiğimi, heyecandan konuşamadığımı biliyordum. Bu durumu derin bir nefes alarak düşünüyormuşum gibi göstererek kapatmaya çalıştım; kontrolümü kaybetmemek için mücadele veriyordum ... Kendi kendime, duygularını *gösteremezsin* dedim. Basın, erkeğe yakışmayan bir zayıflık belirtisi diye bu durumun üstüne atlardı." Dean'in per-

formansında başarılı ve davranışlarını kontrol etmekte çok kabiliyetli olması gerçeği ille de yalancı olduğu anlamına gelmez, sadece diğer insanlar onun davranışlarını değerlendirirken bu konuda dikkatli olmalıdır. Aslında sonradan ortaya çıkan deliller Dean'in ifadesinin büyük bölümünün doğru olduğu izlenimini veriyordu ki Nixon, Dean'in aksine yalan söylemekte o kadar da yetenekli değildi.

Ses konusunu bitirmeden hesaba katılması gereken son nokta, yalanı otomatik olarak ve doğru bir şekilde belirleyen makineler olduğu iddiasıdır. Bunlara, Psikolojik Stres Ölçüm Cihazı (PSE), İz II Ses Analizatörü, Ses Stres Analizatörü, Psikolojik Stres Analizatörü (PSA), The Hagoth ve Ses Stres Monitörü dahildir. Bu aletlerin üreticileri, telefondan bile yalan söylendiğini belirleyebileceklerini iddia ederler. Tabii, isimlerinden de anlaşılacağı üzere, aslında yalan söylemeyi değil stresi fark edebiliyorlar. Yalanı tek başına belirleyen bir ses izi yoktur, sadece negatif duygular fark edilebilir. Böyle oldukça pahalı aletlerin üreticileri, morali bozulmuş masum kişileri yargılama ve negatif bir duygu hissetmeyen bir yalancıyı elden kaçırma hakkında kullanıcıyı uyarmada çok açık konuşmazlar. Ses konusunda uzmanlaşan bilim adamlarıyla yalan belirlemede kullanılan diğer teknikler üzerinde uzmanlaşan bilim adamları, yalan belirlemede bu makinelerin şans eseri bilme ihtimalinden daha iyisini yapamadığını ve hatta bir insanın moralinin bozuk olup olmadığını belirleme gibi daha basit bir görevi bile yerine getiremediğini buldular. Ama yine de bu satışları etkilemiş gibi görünmüyor. Yalanları belirlemede sade, kesin bir yol daha çok ilgi çekiyor.

Vücut

En az yirmi beş yıl kadar önceki öğrencilik yıllarımda yapılan bir deneyde, tek yönlü vücut hareketlerinin gizlenen hisleri dışarı sızdırdıklarını öğrendim. O zamanlar vücut hareketlerinin, kişiliği ve duyguları yansıtıp yansıtmadığı konusunda bilimsel kanıtlar fazla değildi. Birkaç psikoterapist bu yönde düşünüyordu fakat o sıralar akademik psikolojiye aday gösterilen davranış bilimcileri tarafından kanıtlanmamış anekdotlar olarak reddedildi. 1914'ten 1954'e kadar vücut dilinin duygular ve kişilik hakkında, doğru bilgiler sağlayabileceği iddialarını desteklemek amacıyla yapılan pek çok çalışma başarısızlığa uğradı. Akademik psikoloji, bilimsel araştırmaların bu ilme yabancı olan insanların duyguları ve kişilikleri, vücuttan ve yüzden anlayabileceği inancını bir söylenti olarak gösterdiği için gurur duyuyordu. Vücut hareketleri hakkında yazmaya devam eden az sayıda toplum bilimci ve terapist, ESP ve grafoloji (yazıbilim) ile ilgilenen kişiler gibi, şarlatan, toy ve yarım akıllı insanlar olarak görüldüler.

Bu olayın gerçekte böyle olduğuna inanamıyordum. Grup terapi seansları sırasında vücut hareketlerine bakarak, kimin ne hakkında üzüldüğünü söyleyebileceğime ikna olmuştum. Birinci yıl mezunu bir öğrencinin tüm iyimserliği ile akademik psikolojinin sözlü olmayan davranışlar üzerine bakışında bir değişim gerçekleştirmek için yola koyuldum. Bir insanın stres altına girdiği zaman, davranışlarının değiştiğini kanıtlamak amacıyla bir düzenek hazırladım. Öğrenci arkadaşlarıma, hepimizin çok hassas olduğunu bildiğim konularda sorular sorma şeklinde tasarladığım bu planı uygulama konusunda benimle hemfikir olan kıdemli hocam, stres hakkında akıl aldığım kişiydi. Gizli kamera onların davranışlarını kaydederken, profesör, yeni yetişip gelmekte olan bu psikologlara, eğitimlerini bitirdikten sonra

ne yapmayı planladıklarını soruyordu. Araştırma yapmak isteyen öğrenciler, laboratuvarda saklanmak ve akıl hastalığından mustarip insanlara yardım etme sorumluluğundan kaytarmaya çalışmakla suçlanıyorlardı. Psikoterapide deneyim kazanarak hastalara yardım etmeyi planlayan öğrenciler ise sadece para kazanmayı istemek ve akıl hastalıklarını tedavi edebilecek ilaçları geliştirme sorumluluğundan kaçmakla tenkit ediliyorlardı. Ayrıca kendilerine daha önce hiç psikoterapi alıp almadıkları soruldu. Evet diyenlere, kendileri hastayken diğer hastalara nasıl yardım etmeyi umdukları soruldu. Psikoterapi almayanlar ise, bu olayı önce kendileri yaşamadan, başkalarına yardım etmeye çalışmakla suçlandılar. Kazanmanın hiçbir yolu yoktu. İşleri daha da karıştırmak için, profesörden hiçbir öğrenciye, onun iğneleyici konuşmalarını cevaplayacak kadar zaman tanımayıp sözlerini kesmelerini istedim.

Bu moral bozucu deneyde bana yardım etmek için gönüllü olan öğrenciler, okul arkadaşlarımızdı. Bunun bir araştırma mülakatı olduğunu ve stresin de buna dahil olabileceğini biliyorlardı. Ancak deney başlar başlamaz bildikleri, onların işini fazla kolaylaştırmadı. Şu an mantıksızca hareket eden profesörün, bu deneyin dışında onlar üzerinde büyük bir hükmü vardı. Profesörün düşünceleri, onların mezuniyetleri ve hangi işi seçeceklerini belirleyen iyi tavsiye mektupları açısından hayati önem taşıyordu. Birkaç dakika sonra öğrenciler bocalamaya başladı. Gitmekten ve kendilerini savunmaktan aciz, engelledikleri öfkeyle dolup taşarken, konuşmaları suskunluğa ve anlaşılmaz homurdanmalara dönüşmüştü. Profesöre kendilerine verilen beş dakika bitmeden önce, öğrencilere stresi bu denli güzel bir şekilde kaldırdıkları için tebrik edip ne yaptığını ve neden yaptığını onlara açıklayarak sıkıntılarını sona erdirme talimatı verdim.

Tek yönlü bir aynadan onları seyrediyordum ve vücut hare-

ketlerini aralıksız olarak kaydetmek için bir kamera kullandım. İlk mülakatta gördüğüm şeye inanamadım. Üçüncü eleştiriden sonra öğrenci, profesöre el hareketi çekiyordu! Kız öğrenci parmağını yaklaşık bir dakika boyunca o şekilde tuttu. Ancak hâlâ sinirli görünmüyordu ve profesör bunu görmemiş gibi davranıyordu. Mülakat bitince içeriye daldım. Her ikisi de uydurduğumu söyledi. Kız sinirlendiğini kabul ediyor ama hareketi yaptığını reddediyordu. Profesör böyle müstehcen bir hareket gözünden kaçmayacağı için hayal etmiş olabileceğim konusunda hemfikirdi. Filmi tab ettiğimde, kanıtım karşımda öylece duruyordu. Bu hareketsel kayma, parmak hareketi, bilinçaltı bir hissi ifade etmiyordu. Sinirli olduğunun farkındaydı, fakat bu duyguların gösterimi bilinçli değildi. Profesöre hareket çektiğinin farkında değildi. Sadece istemli olarak saklamaya çalıştığı hisler, dışarı sızmıştı.

On beş yıl sonra, hemşirelerin korkunç tıbbi filmlere olan tepkilerini gizlemeye çalıştıkları deneyde, aynı tarzda sözlü olmayan bir sızıntı, bir hareketsel kayma gördüm. Bu sefer kayma bir parmak hareketi değil, omuz silkmesiydi. Mülakatı yapan kişi, "Daha izlemek istiyor musunuz?" ya da "Bu filmi küçük bir çocuğun izlemesine izin verir misiniz?" sorularını sorduğunda, hemşire öğrenciler art arda, küçük bir omuz silkmesiyle yalanlarını ele veriyorlardı.

Resim 1

Omuz silkme ve parmak gösterme, insanların kullandığı diğer tüm hareketlerden ayırmak amacıyla *simge* olarak adlandırılan hareketlere iki örnektir. Simgelerin, her kültür içinde herkes tarafından bilinen kesin tanımları vardır. Herkes parmak göstermenin "defol git" ya da "git işine", omuz silkmenin "bilmiyorum", "elimden bir şey gelmez" ya da "ne fark eder ki?" anlamına geldiğini bilir. Diğer hareketlerin pek çoğunun böyle kesin bir tanımı yoktur, anlamları belirsizdir. Kelimeler olmadan pek çok hareket bir şey ifade etmez. Ama bu, işaretler için geçerli değildir – bir kelimenin yerine ya da kelimelerin kullanılmadığı durumlarda kullanılabilir. Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde ortak olarak kullanılan altmış tane simge (işaret) vardır (Her ülkenin ya da genellikle o ülke içindeki bölgelerin simge dağarcıkları farklı-

dır). Diğer bilinen simge örnekleri, evet anlamında kafa sallama, hayır anlamında kafa silkme, gel anlamında el etme, merhaba/güle güle anlamında el sallama, ayıp sana anlamında parmak parmak üstüne atma, daha yüksek ses çıkarılmasını isteme anlamında eli kulağa götürme, otostop işareti yapma vs.

İşaretler genellikle bilinçli olarak yapılır. Bir işaret yapan insan ne yaptığının farkındadır. Bir mesaj vermeyi amaçlamaktadır. Ama bu gibi durumlarda da istisnalar vardır. Ağızdan kaçırmada olduğu gibi, vücut hareketlerinde de kaçmalar vardır – kişinin gizlemeye çalıştığı şeyin bilgisini dışarıya sızdıran işaretler. Bir işaretin, hata sonucu yapılıp yapılmadığını söylemenin iki yolu vardır: Gizlenen bilgiyi açığa çıkarma ve bilinçli bir mesaj olmama. İlki işaretin tamamının değil, bir kısmının yapılmasıdır. Omuz silkme, tek başına iki omuzu kaldırarak ya da avuç içlerini yukarı döndürerek veya kaşların kaldırmasını, göz kapaklarının aşağıya indirilmesini ve dudakların büzülmesini gerektiren bir yüz hareketi yaparak ya da tüm bu hareketleri kombine ederek ve bazen de kafayı yana atarak yapılır. Bir simge sızıntı oluşturduğunda sadece tek bir unsur görülür ve hatta bu hareket tamamlanmaz. Sadece bir omuz kalkabilir, o da çok fazla yukarıya değil, yalnız alt dudak yukarı itilebilir ya da sadece avuç içleri belli belirsiz yukarı döndürülebilir. Tam bir parmak simgesi için, yalnız beş parmağın belirli bir şekilde dizilmesi yetmez, sık sık el de aralıksız olarak ileri ve yukarıya kaldırılır. Parmak hareketi bilinçli olmadığı ve sadece bir öğrencinin bastırılmış öfkesini dışarı sızdırdığı sırada hareket bileşeni eksikti, sadece parmakların dizilişi yerindeydi.

İşaretin bilinçli olarak değil kazara yapıldığını gösteren ikinci ipucu ise her zamanki sunum noktasının dışında yapılmasıdır. İşaretlerin çoğu kişinin tam önünde yapılır, göğüs ve boyun bölgesi arasında. Bir işaret, karşı tarafın sunum alanındaysa gözden

kaçması mümkün değildir. Bir sızıntı simgesi hiçbir zaman sunum alanında yapılmaz. Stresle ilgili mülakatlarımızda öğrenci, profesöre parmak hareketi yaptığı sırada el açığa çıkarılıp gösterilmemişti, aksine sunum alanının dışında öğrencinin dizinin üzerinde duruyordu. Öğrenci hemşirelerle yapılan deneyde, acizlik hislerini ve duygularını gizlemedeki yetersizliklerini dışarı sızdıran omuz silkme hareketi, eller kucaklarında kalmaya devam ederken avuç içlerinin hafif yukarı dönmesiydi. Eğer simge parçalara bölünmediyse ve sunum noktasının dışında değilse, aldatan kişi neler olduğunu anlayabilir ve işareti sansürleyebilir. Tabii ki sızıntı simgesini belirleyen bu özellikler –parçalara bölünme ve sunum noktasının dışında olma– aynı zamanda diğer insanların bunları fark etmesini de zorlaştırır. Yalancı bu sızıntı simgelerini tekrar tekrar gösterebilir ve genellikle de ne kurban, ne de yalancı bunu fark eder.

Her yalancının simgesel bir hata yapacağı garanti değildir. Böyle yüzde yüz hedefi tutturan herhangi bir aldatma belirtisi de yoktur. İnsanların yalan söylediklerinde, ne sıklıkta simgesel kayma yaptıklarını hesap etmek için henüz çok az araştırma yapılmıştır. Saldırgan profesöre maruz kalan beş öğrenciden ikisi, simgesel bir hata yaptı. Öğrenci hemşirelerin yarısından biraz fazlası, yalan söylediklerinde simgesel bir hata yaptı. Neden bazı insanların, diğerleri sahip olmadığı halde, bu sızıntı formuna sahip olduğunu bilmiyorum.[16]

Simgesel kaymalar, kişinin bir şeyleri açığa vermek istemediği mesajının gerçek bir göstergesi olarak görülebilir. Yorumlanmaları, hem Brokaw Tehlikesi'ne ve hem de Othello Hatası'na

[16] Maalesef, aldatma üzerine çalışan araştırmacıların hiçbiri simgesel kaymalarla ilgili bulgularımızı tekrar edip edemeyeceklerini görmek için kontrol etmedi. Simgesel kaymalar vasıtasıyla elli yıl içinde sızıntı bularak tekrarlayabileceklerine olur gözüyle bakıyorum.

karşı diğer çoğu aldatma belirtisine göre çok daha az saldırıya açıktır. Bazı insanlar daima lafı ağzında dolaştırır tarzda konuşurlar fakat çok az insan devamlı olarak simgesel kayma yapar. Konuşma hataları, sadece yalana dahil olan stresi değil, diğer pek çok stres çeşidini de gösterebilir. Simge, daha çok kelimeler gibi özellikli bir mesaj taşır, simgesel kaymalar genellikle o kadar müphem değildir. Eğer kişi "defol git", "delirdim", "bunu demek istememiştim" ya da "işte orada" –hepsi bir simge ile gösterilebilir– mesajını gönderiyorsa ne anlama geldiklerini anlamak o kadar büyük bir problem olmayacaktır.

Bir yalan sırasında hangi simgenin kaçtığı, ne mesajının sızdığı, neyin gizlendiğine bağlıdır. Saldırgan profesörle yaptığım deneyde yer alan öğrenciler, öfkelerini ve hakaret etme isteklerini gizliyorlardı; bu nedenle simgesel kayma, bir el ve parmak hareketiydi. Tıbbi eğitim filmi deneyinde öğrenci hemşireler sinirli hissetmiyorlardı ancak pek çoğu duygularını yeterince gizleyemedikleri hissine kapıldı. Ortaya çıkan simgesel kayma çaresizce bir omuz silkmeydi. Hiçbir yetişkine simgesel dağarcığın öğretilmesine gerek yoktur. Herkes kendi kültüründe kullanılan simgeleri bilir. İnsanların asıl öğrenmesi gereken şey, simgelerin yanlışlıkla meydana geldiğidir. Yalan avcıları bu olasılığı göz önünde bulundurmadıkça, dikkatlerinden kaçabilecek simgesel hataları fark edemeyeceklerdir, çünkü parçalar halinde ve sunum alanı dışında olacaklardır.

Resimleyiciler, aldatma belirtilerine neden olan bir başka vücut hareketidir. Resimleyiciler sık sık simgelerle karıştırılır fakat bu ikisini birbirinden ayırmak önemlidir. Bu iki çeşit vücut hareketi, insanlar yalan söylediğinde iki karşıt yönde değişim gösterebilir. Simgesel hatalar artarken, resimleyiciler genellikle azalır.

Resimleyiciler, konuşmaları konuşuldukları şekilde resimledikleri için bu adı almışlardır. Bunu yapmanın birçok yolu vardır:

Daha çok şive yerleri ve vurguda olduğu gibi, vurgu bir kelime ya da cümlede olabilir. Konuşmacı konuşmasına yön veriyormuş gibidir ve düşünce akışı havada izlenebilir; eller, ne söylendiğini abartabilir, tekrarlayan bir hareket yapabilir ya da havada bir resim çizebilir. Kaşlarındaki ve göz kapaklarındaki hareketler sık sık vurgu resimleyicileri oluşturur, aynı şekilde vücudun tümü ya da üst beden de bunu yapabilir, ancak konuşmayı genellikle eller resimler.

Resimleyicilerin, toplum içinde kabul görmesi aşağı yukarı birkaç yüz yıl öncesine dayanır. Resimlemenin üst sınıfa ait işaretler olduğunun düşünüldüğü ve bazen de görgüsüzlüğün bir nişanesi olarak değerlendirildiği zamanlar olmuştur. Güzel ve etkili konuşma üzerine yazılan kitaplar, resimleyicilerin, herkesin önünde başarılı bir konuşma yapmak için şart olduğunu gösteriyor.

Resimleyiciler alanında çığır açan bilimsel çalışma, yalan belirleme konusunda kullanılabilecek işaretler bulmak için değil, Nazi toplum bilimcilerinin iddialarını çürütmek için yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları yalan avcılarının, resimleyicilerdeki ülkesel farklılıkları ayırt edememekten kaynaklanan hataları önlemelerine yardımcı olabilir. 1930'larda, resimleyici kullanmanın doğuştan geldiği ve Yahudilerle Çingeneler gibi "aşağılık milletlerin", hareketsel anlamda daha az samimi olan "üstün" Aryanlılarla karşılaştırıldığında daha fazla ve geniş çapta resimleyici kullandığını iddia eden makaleler ortaya çıkmıştı. Ancak Alman-İtalyan müttefiklerinin kullandıkları şaşaalı resimleyicilerden bahseden kimse yoktu! David Efron antropolojist Franz Boas ile Columbia Üniversitesi'nde çalışan Arjantinli bir Yahudi, New York'un doğusunda şehir merkezinde yaşayan insanların kullandığı resimleyicileri araştırdı. Her ne kadar Yahudi Litvanyalı göçmenler, resimleyicileri anlatımı vurgulamak ve düşünce akışını izlemek amacıyla kullansa da Sicilya'dan gelen göçmenlerin re-

simleyicileri bir resim çizerken ya da bir hareketi canlandırırken kullandıklarını ortaya çıkardı. Bu insanların Amerika'da doğmuş karma okullara giden çocuklarında resimleyicilerin kullanılışı, birinden ötekine farklılık göstermedi. Anne ve babası Sicilyalı olanlar, Yahudi Litvanyalı ebeveynleri olanların kullandıklarına benzer resimleyiciler kullanıyorlardı.

Efron, resimleyici stillerinin doğuştan değil, sonradan kazanıldığını göstermişti. Farklı kültürlerden insanlar, yalnız farklı tip resimleyiciler kullanmıyorlardı, aynı zamanda bazıları resimleyicileri az kullanırken diğerleri daha fazla kullanıyordu. Aynı kültür içinde bile, bireylerin normal hayatlarında kullandıkları resimleyici sayısı farklılıklar gösteriyordu.[17] Demek ki yalanı belirleyen resimleyicilerin kesin sayıları ya da çeşitleri değildi. Bir kişi normalden az resimleme yaptığında aldatma belirtisi, resimlemelerin sayısındaki azalmadır. Bazı insanların resimlemeyi azaltmalarının, yanlış yorumlanmaması için insanların neden resimleme yaptıklarıyla ilgili daha pek çok şeyin açığa kavuşması gerekmektedir.

Önce insanların neden resimleme yaptıklarını bir düşünün. Resimleyiciler, kelimelere dökülmesi zor olan düşünceleri açıklamada yardımcı olarak kullanılır. İnsanlardan sandalyeden ziyade bir zikzağı tarif etmeleri istendiğinde ya da meslek seçimlerini anlatışlarına göre, postaneye nasıl gidileceğini tarif ettiklerinde, resimleme kullanılma olasılığının daha fazla olduğunu gördük. Resimleme, aynı zamanda konuşacak bir söz bulunamadığında da kullanılır. Parmakları şıklatmak ya da boşluğa uzanmak, kişiye kelimeleri bulmaya yardım ediyormuş gibi görünür, sanki kelimeler havada uçuyormuş da kişi resimleme hareketi sayesin-

[17] Daha sık resimleme kullanan kültürlerden gelen mülteci aileler genellikle çocuklarına elleriyle konuşmamayı öğretirler. Çocuklar, resimleme yaparlarsa eski yurtlarından gelmiş gibi görünecekleri konusunda tembihlidirler. Resimleme yapmamak onları eski Amerikan soyuna, Kuzey Avrupalıya benzetir.

de onları yakalıyormuş gibi. Bu tarz kelime-arama resimlemeleri en azından diğer kişiye bir arama yapıldığını ve birinci kişinin söz hakkından vazgeçmediğini anlamasına vesile olur. Resimlemelerin, mantıklı ve uyumlu konuşmalar için gerekli kelimelerin bulunmasında, otomatik bir fonksiyonu olabilir. Resimlemeler, konuşan kişi söylenen şeylere iştirak ettiğinde artış gösterir. İnsanlar öfkelendiklerinde, korktuklarında, altüst olduklarında, üzüldüklerinde ya da heyecanla coştuklarında normalde yaptıklarından daha fazla resimleme kullanmaya eğilimlidirler.

Şimdi böyle azalmaların ne zaman aldatma belirtisi olabileceğine netlik kazandırmak için insanların normalde kullandıklarından neden daha az resimleme yaptıklarını bir düşünelim. İlk neden, söylenen şeye katılımdaki duygu eksikliğidir. İnsanlar konunun dışında kaldıklarında, sıkıldıklarında, ilgilenmediklerinde ya da oldukça üzgün olduklarında normalden daha az resimleme yaparlar. İlgiliymiş ya da hevesliymiş gibi görünmeye çalışan kişiler, azalan resimlemelerin konuşmalarına eşlikte başarısız olması nedeniyle kendilerini ele verebilirler.

Resimlemeler, aynı zamanda kişinin tam olarak söyleyeceği şeye karar veremediği durumlarda da azalma gösterir. Eğer bir insan ağzından çıkmadan evvel her kelimenin ne anlama geldiğini değerlendiriyor ve tartıyorsa, fazla resimleme kullanmaz. İlk ya da ikinci kez bir konuşma yapıldığında, ister bir konferans, ister satış konuşması olsun, daha sonraki konuşmalarda kullanılacağı kadar resimleme yapılmaz. Resimlemeler, konuşmaya dikkat edildiğinde azalma gösterir. Bunun aldatmayla alakası olmayabilir. Risk yüksek olduğu için konuşmaya dikkat ediliyor olabilir: Bir patron üzerinde bırakılacak ilk izlenim, bir ödül getirecek soruya cevap verme, daha önceden uzaktan tutkuyla hayranlık beslenilen bir kimseyle yapılacak ilk konuşma gibi. Kararsız olmak da söylenen şeye dikkat etmeye neden olabilir.

Çekingen bir insan çok daha kazançlı bir iş teklifinin cazibesine oldukça kapılmış olsa da yeni bir iş yerinde oluşabilecek riskleri göze almaktan korkabilir. Kabul edip etmemek arasında bölünmüştür, ne söyleyeceği ve bunu nasıl söyleyeceği ile ilgili tatsız bir problem ile yüzleşmek zorundadır.

Bir yalancı da planını önceden yeterince çalışmadıysa, her kelimesini söylemeden evvel kontrol edip dikkatle gözden geçirmek zorundadır. Daha önceden prova yapmamış olan, belli yalanlar üzerine çok az uygulama yapan, ne zaman ve neyin sorulabileceğini önceden tahmin edemeyen yalancılar, daha az resimleme kullanacaktır. Yalancı planını iyi bir şekilde çalışsa ve bunda başarılı olsa bile, duygularının müdahalesi nedeniyle resimlemelerinde azalma olabilir. Bazı duygular, özellikle de korku, etkili bir şekilde konuşmaya engel olabilir. Herhangi bir güçlü duyguyla baş etmenin zorluğu, kelimelerin sıralama işlemini karıştırır. Eğer duygunun sadece üstesinden gelmek değil, aynı zamanda gizlemek de gerekiyorsa ve duygu çok da güçlüyse, o zaman planına iyi çalışmış bir yalancı bile konuşmakta sorun yaşayabilir ve resimlemelerde azalma olur.

Deneyimizdeki öğrenci hemşireler, organ kesimi ve yanık filmi için hissettiklerini gizlemeye çalışırken, çiçek filmiyle ilgili duygularını dürüstçe tarif ederken kullandıkları resimlemelerden daha az sayıda resimleme kullandı. Resimlemelerdeki bu azalma en az iki nedenle ortaya çıkmıştı: Söyleyecekleri yalana iyi çalışmamışlardı ve izleyecekleri stratejiye çalışmaları için kendilerine yeterince zaman verilmemişti. İçlerinde güçlü duygular hissediyorlardı hem seyrettikleri korkunç filme karşı hissettikleri duygular hem de yakalanma korkusu. Diğer pek çok araştırmacı da yalan söyleyen bir insanın, doğru söyleyen bir insana göre daha az resimleme yaptığını desteklemiştir. Bu çalışmalarda zayıf duygular vardı, ancak yalancılar iyi hazırlanmamışlardı.

Resimlemeleri tanıtırken, yalan söylendiğinde zıt değişikliklere neden oldukları için onları simgelerden ayırmanın ne kadar önemli olduğunu söylemiştim: Simgesel hatalar artarken resimlemeler azalır. Resimlemeler ve simgeler arasındaki en kesin fark, mesajın ve hareketin net olmasıdır. Simge için her ikisi de iyi bir şekilde tanımlanabilir: Bu her hareket için geçerli değildir; sadece iyi tanımlı bir hareket belirgin bir mesaj ifade edebilir. Resimlemeler, tezat olarak, geniş bir hareket grubunu kapsar ve belirli bir mesajdan çok belgisiz mesajları ifade eder. Tamam ve pekala anlamına gelen başparmak işaretini ele alalım. Bunu yapmanın sadece tek bir yolu vardır. Eğer başparmak, orta parmağa ya da küçük parmağa doğru yaklaşırsa, hareket çok net olmayacaktır. Ayrıca simgede anlam da spesifiktir: "Tamam", "Bu iyi", "Fena değil" gibi.[18] Resimlemelerin kelimelerden bağımsız olarak fazla anlamları yoktur. Kelimeleri duymadan, birinin resimlemelerini izlemek konuşma hakkında fazla bilgi vermez. Ancak kişi simge kullandığında durum değişir. Resimleme ve simgeleme arasındaki bir diğer fark da, insanlar sohbet ederken, her ikisini de kullandıkları halde, simgelerin bir kelimenin yerine geçmesi ya da insanların konuşmadığı veya konuşamadığı durumlarda kullanılabilir olmasıdır. Resimleme hareketleri, insanlar konuşmadıkları zaman ya da konuşmaların yerine değil, doğası gereği, sadece konuşma sırasında yapılır.

Yalan avcıları simgesel kaymalardan çok resimlemelerin değerlendirilmesi konusuna dikkat göstermelidir. Daha önce tarif edildiği üzere, Othello Hatası ve Brokaw Tehlikesi simgesel kaymaları değil, resimlemeleri etkiler. Eğer yalan avcısı resimlemelerde bir azalma fark ederse, her kelimeyi dikkatli seçen bir insan için (yalan dışındaki) tüm diğer sebepleri elemelidir. Sim-

[18] Bu simge, bazı Güney Avrupa ülkelerinde oldukça farklı müstehcen bir anlam taşır. Simgeler evrensel değildir. Anlamları kültürlere göre değişiklik gösterir.

gesel kaymalarda daha az belirsizlik vardır; verilen mesaj yalan avcısının yorumunu kolaylaştıracak şekilde yeterince açıktır. Bir yalan avcısının, simgesel bir hatayı değerlendirmek için o kişiyle daha önceden bir tanışıklığı olması gerekmez. Simgesel kayma, özünde anlamı olan bir hareket gibidir. Bireylerin olağan resimleme oranları oldukça faklılık gösterdiğinden, yalan avcısının karşılaştırmak için esas alacağı bir değer olmadıkça, kişiler hakkında yargıda bulunamaz. Resimlemeleri yorumlama, tüm diğer aldatma belirtilerinin çoğunda olduğu gibi, daha önceden tanıdık olmayı gerektirir. İlk karşılaşmalarda yalan söylendiğini tespit etmek gerçekten zordur. Ancak simgesel kaymalar, buna az bir imkan tanıyabilir.

Bir sonraki vücut hareket çeşidi olan *manipülatörlerden* bahsetmemin nedeni, yalan avcılarını, bunları yalan belirtisi olarak görme ihtimaline karşı uyarmaktır. Yalan avcılarının, pek çok masum kişiyi fazla manipülatör kullandığı için sık sık yanlışlıkla yalancı olarak değerlendirdiklerini ortaya çıkardık. Manipülatörler, birinin üzgün olduğunu işaret edebilir, ancak her zaman böyle bir manası yoktur. Manipüle hareketlerdeki artış her zaman güvenilir bir aldatma belirtisi değildir, ne var ki insanlar bu şekilde olduğuna inanır.

Manipülatörlere, vücudun bir kısmına çekidüzen vermek, masaj yapmak, ovmak, tutmak, sıkmak, didiklemek, kaşımak ve ayrıca bir vücut parçasına yapılan tüm diğer manipüle hareketler dahildir. Manipülatörler, çok kısa bir zamanda sonlanabilir ya da dakikalarca devam edebilir. Hafif seyredenlerden bazılarının bir amacı varmış gibi görünür: Kulak kanalını açık tutmak için saçı kulağın arkasına almak, vücudun bir yeri kaşındığı için kaşınmak gibi. Diğer manipülatörler, özellikle de uzun süre devam edenler, anlamsız görünür: Saçı kıvırmak ya da açmak, parmakları sürtmek, bir ayağı hafif hafif sallamak.

Genelde manipüle hareketleri el yapar. Ancak elin kendisi de diğer vücut parçalarında olduğu gibi hareketten etkilenen olabilir. Genelde kullanılanlar saç, burun, kasıktır. Manipüle hareketler yüz sınırları dahilinde –dili yanağa dayamak, dişlerle dudakların hafifçe ısırılması– ve bacak bacak üstüne atılarak da yapılabilir. Eşyalar bir manipüle hareketin – parçası haline gelebilir – kibrit, kurşun kalem, ataş ya da sigara gibi.

Pek çok kişi yalnızken yapılan bu tarz hareketlerin, toplum içinde yapılmaması gerektiği söylenerek yetiştirilmiştir ve bu hareketler yapıldığında yapmamayı değil, bakmamayı öğrenmişlerdir. Bu durum, insanların kendi yaptıkları manipülatörlerden tamamen habersiz olmaları nedeniyle olmaz. Eğer birinin manipüle hareketlerimize baktığını fark edersek çabucak durdurur, azaltır ya da gizleriz. Büyük bir hareket, kısa süreli başka bir hareket tarafından ustaca hemen kapatılır. Bir manipüle hareketi gizlemek için yapılan incelikli bir strateji bile çok bilinçli olarak yapılmaz. Manipülatörler bilinçsizlik sınırındadır. Pek çok kişi istemli olarak, uzun süre bu hareketlere engel olamaz ve hatta bilinçli olarak deneseler de başarılı olamazlar. İnsanlar kendilerini manipüle etmeye alışıklardır.

İnsanların gözlemcilikleri, oyunculuklarından daha iyidir. Manipüle hareket yapan kişi, hareket konuşma ortasında bile başlasa, karşı tarafa bu işi tamamlamak için kişisel mahremiyetinden ödün verir. Manipüle hareket yapan bir kişi görüldüğünde, diğer insanlar kafalarını çevirir, sadece hareket bittiğinde geri dönüp bakarlar. Eğer manipüle hareket ihtiyaç duyulduğu için yapılanlardan biri gibi görünmüyorsa, sürekli devam eden saç kıvırma gibi, herkes devamlı surette arkasını dönmeyecektir, ama uzun süre direkt olarak manipülasyona bakmayacaklardır. Manipülatöre gösterilen bu çeşit nezaket icabı dikkat etmeme,

çevreden rastlantısal olarak öğrenilmiş düşünmeden gerçekleştirilen bir davranıştır. Manipüle hareketi yapandan çok, röntgencilikte olduğu gibi, olayı izleyen görgüsüzlük etmiş olur. Bir dur işaretinde iki araç durduğu zaman, suç işleyen, rahatça kulağını temizleyen kişi değil, yandaki arabayı gözetleyen şahıstır.

Ben ve manipülatörleri inceleyen diğer insanlar, neden insanların başka bir tanesi değil de sadece belli bir manipüle hareketi yaptıklarını anlamaya çalışıyoruz. Bir kaşımadan ziyade didikleme hareketinin, bir ovalamadan ziyade sıkma hareketinin yapılması bir şeyi değiştirir mi? Ya da kaşınılan şeyin burun, el, kulak olup olmamasına bakılarak bir mesaj çıkarılabilir miydi? Yaradılış soruya kısmen bir cevap olabilir. İnsanların favorileri vardır. Belirli bir manipüle hareket, onların ayırıcı özelliğidir. Kiminde bu yüzükle oynama iken, kiminde kütiküllerini yeme, bir diğerinde ise bıyıklarını burma şeklinde olabilir. Kimse, başka insanların kullandıkları pek çok manipülatör varken, neden insanların sadece o manipüle hareketi seçtiğini, ya da neden bazı insanların kendilerine has manipüle hareketleri olmadığını ortaya çıkarmaya çalışmadı. Belli manipüle hareketlerin, sadece rahatsızlık durumundan daha fazlasını belli ettiğini düşündüren az miktarda delil vardır. Öfke göstermeyen psikiyatrik hastaların didikleme manipülatörlerini kullandığını gördük. Gözleri kapatma, utanç duyan hastalar arasında yaygındır. Fakat bu kanıt, manipülatörlerin rahatsızlanma sonucu arttığını gösteren genel bulgularla kıyaslandığında farazi kalır.

Bilim adamları, insanların kendilerini huzursuz ya da gergin hissettiklerinde rahat oturamadıklarına, durmadan hareket ettiklerine olan inancın doğruluğunu mantıksal olarak kanıtlamışlardır. Herhangi bir nedenle rahatsız olunduğunda vücudu kaşıma, hapşırma, didikleme, üst baş düzeltme ve boğaz temizleme gibi manipüle hareketlerin sayısı artar. İnsanların gevşeyip rahatlarken ve

dinlenirken de pek çok manipüle hareket yaptıklarına inanıyorum. Yakın arkadaşlarıyla oldukları zaman, kişiler kurallara uymayı önemsemezler. Bu hareketlerin en azından kısmen yapılabildiği ortamlarda, bazı insanların diğerlerine göre daha fazla geğirmesi ve manipüle hareketler yapması muhtemeldir. Eğer bu doğruysa, o zaman manipülatörler sadece, yabancı kişilerle daha resmi ortamlarda bir arada bulunma durumlarında, bir rahatsızlık göstergesi olabilir.

Manipülatörler, aldatma belirtisi olarak güvenilir değildir, çünkü karşıt durumları işaret ediyor olabilirler – rahatsız olma ve rahatlama gibi. Üstelik yalancılar, yaptıkları manipülatörlere engel olmaları gerektiğini bilirler ve çoğu da kısmen bunda başarılı olur. Yalancıların bu konu hakkında özel bir bilgileri yoktur; manipülatörlerin rahatsızlık ve gerginlik göstergesi oluşu genel kültürün bir parçasıdır. Huzursuzluk bir aldatma belirtisi olduğu için insanlar yalancıların sürekli hareket halinde olduğuna inanırlar. İnsanlara, birinin yalan söyleyip söylemediğini nasıl belirlediklerini sorduğumuzda, kazanan özellikler güvenilmez gözler ve sürekli hareket halinde olmaktı. *Kolayca engellenebilen davranışları kapsayan herkesin bildiği işaretler, risk yüksek olduğunda ve yalancı yakalanmak istemediğinde çok fazla güvenilir olmaz.*

Öğrenci hemşirelerin doğru söyledikleri sırada kullandıkları manipüle hareketler, yalan söylerken kullandıkları manipüle hareketlerden daha fazla değildi. Bulgulardaki bu ikilemin sebebinin, risk konusundaki farklılıklar olduğuna inanıyorum. Risk yüksekse, manipüle hareketler durdurulabilir, aksi durumda ise bu hareketler iş başında olabilir. Riskin yüksek olması, manipülatörler gibi herkes tarafından bilinen ve rahatlıkla fark edilebilen aldatma belirtilerinin yalancı tarafından kontrol altında tutulmasını ve denetlenmesini sağlar. Fakat bu yüksek risk yalancıda yakalanma korkusunu ortaya çıkarabilir ve bu da yalancının ma-

nipüle hareketlerinin artmasına neden olur. Manipülatörler etkisiz hale getirilebilir, artabilir, denetlenebilir, bir süreliğine yok olabilir ve sonra yeniden ortaya çıkabilir, belli bir süre geçtikten sonra yeniden fark edilip bastırılabilir. Risk yüksek olduğundan hemşire öğrenciler yaptıkları manipüle hareketleri kontrol altında tutabilmek için ellerinden gelenin en iyisini yaptılar. Manipülatörlerin yalan söylenirken artış gösterdiğini ortaya çıkaran çalışmalarda, risk yeterince yüksek değildi. Durum biraz tuhaftı –bir deneyde yalan söylenmesinin istenmesi anormal bir durumdu– ve bu da manipüle hareketlerin artması için gerekli ortamı (huzursuzluğu) hazırlamıştı. Ayrıca aldatırken başarılı ya da başarısız olduklarında kaybedecekleri ya da kazanacakları fazla bir şey yoktu, yalancının manipüle hareketlerini engellemek ve kontrol altında tutmak için gösterdiği çabayı artırması yönünde gösterilen sebepler de önemsizdi. Çelişkili sonuçlar elde edilmesinin nedenleri konusunda yaptığım açıklamalar yanlış bile olsa (böyle tümevarımsal değerlendirmeler, başka çalışmalarla doğrulanmadıkça deneysel olarak görülmelidir) çelişkili bulguların kendisi, yalan avcılarının manipülatörleri değerlendirirken tedbirli olmaları için yeterli nedendir.

İnsanların, yalan belirlemede ne kadar iyi olduklarına dair yaptığımız çalışmalarda, fazla manipüle hareket yapan kişilerin yalancı olarak değerlendirildiğini gördük. Manipüle hareket yapan kişinin gerçekte doğruyu söyleyip söylememesi önemli değildi. Bu hareketleri çok sık yaptıkları görüldüğünde, hareketleri görenler, onları yalancı olarak nitelendirdiler. Bu hataya düşme olasılığının bulunduğunun bilinmesi önemlidir. Manipülatörlerin neden güvenilir aldatma belirtileri olamayacağını tekrar bir gözden geçirelim.

İnsanlar, normalde kullandıkları manipüle hareketlerin çeşitliliği ve sayısı yönünden büyük değişkenlik gösterirler. Bu birey-

sel farklılık problemi (Brokaw Tehlikesi), yalan avcısının daha önceden şahısla tanışıklığı ve karşılaştırma yapabileceği davranışlar varsa giderilebilir.

Manipülatörler, insanlar herhangi bir şey konusunda huzursuz olduklarında arttığı için, Othello Hatası da manipülatörlerin aldatma belirtileri olarak değerlendirilmesine engel olur. Bu durum diğer aldatma belirtileri için de problem oluşturur ancak sadece bir rahatsızlık işareti olmayıp, dostlar arasında bir rahatlama göstergesi olduğundan, özellikle manipülatörler yönünden çok daha fazla önem taşır.

Herkes fazla manipüle hareket yapmanın, yalanı ele verdiğine inanır. Bu nedenle amacına odaklanmış bir yalancı, bu hareketlere engel olmayı deneyecektir. Bir de insanların kontrol etmeye çalıştıkları yüz ifadelerinin aksine, manipülatörlere engel olmak oldukça kolaydır. Eğer risk yüksekse, yalancılar manipülatörleri gizleme konusunda az da olsa kısmen başarı göstereceklerdir.

Vücudun bir başka yönü –duruş pozisyonu– bir grup araştırmacı tarafından incelenmiştir, fakat çok az sayıda sızıntı ve aldatma belirtisi bulunmuştur. İnsanlar nasıl oturup kalkmaları gerektiğini bilirler. Resmi bir görüşmeye uygun olan bir duruş, bir arkadaşla sohbet ederken alınması gereken duruşla benzer değildir. Duruş pozisyonu, yalan söylendiğinde çok iyi bir şekilde kontrol altına alınabilir ve rahatlıkla ayarlanabilir görünmektedir. Yalan üzerinde çalışan diğer tüm araştırmacılar da insanların yalan ya da doğru söylerken vücut pozisyonlarında herhangi bir farklılık göremediler.[19] Tabii ki değişiklik gösteren duruş açılarını hesaba katmamış olabiliriz. Öfke ya da merakla ileriye doğru fırlama, korku ve iğrenmeyle geri çekilmeye eğilimli olma bu

[19] Aldatma üzerine yapılan bir çalışma, insanların sık sık duruş pozisyonlarını değiştiren kişilerin yalancı olduklarına inandıklarını gösterdi. Bununla birlikte duruş pozisyonunun aslında dürüst olmakla alakası olmadığı da kanıtlandı.

ihtimallerden bazılarıdır. Motive olmuş bir yalancı, bu duygulara ait görülmesi zor olan pozisyon belirtileri hariç, bu belirtilerin hepsine engel olmalıdır ya da olabilmelidir.

Otonom Sinir Sistemi (OSS) İpuçları

Şimdiye kadar iskelet kaslarının neden olduğu vücut hareketlerinden söz ettik. Otonom sinir sistemi (OSS) de duygusal hareketlilikle beraber vücutta dikkat çeken değişikliklere neden olur: Nefes alıp verme düzeni, yutkunma sıklığı ve terleme miktarı gibi (Yüze bağlı OSS değişiklikleri, kızarma, benzin solması ve göz bebeklerinin büyümesi, bir sonraki bölümde ele alınmıştır). Saklanması zor olan bu değişiklikler, duygular harekete geçmeye başladığında istemsiz olarak gerçekleşir, bu nedenle de oldukça güvenilir aldatma belirtileri olabilirler.

Poligraf yalan makinesi OSS değişikliklerini ölçer ancak bu belirtilerin çoğu, özel bir aparat olmadan da çıplak gözle izlenebilir. Bir yalancı korku, öfke, heyecan, üzüntü, suçluluk ya da utanç hissederse, oldukça hızlı nefes alıp verme, göğüs yükselmesi, sık yutkunma görülebilir veya terin görünüşüyle kokusunda bir değişim olabilir. Onlarca yıldır ruh bilimciler her bir duygunun, OSS değişikliklerine ilişkin ayırıcı bir dizilimi bulunup bulunmadığı konusunda birbirleriyle anlaşamamışlardır. Pek çok ruhbilimci, böyle bir ayrımın mümkün olmadığını düşünüyor; onlar bir insanın *herhangi* bir duygu harekete geçtiğinde, hızlı soluduğuna, terlediğine ve yutkunduğuna inanıyorlar. OSS değişiklikleri duygunun çeşidini değil, yoğunluğunu gösterir. Ancak bu görüş pek çok kişinin bakış açısına ters düşer. İnsanlar korktuklarında, örneğin, öfkeye kıyasla daha farklı bedensel duyumlar hissederler. Pek çok psikolog bu duruma, insanların öfkeden çok korku hissettiklerinde, aynı duyumları farklı yorumlamalarının neden olduğunu

söyler. Bu OSS hareketlerinin kendisi gerçekte öfke ve korku için farklılık gösterdiğinden bir kanıt değildir.

En son yaptığım araştırma, ben bu kitabı bitirmek üzereyken başladı ve üstte bahsedilen görüşü reddeder nitelikteydi. OSS değişikliklerinin tüm duygular için aynı olmayıp her birine özel olduğu konusunda haklıysam, bunun yalan belirleme bakımından oldukça önemi olurdu. Bunun anlamı, yalan avcısının bir poligraf vasıtasıyla ya da hatta daha dikkatli bir gözlem ve dinlemeyle, sadece şüphelinin duygusal yönden hareketlenişini değil, aynı zamanda hangi duyguyu hissettiğini de söyleyebileceğidir. Şüpheli, korkmuş ya da öfkeli mi, üzgün ya da bezgin mi? Bu tarz bilgiler yüzden de elde edilmesine karşın, bir sonraki bölümde anlatılacağı üzere, insanlar yüz belirtilerinin çoğuna engel olabilirler. OSS aktivitelerini sansürlemek çok daha zordur.

Biz şu ana kadar sadece bir çalışmamızı yayınladık ve birkaç tanınmış bilim adamı bulduğumuz şeyler hakkında bizimle aynı görüşü paylaşmıyor. Bulgularım ihtilaflı ve kesinleşmemiş olarak görülüyor, fakat delillerimiz güçlü, zamanla bilim çevreleri tarafından kabul göreceğine inanıyorum.

Her duygunun ayrı bir OSS hareketliliği olduğunu gösteren, ikna edici deliller bulma yolu üzerinde iki problem olduğunu ve bu iki problemin de halledilebileceğini düşünüyordum. Birinci problem, saf duygu örneklerini elde etme yöntemiydi. Öfkede ve korkuda hissedilen duygular arasındaki OSS değişikliklerini karşılaştırmak için, bir bilim adamı, araştırma subjesinin her bir duyguyu yaşadığı anı kesin olarak bilmelidir. OSS değişimlerini ölçmek, ayrıntılı donanım gerektirdiğinden, subje bir laboratuar ortamında duygu örneklerini sağlamalıdır. Problem, böylesine steril ve doğal olmayan bir ortamda duyguların nasıl ortaya çıkarılacağıdır. Her iki duyguyu aynı anda hissettirmeden insanları nasıl öfkelendirir ve korkutursunuz? Bu son soru gerçekten

önemlidir – ben ve diğer bilim adamlarının *duygu harmanı* diye adlandırdığı olayın oluşmaması için onları aynı anda öfkelendirmemek ve korkutmamak gerekir. Duygular ayrı olarak tutulmadıkça –örnekler saf olmadıkça– OSS aktivitelerinin her duygu için farklılıklar gösterdiğini belirlemek imkansızdır. Bu mümkün olsaydı bile, eğer öfke örnekleri her zaman biraz korku ya da korku örnekleri her zaman biraz öfke içerirse, sonuç, OSS değişikliklerinin aynı göründüğü şeklinde çıkacaktır. Gerçek hayatta ya da laboratuar ortamında bu karışmaya engel olmak her zaman kolay değildir. Karışımlar, saf duygulardan daha yaygındır.

Duyguları örneklemede en popüler teknik, subjeden korkunç bir şeyi hayal etmesi ya da hatırlamasının istenmesidir. Subjenin bir kapkaççı tarafından saldırıya uğradığını hayal ettiğini farz edelim. Bilim adamı, subjenin, korktuğu sırada çok az bile olsa kapkaççıya sinirlenmediğinden, ya da kendini tehlikeye soktuğu için yeterince aptalca davrandığı ya da korkutulmasına izin verdiği için kendi kendine kızmaya başlamadığından emin olmalıdır. Saf duygulardan daha fazla görülen bu duygu harmanı tehlikesi, duyguları uyandırmakta kullanılan diğer teknikler için de geçerlidir. Bir bilim adamının korkuyu tetikleyen bir film gösterdiğini farz edelim: Janeth Leigh banyo yaparken Tony Perkins'in aniden bıçakla saldırdığı, Alfred Hitchcock'un *Sapık* filminden bir sahne gibi. Subje korkutulmasına izin verdiği için kendisine, kendisini korkuttuğu için bilim adamına ya da Janeth Leigh'e saldırdığı için Tony Perkins'e kızabilir; kandan tiksinmiş, Janeth Leigh'in çektiği acıdan dolayı üzülmüş ve ani hareket neticesinde şaşkınlık hissetmiş olabilir vs. Saf duygu örnekleri elde etmek için işe yarar bir yöntem bulmak o kadar da kolay değildir. OSS üzerine çalışan pek çok bilim adamı, üzerinde fazla düşünmeden subjelerin, arzu edilen duygu örneklerini hiç zorlanmadan sağladıklarına ve yapmalarını istedikleri şeyi, istedikleri anda

yaptıklarına inanırlar ben ise bunun aksini düşünüyorum. Duygu örneklerinin gerçekten saf olduğu garantisini verme ve bunu doğrulama konusunda bir ilerleme gösteremediler.

İkinci problem ise, duyguların laboratuar ortamında örneklenmesi ihtiyacından ve araştırma teknolojisinin etkilerinin sonuçlarından çıkmaktaydı. Birçok araştırma subjesi kapıdan içeri girdiğinde başına gelebilecek şeyler hakkında yarı bilinçlidir. Sonra bu bilgi daha da artar. OSS aktivitelerini ölçmek için kablolar, subjenin farklı vücut parçalarına takılmalıdır. Sadece solumayı, kalp atışını, cilt ısısını ve terlemeyi denetlemek için, pek çok kablonun vücuda yerleştirilmesi gerekmektedir. Askıya alınmış bir vaziyette öylece oturmak, bilim adamlarının onların içerisinde neler olup bittiğini gözden geçirmesi ve herhangi görünür bir değişikliği kaydetmek için etrafta kameraların bulunması pek çok kişiyi utandırır. Utanç bir duygudur ve eğer OSS aktivitelerine neden oluyorsa, bu değişiklikler, bilim adamlarının toplamaya çalıştığı tüm duygu örneklerine bulaşır. Bir bilim adamı subjenin bir an korkunç bir olayı, başka bir an ise sinirlendiren bir olayı hayal ettiğini düşünebilir ama gerçekte olan şey, her iki anı sırasında da utancın ortaya çıkabileceğidir. Hiçbir araştırmacı, utanç duygusunu azaltma hususunda bir adım ilerleyememiş ve utancın aldıkları saf duygu örneklerini bozmadığını kesinleştirmek için örnekleri kontrol etmemiştir.

Ben ve meslektaşlarım araştırma subjeleri olarak aktörleri seçme yoluyla utanç sorununu ortadan kaldırdık. Aktörler incelenmeye alışık olduklarından başkaları onları izlediğinde moralleri bozulmuyordu. Utanmak şöyle dursun, hatta kablo takılarak, içlerinde neler olup bittiğinin inceleneceği fikri hoşlarına gitmişti. Üstelik aktörlerle çalışmak ilk problemi çözmemize de yardımcı oldu – saf duygu örnekleri toplama. Aktörlerin, duyguları hatırlama ve yaşamada uzmanlaşmalarını sağlayan Stanislavski

rol yapma tekniklerinde aldıkları eğitimlerden faydalanabilecektik. Aktörler bu tekniği uygularlar ve böylece belli bir rolü canlandırırken anı–hatırlama tekniğini kullanabilirler. Deneyimizde aktörlere, yüzlerine doğrultulmuş kameralarla birlikte kablolara bağlı oldukları esnada, hayatlarında en çok korku, üzüntü, şaşırma, mutluluk ve bıkkınlık hissettikleri anı mümkün olduğunca güçlü bir şekilde gözlerinde canlandırmalarını ve tekrar yaşamalarını istedik. Diğer bilim adamları da bu tekniği daha önce kullanmıştı ancak bu testten utanmayacak teknik eğitim almış profesyoneller kullandığımız için başarı şansımızın onlara göre daha yüksek olduğuna inanıyorduk. Dahası, subjelerimizin istediğimiz her şeyi yaptığını farz etmedik. Karışım değil saf örnekler topladığımızı doğruladık. Her hatırlama seansından sonra, aktörlerden istenilen duyguyu, hangi şiddette hissettiklerini düşünüp ona göre bir puanlama yapmalarını istedik, ayrıca onlara o anda başka duygu hissedip hissetmediklerini sorduk. Aktörlerin, hemen hemen istenilen duygu şiddetinde başka bir duyguyu hissettiklerini rapor ettikleri denemeleri, numunelerimiz arasında tutmadık.

Aktörlerle çalışmak, saf duyguları örnekleme konusunda daha önce hiç denenmemiş ikinci bir tekniği de denememizi kolaylaştırdı. Duyguları harekete geçirmeye yönelik bu yeni yöntemi, yıllar evvel başka bir çalışma yaparken, kazara keşfetmiştik. Yüz ifadelerinin işleyiş fonksiyonlarını öğrenmek için –hangi kaslar, hangi mimikleri yapıyor– meslektaşlarım ve ben, her bir kas hareketi kombinasyonunun nasıl görünüm değiştirdiğini analiz ederek ve filme alarak sistematik bir biçimde binlerce yüz ifadesi kaydetmiştik. Bizi şaşırtan, duygulara ait kasları oynattığımızda, OSS aktivitelerine bağlı değişiklikleri vücudumuzda hissedebilecek olmamızdı. Kasıtlı olarak yapılan yüz hareketlerinin vücutta OSS değişikliğine neden olabileceği aklımızın köşesinden bile

geçmemişti. Ama bu durum devamlı yinelendi. Ancak hâlâ OSS aktivitelerinin, her bir grup yüz kas hareketi için farklılık gösterip göstermediğini bilmiyorduk. Aktörlere tam olarak hangi yüz hareketlerini oynatacaklarını tarif ettik. Altı duygunun her biri için, altı farklı talimat vardı. İstek üzerine yüz ifadesi yapmaktan, bunları yaparken de izlenmekten utanmayan ve bu konuda tecrübeli olan aktörler, isteklerimizin çoğunu hiç zorlanmadan yerine getirdiler. Buna rağmen, duyguların saf örneklerini çıkardıklarına kanaat getirmedik. Yüzlerindeki hareketleri filme aldık ve sadece videoteyp ölçümlerinin, kendilerinden istenilen her bir grup yüz hareketini yaptıklarını onayladığı denemeleri kullandık.

Deneylerimiz, OSS değerlerinin tüm duygular için aynı olmadığını gösteren sağlam kanıtlar sağladı. Kalp hızı, cilt ısısı ve terlemedeki (ki hepsini ölçtük) değişiklikler her duygu için aynı değildi. Örneğin aktörler, öfke ya da korku için yüz kaslarını hareket ettirdiklerinde (hatırlayın, bu duyguları hissetmeleri ve taklit etmeleri istenmedi sadece belirli bir kas hareketi yapmaları istendi) kalp atışları hızlandı ve cilt ısılarında değişiklikler oldu. Ciltleri öfkeyle ısındı, korkuyla soğudu. Denemelerimize farklı deneklerle devam ettik ve hep aynı sonuçları elde ettik.

Eğer bu sonuçlar, diğer bilim adamları tarafından laboratuvarlarda yapılan tekrar deneylerinden sonra desteklenirse, yalan dedektörlerinin poligraftan öğrenmeye çalıştığı bilgilerde değişiklikler olabilir. Poligraf operatörü, sadece bir şüphelinin herhangi bir duyguyu hissedip hissetmediğini anlamaya çalışmak yerine, OSS aktivitelerine bakarak bu duygunun hangi duygu olduğunu söyleyebilir. Poligraf makinesi olmadan da, bir yalan avcısı sadece gözlemleyerek, belirli duyguların varlığını tespit etmeye yarayan, soluma düzeninde ve terlemede meydana gelen değişiklikleri fark edebilir. Engellenmesi zor olan OSS aktiviteleri, şüphelinin hangi duyguyu hissettiğini açığa çıkarabilseydi,

yalan belirlemede yapılan hatalar –doğru söyleyene inanmayıp yalancıya inanma gibi– azaltılabilirdi. Henüz duyguların, OSS aktivitelerinin görsel ve işitsel göstergelerine bakarak ayrılıp ayrılamayacağını bilmiyoruz ancak şimdi elimizde bunu anlamak için bir neden var. Belli duyguların sinyallerinin –yüzden, vücuttan, sesten, kelimelerden ya da OSS olsun– bir insanın yalan söyleyip söylemediğini belirlemede nasıl rol oynayabileceği, hata yapmanın tehlikeleri ve bunları önlemek için alınabilecek tedbirler, 6. Bölüm'ün konusudur.

1. Bölüm yalan söylemenin iki temel yolu olduğunu gösterdi: Gizlemek ve yanlış bilgilendirmek. Şu ana kadar bu bölüm, duyguları gizlemek için yapılan girişimlerin, kelimeler, ses ve vücut tarafından nasıl ortaya çıkarılabileceği üzerinde durdu. Bir yalancı, hissettiği bir duygu olmamasına rağmen, başka bir duygu gerektiğinde ya da gizlenen bir duyguyu kapatmak için yanlış bilgilendirebilir. Örneğin bir adam, kayınbiraderinin iflas ettiğini duyunca üzülmüş gibi görünmeyi deneyebilir. Eğer durumdan hiç etkilenmediyse, sahte bir ifade, kolayca gereken görüntüyü sağlayacaktır. Ancak kayınbiraderinin başına gelen olaydan dolayı içten içe memnun olduysa, sahte üzüntü görüntüsü onun gerçek duygularını da gizleyecektir. Sözcükler, ses ya da vücut, hissetmeden canlandırılan bir duygu oyununu ortaya çıkararak böyle sahte ifadeleri ele verebilir mi? Bunu kimse bilmiyor. Duygular sahte olarak canlandırıldığında oluşan hatalar üzerine yapılan araştırmalar, gizlenen duyguların kendilerini hissettirmeleri üzerine yapılan araştırmalardan çok daha azdır. Bu konuda sadece gözlemlerimi, teorilerimi ve tahminlerimi sunabilirim.

Kelimeler insanların düşüncelerini tasvir amacıyla kullanıldıkları halde, dürüst olsun ya da olmasın sıradan biri için duyguları kelimelerle ifade etmek zordur. Sadece bir şair, sözlerle nüansları anlatabilir. Hissedilmeyen bir duyguyu ifade etmek, his-

sedilen bir duyguyu ifade etmekten çok daha zor olmasa gerek. Genellikle her ikisinde de konuşma tarzı çok etkili, detaylı ya da ikna edici olmaz. Bir duyguyu sözle açıklarken asıl anlamı veren ses, vücut ve yüz ifadesidir. Çoğu insanın başkalarını kandıracak kadar öfke, korku, mutluluk, bıkkınlık, şaşkınlık ve ıstırap hislerini seslerine yansıtabileceğini sanmıyorum. Bu duyguların sesin melodisinde meydana getirdiği değişiklikleri gizlemek çok zor olmasına karşın taklit edilmeleri zor değildir. Pek çok kişi ses vasıtasıyla kandırılmıştır.

Otonom sinir sisteminin neden olduğu değişikliklerin bazılarını taklit etmek kolaydır. Sık sık yutkunma ya da daha hızlı nefes alıp verme gibi, yutkunma ve solunumdaki duygu belirtilerini gizlemek zor olmasına karşın bunları taklit edebilmek için özel bir yeteneğe sahip olmak gerekmez. Terleme ise ayrı bir konudur, saklaması ve taklit edilmesi zordur. Bir yalancı, soluma ve yutkunmayı negatif duygular hissediyormuş izlenimini vermek için kullanabileceği halde, çok az insanın bu belirtileri kullandığını düşünüyorum.

Bir yalancı, huzursuz olmuş görüntüsünü vermek için manipüle hareketleri artırabilse de böyle bir şey yapmak muhtemelen insanların büyük bir bölümünün aklına gelmez. Kolayca taklit edilebilecek bu hareketleri yapmamak, eksiklikleri nedeniyle, aksi takdirde öfke ya da acı hissedildiğine dair inandırıcı olabilecek bir iddiayı ele verebilir.

Hiçbir şey hissedilmediği zaman söylenen şeye karşı hevesli ve ilgili görünmek için muhtemelen çok başarılı olmasa da resimlemeler taklit edilebilir. Gazete yazıları, Başkan Nixon ve Ford'un resimlemelerini artırmak için eğitim aldıklarını rivayet eder. Televizyonda onları izlerken, bu durumun onları sık sık yapmacık gösterdiğini düşünmüştüm. Bir resimlemeyi, planlayarak kelimelere uygun bir şekilde konuşmanın içine yerleştir-

mek zordur; çok erken, çok geç ya da gereğinden uzun kalmaya müsaittirler. Daha çok, yapılan her hareketi kafasında canlandırarak kayak yapmaya benzer: Aralarında koordinasyon sağlamak zordur ancak olayın başarısı buna bağlıdır.

Kişinin stratejisini yeterince iyi hazırlamadığını gösteren, izlenilen stratejiye uymayan bir duyguyu ele veren ya da gizlenen bilgiyi dışarı sızdırabilen davranışsal belirtileri açıkladım.

Ağızdan kaçırma, simgesel kaymalar, sayıp sövme gizlenen herhangi bir bilgiyi dışarı sızdırabilir – duyguları, planları, niyetleri, fantezileri, fikirleri, geçmişte yapılan işleri vs.

Dolaylı konuşmalar, duraksamalar, konuşma hataları ve resimlemelerin sayısında artma, söylenen şeye çok dikkat edildiğini ve izlenecek plana önceden çalışılmadığını gösterir. Bunlar negatif duyguların işaretleridir. Resimlemelerin sayısındaki azalma sıkıntıdan da meydana gelebilir.

Ses perdesinin yükselmesiyle daha hızlı ve gür konuşma, korku, öfke ve bazen de heyecan nedeniyle olabilir. Ses, üzüntü ya da muhtemelen suçluluk duyulduğunda ise aksi yönde değişiklik gösterir.

Ağız kuruluğu, sık sık yutkunma, aşırı terleme ve soluma düzenindeki değişiklikler, güçlü duygulara ait belirtilerdir ve belki de bir gün gelecekte bu OSS değişikliklerinin düzenine bakılarak, hissedilen duyguların çeşidi söylenebilecektir.

DÖRT

Yüzdeki Aldatma Belirtileri

Yalan avcısı için yüz, değerli bir kaynak olabilir, çünkü yüz, yalanı ve doğruyu, sık sık da her ikisini birden söyleyebilir. Yüzde genellikle iki mesaj bulunur: Yalancının göstermek istedikleri ve gizlemek istedikleri. Bazı ifadeler, asılsız bilgiler vererek yalana hizmet eder. Diğer ifadeler ise sahte göründüğü için yalanı ele verebilir ve tüm gizleme çabalarına karşın duygular bazen sızıntı yapabilir. Bir an sahte ama ikna edici bir ifade görülebilirken, hemen sonra gizlenen ifade kendini hissettirebilir. Hatta hissedilen ve taklit edilen duygu tek bir karışım halinde yüzde aynı anda belirebilir. İnsanların yalanı yüzden anlayamamasına, taklit edilenle gerçek olanı ayırt etme yöntemini bilmemelerinin neden olduğunu düşünüyorum.

Gerçekte hissedilen duyguların ifadeleri, düşünmeye ve niyet etmeye gerek kalmadan, yüz hareketlerinin istemsiz olarak hareket etmesiyle meydana gelir. Sahte olanlar ise insanlara taklit edileni uygulama ve hissedilen gerçek ifadeye engel olma imkanı veren yüz üzerindeki istemli bir kontrol sistemi vasıta-

sıyla oluşur. Bireyin yüzünde bazen haberi olmaksızın kendiliğinden beliren ifadeler görülür. Bununla birlikte istemli seçilen ifadeler de söz konusudur. İstemli ve istemsiz hareketler arasında bir esas vardır. Otoriteyi temsil eden kişilere karşı hissedilen öfkeyi göstermeme gibi belli ifadelerin yönetimini dikte eden yerleşmiş alışkanlıklar ve ifade tarzları bunlara örnektir. Burada beni ilgilendiren şey, bir şekilde, yanlış bilgilendirme çabasının bir parçası olarak bir araya getirilen istemli ve sahte ifadeler ile istemsiz, kendiliğinden olan duygusal ifadelerin, bir yalancının tüm gizleme çalışmalarına rağmen ara sıra duyguları dışarı sızdırabilmesidir.

Farklı beyin hasarları görmüş hastalar üzerinde yapılan incelemeler, istemli ve istemsiz ifadelerin beynin faklı bölümleriyle bağlantılı olduğunu canlı bir biçimde göstermiştir. Beyinlerinin, piramidal sinir sistemi diye adlandırılan bölümünden hasar görmüş olan hastalar, kendilerinden gülümsemeleri istendiğinde bu görevi yerine getiremedikleri halde kendi başlarına eğlendiklerinde ya da bir şaka duyduklarında gülümseyebiliyorlardı. Beyinlerinin piramidal sistemini kapsamayan bölümlerinden hasar gören hastalarda ise tersine bir durum söz konusuydu. İstemli olarak gülümseyebiliyorlardı fakat kendi başlarına eğlenirken yüzleri ifadesiz ve bomboştu. Piramidal sistem hasarı olan hastaların –istemli olarak gülemeyenler– yüzleriyle yalan söylemeleri ya da sahte ifadeleri taklit etmeleri ve bu ifadelere engel olmaları mümkün değildir. Piramidal olmayan bölümleri hasar gören hastalar ise –duyguları hissettiklerinde ifadeleri oluşturamayanlar– yüzleriyle iyi yalan söyleyebilirler ve gerçekte hissedilen duygularla baş etmek zorunda değillerdir.

Duygulara ait istemsiz yapılan yüz ifadeleri, evrimin bir ürünüdür. İnsan ifadelerinin çoğu diğer primatların yüzlerinde görülenlerin aynısıdır. Bazı duyguların yüzde oluşturduğu ifadeler

–en azından mutluluk, korku, öfke, bıkkınlık, üzüntü, acı ve belki de diğer duyguları gösterenler– evrenseldir; yaş, cinsiyet, ırk ve kültüre göre değişmez ve tüm insanlarda ortaktır. Bu yüz ifadeleri, anlık duygulardaki ince ayrıntıları ortaya çıkaran, duygularla ilgili en zengin bilgi kaynağıdır. Yüz, sadece şairlerin kelimelerle ifade edebileceği yaşanan duyguların ayrıntılarını gözler önüne serer. Yüz şunları gösterebilir:

- Hangi duygunun hissedildiğini – öfke, korku, üzüntü, bıkkınlık, acı, mutluluk, heyecan, şaşırma, memnuniyet ve küçümsemeyi belirgin ifadelerle gösterebilir.
- İki duygunun birbirine karışıp karışmadığını – sık sık iki duygu hissedilir ve yüz bu iki unsuru da belli eder.
- Hissedilen duygunun yoğunluğunu – her duygu derece bakımından farklılıklar gösterir, rahatsızlık duymaktan öfkelenmeye, endişeden dehşete vs.

Fakat söylediğim gibi, yüz sadece istemsiz bir duygu sinyal sistemi değildir. Hayatlarının ilk yıllarında çocuklar, hissetmedikleri duyguların ifadelerini taklit ederek veya gerçek duygularını gizleyerek bazı yüz ifadelerini kontrol etmeyi öğrenirler. Aileler, çocuklarına örneklerle yüz ifadelerini kontrol etmeyi öğretirler ve daha anlaşılır biçimde sözlerle bunu belirtirler: "Bana öyle kızgın bakma lütfen", "Teyzen sana hediye verdiği zaman mutlu görünmelisin", "Bu kadar sıkılmış görünme". İnsanlar büyürlerken, derinlemesine kökleşen alışkanlıklar haline gelen bu *görüntü kurallarını çok* iyi öğrenirler. Bir süre sonra duygusal ifadelerin yönetimi için gerekli görüntü kurallarının çoğu seçim yapmaksızın ya da farkında olmadan değiştirilerek otomatik bir şekilde işler hale gelir. İnsanlar kullandıkları görüntü kurallarının farkında olsalar bile, bu hareketleri durdurmaları kesinlikle kolay olmadığı gibi her zaman mümkün de değildir. Otomatik olarak işlemeye başladığında, farkındalığı gerektirmeyen herhangi bir alışkanlık insana

yerleşti mi o hareketi yapmamak oldukça güçtür. İnanıyorum ki bu tarz duygusal yönetimle ilgili alışkanlıklar –görüntü kuralları– belki de baş etmesi en güç olanlardır.

Seyahat edenlerin, yüz ifadelerinin evrensel olmadığına inanmalarının asıl nedeni, kültürden kültüre farklılık gösteren bazı görüntü kurallarıdır. Japonların duygu tetikleyen filmler izlediklerinde yaptıkları yüz ifadeleri, eğer Japonlar yalnızsa, Amerikalılar tarafından yapılanlardan farklı değildir. Ancak filmleri izlerken bir başka kişinin varlığı durumunda, otorite sahibi bir insan, Amerikalılardan çok daha fazla sayıda Japon, kibar bir gülümsemeyle negatif düşünceleri maskelemeye yol açan görüntü kuralına uydu.

Bu yüz ifadelerinin otomatik işleyen alışkanlık hakimiyetine ek olarak, insanlar hissedilmeyen bir duygunun ifadesini taklit etmeyi ya da gerçekte hissettikleri duyguları sansürlemeyi istemli olarak, bilinçli bir şekilde seçip uygulayabilirler. Birçok kişi yüzleriyle yaptıkları aldatmaların bazılarında başarı gösterir. Neredeyse herkes, bir insanın yüz ifadesi nedeniyle tamamen yanlış yönlendirildiğini hatırlar. Ancak diğer yandan neredeyse herkes, bir insanın yüzünden geçen bir ifade vasıtasıyla, söylenen şeylerin yalan olduğunu anladığı, zıt bir deneyim de yaşamıştır. Çiftlerden birinin aksini iddia ettiği halde farkında olmadan yüzünde beliren duyguyu (genellikle korku ya da öfke) diğerinin görmesi olayında çiftin göz önünde bulundurmadığı şey nedir? İnsanların pek çoğu sahte ifadeleri fark edebileceklerine inanır ancak araştırmalarımız, çoğunun bu konuda başarılı olamadığını gösterdi.

Önceki bölümde insanların, öğrenci hemşirelerin ne zaman doğru ve ne zaman yalan söylediklerini belirleyemediklerini ortaya çıkaran deneyimizden bahsettik. Sadece hemşirelerin yüzünü izleyenler, hemşireler gerçekte yalan söylerken, onları en dürüst insanlar olarak değerlendirerek şans eseri bilme ihtimalinden çok

daha kötü bir derece elde ettiler. Sahte ifadeler tarafından kandırılmış ve gerçek duyguların neden olduğu sızıntıları önemsememişlerdi. İnsanlar yalan söylediklerinde, diğer insanların en çok önemsediği belirgin kolay fark edilen ifadeler genellikle yanıltıcı olanlardır. Bu ifadelerin gizli işaretleri hissedilmez ve gizlenen hislerin anlık görünüp kaybolan işaretleri de genellikle gözden kaçar.

Araştırmacıların çoğu yalancıların yüz ifadelerini dikkatlice incelemedi, onun yerine daha çok konuşma hataları ve vücut resimleyicileri gibi ölçümü kolay davranışlar üzerinde durdu. Yüzü inceleyen araştırmacıların çok azı sadece gülümsemeyi inceledi ve bunu da çok üstünkörü yaptı, yine insanların yalan ya da doğru söylediklerinde aynı sıklıkta gülümsedikleri sonucuna ulaştılar. Yine de bu araştırmacılar gülümsemenin çeşitlerini belirlemediler. Ne var ki tüm gülümsemeler aynı değildir. Yüz değerlerini ölçümlemede bizim kullandığımız teknik, elli farklı gülüşü ayırt edebilir. Hemşire öğrencilerin yalan söylerken daha farklı bir tarzda gülümsediklerini ortaya çıkardık. Bu bulguları, bu bölümün sonunda anlatacağım.

Bu durum sadece, yüzün ölçümlenmesine imkan vermeyen yalan söyleme ifadeleriyle sözlü olmayan iletişimde birbirinden ayırt edilmesi gereken ifade sayısının çok fazla olması nedeniyle meydana gelir. Yakın zamana kadar, tüm yüz ifadelerini ölçmek için kapsamlı ve objektif bir yöntem yoktu. Öğrencilerin yalan söylediği filmleri tekrar izledikten sonra, aldatma belirtilerini ortaya çıkarmanın hassas bir ölçümleme gerektireceğini bildiğimiz için böyle bir metodu geliştirmeyi tasarladık. Yüz ifadelerini kusursuz ölçecek bir teknik geliştirmek için yaklaşık on yılımızı verdik.

Her biri diğerinden farklı binlerce yüz ifadesi vardır. Pek çoğunun da duygularla ilgisi yoktur. Bunların çoğunluğunu sözdizimi oluşturma, konuşmayı vurgulama (yüzdeki soru sorma ve

ünlem işaretleri gibi) ve vücuttaki hareket resimleyicileri gibi, *konuşma işaretleri* olarak adlandırdığımız ifadeler oluşturmaktadır. Bir de yüze ait birtakım simgeler vardır. Birkaçından bahsedecek olursak bunlar; tek gözünü kırpma, yukarı kalkık kaşlar –aşağı inmiş göz kapakları– at nalı ağızla yapılan omuz silkme, tek kaş kalkmış şüpheci izlenimi veren bakış gibi şeylerdir. Dudakları ısırma, dudak emme, dudakları temizleme ve yanak şişirme gibi yüz manipülatörleri de vardır. Bunların ardından da gerçek ve sahte duygusal ifadeler gelir.

Her duygu için sadece bir değil, düzinelerce ifade vardır ve bazıları için bu sayı yüzleri bulur. Her duygunun, görünüş olarak birbirinden farklı bir ifadeler familyası vardır. Bu çok da şaşırtıcı olmasa gerek. Her duyguya ait sadece bir his ya da tek bir olay yoktur, bir olaylar familyası vardır. Öfke familyasında görülen üyelere bir bakalım. Öfke aşağıdaki şekillerde değişkenlik gösterir:

Yoğunluk, rahatsızlık duymayla öfke arası;

Nasıl kontrol edildiği, patlamaya hazırdan kızgınlıktan dumanı tütmeye kadar her çeşidi;

Başlaması ne kadar zaman alıyor (çıkış hızı), aniden devrelerin atmasından tutun da içten içe yanarak büyümeye kadar tüm türleri;

Kaybolması ne kadar sürüyor (dengelenme hızı), çabucak yok olandan ağır ağır kaybolanına kadar;

Isı, sıcaktan soğuğa;

Gerçeklik, gerçek olandan, şaşırmış bir ebeveynin afacan, sevimli çocuğuna haddini bildirdiği yapmacık öfkeye kadar tüm öfke stilleri.

Eğer bunlardan biri öfkenin diğer duygularla harmanını oluşturuyorsa –eğlendiren öfke, suçluluk öfkesi, büyüklenme öfkesi,

aşağılama öfkesi gibi– o zaman öfke familyasının üyeleri çok daha fazla artacaktır.

Henüz hiç kimse tüm öfke türlerinin kendine has bir yüz ifadesi var mıdır, yok mudur bilmiyor. Her duygu için özel kelimelerden daha çok yüz ifadesi olduğuna dair elimizde mevcut delillerimiz var. Yüz, konuşma dilinin tek başına kelimelerle çizemediği ayrıntıları ve incelikleri işaretlerle bildirir. Birbirine eş olan ya da farklı bildirimlerde bulundukları halde içteki ifadeyle bağıntılı her duygu için tam olarak ne kadar ifade olduğunu belirleyen, yüz ifadeleri repertuvarını haritalandıran çalışmamız sadece 1978'den beri yapılmaktadır. Yüzdeki aldatma belirtileri diye bahsettiğim şeylerin bazıları, yeni yüz ölçüm tekniğimiz kullanılarak yapılan sistematik çalışmalara ve bazıları da yüz ifadelerinin binlerce saat incelenmesi sonucu elde edilen bilgilere dayanır. Daha henüz hiçbir bilim adamı, istemli ve istemsiz ifadelerin nasıl farklılık gösterdiği üzerine yaptığımız çalışmayı tekrar etmediği için anlattığım şeyler *deneysel niteliktedir.*

İlk olarak yüzdeki sızıntıların en umut verici kaynağı, mikro ifadeler ile başlayalım. Bu ifadeler, gizlenen ifadelerin tam bir fotoğrafını verir fakat genelde o kadar çabuk belirip kaybolur ki gözden kaçar. Bu mikro ifadeler, saniyenin dörtte birinden çok daha hızlı görünüp kaybolur. Mikro ifadeleri, en az yirmi yıl önce, aldatma belirtilerini araştırırken yaptığımız ilk çalışmalar sırasında fark ettik. Birinci bölümde bahsi geçen, intihar planlarını gizlemeye çalışan psikiyatrik hasta Mary'nin mülakatını görüntüleyen bir filmi inceliyorduk. Hastaneye gelişinden birkaç hafta sonra çekilen filmde Mary, doktoruna, artık ıstırap çekmediğini söylüyor ve bir hafta sonunu ailesiyle birlikte geçirebilmek için ondan izin istiyordu. Ancak daha sonra, hastane gözetiminden çıktığında kendini öldürebilmek için yalan söylediğini itiraf edip hâlâ çaresiz ve mutsuz hissettiğini söylemişti.

Mary birkaç kısmi omuz silkme hareketi yapmış –simgesel kaymalar– ve resimlemelerini azaltmıştı. Ayrıca bir mikro ifade görmüştük: Ağır çekim görüntüleyiciyi kullanarak, tam bir üzüntü ifadesi yakaladık fakat bu sadece bir anlıktı, hemen ardından bir gülümseme görüntüsü belirdi. Mikro ifadeler çok çabuk belirip kaybolduğundan normalde görülmez, her zamanki sürelerinin sadece bir bölümüne sıkışmışlardır. Resim 2 üzüntü ifadesini göstermektedir. Bunu anlamak kolaydır, çünkü sayfa üzerinde hareketsiz haldedir. Eğer bu ifadeyi saniyenin yirmi beşte birinde görseydiniz ve hemen arkasından, bir mikro ifadede olduğu gibi, başka bir ifadeyle kapatılsaydı, muhtemelen gözünüzden kaçırırdınız. Mikro ifadeleri keşfimizin hemen ardından, diğer araştırmacılar da mikrolarla ilgili kendi bulgularını yayınlayarak, bunların bilinçaltı duyguları açığa çıkaran bir baskı sonucu olduğunu söylediler. Mary için kesin olan bir şey varsa, o da duygularının bilinçsiz olmadığıydı. Mikro yüz ifadesinde görünen üzüntüden, ıstırap çekse de haberdardı.

Resim 2

İnsanlara, Mary'nin röportajının mikro ifadeler bulunan bölümlerini gösterdik ve Mary'nin nasıl hissettiğini sorduk. Eğitimsiz kişiler yanıldılar; mikrolarda verilen mesajları kaçırdıkları için, Mary'nin iyi hissettiğini sandılar. Bu kişiler ancak ağır çekim projeksiyonu kullandığımızda üzüntü mesajını yakalayabildiler. Deneyimli klinisyenler, her nasılsa, ağır çekime ihtiyaç

duymadılar. Gerçek zamanlı filmi izlediklerinde mikro ifadelerden üzüntü mesajını yakaladılar.

Pek çok kişi, yaklaşık bir saatlik eğitimle, böyle anlık ifadeleri görebilir. Projektör lensi üzerine bir objektif kapağı yerleştirdik, bu şekilde bir slaytı bir anlığına gösterilebilecektik. Başlangıçta saniyenin on beşte birinde bir ifade görünüp kaybolduğunda, insanlar bu ifadeyi göremediklerini ve hiçbir zamanda bunu beceremeyeceklerini söylediler. Ancak çabucak bunu yapmayı başardılar. Bir süre sonra o kadar kolay gelmeye başladı ki insanlar objektif kapağını yavaşlattığımızı sandılar. Birkaç yüz fotoğraf gördükten sonra, çok kısa bir an gösterilmesine rağmen herkes duyguları ayırt edebildi. Objektif kapağı olmadan da bir yüz ifadesinin fotoğrafını, mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde gözün önüne getirip çekerek, herkes bu beceriyi kazanabilir. Resimde hangi ifadenin bulunduğunu tahmin etmeye çalışmalı, sonra resimde ne olduğunu doğrulamak için tekrar resme bakmalıdır ve sonra yeni bir resme geçilmelidir. Bu tarz bir çalışma, en az birkaç yüz fotoğrafla tekrarlanmalıdır.

Mikrolar ümit vadediyor, çünkü gizlenen duyguları sızdırdıkları kadar da zenginler fakat fazla sık görülmezler. Öğrenci hemşirelerin yalan söylediği deneyimizde birkaç mikro ifade gördük. Ancak en çok yapılan şey *geri çekmeydi.* Geri çekmede, bir ifade belirdiğinde kişi neyin belirmeye başladığını fark edip ifadeyi tamamlamaz ve bazen de başka bir ifadeyle kapatır. Gülümseme en çok kullanılan maske ve örtüdür. Bazen bu geri çekme o kadar çabuk olur ki yarıda kalan ifadenin vereceği mesajı yakalamak zor olur. Mesajı dışarı sızdırmamış olsa bile, geri çekmenin kendisi, kişinin duygularını gizlediğine dair ele gelir bir ipucu olabilir. Geri çekilen ifadeler, genellikle daha uzun süre yüzde kalır. Fakat mikrolarda olduğu kadar ifadeyi tam vermez. Mikrolar daha kısa bir zaman aralığına sıkışmıştır fakat tam görüntü

karşınızdadır. Geri çekilen ifade yarıda kesilir ve kesinlikle tam görüntü oluşmaz fakat bir mikrodan daha uzun süre yüzde kalır ve hareketin yarıda kesilmesinin kendisi de fark edilebilir.

Mikrolar ve geri çekmeler, pek çok aldatma belirtisinin yorumunda işi zorlaştıran iki probleme karşı savunmasızdır. Yalan avcılarının duygusal ifadelerdeki kişisel farklılıkları hesaba katmamalarından doğan Brokaw Tehlikesi'ni önceki bölümden hatırlayın. Herhangi bir duyguyu gizleyen herkes, bir mikro ya da bir geri çekme ifadesi yapmayabilir – dolayısıyla bunların yokluğu dürüstlüğün kanıtı değildir. İfadeleri kontrol etme becerisinde bireysel farklılıklar vardır; benim doğal oyuncu diye adlandırdığım insanlar, bu işi mükemmel bir şekilde yaparlar. Othello Hatası diye adlandırdığım ikinci probleme ise bazı dürüst kişilerin yalan söylediklerinden şüphelenildiğinde duygusallaşması olayının anlaşılamaması neden olur. Othello Hatası'nı önlemek için yalan avcısının, kişi mikro ve geri çekme ifadesi kullansa bile, bu durumun o kişinin yalan söylediğinden kesin emin olmak için yeterli bir kanıt teşkil etmeyeceğini anlamasına bağlıdır. Bu ifadeler tarafından dışarı sızan duygulardan herhangi biri, bu duyguların varlığını gizlemek isteyen masum bir kişi tarafından da hissedilebilir. Masum bir insan inanılmamaktan korkabilir, başka bir şey hakkında suçluluk duyabilir, haksız yere suçlandığı için öfke ya da bıkkınlık hissedebilir, iddiada bulunan kişinin hatalı olduğunu kanıtlama fırsatı nedeniyle memnun olabilir, itham edildiği için şaşırmış olabilir vs. Eğer masum kişi bu duyguları gizlemeye çalışırsa, mikro ve geri çekmeler meydana gelebilir. Mikro ve geri çekmeyi yorumlamadaki bu problemlerle baş etme yollarını bir sonraki bölümde ele alacağız.

Yüz ifadelerini oluşturan kasların hepsini dengeli bir şekilde kontrol etmek kolay değildir. Bazı kaslar diğerlerinden daha güvenilirdir. *Güvenilir* kaslar sahte ifadelerde görülmez, yalan

söyleyen kişi bu kasları kullanamaz. Aldatan kişi, hissedilen bir duyguyu gizlemeye çalıştığında bu kaslar halihazırda bastırılıp etkisiz hale getirilemediğinden, bunların hareketlerini saklamakta zorluk yaşar.

İnsanlardan, her bir yüz kasını istemli olarak hareket ettirerek bu ifadeleri yüzlerinde oluşturmalarını isteme yoluyla hangi kasların kolay kontrol edilemediğini öğrendik. Çok az insanın, istemli olarak yapabildiği belirli kas hareketleri vardır. Örneğin, deney yaptığımız kişilerin sadece yüzde onu çene kaslarını hareket ettirmeden dudak köşelerini aşağıya doğru istemli olarak indirebildi. Lakin kontrol edilmesi zor olan bu kasların, kişi aynı harekete yol açan duyguyu hissettiğinde kımıldadığını gözlemledik. Örneğin, dudak köşelerini istemli olarak aşağıya bükemeyen kişiler, üzüntü, keder veya ıstırap duyduklarında bu hareketi yapabiliyorlardı. Kontrolü zor olan kasların istemli bir şekilde nasıl hareket ettirildiğini insanlara öğretmek yüzlerce saat alsa da sonunda bunu başardık. Bu kasların güvenilir olmasının nedeni, insanların sahte bir ifadeye uyarlamak için bu kaslara nasıl bir sinyal göndereceklerini bilmemeleridir. Eğer birey sahte bir ifade oluşturmak için kasa gönderecek bir ileti bulamıyorsa, kasların hareketine neden olan herhangi bir duyguyu hissettiğinde bu kas hareketlerine müdahale etmek için "dur" ya da "etkisiz hale getir" sinyali göndermekte zorluk yaşayacaktır. Bir ifadeyi taklit etmek için bir kası istemli olarak kımıldatamıyorsanız, duygusal bir ifadenin bir bölümünü gizlemek amacıyla kasların hareket etmesini kolayca önleyemezsiniz.[20]

Hissedilen bir duyguyu engellemeden gizlemek için başka yöntemler de vardır. Genellikle bir gülümsemeyle ifadeler maskelene-

[20] Bu fikri yüz ve duygular hakkında bilgi sahibi olan birkaç nörologla müzakere ettim, bunun mantıklı ve olması mümkün bir kavram olduğuna inanıyorlar. Bu görüş henüz test edilmemiştir ve bir hipotez olarak görülmelidir.

bilir fakat bu, hissedilen duygunun alın ve göz kapaklarında oluşan izlerini örtmez. Başka bir seçenek ise gerçek ifadeyi kontrol altında tutmak için, zıt kas gruplarını gerginleştirmektir. Örneğin bir memnuniyet gülümsemesi, dudaklar birbirinin üzerine bastırılarak ve çene kasları yukarı itilerek hafifletilebilir. Her halükarda sık sık hissedilen duyguya ait kaslarla karşıt kasların birbirine karışması yüzü garip, gergin ve kontrollü gösterebileceğinden zıt kasları kullanmanın kendisi de bir aldatma belirtisi olabilir. Hissedilen bir duyguyu gizlemenin en iyi yolu ifadeye bağlı tüm kasların hareketlerine engel olmaktır. Ancak duygu güvenilir kasları kullanmayı da gerektiriyorsa, bunu yapmak zor olabilir.

Alın, güvenli kas hareketlerinin ana merkezidir. Resim 3A üzüntü, acı, dert ve muhtemelen suçluluk duygusuyla ortaya çıkan güvenilir kas hareketlerini gösteriyor (Resim 2'de gösterilen ifadenin aynısıdır, ancak yüzün geri kalan kısmı boş olduğundan resim 3A'da alna odaklanmak daha kolaydır). Kaşların birbirlerine yakın uçlarının nasıl yukarı kalktığına dikkat edin. Genellikle bu, aynı zamanda göz kapaklarını üçgenleştirir ve alnın ortasında kırışıklıklara neden olur. Test yaptığımız insanların en fazla yüzde on beşi bu hareketi istemli bir şekilde yapabildi. Bu durum, duygular sahte olarak sahnelendiğinde görülmez. Ancak birey üzgün, endişeli (veya muhtemelen suçluluk duygusu) hissettiğinde bu duyguları, gizlemek için gösterdiği tüm çabalara rağmen ortaya çıkar. Bu fotoğraflar, hareketlerin yüzde nasıl belirip kaybolduğunu göstermese bile, ifadelerin görünüşünü akılda netleştirmesi bakımından bunların abartılı örneklerini gösteriyor. Eğer üzüntü hissi zayıfsa, alnın görüntüsü biraz daha hafif olmak kaydıyla Resim 3A'dakinin aynısı olacaktır. Bir kez bir ifadenin biçim düzeni bilindiğinde hareketler, sabit bir sunumla değil de gerçek hayatta olduğu biçimiyle görünse dahi ifadelerin zayıf versiyonları bile tespit edilebilir.

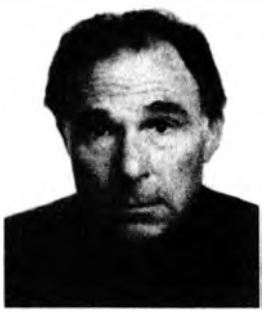
Resim 3A

Resim 3B

Resim 3C

Resim 3D

Resim 3B korku, endişe, telaş ya da dehşetle meydana gelen güvenilir kasları gösteriyor. Hareketlerin bu kombinasyonunu istemli bir şekilde oluşturmak aşırı derecede zordur. Üzerinde test yaptığımız insanların en fazla yüzde onu, bu hareketi istemli olarak yapabildi. Fotoğraf ayrıca, korkuyla kalkmış göz kapaklarının ve göz altı gerilmesinin genellikle korku işareti olduğunu gösteriyor. Gözün bu üst ve alt hareketleri, kişi korkusunu gizlemeye çalıştığında aşağıya düşebilir, bunlar kontrolü zor olan hareketler değildir. Kaş pozisyonunun aynı şekilde kalması daha olasıdır.

Resim 3C ve 3D şaşkınlık ve korkuyu işaret eden kaş ve göz çevresi hareketlerini gösteriyor. Başka duygular için böyle belirleyici kaş ve göz çevresi hareketleri yoktur. Resim 3C ve 3D'de görülen göz çevresi ve kaş hareketleri güvenilir değildir. Bunları herkes yapabilir, o nedenle sahte ifadelerde görülebilir ve kolayca gizlenebilir. Bunlar göz çevresi ve kaşların, duyguları nasıl belirttiğini gösteren tasviri daha iyi bütünleme görevini görür, böylece resim 3A ve 3B'deki fotoğraflarda gösterilen güvenilir kaslarla görüntü kontrastı daha belirgin hale gelir.

Resim 3C ve 3D'deki kaş hareketleri –kaldırma ve indirme– en sık görülen yüz ifadeleridir. Bu kaş hareketleri genellikle konuşmayı vurgulamak ve önemini belirtmek amacıyla konuşma işaretleri olarak kullanılır. Kaş kaldırmak aynı zamanda soru, ünlem işareti, inanmama ve küçük görme simgeleri olarak da kullanılır. Darwin, kaşları aşağı ve birbirine iten kasları "zorluk kasları" olarak adlandırmıştır. Bu hareketin, ağır bir eşyayı kaldırmaktan karışık bir matematik sorusu çözmeye kadar zorluğun herhangi bir çeşidiyle ortaya çıktığını ileri sürerken haklıydı. Kaşları aşağı düşürüp birleştirmek, zihin karışıklığı ve konsantrasyon durumlarında da görülür.

Ağız bölgesinde bir başka güvenilir yüz hareketi daha var-

dır. Öfkeyi gösteren belirtilerin en önemlilerinden biri, dudakları sıkmaktır. Kırmızı bölge daha az görünmeye başlar ancak dudaklar içeri çekilmemiştir ve üst üste bastırılmaları şart değildir. Bu kas hareketinin yapılması pek çok kişi için oldukça zordur ancak insanlar sinirlenmeye başladığında ve hatta öfkeyi içlerinde hissetmeden evvel bu hareketin sık sık yüzlerinde belirdiğini gördüm. Bununla birlikte bir gülümsemeyle beraber kolayca gizlenebilen, göze çarpmayan bir harekettir. Resim 4 bu hareketin, dudakların şeklini nasıl değiştirdiğini göstermektedir.

Resim 2

Othello Hatası –dürüst bir insanın yalancılıkla itham edildiğinde, bir yalancının gösterdiği belirtileri göstermesini fark edememe– güvenilir yüz hareketlerinin yorumunu karmaşıklaştırabilir. Dürüst bir şüpheli, haksız yere suçlanmaktan korktuğu için, Resim 3B'de görülen güvenilir korku görüntüsünü verebilir. Korkmuş göründüğünde insanların onu yalancılıkla suçlayacağından endişe ederek, korkusunu gizlemeye çalışabilir. Bu nedenle korku belirtisi sadece kaşlarında kalır ki buna engel olmak zordur. Korkusunu gizlemeye çalışan yakalanmaktan korkan yalancı da muhtemelen aynı ifadeyi gösterecektir. 6. Bölüm, yalan avcısının bu problemle baş etme yollarını açıklıyor.

Aynı zamanda güvenilir yüz kaslarını değerlendirirken, Brokaw Tehlikesi'nin de –kişisel farklılıklar nedeniyle, bir yalancı aldatma belirtisi göstermezken, dürüst bir insanın böyle bir hareketi yapabileceğinin hesaba katılmaması olayının– önüne geçilmelidir. Bazı kişiler –psikopatlar ve doğal yalancılar– gerçek duyguların oluşturduğu yüz ifadelerine engel olma konusunda olağanüstü kabiliyetlidirler. Güvenilir yüz kasları, onlar için dikkate alınacak güvenilir bir baz değildir. Pek çok karizmatik lider de bu sıra dışı yeteneğe sahiptir. Papa John Paul söylenenlere göre 1983 Polonya ziyaretinde bu becerisini sergilemiştir.[21]

Gdansk'taki tersane saldırılarından sadece birkaç yıl önce, Polonya'daki komünist yöneticilerin, bazı politik reformlara izin vereceği ümidi doğmuştu. Birçok kişi, İşçi Birliği dayanışma başkanı Lech Walesa, çok hızlı davranır ya da çok fazla zorlarsa, Sovyet ordularının yıllar önce Macaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya'ya girdiği gibi ülkelerine girmesinden korkuyordu. Sovyet orduları Polonya sınırına yakın bir yerde aylarca "askeri tatbikat" yapmıştı. Nihayet, Dayanışma'yı kabul eden rejim istifa etmiş ve Moskova'nın onayıyla Polonya Ordusu görevi devralmıştı. General Jaruzelski, Lech Walesa'nın aktivitelerini yasaklayıp işçi partisinin faaliyetlerini durdurmuş ve sıkıyönetim ilan etmişti. Ve şimdi sıkıyönetimden tam on sekiz ay sonra, bir Polonyalı olan Papa'nın ziyareti önemli sonuçlar doğurabilirdi. Papa, Walesa'ya destek verecek miydi? Mevcudiyeti bir grevi alevlendirebilir veya bir ayaklanmayı kolaylaştırabilir miydi? Ya da General Jaruzelski'ye salahiyet verecek miydi? Gazeteci William Safire, filme alınan General ve Papa arasındaki buluşmayı

[21] Yalanı öylesine şiddetli kınarız ki benim saygı duyulan biri için *yalancı* terimini kullanmam yanlış gelebilir. 2. Bölüm'de açıkladığım gibi, yalancı terimini yerme tarzında kullanmıyorum ve son bölümde açıklayacağım gibi bazı yalanlara ahlaki yönden hak verilebileceğine inanıyorum.

şöyle tarif eder: "Başpiskopos ve kukla lider birbirlerine gülümsediler ve el sıkıştılar. Papa genel görünümün nasıl kullanılabileceğini bildiğinden, bu tip durumlarda yüz ifadesini ayarlardı. Bu noktada mesaj açıktı: Kilise ve devlet bir çeşit gizli anlaşma yapmıştı ve Moskova'nın seçtiği Polonyalı liderin (Jaruzelski) politik onay alma arayışı, devlet televizyonlarında gösterilmesi için verilmiş ve tekrar tekrar yayınlanmıştı."

Her politik lider, ifadelerini bu kadar becerikli bir şekilde kullanamaz. Eski Mısır Başkanı Enver Sedat, yüz kaslarını nasıl kontrol edebileceğini öğrenmek için delikanlıyken yaptığı çalışmalar hakkında bir yazı yazmıştır: "... Hobim politikaydı. O sıralar Mussolini İtalya'nın başındaydı. Fotoğraflarını görmüştüm, toplu söylevler yaparken, çeşitli şiddet ya da saldırı pozları takınarak ifadesini nasıl değiştirebildiği hakkında yazılar okumuştum, böylece insanlar ona bakıp yüz hatlarının tüm ayrıntılarında gücü ve iktidarı görebiliyorlardı. Bundan son derece etkilenmiştim. Evde aynanın önünde durdum ve bu hakimiyet ifadesini taklit etmeye çalıştım ama benim için sonuç hayal kırıklığı olmuştu. Olan tek şey, tüm yüz kaslarımın yorulmasıydı. Canımı yakmışlardı."

Mussolini'nin yüz hareketlerini taklit edememesine rağmen, Sedat'ın, 1973'te gizlice bir Suriye-Mısır ortaklığı oluşturarak İsrail'e yaptığı sürpriz saldırıda gösterdiği başarı yine de onun aldatma konusunda başarılı olduğunu gösteriyor. Aldatma yüz ifadelerini, vücut hareketlerini ya da sesteki belirtileri gizlemek veya taklit etmek için özel bir beceri gerektirmez. Bu beceriye, Hitler'in Chamberlain'i aldattığı toplantıda olduğu gibi sadece doğrudan görüşmelerde, kurban ve yalancının yüz yüze olduğu yakın aldatmalarda ihtiyaç duyulur. Aktarılanlara göre Sedat, rakipleri ile doğrudan yaptığı görüşmelerde hiçbir zaman gerçek duygularını gizlemeye çalışmamıştır. 1973'teki savaştan sonra doğrudan

Sedat'la muhatap olan İsrailli Savunma Bakanı Ezer Weizman'a göre: "Duygularını sadece kendine saklayan bir adam değildi: Duyguları, ifadelerinden olduğu gibi sesinden ve hareketlerinden de hemen anlaşılıyordu."

Kişisel farklılıkların güvenilir yüz kaslarını yorumlamaya engel olduğu, daha limitli bir başka husus daha vardır. Bu husus daha önceden bahsetmiş olduğum yüzdeki konuşma ifadelerini de kapsar. Konuşma işaretlerinin bazıları, daha çok söylendikleri sırada kelimelere vurgulama yapan el resimlemeleri gibidir. Pek çok insan kaşlarını kaldırır ya da indirir (Resim 3C ve 3D'de görüldüğü gibi). Ancak çok az insan, konuşmayı vurgulamak için üzüntü ve korkuda (Resim 3A ve 3B) oluşan kas hareketlerini yapar. Bu hareketler, onları vurgu amaçlı kullanan kişiler için güvenilir değildir. Oyuncu-yönetmen Woody Allen, kaş hareketleri güvenilir olmayan bir insandır. O, üzüntüde oluşan kaş hareketlerini, konuşmada vurgulayıcı olarak kullanır. Pek çok kişi kelimeleri vurgulamak için kaşlarını indirip kaldırırken, Woody Allen bunun yerine genellikle kaşlarının iç uçlarını yukarı kaldırır. Onun böyle düşünceli ve empatik görünmesinin bir nedeni de budur. Woody Allen gibi üzgün kaş ifadesini vurgulama yapmak amacıyla kullanan diğer insanlar, bu hareketleri istemli olarak kolayca yapabilirler. Böyle insanlar istediklerinde bu hareketleri gizleyebilir ve sahte bir ifade için kullanabilirler. Pek çok insanın erişemediği kaslara kolayca erişim sağlayabilirler. Eğer şüpheli bu hareketleri vurgulama aracı olarak kullanıyorsa, yalan avcısı bu kaslara güvenilemeyeceğini söyleyebilir.

Diğer aldatma belirtilerinin ve güvenilir yüz kaslarının yorumunu zorlaştıran üçüncü problem, bu kasları oynatmak amacıyla sahte bir ifade oluşturmak için tiyatral bir tekniğin kullanılmasıdır. Stanislavski Oyunculuk Tekniği (aynı zamanda oyunculuk metodu olarak da bilinir) aktörlere, bir duyguyu nasıl hatırlayıp,

tekrar o hissi nasıl tecrübe edebileceklerini öğreterek, nasıl gerçekçi bir şekilde duyguları sahneleyeceklerini öğretir. Evvelki bölümün sonuna doğru, otonom sinir sistemi üzerinde inceleme yapmak için bu tekniği kullandığımızı anlatmıştım. Bir aktör bu tekniği kullandığında yüz hareketleri istemli olarak değil, tekrar yaşanılan duygunun bir sonucu olarak biçimlenir. Tekniğimizin de önerdiği üzere, duygunun ruhiyatını uyandırılabilir. İnsanlar Resim 3A ve 3B'deki hareketleri yapamadıklarında, bazen üzüldükleri ya da korktukları anları tekrar gözlerinde canlandırmaları talimatını verdim ve Stanislavski Tekniği'ni kullanmalarını istedim. İstemli olarak yapamadıkları bu yüz hareketleri, bu olaydan sonra sık sık yüzlerinde oluştu. Yalan söyleyen kişi de Stanislavski tekniğini kullanabilir ve gerçekten kullanırsa da ortada canlandırılan oyunun sahte olduğunu gösteren hiçbir belirti olmaz, çünkü bir bakıma, sahnelenen oyun sahte değildir. Böyle bir yalancı, sahte duyguları hissedeceği için güvenilir yüz kasları yüzünde oluşan sahte ifadelerde görülecektir. Duygular Stanislavski Tekniği tarafından oluşturulduğunda sahte ve gerçek arasındaki çizginin hatları belirginliğini kaybeder. Ve daha da kötüsü kendini inandırmayı başaran bir yalancının, kendi yalanının doğru olduğuna inanır hale gelmesidir. Bu tip yalancılar tespit edilemez. Sadece yalan söylediklerinin farkında olan yalancılar yakalanabilir.

Şimdiye kadar gizlenen duyguların sızıntı yapabileceği üç durumu tanımladım: Mikro ifadeler, geri çekme olayından hemen önce görülenler, yüzdeki güvenilir kas hareketleri engellenemediğinde yüzde bıraktığı izler. İnsanların çoğu gizlenen duyguların kendini belli etmesine neden olan dördüncü bir kaynak olduğuna inanırlar: Gözler. Ruhun penceresi olduğu düşünülen gözlerin en derindeki gerçek duyguları belli ettiği söylenir. Antropolog Margaret Mead, bu görüşe karşı çıkan Sovyet profesörden alıntı

yapar: "İhtilaldan evvel şöyle derdik: 'Gözler kalbin aynasıdır.' Gözler yalan söyleyebilir – ama nasıl? Gerçekte hissetmediğiniz, candan bir ilgiyi gözlerinizle ifade edebilirsiniz. Huzuru ve şaşkınlığı da gösterebilirsiniz." Gözlerin güvenilirliği hakkındaki bu anlaşmazlık, gözde bulunan her beş kaynağın ayrı ayrı incelenmesi yoluyla çözülebilir. Bu kaynaklardan sadece üçü aldatma belirtisi ya da sızıntıya neden olabilir.

İlki, göz küresini çevreleyen kaslar tarafından meydana gelen gözün görüntüsündeki değişikliklerdir. Bu kaslar, gözün ne kadar iris ve beyazının ortaya çıkacağını, göz bölgesine bakıldığında alınacak tüm izlenimi ve göz kapaklarının şeklini belirler. Bu kaslar tarafından meydana gelen bazı değişiklikler Resim 3A, 3B, 3C ve 3D'de gösterilmiştir ancak daha önce de bahsedildiği gibi bu kasların hareketleri güvenilir bir aldatma belirtisi oluşturmaz. Bu kasları istemli bir şekilde hareket ettirmek ve engel olmak oldukça kolaydır. Geri çekme ve bir mikro ifadenin parçası olma durumu dışında dışarıya fazla bir bilgi sızdırmayacaktır.

Göz bölgesindeki ikinci bilgi kaynağı, bakış yönüdür. Bakışlar, birkaç duyguyla yön değiştirir: Üzüntü ile aşağı bakma, suçluluk ve utanma duygusu ile uzağa ya da aşağıya bakma ve bıkkınlık ile uzağa bakma. Yine de suçlu olan yalancı, herkesin bu şekilde yalan söylediğini belirleyebileceğini düşündüğünü bildiğinden, bakışlarının yönünü fazla değiştirmeyecektir. Mead'in alıntı yaptığı Sovyet profesör, bir bireyin bakış yönünü değiştirmesinin ne kadar kolay olduğuna dikkat çekmiştir. Şaşırtıcı bir şekilde insanlar bakış yönlerini değiştirmeyecek derecede yetenekli yalancılar tarafından kandırılmaya devam ediyorlar. "Dün (çok eşlilik davasında) ifade veren Patricia Gardner'ı, yüz kadınla evlenmiş olan Giovanni Vigliotto'ya çeken nedenlerden biri de doğrudan gözlerinin içine bakmasının verdiği dürüstlük vasfıydı."

Göz çevresindeki üçüncü, dördüncü ve beşinci kaynaklar, aldatma belirtileri ve sızıntı oluşturma bakımından daha fazla ümit vadediyor. Göz kırpma, istemli bir şekilde yapılabileceği gibi, aynı zamanda insanlar duygusal olarak uyarıldıklarında da artan istemsiz bir tepkidir. İnsanlar duygusal olarak hareketlendiğinde göz bebekleri büyür ancak bu değişikliği isteyerek yapma imkanı veren bir yöntem yoktur. Göz bebeği büyümesine otonom sinir sistemi neden olmaktadır ki bu sistem aynı zamanda 4. Bölüm'de anlatılan terleme, solunum ve ağız sulanması ve biraz sonra aşağıda bahsedilecek diğer bazı yüz ifadelerine de sebep olmaktadır. Göz kırpma ve büyümüş göz bebekleri, insanların duygusal olarak hareketlendiğini gösterirken duygunun türünü bildirmezler. Bunlar, korku, öfke ya da heyecanın belirtisi olabilir. Göz kırpma ve göz bebeği büyümesi, sadece birinin yalan söylediğini herhangi bir duygunun varlığı ortaya çıkaracaksa ve yine eğer yalan avcısı haksız yere suçlanan masum bir kişinin korku ihtimalini eleyebilirse önemli bir sızıntı olarak görülebilir.

Gözyaşları, göz çevresinde oluşan beşinci ve en son bilgi kaynağıdır ve buna da otonom sinir sistemi faaliyetleri neden olur. Ancak gözyaşları tüm duyguların değil sadece bazı duyguların belirtisidir. Gözyaşları sıkıntı, üzüntü, rahatlama, eğlenmenin çeşitli biçimleri ve kontrolsüz gülme sebebiyle meydana gelir. Diğer belirtiler gizlendiğinde bunlar üzüntü ve sıkıntı duygularını sızdırabilir, gerçi aynı zamanda kaşların da bu duyguları yansıtacağını tahmin ediyorum, eğer kişi gözyaşlarını tutamazsa, gizlediği duyguları kabullenecektir. Sevinç gözyaşları, gülmenin kendisi bastırıldıysa sızıntı yapmaz.

Otonom sinir sistemi, yüzde gözle görülebilen farklı değişimlere de neden olur: Yüzün kızarması, rengin atması ve terleme gibi. Tüm diğer vücut ve yüzde meydana gelen otonom sinir sisteminin neden olduğu değişikliklerde olduğu gibi, yüz kızar-

masını, renk atmasını ve yüzdeki terlemeyi gizlemek de zordur. Terlemenin, göz kırpma sayısında artış ve göz bebeği büyümesinde olduğu gibi, bir duygu hareketliliğine mi yoksa sadece belli birkaç duyguya mı özel olduğu bilinmiyor. Yüz kızarması ve benzin atmasıyla ilgili çok az şey biliniyor.

Yüz kızarması, sıkıntının, aynı zamanda utanç ve muhtemelen suçluluk duygusunun işareti olarak görülür. Bu durumun sebebi bilinmemekle beraber erkeklere göre kadınlarda daha sık görüldüğü söylenir. Yüzün kızarması, bir yalancının gizlenen şey yüzünden sıkıldığını veya utandığını ya da saklanmaya çalışılan şeyin utanç duygusunun kendisi olduğu bilgisini sızdırabilir. Yüz, öfkeyle de kırmızılaşır ve kimse bunun yüz kızarmasından nasıl ayırt edileceğini bilmez. Muhtemelen ikisi de ciltteki dış kan damarlarının genişlemesiyle ilgilidir ancak öfkenin kırmızısı ile utanç ve sıkıntının verdiği kızıllık, yüzün etkilenen alanı, süreci ve yoğunluğu bakımından değişiklik gösterebilir. Yüzün, sadece öfke kontrol edilemediğinde ya da kişi patlama noktasında olan bir öfkeyi kontrol altına almaya çalıştığında kızardığını tahmin ediyorum. Eğer bu doğruysa, o zaman ses ve yüzde öfkenin diğer belirtileri sık sık görülecektir ve yalan avcısı bu duyguyu yakalamak için sadece yüzdeki renklenmeye bel bağlamayacaktır. Daha kontrollü öfkede, korkuda olduğu gibi, yüzün rengi sararabilir ya da solabilir. Benzin sararması, öfke ve korku ifadeleri gizlense dahi sızıntı yapabilir. Şaşırtıcı bir şekilde, belli duyguların ifade edilmesi ve gizlenmesine bağlı beniz sararması, kırmızılaşma, kızarma ve gözyaşları hakkında çok az çalışma yapılmıştır.

Yüz ifadesinin, gizlenen bir duyguyu nasıl ortaya çıkaracağı konusundan, bir ifadenin sahte olduğunu ve hissedilmediğini gösteren yüz ifadelerine dönelim. Daha önceden bahsedilen olasılıklardan biri, bir Stanislavski ve Woody Allen problemi olmadığı müddetçe, güvenilir yüz kaslarının sahte bir ifadenin parçası

olmadığıdır. Bir ifadenin sahte olduğunu gösteren üç ipucu daha vardır: Asimetri, zamanlama ve konuşma akışındaki konum.

Asimetrik bir yüz ifadesinde yüzün iki tarafında da aynı hareket görülür ancak hareket bir tarafta daha yoğundur. Fakat bu durum yüzün sadece bir tarafında meydana gelen *tek yanlı* ifadelerle karıştırılmamalıdır. Böyle tek taraflı yüz ifadeleri, üst dudakların kaldırıldığı ve dudağın bir köşesinin çekildiği küçümseme ifadeleri hariç duygu göstergesi değildir. Bunun yerine tek yanlı ifadeler göz kırpma ya da tek kaşın eleştirel amaçla kaldırılması gibi simgelerde kullanılır. Asimetrik ifadeler daha ayrıntılı, daha yaygın ve tek yanlı ifadelere göre çok daha ilginçtir.

Beynin sağ yarım küresinin, duyguları yönetmeye ayrılmış olduğunu gösteren bulgularla ilgilenen bilim adamları, yüzün bir yarısının daha fazla duygusal görünmesi gerektiğini düşündüler. Sağ küre, yüzün sol yarısındaki kasların çoğunu hareket ettirdiğinden ve sol yarım küre de yüzün sağ yarısındaki pek çok kası hareket ettirdiğinden, bazı bilim adamları, duygunun yüzün sol yarısında daha belirgin olacağını öne sürdü. Deneylerinin birindeki çelişkileri tespit etme çalışmalarım sırasında şans eseri, asimetrinin nasıl bir aldatma belirtisi olabileceğini fark ettim. Hareketlerin yüzün bir yarısında diğer yarısından daha fazla olduğu çarpık ifadeler, duygunun hissedilmediğine dair bir ipucuydu.

Böyle bir şans elime geçti, çünkü duyguların daha çok yüzün sol yarısında yoğun olduğunu iddia eden bilim adamlarının kurduğu ilk ekip kendi materyallerini değil, bendeki fotoğrafları kullanmıştı. Bulgularını her zamankinden daha dikkatli bir şekilde inceledim ve yüz fotoğraflarını çeken kişi olarak onların göremediği bazı şeyleri gördüm. Harold Sackeim ve arkadaşları, iki sol ve iki sağdan oluşan fotoğraflar yapmak için yüz resimlerini ikiye kestiler ve yüzün her iki tarafından (sol ve sağ yarı yüz) ayna görüntüleme sistemi kullanarak tam bir yüz

fotoğrafı oluşturdular. İnsanlar bu fotoğrafları gördüklerinde, çift soldan oluşan fotoğraflardaki duygunun, çift sağdan oluşana göre daha yoğun olduğunu belirttiler. Ancak tek bir istisna olduğunu fark ettim – mutlu yüzlere ait yorumlarda bir farklılık yoktu. Sackeim bu konu üzerinde fazla durmamıştı ama ben durdum. Fotoğrafları çeken kişi olarak gerçek duygusal ifadelerin, sadece mutlu ifadelerin bulunduğu fotoğraflarda olduğunu biliyordum. Diğer ifadeleri, modellerime belirli yüz kaslarını istemli olarak oynatmalarını isteyerek elde etmiştim. Ancak mutlu ifadeleri, modeller eğlenirken hazırlıksız oldukları bir anda yakalayıp çekmiştim.

Bu bilgi beyin hasarları üzerine yapılan çalışmalarla ve daha önce bu bölümde bahsettiğim yüz ifadeleriyle bir araya gelince, yüz asimetrisiyle ilgili çok farklı bir yorum oluşturdu. Bu çalışmalar istemli ve istemsiz ifadelerin, sadece tek taraflı beyin hasarlarında beynin hasar aldığı bölüme bağlı olarak farklı nöral seyir yönlerine tabi olduğunu gösterdi. İstemli ve istemsiz ifadeler birbirinden bağımsız olduğu için, bunlardan biri asimetrik ise diğeri olmamalıydı. En son mantık ise, beyin yarım kürelerinin, istemsiz yüz ifadelerini değil de *istemli* olanları doğrudan yönettiği konusunda uzun süredir kabul gören olgulara dayanır; ikincil yüz ifadeleri, beynin daha düşük primitif alanları tarafından yapılmaktadır. Sağ ve sol yarım küre arasındaki farklılık, istemsiz yüz ifadelerini değil, istemli yüz ifadelerini etkilemelidir.

Benim elde ettiğim sonuçlara göre Sackeim, kanıtladığını düşündüğü şeyin tam aksini ispat etmişti. Olay, yüzün iki yarısının duygusal ifadelerde farklılık göstermesi değildi. İfadeler kasıtlı, istemli ve yapmacık olarak yapılmak istendiğinde asimetriye neden oluyordu. İfadeler, doğal olarak gülen yüzlerde olduğu şekilde istemsizce meydana geldiğinde çok daha az asimetri oluşuyordu. Asimetri, ifadenin hissedilmediğine dair bir ipucudur. Bu

görüşü test etmek için, doğal yüz ifadeleriyle bilinçli yapılan yüz ifadelerini karşılaştıran birkaç deney düzenledik.

Bu konu hakkındaki bilimsel anlaşmazlık büyüktü ancak sadece yakın zamanda –yalnız pozitif duygusal ifade gerektiren hareketlerle ilgili– kısmi bir görüş birliği hasıl oldu. Pek çok araştırmacı şu an, duygular hissedilmediğinde, gülümsemeye dahil olan ana kasların yüzün bir tarafında daha güçlü olduğu konusunda bizimle hemfikirdir. Korku filmleri izlerken hemşirelerin ara sıra yaptıkları gülümsemeleri incelediğimizde asimetriyi gördüğümüz gibi, aktörlerden istemli olarak gülümsemelerini ve mutlu taklidi yapmalarını istediğimizde modellerimizin yüzünde de bu ifadeyi gördük. Kişi eğer sağ elini kullanıyorsa, hareket yüzün sol yarısında genellikle biraz daha fazlaydı. Gerçekten hissedilen gülümsemelerin, asimetrik ifadelerden çok daha az etkilendiğini ve genellikle yüzün sol tarafında güçlü olan asimetrik ifadeleri andırmadığını bulduk.

Ayrıca, hareketler istemli yapılıp duygunun doğal görüntüsünün bir parçası olmadığında negatif duyguların yol açtığı bazı hareketlerde de asimetri olduğunu ortaya çıkardık. Bazen hareketler sol tarafta daha yoğundur, bazen de sağ tarafta ve bazen de hiçbir asimetri yoktur. Gülümsemenin yanı sıra genellikle öfke görüntüsünün bir parçası olan kaşları indirme, hareket kasıtlı yapıldığında çoğunlukla sol tarafta daha güçlü görünür. Bezginliğe bağlı burun kırıştırma ve korku ifadesinde bulunan dudakları kulaklara doğru germe, hareketler istemli yapıldığında yüzün sol tarafında daha belirgin olur. Bu bulgular daha yeni yayınlandı ve Sackeim gibi duygusal ifadelerde asimetri olduğunu ileri süren kişileri ikna edip edemeyeceği henüz belli değil.

Yalan avcısı için çok da önemli olmadığını düşündüğüm asimetriyi, genelde anlaşılması oldukça güç ayrıntıları olduğu için tam bir ölçüm olmadan kimsenin fark edemeyeceğine inanıyor-

dum. Ama yanılmışım. İnsanlara ifadelerin asimetrik olup olmadığını sorduğumuzda, tekrar izleme ve ağır çekimde görme şansı olmadan karar vermek zorunda kaldıkları halde, şans eseri bilme ihtimalinden çok daha iyisini becerdiler. Ancak fotoğrafları inceleme dışında başka hiçbir şeyle ilgilenmek zorunda olmamanın avantajına sahiptiler. Aynı zamanda vücut hareketlerini görmenin, söyleneni dinlemenin ve konuşulan kişiye cevap vermenin neden olduğu dikkat dağınıklığıyla baş etme zorunluluğu olduğunda insanların aynı derecede başarı gösterip gösteremeyeceklerini henüz bilmiyoruz. Bunu belirlemek için bir deney tertip etmek göründüğü kadar kolay değildir.

Eğer görülen yüz hareketlerinin çoğu asimetrik ise, muhtemelen duygular hissedilmiyordur, yine de asimetri, ifadelerin hissedilmediğinin kesin kanıtı olamaz. Bazı hissedilen ifadeler asimetriktir, sadece çoğunluğu asimetrik değildir. Aynı şekilde ifadede asimetrinin bulunmaması da duygunun hissedildiğini gösteren bir delil değildir; yalan avcısı bu ifadeleri gözden kaçırmış olabilir, bunun dışında *her* istemli ve hissedilmeyen ifade de asimetrik değildir; sadece çoğunluğu bu şekildedir. *Bir yalan avcısı asla tek bir aldatma belirtisine itimat etmemelidir, bu belirtilerden pek çoğu bir arada bulunmalıdır.* Yüzdeki belirtiler ses, sözcükler ve bedensel işaretler tarafından teyit edilmelidir. Hatta yüz sınırları dahilinde herhangi bir belirti tekrarlanmadıkça ve hatta daha da önemlisi, farklı bir yüz ifadesi tarafından onanmadıkça üzerinde yorum yapılmamalıdır. Daha evvel, sızıntının üç kaynağı ya da diğer ismiyle yüzün gizlenen duyguları ele verme usulleri açıklandı – güvenilir yüz kasları, gözler, yüzde görülen otonom sinir sistemi değişiklikleri. Asimetri, gizlenen şeyin ne olduğu sızıntısı olmayıp görünen ifadelerin sahteliği hususunda aldatma belirtileri sağlayan farklı bir üçlü grubun üyesidir. Zamanlama, aldatma belirtilerinin ikinci kaynağıdır.

Zamanlama, ifadenin yüzde belirmesi (başlangıç) ve kaybolmasının (dengelenme) ne kadar zaman aldığı kadar bu ifadenin tüm sürecini de içine alır. Bu üç durum da aldatma belirtisine neden olur. Uzun süren ifadelerin –on saniye ve üzeri olanların kesinlikle ve beş saniye sürenlerin ise genellikle– sahte olması olasıdır. Hissedilen ifadelerin çoğunluğu bu kadar uzun sürmez. Bir insan, uyuşturucuyla kendinden geçme, aşırı öfke ya da ağır bir depresyon gibi uç noktada bir olay yaşamadıkça, gerçek duygular birkaç saniyeden fazla yüzde kalmaz. Bu aşırı durumlarda bile ifadeler nadiren bu kadar uzun süre yüzde kalır; onun yerine daha kısa süren pek çok ifade görülür. Uzun süre kalan ifadeler, genellikle simge ve alay ifadeleridir.

Aldatma belirtilerinde, şaşırma hariç başlama ve bitiş süresiyle ilgili sıkı ve kesin kurallar yoktur. Eğer şaşırma gerçekse, başlangıç, bitiş ve süreç, tümü bir saniyeden kısa sürmelidir, eğer bu süre daha uzunsa, bir şaşırma simgesi (kişinin şaşırdığını ifade eder), yapmacık bir şaşırma (kişi şaşırmış numarası yapıyor) veya şaşırmadığı halde şaşırmış görüntüsü vermek için yapılan sahte bir şaşırmadır. Şaşırma daima anlık bir duygu olmuştur, sadece şaşıran kişi ummadığı şeyin ne olduğunu anlayıncaya kadar sürer. Pek çok kişi şaşırmanın nasıl taklit edildiğini bildiği halde çok azı doğal bir şaşırmada olması gereken hızlı bir gelgitle bu işi inandırıcı bir şekilde yapabilir. Gerçek bir şaşırma ifadesinin ne kadar kıymetli olabileceğini bir haber hikayesi bize kanıtlıyor. "Haksız yere silahlı soygun nedeniyle tutuklanan Wayne Milton –bir jüri kararına, sanığın gösterdiği tepkiyi fark eden– bir savcının, masumluğunu kanıtlayan yeni deliller bulması üzerine serbest bırakıldı. Eyalet savcı yardımcısı Tom Smith, bir jüri, Milton'ı geçen ay Lake Apopka Gas şirketinde gerçekleşen iki yüz dolarlık soygunla itham ettiğinde Milton'ın yüzündeki şaşkınlığı gördükten sonra bir şeylerin yanlış olduğunu anlamıştım dedi."

Geri kalan yüz ifadelerinin hepsi kısa bir an görünüp kaybolabilir ya da birkaç saniye yüzde kalabilir. Başlama ve bitiş süresi ani ya da kademeli olabilir. Bu, ifadenin göründüğü çevre ve şartlara bağlıdır. Bir asistanın, espri anlayışı ve hafızası zayıf, sırnaşık bir patron tarafından dördüncü kez anlatılan kötü bir şakayı dinlediği sırada neşeli görünmeyi denediğini düşünün. Gülme hareketinin, belirme zamanı esprinin esas cümlesinin gelişine –esprili öğelerle kademeli bir şekilde artıp artmadığına ya da beklenmedik bir şekilde söylenip söylenmemesine– gülme hareketinin ne zaman yok olacağı ise şakanın cinsine –hikayenin tekrarlanma sayısına– bağlıdır. Herkes eğleniyor görüntüsü vermek için birkaç gülümseme çeşidi bilir fakat bir yalancının, çevre ve şartların gerektirdiği inceliklere göre gülümsemesinin belirme ve yok olma zamanını doğru bir şekilde ayarlaması pek mümkün olmayacaktır.

Konuşma akışı, *ses* değişimleri ve vücut hareketlerine bağlı olarak bir ifadenin gerçek *konumu,* bir ifadenin sahte olduğunu gösteren üçüncü aldatma belirtisi kaynağıdır. Birinin öfkelenmiş taklidi yaptığını ve şöyle dediğini farz edelim: "Senin davranışlarından bıktım." Öfke ifadesi cümleden sonra belirdiğinde, başlangıçta ya da cümlenin hemen öncesinde ortaya çıkmasına göre sahte olma olasılığı daha fazladır. Muhtemelen vücut hareketlerine bağlı yüz ifadelerinin konumu hakkında daha az tolerans vardır. Yalancının, "bıktım" kelimesini söylerken masanın üzerine bir yumruk attığını farz edin. Eğer öfke ifadesi ilk yumruğun ardından geldiyse, ifade muhtemelen sahtedir. Vücut ifadeleriyle senkronize olmayan vücut hareketlerinin, aldatma belirtisi olma ihtimali büyüktür.

Yüzdeki aldatma belirtileri hakkındaki hiçbir tartışma, en sık görülen yüz ifadesi değerlendirilmeden bitmiş sayılmaz – gülümseme. Yüz ifadeleri arasında eşi benzeri yoktur. Diğer ifade-

ler üç-beş kas hareketi gerektirirken, gülümseme için sadece bir kas yeterlidir. Bu basit gülümseme, tanınması en kolay ifadedir. Bu tarz gülümsemelerin, diğer ifadelere göre daha kısa bir görümle, çok uzaktan (91,5 metre) görülebildiği sonucuna ulaştık. Bir gülümsemeye karşılık vermemek zordur; insanların karşılık verdikleri gülümseme fotoğrafta gördükleri bir gülümseme dahi olsa bu fark etmez. İnsanların, gülümsemelere bakarken zevk almaları, reklamcılar tarafından çok iyi bilinen bir durumdur.

Gülümseme, muhtemelen çoğu insanın fark etmediği kadar karışıktır ve hak ettiği değeri en az gören ifadedir. Her biri verdiği mesaj ve görünüş yönüyle farklılık gösteren düzinelerce gülümseme vardır. Gülümseyerek belirtilen pek çok pozitif duygu mevcuttur – beğeni, fiziksel ya da algısal zevk, memnuniyet ve hayrete düşme, değinilebileceklerden birkaçıdır. Aynı zamanda insanlar mutsuz olduklarında da gülümserler. Bu gülümsemeler, genellikle negatif bir duygu ifadesini maskeleyip hissedilmediği halde hissediliyormuş gibi gösteren, bir insanı kandırmak için kullanılan sahte gülümsemelerden farklıdır. Kısa bir zaman önce insanların bu sahte gülümsemeler sayesinde yanlış bilgilendirildiğini ortaya çıkardık. İnsanlardan, sadece öğrenci hemşirelerin gülümsemelerine bakmalarını ve her bir gülümsemenin gerçek (bir hemşirenin hoş bir fil seyrederken yaptıkları) ya da sahte (bir hemşirenin korku filmlerimizi izlerken negatif duygularını gizlediği gülümsemeler) olup olmadığı konusunda karar vermelerini istedik. Ne var ki şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde edemediler. Problemin sadece aldatıcı gülümsemeleri fark edememekten değil, aynı zamanda kaç farklı gülümseme çeşidi olduğunu bilmemenin verdiği daha genel bir eksiklikten kaynaklandığına inanıyorum. Sahte bir gülümseme, her bir gülümsemenin, gülümseme familyasının tüm diğer temel üyeleriyle gösterdiği farklılıklar ve benzerlikler bilinmeksizin, hissedi-

len gülümsemeden ayırt edilemez. Aşağıda *on sekiz* gülümseme çeşidinden bahsedilmiştir ve bunların hiçbiri sahte gülümseme değildir.

Gülümseme familyası üyelerinin ortak unsuru, zigomatik kasının sebep olduğu görünüm değişikliğidir. Bu kas, elmacık kemiklerinden aşağıya doğru yüzden geçip dudak uçlarıyla birleştiği yerde sonlanır. Zigomatik kas kasıldığında, dudak köşelerini elmacık kemiklerine doğru uygun bir açıyla yukarı çeker. Aynı zamanda bu kas güçlü bir hareketle dudakları gerip yanakları yukarı çeker, göz altlarındaki derinin torbalanmasına ve göz köşelerinin çevresinde kazayağı kırışıklıklarının oluşmasına neden olur (Ayrıca bu kas bazı bireylerin burunlarının uçlarını hafifçe aşağı iter; bununla birlikte diğer insanların kulaklarının yakınındaki deride hafif bir çekilme olur). Diğer kaslar, gülümseme ailesinin farklı üyelerini oluşturmak için zigomatik kası ile birleşir ve birkaç gülüşün görünümünü zigomatik kas değil, diğer kaslar oluşturur.

Zigomatik kasın doğal hareketi, gerçek, kontrolsüz, pozitif duyguları gösteren gülümsemeyi meydana getirir. Yüzün alt bölümündeki hiçbir kas, bu *hissedilen* gülümsemeye dahil olmaz. Yüzün üst kısmında oluşabilecek diğer bir hareket, gözleri çevreleyen kasların gerilmesidir. Bu kas, aynı zamanda zigomatik kasların kuvvetli bir hareketle yüzün üst kısmında meydana getirdiği değişikliklerin çoğunu –kalkmış yanak, göz altında torbalanmış deri, kazayağı kırışıklıkları– oluşturabilir. Resim 5A (bir sonraki sayfaya bakınız) hissedilen bir gülümsemeyi gösteriyor. Hissedilen gülümseme yüzde daha uzun süre kalır ve pozitif duygular yoğun olduğunda daha belirgindir. Tüm pozitif duygusal olayların –başka birinin beğenisi, rahatlama mutluluğu, dokunulmaktan alınan zevk, görsel ve işitsel uyarılar, memnuniyet, eğlenme– hissedilen bir gülüşle gösterildiğine ve sadece hareketlerin zamanlaması ve yoğunluğunda farklılıklar olduğuna inanıyorum.

Resim 5A
Hissedilen Gülümseme

Resim 5B
Korku Gülümsemesi

Resim 5C
Aşağılama Gülümsemesi

Resim 5B'deki (bir önceki sayfaya bakınız) *korku* gülümsemesinin pozitif duygularla alakası yoktur fakat bazen çok yanlış anlaşılır. Bu gülümsemeye, dudak köşelerini kulaklara doğru yatay bir şekilde çeken rizoryus kasları neden olur, böylece dudaklar dikdörtgen görünümü alacak şekilde gerilir. Rizoryus, gülme kelimesine karşılık gelen Latince bir kelimedir fakat bu harekete genellikle gülme değil korku sebep olmaktadır. Bu karışıklık belki de, bazen rizoryus kaslarının dudak uçlarını yatay bir şekilde çektiğinde, hissedilen gülümsemenin çok geniş bir versiyonunu hatırlatması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Korku dolu bir yüz ifadesinde görülen dikdörtgen şeklindeki ağza (dudak köşesi ister yukarı dönük olsun ister olmasın), Resim 3B'de gösterilen gözler ve kaşlar eşlik edecektir.

Aşağılama gülümsemesi bir başka isimlendirme hatasıdır, çoğunlukla bu şekilde algılanmasına rağmen bu ifadenin de pozitif duygularla pek fazla alakası yoktur. Resim 5C'de gösterilen aşağılama çeşidi, dudak köşelerinin etrafında ve içinde kas çıkıntılarına neden olan, genellikle de bir gamze ve dudak köşelerini hafifçe yukarı açılandıran, dudak uçlarındaki kasların gerilmesini gerektirir.[22] Yine, hissedilen gülüşle karıştırılma problemine, ortak bir özellik olan dudak köşelerinin yukarı açılanması sebep olur. Bir başka ortak unsur ise bazen hissedilen gülüşte de görülen gamzedir. Aşağılama gülüşüyle hissedilen gülüş arasındaki asıl fark, hissedilen gülümsemede bulunmadığı halde aşağılama gülümsemesinde bulunan gerilmiş dudak köşeleridir.

İndirgenmiş gülümsemede kişiler aslında pozitif duygular hisseder fakat bu duyguları olduklarından daha azmış gibi göstermeye çalışırlar. Amaç, ifadeyi yüzde tutarak (bastırma değil), pozitif duyguların dışa vurumunu hafifletmek ve muhtemelen

[22] Aşağılama ifadesi, bu ifadenin bir dudağın gerilip hafifçe kalktığı tek yönlü versiyonuyla da yapılabilir.

duygusal olayı kontrol altında tutmaktır. Dudaklar birbirine bastırılmış, dudak köşeleri gerilmiş, alt dudak yukarı itilmiş, dudak köşeleri aşağı çekilmiş olabilir ya da bu hareketlerin herhangi bir kombinasyonu doğal gülümsemeyle birlikte görülebilir. Resim 5D (bir sonraki sayfaya bakınız) hissedilen duyguyla birleşen bu üç indirgeme hareketinin dahil olduğu bir indirgenmiş gülümsemeyi göstermektedir.

Resim 5D
İndirgenmiş Gülümseme

Resim 5E
Mutsuz Gülümseme

Mutsuz gülümseme, hissedilen negatif duyguları ifade eder. Bir gizleme çabası olmasa da mutsuzluğu gösteren bir yüz ifadesidir. Ayrıca mutsuz bir gülümseme, kişinin en azından o an için mutsuzluğu hakkında fazla bir itirazda bulunmayacağı anlamını taşır. Birey sırıtıp olayı sineye çekecektir. Bu tarz gülümsemeleri, laboratuvarımızda tek başına otururken, gizli kameralardan habersiz, korku filmlerimizden birini seyreden insanların yüzünde gördük. Genellikle bu gülümsemeler, filmlerimizin ne denli kötü olduğunu ilk fark etmiş göründükleri anın hemen öncesinde beliriyordu. Mutsuz gülümsemeleri, mutsuzluklarının bir ifadesi

olarak bunalımdaki hastaların yüzünde de gördük. Mutsuz gülümsemeler çoğunlukla asimetriktir. Ekseri belirgin bir negatif ifadeyi maskelemeden, ona karışarak üste yerleşir veya çabuk bir şekilde negatif bir ifade tarafından takip edilir. Mutsuz gülümseme bir korku, öfke ya da üzüntü ifadesini kontrol etme çabası bildirdiğinde daha çok indirgenmiş gülümsemeyi andırır. Dudakların birbirine bastırılıp alt dudak çene kası tarafından yukarı itilmesi, köşelerin gerilmiş ya da aşağı itilmiş olması, muhtemelen bu negatif hislerden birinin dışarı taşmasını kontrol etmeye hizmet ediyor olabilir. İndirgenmiş bir gülümsemeyle, bu tarz bir mutsuz gülümseme (Resim 5E'de gösterilen) arasındaki anahtar fark, göz çevresini geren kaslara ait hiçbir belirti bulunmamasıdır. Bu kasın hareketi –göz çevresindeki deriyi içe çekme ve kazayağı kırışıklıkları– beğeni olduğu için indirgenmiş gülümsemenin bir parçasıdır ve beğeni olmadığı için mutsuz gülümsemede görülmez. Mutsuz gülümsemelerde, onanmış hissedilen negatif duygular alın ve kaşlardan da görülebilir.

İki ya da daha fazla sayıda duygudan meydana gelen bir karışım, aynı yüz ifadesinde birbirine uyum gösterip aynı anda görülebilir. Her duygu başka bir duyguyla karışabilir. Biz burada sadece, sık sık pozitif duygularla karışan duyguların görüntüleriyle ilgileniyoruz. Öfkelenmek insanların hoşuna gittiğinde, *zevk veren–öfke* karışımı, Resim 3C'de görülen üst yüz görüntüsünün yanı sıra dudaklarda daralmaya ve bazen de hissedilen gülümsemeye ek olarak üst dudağın kalkmasına neden olur (Bu gülümseme, acımasız ya da sadistik gülümseme olarak da adlandırılabilir). *Eğlendiren-aşağılama ifadesinde,* hissedilen gülümsemeye bir ya da iki dudak köşesinin gerilmesi dahil olur. Korkutan ve ağlatan film ve kitaplarda olduğu gibi, üzüntü ve korkudan da zevk alınabilir. *Eğlendiren-üzüntüde* dudak köşeleri, hissedilen gülüşün yukarı çekişine ek olarak aşağı doğru indirilebilir ya da

hissedilen gülüşe Resim 3A'da görülen yüzün üst bölümü dahil olabilir. *Eğlendiren-korku* karışımı, dudakların yatay bir şekilde gerilmesiyle birleşen hissedilen gülümsemeyle birlikte Resim 3B'de görülen üst yüz ifadesini oluşturur. Bazı hoşa giden olaylar, sakin ve memnuniyet verici olsa da bazen zevk alma, coşturan bir duygu esnasında heyecana karışır. *Eğlendiren-heyecanda,* hissedilen gülüşe ek olarak göz kapakları yukarı kalkar. Sinema oyuncusu Harpo Marx, sık sık bu heyecanlı, sinsi gülümsemeyi ve kötü bir şaka yapıldığında ise *eğlendiren-öfke* gülümsemesini kullanırdı. *Eğlendiren-şaşkınlıkta,* hissedilen gülümsemeye ek olarak, kaşlar ve gözkapakları yukarı kalkar, çene aşağı düşer.

İki tür gülümseme, hissedilen gülüşle belli bir bakış tarzının karışımını gerektirir. *Çapkın gülümsemede* flörtçü, ilgi duyulan kişiyle yüz yüzeyken uzaklara bakar ve hissederek gülümser; daha sonra bakış tekrar yön değiştirirken, flört edilen kişiye tam olarak dikkat çekmeye yeten anlık bir bakış atar. Mona Lisa tablosunu bu kadar sıra dışı yapan sebeplerden biri de Leonardo'nun, yüzü bir tarafa dönük olduğu halde, ilgi duyduğu objeye çift taraflı bakış atan Mona Lisa'nın, böyle çapkın bir gülümseyiş sırasında yakalanışını resimlemesidir. Gerçek hayatta bu, sadece anlık bakış değiştirmeyle ilgili bir harekettir. *Utanma* gülümsemesinde bakışlar aşağıya ya da yanlara yönelir, böylece utanan kişi diğer kişinin gözleriyle karşılaşmaz. Bazen hissedilen gülüş sırasında çene yuvarlağında (alt dudak ve çene ucu arasındaki deri ve kas) anlık bir yukarı kalkma olur. Bir başka versiyonda ise, utanma, yanlara ya da aşağıya bakma hareketleriyle indirgenmiş gülümsemenin birleştirilmesi yoluyla gösterilir.

Chaplin'in gülümsemesi sıra dışıdır, pek çok kişinin istemli olarak hareket ettiremediği bir kas tarafından oluşturulur. Charlie Chaplin'in dudaklarının, hissedilen gülüşe göre çok daha keskin olan bu gülüşe göre açı alması, onu Chaplin yapan ayırıcı özel-

liklerden biridir (Bkz. Resim 5F). Gülümsemeye gülümseyen kibirli bir gülümsemedir.

Gelecek dört gülüş aynı ortak görünümü paylaşır fakat oldukça farklı sosyal fonksiyonları vardır. Her birinde gülümseme istemli olarak yapılır ve sık sık asimetri görülür.

Niteleyici gülümseme, sık sık eleştiriden etkilenen tarafı, mukabil gülümseme tuzağına düşürerek, aksi takdirde hoşa gitmeyecek eleştirel bir mesajın kırıcı sınırlarını alır. Gülümseme, çabuk ve ani bir belirmeyle istemli olarak oluşur. Dudak köşeleri gerginleştirilmiş olabilir ve bazen de buna ek olarak, alt dudak hafif bir şekilde bir anlığına yukarı itilebilir. Niteleyici gülümseme, genellikle hafif bir kafa onayıyla ya da baş hafif aşağı ve yanlara doğru çevrilerek belirtilir, böylece gülümseyen kişi, eleştirdiği bireye doğru hafifçe aşağı bakar.

Rıza gülümsemesi, itiraz edilmeksizin acı bir ilacın yutulacağını bildirir. Kimse karşısındaki kişinin mutlu olduğunu düşünmez ancak gülümseme kişinin istenmeyen bir durumu kabullendiğini gösterir. Kafa pozisyonu hariç, niteleme gülümsemesini andırır. Onun yerine bir an için kaşlar kaldırılabilir, bir iç geçirme duyulabilir ya da bir omuz silkme görülebilir.

Resim 5F
Chaplin Gülümsemesi

Koordinasyon gülümsemesi, iki ya da daha fazla kişi arasındaki karşılıklı iletişimi düzenler. Bir işi gerçekleştirme niyetini, karşılıklı anlayışı, fikir birliğini gösteren ya da karşı taraftaki kişinin yaptığı işin uygunluğunu ifade eden kibar bir iş birliği gülümsemesidir. Gözleri içine alan kas hareketleri dışında genellikle hafif asimetrik bir gülümsemeyi gerektirir.

Dinleyici onay gülümsemesi, dinlerken konuşan kişiye her şeyin anlaşıldığını, tekrar etmesine ya da başka bir şekilde anlatmasına gerek olmadığını bildirmek için kullanılan kısmi bir iş birliği gülümsemesidir. Çoğunlukla "mmm, hımm", "iyi" ile aynı anlamı taşır ve buna sık sık başla onama eşlik eder. Konuşmacı dinleyicinin mutlu olduğunu düşünmez, bu gülümsemeyi sadece konuşmasını sürdürmek için bir teşvik olarak alır.

Bu dört gülüşün her birinin yerini –niteleyici, rıza, koordinasyon veya dinleyici onay– gerçekten hissedilen bir gülümseme alabilir. Rıza göstermekten, dinlemekten, iş birliği yapmaktan zevk alan ya da niteleme mesajı vermekten hoşlanan biri, tarif etmiş olduğum hissedilmeyen gülümseyişlerden çok, hissederek gülümsemeyi tercih edebilir.

Şimdi *sahte* gülümsemeleri ele alalım. Başka bir insanı, pozitif bir duygu hissedilmediği halde bu duygunun hissedildiğine inandırmak hedeflenmiştir. Yalancının, sahte gülümsemeyi bir maske gibi kullanarak gizlemeye çalıştığı negatif duygular hissedilebilir ya da fazla bir şey hissedilmeyebilir. Hoşnutsuzluğu bildiren mutsuz gülümsemenin aksine sahte gülümseme, diğer kişiyi gülümseyen kişinin pozitif duygular hissettiğine inandırmak için yanlış yönlendirmeye çalışır. Bu yalan söyleyen tek gülüş tarzıdır.

Hissedilen gülüşü, sahte gülüşten ayırt eden birkaç ipucu vardır:

Sahte gülümsemeler hissedilen gülümsemelerden daha asimetriktir.

Sahte gülümsemeye göz çevresindeki kasların katılımı olmaz, bu nedenle sahte üstünkörü bir gülümsemede yukarı kalkmış yanaklar, göz altı torbaları, kazayağı kırışıklıkları ya da –normal bir– hissedilen gülümsemede görülen hafif kaş düşmesi görülmez. Resim 6'da bir örnek verilmiştir; bunu Resim 5A ile karşılaştırınız. Eğer gülümseme, gülümseme hareketinin kendisinden –zigomatik kası– boyut olarak büyükse, yanakları kaldırır, göz altındaki deriyi toplar ve kazayağı kırışıklıklarına neden olur. Fakat kaşların düşmesine sebep olmaz. Bir aynaya bakıp yavaş yavaş gülümsemenizi genişletin, gülümseme büyüdükçe yanaklarınızın yükseldiğini ve kazayağı görüntüsünün arttığını fark edeceksiniz ancak göz kasları hareket etmedikçe kaşlarınız aşağı inmeyecektir. Kaşın harekete dahil olmayışı, anlaşılması güç bir işarettir fakat sırıtma genişlediğinde sahte gülüşten hissedileni ayırt etmek için oldukça önemli bir işarettir.

Sahte gülümsemenin kaybolma hızı, fark edilir şekilde uygunsuzdur. Gülümseme aniden yok olabilir ya da yüzden kaybolmadan veya bir kademe aşağı inmeden evvel gülümsemenin azaldığı ve daha sonra yüzde tutulduğu, kademeli bir kaybolma söz konusu olabilir.

Resim 6 Sahte Gülümseme

Resim 5A Hissedilen Gülümseme

Sahte gülümseme bir maske olarak kullanıldığında sadece yüz ve gözün alt kısmındaki hareketleri örter. Alında beliren korku ya da öfkeye işaret eden güvenilir kaslar yine de görülebilir. Hatta sahte gülümseme, yüzün alt kısmında gizlenmesi amaçlanan duyguların izlerini tamamen örtme konusunda başarılı olamayabilir; onun yerine bir duygu harmanına benzer şekilde, bazı izlerin hâlâ görüldüğü bir element karışımı oluşabilir.

Bu görüşlerle ilgili ilk testimiz, deneyimize katılan öğrenci hemşirelerin kullandığı gülümseme ifadelerini ölçümlemekti. Eğer gülümsemeler hakkındaki düşüncelerim doğruysa, hoş bir film izleyip samimi bir şekilde duygularını anlattıkları dürüst röportajlarda gerçekten hissederek gülümsemiş olmalıydılar. Hoş olmayan filmleri izledikleri halde güzel bir film izliyormuş izlenimi vermeye çalıştıkları aldatıcı röportajlarda ise sahte gülümsemeler kullanmış olmalıydılar. Bir gülümsemenin sahte olduğunu işaret eden iki şey ölçümledik: Göz çevresindeki kasların eksikliği ve bıkkınlık (burnu kırıştırma) ya da küçümseme (dudak köşelerini germe) işaretlerinin varlığı. Sonuçlar, tam olarak tahmin edildiği gibiydi ve oldukça güçlüydü: Dürüst röportajlarda hissedilen gülümsemeler, sahte gülümsemelere göre daha

fazlaydı ve gülümsemeler bıkkınlık ya da küçümsemeyle ilgili hiçbir şey sızdırmıyordu: Aldatma röportajlarında sızıntı yapan gülümsemeler görülmüştü ve ayrıca sahte gülümsemelerin sayısı hissedilenlerin sayısından daha fazlaydı. İnsanların başkalarını değerlendirirken bu belirtilerden faydalanıyormuş gibi görünmediklerini bildiğimden, bu iki ipucunun bu derece işe yaraması beni şaşırtmıştı. Daha önce yaptığımız çalışmalarda aynı yüz ifadelerini gösteren filmleri gösterip insanlardan hemşirelerin ne zaman yalan söylediğini tahmin etmelerini istemiştik. İnsanlar, şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde edememişlerdi. Görülmesi çok zor olan bir şeyi mi ölçümlemeye çalışıyorduk yoksa sorun insanların neye bakacağını bilmemesi miydi? Bir sonraki çalışmamız, insanlara sızıntı yapan gülümsemeleri ve göz kaslarının hareketini nasıl göreceklerini anlatma ve sonra yalanı daha doğru olarak belirleyip belirleyemediklerini kontrol etme yoluyla bunu ortaya çıkaracaktır.

Yüz pek çok farklı aldatma belirtisini bir arada bulundurabilir: Mikro ifadeler, geri çekme ifadeleri, güvenilir yüz kaslarında sızıntı, göz kırpma, göz bebeğinin büyümesi, gözyaşları, kızarma, rengin atması, asimetri, zamanlamada hata, konumlama hataları ve sahte gülümsemeler. Bu belirtilerden bazıları, gizlenen bilgiyi belli ederek sızıntı oluşturur, bazıları da bir şeylerin gizlendiğini gösteren aldatma belirtileri sağlar. Ancak neyin saklandığını bildirmez ve diğerleri de bir ifadenin sahte olduğunu ortaya çıkarır.

Yüzdeki aldatma belirtileri, bir evvelki bölümde tanımlanan vücut, ses ve sözcüklerde görülen aldatma belirtilerinde olduğu gibi taşıdıkları bilginin kesinliği bakımından değişkenlik gösterir. Bazı aldatma belirtileri yalanı gizlemeye çalışsa bile gerçekte hangi duygunun hissedildiğini tam olarak açığa vurur. Diğer aldatma belirtileri sadece gizlenen duygunun pozitif ya da negatif olduğunu göstermesine karşın yalancının tam olarak hangi nega-

tif duyguyu ya da hangi pozitif duyguyu hissettiğini göstermez. Bunun yanında diğer belirtiler gizlenen duyguların pozitif ya da negatif olup olmadığını belli etmeksizin, sadece yalancının bazı duygular hissettiğini ele vererek daha büyük farklılık gösterir. Bu bazen yeterli olabilir. Bazı duyguların hissedildiğini bilmek, kişinin yalan söyleme dışında hiçbir duygu hissetmeyeceği bir ortamda yalan söylediği fikrini verebilir. Başka zamanlarda bir yalan, hangi duygunun gizlendiğine dair daha kesin bir bilgi olmadan belli olmaz. Aldatmanın ortaya çıkması, yalan haricinde hissedilen bir duygunun neden gizlenmiş olabileceği hesaba katılarak, söylenen yalana, yalan söylediğinden şüphelenen kişinin izlediği plana, içinde bulunulan duruma, alternatif açıklamaların mevcudiyetine göre değişebilir.

Yalan avcısının, hangi işaretlerin kesinlik taşıdığını ve hangilerinin sadece genel bir bilgi ilettiğini aklında tutması önemlidir. Ekte bulunan Tablo 1 ve Tablo 2, bu ve bir önceki bölümde açıklanan aldatma belirtileriyle ilgili tüm verileri özetlemektedir. Tablo 3'te ise bir ifadenin sahte olduğunu gösteren ipuçları bulunmaktadır.

BEŞ

Tehlikeler ve Önlemler

Yalancıların çoğu, çoğu kez pek çok insanı aldatır.[23] Çocuklar bile 8-9 yaşına geldiler mi (bazı aileler çok daha evvel başladıklarını söylüyor), başarılı bir şekilde ailelerini aldatabilirler. Yalan belirlemeye çalışırken yapılan hatalar sadece yalancıya inanma hatasına değil, aynı zamanda, sık sık daha da kötü bir hataya, doğru söyleyen bir insana inanmama hatasına neden olur. Yapılan böyle bir yanılgı, daha sonra hatanın telafisi için ne kadar çaba gösterilirse gösterilsin, kendine inanılmayan dürüst çocukta izler bırakabilir. Doğru söylediği halde, kendine inanılmayan yetişkin bir insan için de böyle bir durumun sonuçları felaket olabilir. Bir arkadaşlık, bir iş ya da bir hayat kaybedilebilir. Masum bir kişinin, haksız yere yalan söylediği için suçlanarak, yıllarca boş yere hapiste yattıktan sonra

[23] Bizim ve diğer bilim adamlarının yaptığı araştırmalar, yalan tespitinde az sayıda insanın, şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde ettiğini buldu. Aynı zamanda, pek çok insanın yalan belirleme konusunda başarılı olmadıkları halde başarılı olduklarına inandıklarını ortaya çıkardık. Yalan söylendiğini çok iyi bir şekilde belirleyen az sayıda istisnai insan vardır. Bu kişiler doğal olarak mı böyle yetenekliler yoksa başlarından geçen bazı özel olaylar neticesinde mi bu yeteneğe sahip oldular henüz bilmiyorum. Yaptığım araştırma, yalanı kimin en iyi tespit ettiği hususuna odaklanmamıştı ancak öğrendiğim şey bu kabiliyetin, akıl sağlığı alanında verilen geleneksel eğitimler sayesinde olmadığıydı.

serbest bırakılması haber olur; fakat bu durum ön sayfaya manşet olacak kadar nadir görülen bir olay değildir. Yalan belirlenirken yapılan hataları, tamamen önlemek mümkün olmasa da, bunları azaltmak için tedbirler alınabilir.

Alınacak ilk önlem, *davranışsal aldatma belirtilerini yorumlama işlemini daha çok netleştirmeyi* gerektirmektedir. Son iki bölümde yüz, vücut, ses ve konuşmanın yalanı ne şekilde ele verdiğine dair verilen bilgiler, birinin yalan söyleyip söylemediğine dair alınan yanlış kararların önüne geçmez fakat bu hataları daha belirgin ve düzeltilebilir hale getirir. Yalan avcıları, artık sadece önsezilerine ya da içlerine doğan şeylere dayanmak zorunda değiller. Yargılarının dayanakları hakkında daha çok bilgi sahibi olan yalan avcılarının, bazı aldatma belirtilerine daha çok ağırlık vermeyi, birbirlerinden ayırmayı ya da düzeltmeyi tecrübe yoluyla öğrenmesi daha iyidir. Aynı zamanda haksız yere suçlanan insanlar da bir kararın dayanağı belirtildiğinde, bu karara karşı daha iyi bir şekilde mücadele etmek için, bu bilgilerden faydalanabilirler.

Bir diğer önlem, yalan belirleme sırasında meydana gelen hataların doğasını daha iyi anlamaktır. Sebep ve sonuç yönünden birbirinin tam zıttı olan iki hata vardır: Hakikate inanmama ve bir yalana inanma. *Hakikate inanmama* yanılgısında, yalan avcısı, doğru söyleyen bir insanı, yanılgıyla yalancı olarak niteler. *Bir yalana inanma hatasın*da ise, yalan avcısı bir yalancının doğru söylediğine inanır.[24] Yalan avcısının poligraf testine

[24] Herhangi bir test prosedüründe meydana gelenler dışında hatalar değerlendirilirken, sık sık hatalı *pozitif* terimi benim hakikate inanmama ve *hatalı negatif* de bir yalana inanma hatası olarak adlandırdığım duruma karşılık kullanılır. Bu terimleri kullanmadım, çünkü bir insanın yalancı olarak belirlenmesi durumuna karşılık pozitif kelimesinin uygun düşmediği bir yalan değerlendirilirken kafa karıştırıcı olabileceklerini düşündüm. Aynı zamanda hangi tür hataların hatalı pozitif ve hatalı negatife karşılık geldiğini akılda tutmak bana zor geldi. Öneri-

ya da kendi davranışsal aldatma değerlendirmelerine güvenip güvenmemesi durumu değiştirmez; adı geçen bu iki hataya karşı savunmasızdır. Updike'ın romanı *Marry Me*'den aktardığım ikinci bölümdeki pasajı hatırlayın: Jerry, karısı Ruth'un sevgilisiyle konuşurken söylediği sözlere kulak misafiri olduğunda, Ruth'un ses tonunun kendisiyle konuşurken olduğundan daha kadınsı çıktığını fark ederek "Konuştuğun kimdi?" diye sorar. Ruth hemen bir hikaye uydurur: "Joanna ve Charlie'yi Pazar Okulu'na kayıt ettirip ettirmeyeceğimizi öğrenmek isteyen bir kadın." Eğer Jerry, Ruth'a inansaydı, bir yalana inanma hatası yapacaktı. Şimdi bir başka olay örgüsü düşünelim, bu sefer Ruth gerçekten Pazar Okulu'yla konuşan sadık bir eş ve Jerry de onun şüpheci kocası olsun. Eğer Jerry, yalan söylemediği halde sadık karısının yalan söylediğini düşünseydi, bu sefer de hakikate inanmama hatası yapmış olurdu.

İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler bir yalana inanma hatası yapmıştı – ve Stalin de aynı derecede korkunç bir yanılgı olan hakikate inanmama hatasına düşmüştü. Çeşitli vesilelerle –temsili ordu toplamaları, başlayan dedikodular, bilinen Alman ajanların yanlış askeri planlarla beslenmesi– Müttefikler, Almanları, ikinci cephe açılışı, Normandiya Plajı'nda değil de, Calais'te olacak şekilde Avrupa'nın müttefiklerce işgal edilmesine ikna ettiler. Normandiya saldırısından altı hafta sonra Almanlar, Normandiya Çıkarması'nın, Calais'e yapılacak çıkarma için sadece dikkati başka yöne çeken bir başlangıç harekâtı olduğunu düşünerek, Normandiya'da savaş halinde bulunan ordularına takviye destek vermek yerine, birliklerinin büyük kısmını Calais'te bekleme mevziinde tutmayı sürdürerek hatalarında ısrar ettiler. Bu bir

---

len diğer kelimeler, hakikate inanmama için *hatalı alarm* ve bir yalana inanma için *ıskalama*. Bunlar kısa oldukları için avantajlı olsalar da benim benimsediğim kelimeler kadar spesifik değildi.

yalana inanma hatasıydı: Müttefikler dikkatli bir şekilde aldatma planlarını hazırlarken, Almanlar, alınan ihbarları müttefiklerin gerçekten Calais'i işgal edecekleri şeklinde yorumladılar. Almanlar, bir yalanı doğru olarak değerlendirmişlerdi: Calais'i işgal planı.

Tam aksi yönde bir hata –hakikati yalan olarak görme– bir kısmı Alman Orduları içinde bulunan kendi ajanlarından olmak üzere, kendine yapılan tüm uyarılara rağmen Stalin'in, Hitler'in Ruslara karşı bir saldırı başlatacağına inanmayı reddetmesiydi. Bu bir hakikate inanmama durumudur: Stalin, Alman planları hakkındaki doğru istihbaratı, yalan olarak addetmişti.

Bir yalana inanma ve hakikate inanmama arasındaki ayrımı bilmek önemlidir çünkü yalan avcısının dikkatini, bu çifte tehlikeye çeker. Bu iki hatayı tamamen önlemenin yolu yoktur; yapılacak seçim, sadece bu ikisinden hangisinin daha çok göze alınıp alınamayacağı arasında yapılır. Yalan avcısı, hangi durumlarda aldatılma ya da yanlış bir suçlama yapma riskini göze almanın daha iyi olabileceğini kafasında tartmalıdır. Söylenen yalana, yalancıya ve yalan avcısına bağlı olarak, bir yalancıya güvenerek ya da dürüst birinden şüphelenerek neler kazanılabilir ya da kaybedilebilir? Belki bu hatalardan biri daha vahim sonuçlara neden olabilir ya da iki hata da eşit derecede yıkıcı olabilir.

Hangi tür hatanın, çok daha kolay bir şekilde önlenebileceğine dair genel bir kural yoktur. Bazen her birindeki şans, ikisinde de aynıdır ve bazen de bir hatanın diğerine göre şansı daha fazladır. Bir kez daha, durum yalancıya, söylenen yalana ve yalan avcısına göre değişir. Yalan avcısının, hangi hatanın göze alınacağına karar verirken dikkate alabileceği meseleler, gelecek bölümün bitiminde ben poligraflardan bahsettikten ve aldatma

belirtilerinin kullanımıyla karşılaştırma yaptıktan sonra ele alınmıştır. Şimdi her bir aldatma belirtisinin, bu iki hataya karşı ne kadar savunmasız olduğuna ve bu hataları önlemek için ne gibi önlemler alınabileceğine bakalım.

Daha evvel, insanların davranışlarını ifade ederken gösterdikleri farklılıkların dikkate alınmaması nedeniyle Brokaw Tehlikesi olarak adlandırdığım *bireysel farklılıklar,* yalan belirlemedeki her iki hatanın da sorumlusudur. Yüz, ses, konuşma ve vücuttaki hiçbir aldatma belirtisi ve hatta poligraf tarafından ölçülen otonom sinir sistemi aktiviteleri tam olarak güvenli değildir. Yalana inanma hatalarına, bazı insanların yalan söylerken hata yapmamaları neden olur. Bu kişiler sadece psikopatlar olmayıp aynı zamanda doğal oyuncular, Stanislavski Tekniği'ni kullananlar ve çeşitli nedenlerle kendi yalanlarına inanmaya başlayan insanlardır. Yalan avcısı, *bir aldatma belirtisi olmamasının, dürüstlüğün kanıtı olmadığını* aklından çıkarmamalıdır.

Bir aldatma işaretinin varlığı da yanlış yönlendirebilir, çünkü dürüst bir insanın yalan söylüyor olarak görüldüğü karşıt bir hataya, hakikate inanmama hatasına neden olabilir. Sahtekar bir insan, kurbanının düzenbaz kişiyi yakaladığına olan yanlış inancını kullanmak için bir aldatma belirtisini, bilinçli olarak düzenlemiş olabilir. Söylendiğine göre, poker oyuncuları, pokerde "sahte ileti" diye tabir edilen şeyi yaparak, bu hileden yararlanırlar. "Örneğin bir oyuncu, blöf yaparken bilinçli olarak saatlerce öksürür. Yeterince zeki olması beklenen bir rakip, kısa zamanda bu blöf ve öksürme düzenini ayırt eder. Bahsin yükseldiği oyunun çok önemli bir elinde, aldatan şahıs tekrar öksürür fakat bu sefer blöf yapmıyordur ve böylece çok yüksek bir potu şaşkın rakibinin elinden alır."

Bu örnekteki poker oyuncusu, yalancı olarak görülmenin avantajından yararlanıp hakikate inanmama hatasını kendi çıkarı

için kullanarak bir tuzak kurmuştur. Çoğu kez bir yalan avcısı hakikate inanmama hatası yaptığında, bu işte haksız yere yalancı olarak görülen insanlar zarar görür. Bazı insanların dürüst oldukları halde yalancı olarak görülmesinin sebebi, sadece aldatıcılık değil, kendilerini ifade etme yöntemlerindeki kişisel farklılıkları ve davranışlarındaki herhangi bir garipliktir. Pek çok kişi için aldatma belirtisi olabilecek bir şey, bu tarz insanlar için geçerli değildir. Bazı insanlar:

- Konuşmalarında dolaylı anlatımlar kullanır ve lafı ağızlarında dolandırırlar,
- Kelimeler arasında pek çok uzun ya da kısa duraksamalarla konuşurlar,
- Devamlı konuşma hataları yaparlar,
- Çok az resimleme kullanırlar,
- Çok sayıda manipüle hareket yaparlar,
- Sık sık yüz ifadelerinde, gerçekte ne hissettiklerinden farklı olarak öfke, sıkıntı, korku belirtileri görülür,
- Asimetrik yüz ifadeleri yaparlar.

Bu davranışların tümünde, bireyler arasında son derece büyük farklılıklar vardır ve bu farklılıklar sadece hakikate inanmama hatasına değil, aynı zamanda bir yalana inanma hatasına da neden olur. Karakteristik bir özelliği nedeniyle dolaylı konuşan bir insanı yalancı diye adlandırmak, bir hakikate inanmama hatasıdır. Düzgün konuşuyor diye bir insanı dürüst olarak değerlendirmek ise bir yalana inanma hatasıdır. Hatta böyle konuşan bir insanın konuşma tarzı, yalan söylediğinde çok daha fazla dolaylı ve çok daha fazla hata içerse bile, halen genelde çoğu insan için düzgün kabul edilen ölçüden çok daha akıcı konuştuğu için gözden kaçabilir.

Brokaw Tehlikesi'ne bağlı hataları azaltmanın tek yolu, *yargıları şüphelinin davranışlarındaki bir değişiklik üzerine dayandırmaktır*. Yalan avcısı, şüphelinin normal davranışlarıyla, zan altındayken yaptığı davranışlar arasında bir karşılaştırma yapmalıdır. İlk karşılaşmalarda insanların aldatılması oldukça muhtemeldir, çünkü ortada karşılaştırma yapmak için ne bir dayanak ne de bir davranış değişimi görme imkanı vardır. Kesin yargıların –söylemediği bir şey yüzünden çok rahatsız olduğu için çok fazla manipüle hareket yapıyor– yanlış olması mümkündür. Göreli yargılar –normalde yaptığından daha fazla manipüle hareketler yapıyor, bu nedenle çok rahatsız olmalı– ifade tarzındaki bireysel farklılıklara bağlı hakikate inanmama hatasını en aza indirgemenin tek yoludur. Usta poker oyuncuları, her zamanki rakiplerinin kişisel özelliklerinin "ilettiklerini" (aldatma belirtileri) hatırlamaya çalışarak bu uygulamayı sürdürürler. Bir yalan avcısının, ilk karşılaşmanın ardından bir karar vermesi gerekiyorsa buluşma, yalancının normal davranışlarını gözlemleme imkanı verecek kadar uzun olmalıdır. Örneğin, yalan avcısı bir süre strese neden olmayan konular üzerinde durabilir. Ancak bazen böyle bir imkan söz konusu olmaz. Zan altında bulunduğu için korkan ya da öfkelenen bir şüpheli için, görüşmenin tümü stresli olabilir. Eğer durum gerçekten de bu şekildeyse, yalan avcısı şüphelinin doğal davranışlarını bilmediğinden, Brokaw Tehlikesi'ne bağlı yanlış değerlendirme hatasına karşı savunmasız olduğunu aklından çıkarmamalıdır.

İlk görüşmeler, insanların ilk karşılaşmalara olan kişisel tepki tarzları nedeniyle de değerlendirmede hata yapmaya bilhassa müsaittir. Bazı kişiler, ilk görüşmelerdeki nasıl davranılacağı konusunda iyi bildikleri kuralları uygulayarak en iyi davranışlarını sergiledikleri için normal davranışlarını temsil etmeyen örnekler sunarlar. Bazıları ise ilk buluşmayı endişe verici bulduğundan, onların davranışları da, tam aksi bir sebeple, kıyaslama yapabilmek

için çok az kaynak sağlar. Eğer mümkünse, yalan avcısı tanışıklık ilerledikçe daha iyi bir baz çizgisi oluşturmayı ümit ederek, vereceği kararları bir dizi görüşme üzerine dayandırmalıdır. Yalan belirlemek, insanlar sadece birbirlerine aşina olmayıp birbirlerini çok daha yakından tanıdıklarında kolaylaşacakmış gibi görünmesine rağmen, durum her zaman bu kadar basit değildir. Sevgililer, aile bireyleri, arkadaşlar ya da yakın meslektaşlar, kör noktalar ya da davranışsal aldatma belirtilerinin doğru yargılarıyla çatışan önyargılar geliştirebilirler.

Dört aldatma belirtisinin değerlendirilmesi –ağızdan kaçırma, duygusal sayıp sövmeler, simgesel kaymalar ve mikro ifadeler– Brokaw Tehlikesi'ne karşı bu kadar savunmasız değildir. Sabit terimlerle özleri anlam taşıdığından değerlendirilirken bir karşılaştırma yapmaya gerek yoktur. Dr. R.'nin sözüm ona başka bir adamın boşanmasından bahsettiği, Freud'dan aktardığım örneği hatırlayın. "Şöyle bir durumda ne yapardınız merak ettim: Bir boşanma davasında zina edilen kişi olarak gösterilen bir hemşire tanıyorum. Davacı kadın hem kocasına boşanma davası açtı hem de hemşireyi zina edilen kişi olarak gösterdi ve *adam* davayı kazandı." Bu konu o zamanlar boşanma kanunları hakkında bilgi sahibi olmayı gerektiriyordu (çünkü zina, boşanmak için tek geçerli nedendi, sadece aldatılan eş dava açabiliyor ve davayı açan kişi devamlı ve genelde hatırı sayılır bir nafaka almaya hak kazanıyordu). Ağzından kaçırdığı şeyden, Dr. R.'nin hikayedeki boşanma davasını açan kişi olmayı isteyen koca olduğu anlaşılıyordu. Bu bilgi nedeniyle olmasa bile, "kadın" yerine "adam" kelimesini ağzından kaçırması, özünde anlaşılabilen, çok özellikli bir mesajdı: Dr. R. davayı kadının değil kocanın kazanmasını istemişti. Ağızdan kaçırmalar, sadece sayıları değiştiğinde fark edilen duraksamalar gibi değildir, kişinin normalde daha fazla yapıp yapmadığı karşılaştırılması yapılmaksızın anlaşılabilir.

Ağızdan bir şey kaçırma, bir mikro ifade ya da sayıp sövme, ne sıklıkta olursa olsun bilgi açığa çıkarır. Gizliliği ortadan kaldırır. Düzenlediğim deneydeki profesör tarafından eleştirilen öğrencinin "parmak hareketi" simgesini kullandığı örneği hatırlayın. Bu tarz bir hareket, sadece normalde kullanılma oranı ile o anki kullanılma oranı arasında karşılaştırma yapılarak değerlendirebilen resimlemelerdeki azalmalar gibi değildir. "Parmak hareketi" yapmak nadir görülen bir harekettir ve anlamı herkes tarafından bilinir. Bu bir simgesel kayma olduğu için –simgesel hareketin sadece bir bölümü olup normal sunum pozisyonunun dışında görülür– "parmak hareketinin" verdiği mesaj, öğrencinin gizlemeye çalıştığı duyguların sızıntı yaptığı şeklinde yorumlanabilir. İntihar planını sakladığı sırada hasta Mary, özünde üzüntü mesajı olarak yorumlanabilecek bir mikro ifade kullanmıştı. Üzüntünün daha uzun ya da normal ifadelerde değil de bir mikroda görülmüş olması gerçeği, Mary'nin acılarını gizlemeye çalıştığını ifade ediyordu. Konuşmanın içeriğinin bilinmesi, bir yalanın tüm uzantılarını anlamaya yardım edebilir ancak ağızdan kaçırma, sayıp sövme ve mikro ifadeler yoluyla verilen mesajlar, gizlenen bilgiyi açığa çıkarabilir ve bizzat kendileri bir anlam ifade eder.

Bu dört sızıntı kaynağı –ağızdan kaçırma, sayıp sövme, simgesel kaymalar ve mikro ifadeler– bu açıdan tüm diğer aldatma belirtilerinden farklıdır. Yalan avcısı, hakikate inanmama hatasının önüne geçmek için bir karşılaştırma zeminine ihtiyaç duymaz. Misal olarak bir ilk buluşmada yalan avcısının, buluşacağı kişinin sık sık bu hareketleri yapan biri olma ihtimali nedeniyle ağızdan kaçırma, sayıp sövme, simgesel kayma ya da mikro ifadeleri değerlendirme konusunda endişelenmesine gerek yoktur. Tam aksine, eğer şüpheli ağzından kaçıran, sayıp söven, simgesel kayma ya da mikro ifadeler yapan biriyse bu, yalan avcısının avantajınadır. Azaltılmaları için daha önceden tanıdık olma

önlemini gerektiren hakikate inanmama hataları, bu dört sızıntı kaynağı için uygulanmayabilirken, daha önce açıklanan, bir yalana inanma hatalarını azaltma tedbirleri hâlâ geçerlidir. Bu ve diğer aldatma belirtilerinin bulunmayışı, bir insanın dürüstlüğünün kanıtı olarak yorumlanamaz. Tüm yalancılar, ağızlarından bir şey kaçırmaz, sayıp sövmez, simgesel kayma ya da mikro ifade kullanmaz.

Şimdiye kadar yalan belirleme konusundaki hataların tek bir kaynağını ele aldık: Brokaw Tehlikesi, kişileri değerlendirirken bireysel farklılıkları dikkate almama hatası. Hakikate inanmama hatasına yol açan aynı derecede mühim bir diğer problem kaynağı, Othello Hatası'dır. Bu hata, yalan avcısı, stres altında olan dürüst bir insanın yalan söylüyormuş gibi görünebileceğini hesaba katmadığında meydana gelir. Dürüst kişiler zan altında olduklarını bildiklerinde, aldatma belirtilerine ve sızıntılara neden olabilen yalanla ilgili (3. Bölüm'de anlatılan) duyguların her birini, başka nedenlerle hissedebilirler. Dürüst insanlar, inanılmamaktan korkabilirler ve bu da yalancıda bulunan yakalanma korkusuyla karıştırılabilir. Bazı insanlar, başka konular hakkında henüz nedeni bilinmeyen öylesine yoğun suçluluk hissederler ki ne zaman herhangi bir şey için zan altında olsalar, bu duygular depreşebilir. Bu suçluluk belirtisinin işaretleri, bir yalancının suçluluk duygusuyla karıştırılabilir. Aynı zamanda dürüst insanlar, kendilerini haksız yere suçladıklarını bildikleri kişileri hakir görebilir, kendilerini suçlayan kişilerin haksız olduğunu gösterme imkanı yüzünden heyecan ya da haklı çıkacaklarını tahmin ettikleri için hoşnutluk hissedebilirler ve bu duyguların işaretleri de bir yalancının aldatma hazzını hatırlatabilir. Aynı şekilde diğer duygular da hem yalancı tarafından hem de zan altında olduğunu bilen kişiler tarafından hissedilebilir. Sebepleri farklı olmasına rağmen, yalancı ve dürüst kişi, yalan avcısının şüphesi ve soru-

ları nedeniyle öfke, hayal kırıklığı, sıkıntı, şaşkınlık ve bıkkınlık hissedebilir.

Bu hatayı Othello Hatası diye adlandırdım çünkü Shakespeare'in oyunundaki ölüm sahnesi bu durumun çok mükemmel ve meşhur örneklerinden biridir. Othello, Desdemona'yı Cassio'yu sevmekle suçlar ve ondan bu ihaneti nedeniyle kendisini öldüreceği için itirafta bulunmasını ister. Desdemona, masumluğuna şahitlik etmesi için Cassio'nun çağırılmasını ister. Othello, ona Cassio'yu çoktan öldürdüğünü söyler. Desdemona masumluğunu kanıtlayamayacağını ve Othello'nun kendisini öldüreceğini anlar.

DESDEMONA: Heyhat, ona ihanet edildi ve ben mahvoldum!

OTHELLO: Defol, sürtük! Bir de karşıma geçmiş onun için ağlıyor musun?

DESDEMONA: Beni sürgüne gönderin, yüce efendim ama öldürmeyin!

OTHELLO: Yıkıl karşımdan, sürtük!

Othello, Desdemona'nın korku ve üzüntüsünü, onun ihanetine olan inancını doğrulayan, sözde sevgilisinin ölüm haberine tepkisi olarak yorumlar. Othello, Desdemona'nın masum olduğunda da aynı duyguları yaşayabileceğini fark etmekten acizdir: Othello kendisine inanmadığı ve Cassio'yu öldürerek masumluğunu kanıtlayacak son ümidini de yok ettiği için üzüntü ve umutsuzluk ve o an kendisini öldürebileceği için korku hissetmektedir. Desdemona, bir sevgilinin ölümüne değil, içine düştüğü bu kötü durum, Othello'nun güven eksikliği ve kendi hayatı için ağlamaktadır.

Othello'nun bu hatası, aynı zamanda *önyargıların* yalan avcısının kararlarını ne şekilde etkileyeceğini gösteren bir örnek-

tir. Bu sahneden evvel Othello, Desdemona'nın ihanet ettiğine ikna olmuştur. Othello, Desdemona'nın duygularının şu veya bu şekilde bir delil olamayacağını göz önünde bulundurmayarak, davranışlarının alternatif açıklamaları olabileceğini önemsemez. Othello, Desdemona'nın ihanetine olan inancını tahlil etmeyi değil, bu olayın doğrulanmasını istemektedir. Othello uç bir örnektir fakat genellikle önyargılar, bir yalan avcısının, aklındakilerle bütünlük sağlamayan gerçekleri, olması muhtemel şeyleri ve düşünceleri göz ardı etmesine neden olarak, vereceği kararı yanlış yönde etkileyebilir. Bu durum, yalan avcısı önyargıları nedeniyle acı çekse de gerçekleşir. Othello, Desdemona'nın yalan söylediğine olan inancı nedeniyle ıstırap çekiyordu fakat bu onu, Desdemona'yı temize çıkarmak için diğer yöne, araştırma yapmaya yönlendirmedi. Bir bakıma Desdemona'nın davranışlarını, kendine en çok acı veren, başına gelmesini hiç istemediği bir olayı doğrulayacak biçimde yorumluyordu.

Hakikate inanmama hatasına yol açan, yalan avcısının doğru karar vermesini kötü yönde etkileyen bu tarz önyargılar pek çok kaynak nedeniyle ortaya çıkabilir. Othello'nun, Desdemona'nın kendine ihanet ettiğine inanması, şeytani yaveri Iago'nun işiydi. Kendi çıkarı için Othello'nun şüphelenmesine neden olup sonra onu asılsız bilgilerle besleyerek çökmesini sağlamıştı. Othello'nun kıskanç bir yapısı olmasaydı Iago bunu başaramayabilirdi. Kafi derece kıskanç olan insanlar, kıskançlıklarından faydalanan bir Iago'ya ihtiyaç duymayabilirler. Şüphelendikleri şeyleri (herkesin onlara yalan söylediğini) ortaya çıkararak, en büyük korkularını doğrulamak isterler. Şüpheci insan, hakikate inanmama hatasına yatkın çok kötü bir yalan avcısı olur. Tabii ki onları aldatan kişilerden hiç şüphelenmeyerek bunun tam aksini, bir yalana inanma hatasını yapan, saf insanlar da vardır.

Risk yüksekse ve eğer şüpheli yalan söylediğinde yalan av-

cısı için bunun bedeli ağır olacaksa, kıskanç olmayan insanlar bile düşüncesizce yanlış kararlar alabilirler. Bir yalan avcısı öfkelenirse, ihanet edilmekten korkarsa ve en kötü kabusu ortaya çıktığında hissedeceği aşağılanma duygusunu halihazırda yaşıyorsa, güvenini yenileyecek hiçbir şeyi önemsemeyip canını en çok acıtan şeye yönelebilir. Daha fazla aldatılarak daha çok aşağılanma riskini göze almaktansa, ihanet olayı ispatlanmadan evvel aşağılanmayı kabul edebilir. Şimdi acı çekmek, ileride başına gelmesinden korktuğu şey hakkındaki belirsizliğin verdiği acıya katlanmaktan daha iyidir. Hakikate inanmamaktan –akılsızca suçlamalar yapan bir koca olmaktan– çok bir yalana inanmaktan –örneğin, boynuzlanmaktan– korkar. Bunlar rasyonelce yapılan seçimler değildir. Yalan avcısı, *vahşi duygu ateşi* diye adlandırdığım durumun bir kurbanı haline gelir. Duygular, normalde olması gerektiği şekilde zaman içinde azalma göstermeyip aksine şiddetlenerek kendi başlarına bir devinim elde edip kontrol dışına çıkabilir. Tahrip edici her ne varsa büyütülerek kötü duyguları körükleyen her şey benimsenir. Böyle bir duygusal cehennem yaşayan insanın şüpheleri giderilemez; kişinin peşinde olduğu şey bu değildir. Kişi, hissettiği duygu her ne ise –korkuyu dehşete, kızgınlığı gazaba, sıkıntıyı ıstıraba gibi– pekiştirmeye çalışır. Bu vahşi duygu ateşi, her şey bitene kadar karşısına ne çıkarsa tüketir – nesneler, yabancılar, sevilen kişiler, kendisi. Kimse böyle bir ateşin nasıl başlayacağını ve en nihayetinde nasıl sonlanacağını bilmez. Şüphesiz bazı kişiler diğer insanlara göre, bu vahşi duygu ateşinden çok daha kolay etkilenirler. Görünen o ki vahşi duygu ateşine tutulmuş bir insan, kendini daha kötü hissettirecek ne varsa ona inanarak, insanlara karşı çok kötü bir yargıç olur.

Hakikate inanmama hataları her zaman –hiçbir şey olmadığı halde bir sahtekarlık görme– vahşi bir duygu ateşine, kıskanç bir

kişiliğe ya da bir Iago'ya gereksinim duymaz. Aksi takdirde kulağa inandırıcı gelmeyen bir olaya daha pratik ve etkili bir açıklama getirdiği için yalan söylendiği düşünülebilir. Yirmi sekiz yıldır FBI'da çalışan bir görevli şöyle yazar: "Nedenine bakıldığında aldatma, özünde oldukça tatmin edicidir, çünkü mantıklı ve nizamidir." İkna edici başka bir açıklama bulunamadığında (çünkü muhtemelen açıklamaya çalıştığımız durum, genellikle direktifleri takip etmemek ya da sebeplerini bilmediğimiz diğer hatalar nedeniyle meydana gelmektedir) aldatma, kolay ve uygun bir açıklama imkanı sunar. Uygundur, çünkü genellikle istihbarat görevlileri aldatma ihtimaline karşı hassastırlar ve bunun tespiti, derinlemesine analiz yapma ve seçkinliğin göstergesi olarak kabul edilir. Kolaydır, çünkü neredeyse tüm deliller, aldatma hipotezine uyacak şekilde mantığa vurulabilir; bazıları, aldatma bir kez ciddi bir ihtimal olarak ortaya çıktığında bu hipotezin neredeyse tamamen olumsuzlanmaktan muaf olduğunu iddia edebilir.

Bu düşünceler, istihbarat ya da polis soruşturmalarından çok daha geniş olarak uygulanır. Hatta bu bir insanın çocuğunun, ebeveyninin, arkadaşının ya da sevdiği kişinin gösterilen güvene ihanet ettiği anlamına gelse bile yalan avcısı, muammalı bir olayı açıklıyor diye haksız yere suçlama yaparak, hakikate inanmama yanılgısına düşebilir. Bu durum bir kez başladığında, yalan söylediği düşünülen sevgiliye olan önyargı, olumsuzlamaya engel olmak için alınan bilgiyi filtre eder.

Yalan avcıları, vahşi bir duygu ateşi, kendi kişilikleri, başkaları tarafından verilen bilgiler, geçmişte yaşanmış olaylar, görev baskısı, belirsizliğin azaltılması gibi nedenlerle *şüpheli hakkında herhangi bir önyargı taşıyıp taşımadıklarını belirlemeye çalışmalıdırlar.* Şüpheli hakkındaki önyargılar kesin olarak tanımlandığında yalan avcısının, konuları sadece bu önyargılara göre yo-

rumlama ihtimaline karşı kendini koruma şansı olur. En azından bir yalan avcısı, bir şüphelinin yalan söyleyip söylemediği konusunda verdiği yargılara güvenebilmek için, pek çok kez kendi önyargılarının kurbanı olduğunu aklında bulundurmalıdır.

Yalan avcısı, *bir duygu belirtisinin, bir aldatma belirtisi olmayıp zan altında olmanın dürüst bir insanı nasıl hissettireceğiyle ilişkili bir ipucu olma ihtimalini göz önünde bulundurmaya* çaba göstermelidir. Bir duygu işareti, yalan söylendiği için mi yoksa haksız yere suçlanma ya da yargılanma nedeniyle mi hissedilmektedir? Yalan avcısı, her bir şüphelinin sadece yalan söylediğinde değil, daha da önemlisi, dürüst olduğunda hangi duyguları hissedebileceğini hesaplamalıdır. Tüm yalancıların, yalan söyledikleri için olası tüm duyguları hissetmemeleri gibi, tüm dürüst kişilerde zan altında bulundukları için her duyguyu hissetmezler. 3. Bölüm, bir yalancının yakalanma korkusu, aldatma suçluluğu veya aldatma hazzı hissetmesinin mümkün olup olmadığını ve bunun nasıl hesap edileceğini anlatmaktadır. Şimdi yalan avcısının, dürüst bir insanın zan altında olmaktan dolayı hangi duyguları hissedilebileceğini nasıl değerlendirebileceğine dönelim.

Yalan avcısı, bu değerlendirmeyi şüphelinin kişilik bilgilerine dayanarak yapabilir. Bu bölümde bireylerin, aldatma belirtisine neden olabilen bazı davranışlarda nasıl farklılık gösterdiklerinin hesaba katılamadığı ilk izlenimlere dayalı hataları azaltmak için, yalan avcısının daha önceden şüpheliyi tanıma ihtiyacından bahsetmiştim. Şimdi, şüpheli hakkındaki farklı bir bilgi, farklı bir amaç için gerekmektedir. Yalan avcısının, belirli duygu işaretlerini aldatma belirtisi olarak aradan çıkarması için şüphelinin duygusal özelliklerini bilmesi gereklidir.Kimsenin yalan söyleme ya da yanlış bir şey yapma nedeniyle zan altında bulunduğunu bildiğinde korku, suçluluk vs. diğer duyguları hissetmesi olası değildir. Bu, kısmen şüphelinin karakterine bağlıdır.

Kibirli bir insan, yalan söylediğinden şüphelenildiğini bildiğinde sinirlenebilir fakat inanılmamaktan çok az korkup herhangi bir şekilde suçluluk hissi duymayabilir. Kendine güveni olmayan, devamlı başarısız olacağına inanan korkak bir insan, inanılmamaktan korkabilir ancak kızması ya da suçluluk hissetmesi ihtimaller arasında yer almaz. İşlemedikleri bir hata yüzünden suçlandıklarında kendilerini suçlu hisseden, içlerini suçluluk duygusu bürümüş insanlarla ilgili açıklamalar daha önceden yapılmıştı. Bu tarz bir suçluluk hisseden insanlar, kendilerini ayrıca korkmuş, öfkeli, şaşırmış, üzülmüş ya da heyecanlı hissetmeyebilirler. Yalan avcısı, *şüphelinin kişiliği, şüpheli dürüst olduğunda bile böyle bir duyguyu hissetmesini mümkün kılıyorsa, bu duyguyu aldatma belirtileri arasından çıkarmalıdır.* Hangi duyguların dışarıda bırakılacağı şüpheliye bağlıdır (zan altında bulunduğunu bilen her dürüst insanda her duygu kolaylıkla canlanmaz).

Masum insanlar, bir suç nedeniyle zan altında olduklarını bildiklerinde, yalan avcısıyla ortak geçmişlerinin işaret ettiği ve yalan avcısıyla olan ilişkilerine bağlı olarak duygular var, hissedilebilirler. *The Winslow Boy*'daki baba, Ronnie'nin onu adaletli bir insan olarak gördüğünü biliyordu. Gerçekte masum olduğunda hiçbir zaman onu ne haksız yere suçlamış ne de cezalandırmıştı. Geçmişteki ilişkileri nedeniyle, babanın bir korku sinyalini Ronnie'nin yalan ya da doğruyu söyleyip söylemediği konusunda olası bir duygu olarak saf dışı bırakmasına gerek yoktu. Çocuğun inanılmamaktan korkması için hiçbir neden yoktu. Korkması için tek neden, eğer yalan söylediyse yakalanma korkusuydu. Sürekli olarak hakikate inanmayıp sık sık yanlış yere suçlama yapan insanlar, şüphe ettikleri kişinin doğru söyleyip söylemediğiyle ilgili muhtemel korku işaretlerini belirsizleştiren bir ilişki geliştirirler. Sürekli olarak sevgili tutmakla itham edilen ve masumluğuna rağmen sözlü ve fiziksel tacize uğrayan bir kadının, ister yalan ister doğruyu söylesin

korkması için nedenleri vardır. Kocası diğer şeyler arasında, korku sinyallerinden yalan söyleme kanıtı olarak faydalanma altyapısını kaybetmiştir. Yalan avcısı, *bir duygu işaretini, eğer şüphelinin yalan avcısıyla olan ilişkisi, şüpheli doğru söylediğinde bile bu duyguyu hissetmesini mümkün kılıyorsa, aldatma belirtileri arasından çıkarmalıdır.*

Bir ilk görüşmede, geçmiş bir ilişki olmaması gerçeğine rağmen, bir insanın yalan söylediğinden şüphe edilebilir. Bu bir insanın, diğerinin evli olduğunu gizlediğinden şüphelendiği bir ilk buluşma olabilir. Bir aday, işverenin karar vermeden önce diğer adaylarla görüşmeye devam ettiğini gizlemek için yalan söylediğini düşünebilir. Bir suçlu, sorgu polisinin, kankasının itirafta bulunup delilleri onun aleyhine çevirdiği iddialarından şüphelenebilir. Alıcı, emlakçının böyle düşük bir teklifi ev sahibinin dikkate almayacağını söylerken, fiyatı yükseltmeye çalışıp çalışmadığını merak edebilir. Şüpheliyle ön bir ilişki olmadan, yalan avcısı iki misli kaybetmiştir. Ne şüphelinin kişiliği hakkındaki bilgiler ne de geçmiş ilişkilerine ait bilgiler, belirli duyguların, dürüst bir insanın zan altında kaldığı için hissedeceği duygular olarak devre dışı bırakılmasına gerek olup olmadığını önerebilir. Böyle bir durumda bile, şüphelinin yalan avcısı hakkındaki beklentilerine ait bilgiler, masum bir insanın yalan söylemekten zan altında olduğu için hangi duyguları hissettiğini tahmin etmek için bir temel oluşturabilir.

Her suçlunun, her yalan avcısı için iyi şekillenmiş bir beklentisi yoktur ve sahip olanların tümü de aynı beklentileri paylaşmaz. Şüphelinin, FBI ajanlarının gizli Sovyet ajanı olduklarına inandıkları insanlarla arkadaşlık ederken görülen ve gizli bilgilere erişim imkanı olan biri olduğunu düşünün. Şüpheli, FBI hakkında hesaba katılması gerekecek kadar beklenti sahibi olmak için herhangi bir FBI ajanıyla ya da belirli bir FBI ajanıy-

la temas kurmaya hiçbir zaman ihtiyaç duymamış olabilir. Eğer şahıs FBI'ın hiç hata yapmadığına ve tamamen güvenilir olduğuna inanıyorsa, korku belirtilerini hesap dışı bırakmaya ihtiyaç yoktur, yakalanma korkusu olarak değerlendirilebilir. Ancak kişi FBI'ın beceriksiz olduğuna ve insanları fişleme görevi yaptığına inanıyorsa, korku işaretleri, aldatma belirtileri arasından çıkarılabilir. Bu kişide yakalanma korkusundan çok inanılmama korkusu olma ihtimali daha fazladır. Yalan avcısı *bir duygu işaretini, eğer şüphelinin beklentileri, şüpheli doğru söylediğinde bile bu duyguyu hissetmesini mümkün kılıyorsa, aldatma belirtileri arasından çıkarmalıdır.*

Şu ana kadar, sadece masum kişilerin yalan söylemekten zan altında bulunmaya dair hissettiği duyguların neden olduğu karışıklardan bahsettim. Dürüst insanların gösterdikleri duygusal reaksiyonlar, dürüst kişiyi yalancıdan ayırmaya yardım ederek, karıştırmaktan ziyade olaya açıklık kazandırabilir. Karışıklık, dürüst kişi ile yalan söyleyen kişi şüphelenilmeye aynı tepkiyi verdiğinde ortaya çıkar. Netlik ise tepkilerinin farklılık göstermesi durumunda artar. Bir insan zan altında bulunma konusunda, doğruyu söylediğinde, yalan söylediğine göre tamamıyla farklı duygular hissedebilir.

The Winslow Boy buna güzel bir örnektir. Baba, Ronnie'nin yalan ya da doğru söylediğinde nasıl hissedebileceğine dair kendisine çok ayrıntılı bir tahmin yapma imkanı veren bilgiye sahipti – oğlunun kişiliğini tanıyordu ve geçmişten gelen bir ilişkileri vardı. Oğlunun bir psikopat ya da doğal bir oyuncu olmadığını biliyordu, içini suçluluk duygusunun bürümediğini ve ortak değerler paylaştıklarını da biliyordu. Onun için, eğer Ronnie yalan söyleseydi aldatma suçluluğu fazla olacaktı. Yalanın, Ronnie gerçekten parayı çalmış olsaydı, bu durumu reddetmek olduğunu hatırlayın. Baba, konu hakkında yalan ya da doğru söyleyip

söylememesinden bütünüyle ayrı olarak oğlunun, bir suç işlediğinde kendini suçlu hisseden bir yapısı olduğunu biliyordu. Bu nedenle, eğer hırsızlık yapıp gizlemiş olsaydı, iki büyük suçluluk duygusu kaynağı (yalan söylediği ve gizlemeye çalıştığı hırsızlık suçu için hissettiği suçluluk duygusu) onu ele verebilirdi. Eğer Ronnie çalmadığını söylerken doğruyu söylüyorsa, hiçbir suçluluk duygusu hissetmemeliydi.

Aynı zamanda baba, oğlunun kendisine güvendiğini biliyordu. Geçmiş ilişkileri Ronnie'ye, doğru söylediğinde babasının kendine inanacağı düşüncesini telkin ediyordu. Onun için, Ronnie'nin kendisine inanılmama gibi bir sorunu yoktu. Baba yakalanma korkusunu artırmak için poligrafı kullanan kişi gibi, kandırılamaz olduğunu iddia eder. "Ama... eğer bana yalan söylersen, anlarım, çünkü senin ve benim aramda hiçbir yalan gizli kalmaz, Ronnie. Bu nedenle konuşmadan evvel, bunu iyi bir düşün." Ronnie, tahmin edileceği gibi, geçmişte yaşadığı deneyimler nedeniyle, babasının söylediklerine inanır. Bu nedenle, Ronnie yalan söylüyorsa yakalanmaktan korkuyor olmalıydı. Son olarak da baba itiraf etmesi karşılığında bir af teklif eder: "Bu işi sen yaptıysan bana hemen söylemelisin. Bana doğruyu söylediğin müddetçe sana sinirlenmeyeceğim, Ronnie." Bu bildiriyle, baba aynı zamanda ödülü artırmıştır. Eğer Ronnie yalan söylerse, babasının öfkesine hedef olacaktı. Eğer Ronnie parayı gerçekten çaldıysa muhtemelen kendini oldukça suçlu hissedecekti ve bu da onu itiraf etmekten alıkoyabilirdi. Bu durumda babası, bir çocuğun şeytana uymasının hangi durumlarda anlaşılabilir olduğunu anlatıp asıl önemli olanın bunu gizlemeyip yapılan hatayı kabul etmek olduğuna dair bir şeyler söylemelidir.

Ronnie yalan söylediğinde, hissedeceği duyguların tahmin edilmesi (korku ve suçluluk) ve bu hislerin Ronnie doğru söylediğinde de görülmesinin olası olmadığını hesaplamak için bir te-

mel oluşturmanın yanı sıra aldatma belirtilerini yorumlamadaki hataları azaltmanın öncesinde babanın, bir adım daha atması gerekliydi. Ronnie'nin doğruyu söylediğinde, suçluluk ya da korku işaretlerini hatırlatabilecek başka herhangi bir duygu hissetmediği ve bu duyguların yalan söyleyip söylemediğine dair verilecek kararı yanıltmadığı belli olmalıdır. Mesela Ronnie, yanlış yere onu hırsızlıkla suçladığı için okul müdürüne kızgın olabilir; bu nedenle, öfke belirtileri, özellikle okul yöneticileri hakkında konuşurken ortaya çıkıyorsa, aldatma belirtileri arasından çıkarılmalıdır. Ronnie muhtemelen, içinde bulunduğu durum nedeniyle üzüntü duyacaktır ve bu moral bozan hisler konunun herhangi bir yönüne ait olmayıp, içinde bulunduğu durumla ilgili baştan sona her şey genel olabilir. Bu durumda baba, korku ve suçluluk duygusunu aldatma belirtisi olarak görebilir ancak öfke ve üzüntü duyguları Ronnie doğru söylese bile bulunabilir.

Konular, bu şekilde açık ve net olduğunda (bir şüphelinin doğru ya da yalan söylediğinde hangi duyguları hissedebileceği ve ne zaman aynı duyguları hissetmeyeceğini bilmeye yarayan bir dayanak olduğunda) bile aldatma belirtilerini yorumlamak tehlikeli olabilir. *Pek çok davranış birden fazla duygunun belirtisidir ve bunlardan biri şüpheli dürüst olduğunda hissedilebilirken, bir diğeri şüpheli yalan söylediğinde hissedilebiliyorsa bu duygular hesaba katılmamalıdır.* Ek Bölüm'deki Tablo 1 ve 2'de, her bir davranışsal belirtiye hangi duyguların neden olabileceğini kontrol etmeye yarayan kullanıma hazır bir liste bulunmaktadır.

Babanın Ronnie'nin terlediğini ve sık sık yutkunduğunu fark ettiğini farz edin. Bu işaretler pozitif ya da negatif herhangi bir duygunun belirtisi olabileceğinden işe yaramaz. Bu belirtiler, Ronnie yalan söylediğinde korku ya da suçluluk hislerinden, doğru söylediğinde ise üzüntü ve öfke hislerinden dolayı orta-

ya çıkacaktır. Ronnie fazla manipüle hareket yaparsa, manipülatörler herhangi bir rahatsızlığın göstergesi olabileceğinden, bu da aldatma belirtileri arasından çıkarılmalıdır. Hatta belirtilerin, negatif duygular sebebiyle meydana geldiği kesin bile olsa, ses perdesinde düşme gibi, bunlara itibar edilmemelidir. Eğer ses perdesinde suçluluk duygusu nedeniyle bir düşme söz konusuysa, o zaman bir aldatma belirtisi olarak görülebilir ancak üzüntü ve sıkıntıya bağlı olarak da seste alçalma görülebilir, hem Ronnie yalan da söylese doğruyu da söylese epey üzüntü hissedebilir. Sadece korku ya da suçluluğu işaret edip de öfke, üzüntü ya da kederi işaret etmeyenler aldatma belirtisi olarak yorumlanabilir. Öfke ve üzüntüyü işaret edip de suçluluk ya da korkuyu işaret etmeyenler ise dürüst olma belirtisi olarak alınabilir. Tablo 1 ve 2'nin incelenmesi, aşağıda verilen davranışların Ronnie'nin yalan söyleyip söylemediğini belli edebileceğini göstermektedir: Ağızdan kaçırma, simgesel kaymalar, mikro ifadeler ve güvenilir yüz kaslarının hareketleri. Sadece bu davranışlar, korku ve suçluluğu, öfke ve üzüntüden ayırmaya yarayan bilgiyi yeteri derecede verebilir. Antrparantez, Ronnie üzerinde bir poligraf testi uygulamak da işe yaramayabilir çünkü poligraf sadece duygusal hareketliliği belirler, hangi duygu olduğunu değil. Suçlu ya da masum, Ronnie, her iki durumda da duygusallaşabilirdi. Poligrafın güvenilirliğini değerlendirme araştırmaları, poligrafın şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece yaptığını gösterse de, bu çalışmaların çoğunda, pek çok hakikate inanmama hatası mevcuttur. Bir sonraki bölümde bu çalışmaları ve ne anlama geldiklerini ele aldım.

Şüpheli doğru söylediğinde hissedebileceği duyguları ve bunların şüpheli yalan söylediğinde hissedeceği duygulardan farklılık gösterip göstermediğini tahmin etmek, *The Winslow Boy*'la ilgili analizlerimin de gösterdiği gibi, oldukça zordur. Şüpheliyle

ilgili pek çok bilgiye ihtiyaç vardır. Çoğunlukla bu tahminleri yapmak için yeterince bilgi olmaz. Üstelik olduğunda da yalancıyı tespit etmeye yardım etmeyebilir. Desdemona'da olduğu gibi bilgi, şüpheli yalan da söylese doğruyu da söylese aynı duyguları hissetmesinin mümkün olduğu fikrini verebilir. Hatta ve hatta yapılan tahmin, şüpheli yalan ya da doğru söylediğinde farklı duygular hissedebileceğini gösterse bile, davranışsal belirtiler açık olmayabilir. Hiçbir belirti tek başına yalancıyı, doğru söyleyen kişiden ayırabilecek duygulara mahsus olmayabilir. Bu tarz olaylarda –şüpheli tarafından hissedilen duyguları tahmin etmek için yeterince bilgi olmadığında, şüphelinin yalan da söylese doğruyu da söylese aynı duyguları hissedeceği tahmin edildiğinde, dürüst ya da yalancı kişinin farklı duygular hissettiği ancak davranışsal belirtilerin net olmadığı durumlarda– yalan avcısı, duyguların dahil olduğu aldatma belirtilerinden faydalanamaz.[25]

Yalan avcısı böyle zor bir durum içinde bulunduğunu fark ettiğinde herhangi bir hakikate inanmama hatasını önleyebilir ve bir yalana inanma hatası yapmaya, yalancılar tarafından kandırılmaya karşı savunmasız olduğunu tam anlamıyla idrak edebilir. Tabii ki bazen, zan altında bulunduğu için bir yalancının ya da dürüst bir insanın hangi duyguları hissedebileceği, bir yalancıyı yakalamaya yardım edebilir. *The Winslow Boy* örneğinde olduğu gibi böyle bir analiz, anlamı açık olan aldatma ve dürüstlük belirtilerini izole eder ve sadece, hangi davranışları araması gerektiği konusunda yalan avcısını uyararak, durumu kolaylaştırabilir.

Şu ana kadar yalan belirleme sırasında meydana gelen tehlikeleri ve alınması gereken önlemleri anlatırken, sadece şüphelinin yalan söylemekten zan altında bulunduğunu bildiği durumlardan

[25] Ağızdan kaçırma, simgesel kayma ve sayıp sövmeler gibi duygunun dahil olması gerekmeyen başka aldatma belirtileri olduğunu hatırlayın.

söz ettim. Mamafih dürüst insanlar, yalan söylediklerini düşünen biri tarafından kullandıkları her kelimenin, sergiledikleri her davranışın ve her yüz ifadesinin bir noktada dikkatle izlendiğini hiç fark etmeyebilirler ve bazen de bazı dürüst kişiler, gerçekte olmadığı halde, böyle bir incelemenin hedefi olduklarına inanabilirler. Yalancılar her zaman, kurbanlarının yalan söylediklerinden şüphe edip etmediklerini bilemezler. Şüpheyi gidermek için oluşturulan süslü bir özür, daha önceden güvenen bir kurbanın kafasında soru işaretleri uyandırabilir. Kendilerine yalan söylendiğini düşünen bazı kurbanlar, şüphelerini gizleyip yalancının bir açık vermesini bekleyerek, kendileri de yalan söyleyebilirler. Karşı casusluk esnasında, içeride bir ajan olduğu fark edildiğinde bu ajan vasıtasıyla düşmanı aynı şekilde yanlış bilgilendirmek için bu durum gizlenebilir. Bazı kurbanlar da bir süreliğine yalancının, kurbanın her şeyin düzmece olduğunu bildiğinden habersiz, yalanlarını uydurmaya devam etmesini izlemenin ve rolleri değiştirmenin zevkini çıkarmak için kandırıldıklarını fark ettiklerini gizleyebilirler.

Şüpheli yalan söylemekten zan altında olduğunu bilmemesi durumunun yalan avcısına hem kazandırdıkları hem de kaybettirdikleri vardır. Bir yalancı, her hareketinin şüpheli bir kurban tarafından dikkatle incelendiğini bilmediğinde izleyeceği stratejiyi çalışmayabilir, delilleri gizlemeye gerek görmeyebilir, sorulacak soruları tahmin edemeyip bahanelerini hazırlamayabilir ve diğer konularda da yeterince tedbirli olmayabilir. Zaman ilerleyip de yalan tamamıyla hazmedilmiş göründüğünde yalancı çok rahatladığı için aşırı güven nedeniyle hatalar yapabilir. Yalan avcısının işine yarayan bu kazanç, dikkatsizleşecek kadar kendine güvenen bir yalancının fazla yakalanma korkusu hissetmemesini sağlamaktadır. Dikkatsizlik neticesinde meydana gelen hatalar, yakalanma korkusunun neden olduğu hatalarla aynı değerdedir.

Feda edilen, sadece yakalanma korkusunun yol açtığı aldatma belirtileri değil, aynı zamanda aşırı güven gibi yetersiz planlamaya neden olabilen böyle bir korkunun düzeni bozma etkisidir. Belki de en büyük kayıp yalancı, kimsenin kendinden şüphelenmediğini düşündüğünde, bir itirafa yönlendirecek kadar güçlenmesi muhtemel olmayan, yakalanma korkusunun verdiği eziyettir.

Sorgu polisi yetiştirme konusunda bir uzman olan Ross Mullaney, polis memurlarının şüpheliye inanmış görünüp onu daha çok konuşturarak, kendi uydurduğu yalanlar içinde bocalayıp kalmasını sağlayan Truva Atı Stratejisi'ni savunmaktadır. Mullaney'e göre yakalanma korkusu azalsa bile, şüphelinin kendini ifşa edecek bir hata yapması daha olasıdır: "Görevli, kaynağın (şüpheli) öne sürdüğü düzmece şeyleri her seferinde daha ayrıntılı inceleyerek, onu yalanını daha da ileriye götürmesi için cesaretlendirmelidir. Gerçek anlamda, görevli de kaynağa inanmış görünerek aldatmaktadır... Bu dürüst bir kaynağa zarar vermez. Görevli, şüphelinin yalan söylediği yanılgısı içinde olsa bile... (bu sorgu tekniği) herhangi bir haksızlığa neden olmaz. Bu teknikten sadece sahtekarların korkması gerekir." Bu strateji, Schopenhauer'un önerilerini hatırlatıyor: "Birinin size yalan söylediğinden şüphelenmeniz için bir nedeniniz varsa, sanki her söylediğine inanıyormuş gibi görünün. Bu o kişiyi yalanını sürdürmesi yönünde cesaretlendirip savlarında daha ateşli hale getirerek sonunda onu ele verecektir."

Hedefin güven duyduğuna olan inanışın, bir yalancının yakalanma korkusunu azaltacağı kesin olarak görülürken, böyle bir bilginin yalan söylemeyle ilgili diğer duyguları nasıl etkileyeceğini tahmin etmek zordur. Bazı yalancılar, şüphelenen bir hedeften daha fazla kendilerine güvenen bir hedefi aldatırken suçluluk hissedebilirler. Bazıları da hedefin, şüpheler tarafından acı çekmeyip aldatıldığından habersiz olduğu müddetçe,

herhangi bir zarar verilmediğini düşünüp daha az suçluluk duygusu hissedebilirler. Bu tarz yalancılar, yalanlarının kurbanları farkında olma derdinden kurtardığına ve aslen nezaketten ileri geldiğine inanabilirler. Aldatma hazzı da yalancı, hedefin kendine güvendiğini bildiğinde şiddetlenerek ya da azalarak her iki yöne gidebilir. Kendine tümüyle güvenen bir kurbanı aldatmak, aşağılama duygusunun neden olduğu keyif veren duygulara kendini kaptırdığında özellikle lezzetli hale gelebilir; bununla birlikte, şüphelenen bir kurbanı aldatmak da yalan söylemeyi çekici hale getirdiği için heyecanlı olabilir.

O halde hedef, yalancıyı şüphelerinden haberdar ederse, yalancının daha çok hata yapıp yapmayacağına dair bir tahmin yürütme imkanı yoktur. Tabii ki şüphelerin aslı olmayıp şüphelinin dürüst olma ihtimali de vardır. Bir şüphelinin dürüst olup olmadığını söylemek, şüpheli zan altında olduğunu bilmediğinde daha mı kolaydır? Şüpheli zan altında olduğunu bilmediğinde inanılmamaktan korkmaz; yalan söylediğinden şüphelenilmenin yol açtığı üzüntü ya da öfke de olmaz ve şüphelinin hemen suçlanan bir yapısı olsa dahi, yanlış bir şey yapmışçasına hareket etmesi için özel bir fırsatı olmaz. O zaman bu duygulardan herhangi birinin belirtisi, dürüst bir insanın zan altında olduğunda hissedebileceği duygular olduğu endişesine gerek kalmadan rahatlıkla aldatma belirtisi olarak görülebileceğinden, tümüyle yararlıdır. Bu kazanç her halükarda, daha önceden bahsedilen yalan söylendiği için hissedilen ve aldatma belirtilerine neden olabilen bazı duyguların, özellikle de yakalanma korkusunun, yalan söylediğinden şüphelenildiğini bilmeyen kişi gerçekten bir yalancı ise azalması pahasına olsa da elde edilmiştir. Şüpheli, herhangi bir şüphelenme durumu olduğunu bilmediğinde yalan avcısının hakikate inanmama hatası yapma ihtimali daha azdır çünkü duygu belirtilerinin,

eğer ortaya çıkarsa, aldatma belirtisi olma ihtimalleri daha mümkündür ancak yalan için hissedilen duygular yalancıyı ele verecek derecede güçlü olmayacağından, daha fazla yalana inanma hatası olabilir. Şüphe bilindiğinde muhtemelen durum tam tersi olacaktır (daha fazla hakikate inanmama ve daha az bir yalana inanma hatası).

Şüpheli zan altında olduğunu bilmediğinde, bunun yalan avcısı için daha iyi olup olmadığı meselesini karmaşıklaştıran iki farklı problem daha vardır. İlk olarak, yalan avcısının daima seçim yapma şansı olmayabilir. Her durum, hedefe şüphelerini gizleme şansı vermez. Gizleme mümkün olduğunda bile, bir aldatmada hedef olabileceğini düşünen herkes, yalancıyı yakalamak için yalan söyleyerek, şüphelerini gizlemek istemeyebilir. Yine her yalan avcısı da söylediği yalanı belli etmeyen bir yalancı gibi yetenekli olmayabilir.

İkinci problem daha da ciddidir. Yalan avcısı, şüphelerini gizleyerek, bu gizleme işini gerçekleştiremeden başarısız olmayı göze almıştır. Yalancının konu hakkında dürüst olacağına kesinlikle güvenemez. Bazı yalancılar, bir kez hedeflerinin şüphelendiğini anladı mı, özellikle de hedeflerinin gizleme çabalarını ortaya çıkarabilirlerse, cesaretli bir şekilde hedeflerine kafa tutabilirler. Yalancı, hedefi şüpheleri konusunda dürüst olmayıp adaletsizce kendini savunma hakkı tanımadığı için, incinmiş, gücenmiş ve kendine güveniyor pozlarına girebilir. Bu oyun inandırıcı olmasa bile, en azından bir süreliğine hedefi korkutabilir. Ancak her yalancı bu kadar arsız olmaz. Bazıları, hedeflerinin şüphelerini fark ettiklerini gizlerler ve bu şekilde izlerini kapatıp bir kaçış planlamak vs. gibi şeyler için zaman kazanırlar. Maalesef, olay sadece yalancının böyle bir gizleme durumunu saklama ihtimaliyle sınırlı kalmaz. Dürüst kişiler de zan altında olduklarını fark ettiklerini gizleyebilirler. Böyle davranmalarının nedenleri ol-

dukça çeşitli olabilir. Dürüst insanlar, kendilerinden şüphelenen kişilerin, zan altında olduklarından habersiz hareket ettiklerini düşündüklerinde, ya onların lehine karar vermeleri için harekete geçmek ya kendilerini destekleyecek kanıt toplamayı ümit ederek zaman kazanmak ya da bir rezaleti önlemek için zan altında olduklarını bildiklerini gizleyebilirler.

Şüphelerin belli edilmesiyle kazanılan avantajlardan biri, bu belirsizliğin neden olduğu açmazdan çıkılabilmesidir. En azından hedef, şüphelinin zan altında bulunduğunu bildiğinden haberdardır. Böyle bir durumda dahi yalancı birinin yaptığı gibi dürüst bir insan da zan altında bulunma konusunda hissettiği bazı duyguları gizlemeye çalışabilir. Bir kez şüphe doğrulandı mı, yalancı yakalanma korkusunu gizlemek isteyecektir ancak dürüst bir insan da, bu duyguların yanılgıyla aldatma kanıtı olarak görülebileceğini göz önünde bulundurmaksızın, şüphelenilmiş olmaktan duyduğu üzüntü, öfke veya inanılmama korkusunu gizlemeye teşebbüs edebilir. Eğer sadece yalancılar duygularını gizleyecek olsaydı yalanı tespit etmek çok daha kolay olurdu. Ancak böyle bir şey mümkün olsaydı bile, bazı yalancılar da duygularını aynı şekilde gösterecek kadar zeki olurdu.

Kurbanın şüpheleri hakkında dürüst olduğunda kazanacağı bir diğer avantaj, Suçlu Bilgi Testi diye adlandırılan bir uygulamadan faydalanabilecek olmasıdır. Poligraf yalan makinesi kullanımı konusunda bir eleştirmen olan fizyoloji psikoloğu David Lykken, Suçlu Bilgi Testi'nin, poligrafın güvenilirliğini artırabileceğine inanır. Sorgulayan kişi, şüpheliye suçu işleyip işlemediğini sormaz, onun yerine, sadece suçu işleyen kişinin sahip olduğu bilgiler hakkında sorular sorar. Birinin cinayetten zan altında bulunduğunu hayal edelim. Şüphelinin, suç mahalline yakın bir yerde görüldüğü iddia ediliyor ya da ortada buna benzer bir neden var. Suçlu Bilgi Testi'nde, şüpheliye çoklu seçeneği

olan bir dizi soru sorulur. Her soruda diğer şıklar, eşit derecede akla yatkın görünen ancak gerçek olmayan şeyleri bildirirken, seçeneklerden biri daima gerçekte ne olduğunu açıklar. Sadece suçu işleyen (masum kişi değil) hangisinin hangisi olduğunu bilebilir. Örneğin şüpheliye, "Cinayet kurbanı yerde yüzüstü, sırtüstü ya da yanlamasına mı yatıyordu yoksa oturuyor muydu?" şeklinde bir soru sorulup ondan her bir seçenek okunduğunda "hayır" ya da "bilmiyorum" demesi istenir. Sadece suçu işleyen kişi, ölen kişinin sırtüstü yattığını bilebilir. Lykken, yalan üzerine yapılan laboratuvar deneylerinde, masum kişilerin, poligraf esnasında tüm alternatif şıklara neredeyse aynı şekilde cevap verirken, doğru şık okunduğunda sadece bu gizli bilgiyi bilen kişinin poligraf kaydında görünen otonom sinir sistemi aktivitelerinde bir değişiklik olduğunu buldu. Suçlu kişi, sadece suçu işleyen kişinin sahip olabileceği bilgiyi bildiğini gizlemeye çalışsa da bu teknik kullanıldığında poligraf onu yakalayacaktır.

Suçlu Bilgi Testi'nin üstünlüğü, masum bir kişinin zan altında bulunma nedeniyle hissedebileceği duygulara bağlı olağan dışı tepkilerin görülmemesidir. Hatta masum şüpheli, şüphelenildiği için öfkelense ya da içinde bulunduğu kötü durum nedeniyle üzülüp inanılmamaktan korksa bile, sadece rastlantı eseri, diğer şıklara göre "sırtüstü yatma" seçeneğine daha duygusal bir reaksiyon gösterir. Böyle çoklu seçeneği olan pek çok sorunun kullanılması, masum bir şüpheli tarafından gösterilen herhangi bir olağan dışı tepkiyi, doğru ve yanlış alternatifler arasında yayacaktır. Suçlu Bilgi Testi, bu şekilde, yalancıların hissettiği duygular ile masum kişilerin zan altında olduklarında hissettikleri duyguların karışmasına bağlı olan, yalan belirlemedeki en büyük tehlikeyi –hakikate inanmama hatasını– saf dışı bırakır.

Yalan belirleme konusunda bu gelecek vadeden teknik, ma-

alesef doğruluk derecesinin ne olduğunun belirlenmesi amacıyla araştırmalara fazla konu olmamıştır ve şu ana kadar yapılan araştırmalar ise, Lykken'in orijinal çalışmasının önerdiği gibi her zaman kesin bir netlik göstermemiştir. Teknoloji Araştırma Bürosu'nun en son olarak poligrafları yeniden ele aldığı rapor, Suçlu Bilgi Testi'ne dikkat çeker: "... Suçlu objelerin [diğer poligraf testlerine göre] yüzdelik ortalamasında hafif bir azalma tespit edildi." Daha düşük bir hakikate inanmama oranı olduğu ortaya çıkarılmıştı ancak nispeten bir yalana inanma paydası daha fazlaydı.

Her halükarda, Suçlu Bilgi Testi'nin cezai soruşturmalar dışında kullanım alanı sınırlıdır. Çoğunlukla aldatma kurbanı olduğuna inanan kişi, her zaman yalancının sahip olduğu bilgiye sahip olmaz ve bu olmadan da Suçlu Bilgi Testi bir işe yaramaz. Updike'ın romanı *Marry Me*'de Ruth, evlilik dışı bir ilişki yaşadığını ve bunu kiminle yaşadığını biliyordu. Kocası Jerry'nin ise yalnızca şüpheleri vardı ve sadece suçlu kişinin bildiği bilgiye sahip olmadığından, Suçlu Bilgi Testi'ni kullanamazdı. Bu tekniği kullanmak için, yalan avcısı gerçekte neler olduğunu bilmelidir ve belirsizlik sadece o işi kimin yaptığı konusunda olmalıdır.

Yalan avcısı mümkün olan tüm alternatifleri bildiğinde bile, bu alternatiflerden hangisinin doğru olduğunu bulmak için Suçlu Bilgi Testi kullanılamaz. Suçlu Bilgi Testi'nde eylem ya da olay hakkında yalan avcısı kesin bilgi sahibi olmalıdır, buradaki tek soru, şüpheli kişinin fail olup olmadığıdır. Eğer soru, "Bu kişi ne yaptı? Bu kişi nasıl hissediyor?" ise ve yalan avcısı şüphelinin ne yaptığını bilmiyorsa, Suçlu Bilgi Testi kullanılamaz.

Davranışsal Aldatma Belirtilerini Yorumlarken Alınabilecek Önlemler

Davranışsal aldatma belirtilerini yorumlamak tehlikelidir. Aşağıdaki liste, bu bölümde açıklanan hataları azaltmak için alınabilecek önlemleri özetlemektedir. Yalan avcısı, bir davranış veya ifadenin yalan ya da doğruyu işaret edebileceği *ihtimalini* daima göz önünde bulundurmalıdır; böyle bir işaretin kesin bir bilgi vermesi nadiren mümkündür – yalanla çatışan bir duygunun, tam ve uzun süreli bir yüz ifadesiyle sızıntı yaptığı ya da gizlenen bilginin bir kısmının, bir sayıp sövme sırasında ağızdan kaçtığı zamanlarda. Bu tarz durumlarda şüpheli de bunun farkına varıp itiraf eder.

1. Birinin yalan söyleyip söylemediğiyle ilgili tüm önsezi ve içe doğmaların dayanağını netleştirmeyi deneyin. Aldatma belirtilerini nasıl değerlendirdiğinizin daha iyi farkına vararak hatalarınızı görmeyi öğrenip ne zaman doğru bir yargıda bulunma şansınız olmadığını anlayabilirsiniz.
2. Yalan tespitinde iki tehlike olduğunu unutmayın: Hakikate inanmama (doğru söyleyen bir insanın yalan söylediğini düşünme) ve bir yalana inanma (bir yalancıyı dürüst bir kişi olarak addetme). Bu iki hatayı tamamen önlemenin herhangi bir yolu yoktur. Hatalardan her biri göze alındığında doğuracağı sonuçları değerlendirin.
3. Bir aldatma belirtisinin bulunmaması dürüstlüğün kanıtı değildir; kimi insanlar hiç açık vermezler. Bir aldatma belirtisinin olması da her zaman aldatma kanıtı değildir; bazı insanlar dürüst olduklarında bile suçlu ya da endişeli görünebilirler. Şüphelinin davranışlarındaki değişiklikleri göz önünde bulundurarak, ifadesel davranışlardaki bireysel farklılıklara bağlı, Brokaw Tehlikesi ihtimalini de azaltabilirsiniz.

4. Şüpheli hakkında sahip olduğunuz herhangi bir önyargı olup olmadığını kendi kendinize sorun. Bunun doğru karar verme olasılığınızı kötü yönde etkileyip etkilemediğini değerlendirin. Kıskançlığa yenik düştüğünüzde ya da vahşi bir duygusal ateş hissettiğinizde birinin yalan söyleyip söylemediği konusunda herhangi bir yorumda bulunmayın. Sadece açıklanması imkansız olan bir olayı açıkladığı için yalan söylendiğini düşünme dürtüsünün önüne geçin.
5. Her zaman, bir duygu belirtisinin sadece bir aldatma belirtisi olmayıp dürüst bir insanın zan altında bulunma nedeniyle nasıl hissedebileceğine ilişkin bir işaret olabileceğini göz önünde bulundurun. Şüphelinin kişiliği, şüpheliyle olan geçmişinizin tabiatı ya da şüphelinin beklentileri nedeniyle dürüst bir kişinin bu duyguları hissetme ihtimali varsa bunları aldatma belirtileri arasından çıkarın.
6. Aldatma belirtilerinin çoğunun, birden fazla duygunun işareti olduğunu ve bu duygulardan biri şüpheli doğru söylediğinde hissedilebildiği halde, başka bir tanesi şüpheli yalan söylediğinde hissediliyorsa, bu duyguların yorum dışında bırakılması gerektiğini aklınızda tutun.
7. Şüphelinin zan altında olduğunu bilip bilmediğini ve her iki durumun yalan belirlemede kazandırıp kaybettirecek-lerini değerlendirin.
8. Aynı zamanda şüphelinin de sadece yalan söylediğinde bilebileceği bilgiye sahipseniz ve şüpheliyi soruşturma imkanınız varsa, bir Suçlu Bilgi Testi yapın.
9. Asla bir şüphelinin yalan söyleyip söylemediğiyle ilgili bir sonuca varmayın ya da sadece davranışsal aldatma belirtilerinden yola çıkarak yaptığınız kişisel yorumlarınıza dayanmayın. Aldatma belirtileri sadece daha fazla

bilgi ya da araştırma ihtiyacı olduğunda sizi uyarma görevi görmelidir. Davranışsal belirtiler, poligrafta olduğu gibi, hiçbir zaman kesin delil teşkil etmez.

10. Yalan avcısını, söylenen yalanı, yalancıyı ve kendinizi değerlendirip, dürüstlüğü doğru olarak yargılama ya da hata yapma ihtimalini hesap etmek için ekte (Tablo 4) verilen kontrol listesini kullanın.

Poligraf yalan dedektörünü kullanarak yalan belirlemeye çalışmak da tehlikelidir. Hedeflediğim konu, poligraf makinesi olmayıp, davranışsal aldatma belirtileri olmasına ve bir poligraf testinin dar sınırlarını değil de insanların yalan söyleyebileceği ve yalandan şüphelenebileceği durumların geniş menzilini kapsasa da, bir sonraki bölümde poligrafı ele alacağım. Birkaç önemli konuda –karşı casusluk, cezai suçlar ve giderek artan seviyede iş hayatında– poligraf kullanılır. Bu ve bir önceki bölümde yalan üzerine yaptığım analizlerle, insanların poligraf yalan makinesinin zayıf ve güçlü yönlerini daha iyi anlayabileceğine inanıyorum. Aynı zamanda poligraf güvenilirliğini belirleme probleminin akılda tutulması, ileride yalan avcısının davranışsal belirtileri kullanarak yalanı tespit etmeye çalışırken ortaya çıkabilecek tehlikelerin anlaşılmasında yardım edecektir. Yine üzerinde düşünülmesi gereken ilginç –ve gerçekçi– bir diğer soru şudur: Yalan belirlemede hangisi daha güvenilirdir, poligraf mı yoksa davranışsal aldatma belirtileri mi?

ALTI

Yalan Avcısı Olarak Poligraf

Başka bir Kaliforniya kasabasından bir polis memuru, bizim bölüme başvuru yaptı. Bir polis memurunda olması gereken her şeye sahip gibi görünüyordu, polislerin kullandığı kodları biliyordu ve daha evvel tecrübesi olduğu için ideal bir aday gibi görünüyordu. Kendisine yapılan ön poligraf testi mülakatı boyunca hiçbir itirafta bulunmamıştı. Ancak poligraf yalan söylediğini gösterdiğinde, görev başındayken on iki soygun gerçekleştirdiğini ve çalıntı eşyaları taşımak için polis arabasını kullandığını, tutuklama yapabilmek için masum kişilerin evlerine çalınmış uyuşturucular yerleştirdiğini ve birkaç kez arabasında on altı yaş civarı kızlarla cinsel ilişkide bulunduğunu itiraf etti.

Polislerin poligraf kullanma yöntemleri üzerine yapılan bir araştırma için Salinas, Kaliforniya, polis departmanında dedektif komiser yardımcısı, poligrafçı W. C. Meek'nin verdiği cevaplar.

Fay 1978'de Toledo'da tutuklanır ve ölmeden evvel bir görgü tanığı, maskeli soyguncunun "Buzz (Fay)'e benzediğini" söylediği için soygun ve cinayet nedeniyle suçlanır. Polis onu

cinayetle ilişkilendirebilecek delilleri boş yere ararken, neden gösterilmeksizin iki ay gözaltına alınır. Nihayet, savcı, Fay'e eğer poligraf testinden geçerse aleyhindeki davaları düşüreceğini söyledi ancak test yalan söylediğini gösterirse, Fay'in sonuçların mahkemede geçerli kabul edilmesini taahhüt etmesi gerekiyordu. Fay bu anlaşmayı kabul eder ancak testi geçemez ve yine bir analist tarafından yapılan ikinci testte de başarı gösteremez. Ağır ceza gerektiren cinayet cürmü işlemekle yargılanıp suçlu bulunur ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılır. En az iki yıl kadar sonra gerçek katiller yakalanır; sonradan itiraf ederler ve Fay temize çıkarak serbest bırakılır.

Dava, poligraf testini "sahte-bilimsel teknik" olarak adlandırdığı bir makalede psikolog David Lykken tarafından anlatılmıştır.

Bunun gibi lehte ve aleyhte örnekler, poligraf hakkındaki çelişkileri beslemektedir fakat güvenilirliği hakkında çok az bilimsel kanıt vardır. Poligraf hakkında dört binden fazla makale ve kitap yayınlanmıştır, bunların dört yüzden daha azı gerçek araştırmaları içermekte ve bunların da otuz ya da kırktan fazlası minimum bilimsel standartları taşımamaktadır. Yapılan araştırmalar, poligrafla ilgili sert ve hararetli tartışmaları dindiremedi. Poligraf taraftarlarının çoğu, kanun güçleri, gizli servisler, hırsızlık ve zimmete para geçirmeyle ilgilenen işletmeler ve bu konuda araştırma yapmış bazı bilim adamlarıdır. Muhalifler ise sivil özgürlükçüler, bazı hukukçu ve avukatlar ile poligraf üzerine araştırma yapan bazı bilim adamlarından oluşur.[26]

Benim şu anki hedefim, bu sorunu bir çözüme bağlamak değil, daha anlaşılır hale getirmektir. Poligrafın nasıl kullanılacağıyla ya da kullanılıp kullanılmamasıyla ilgili politik bir tavsiye-

[26] Sadece çok az sayıda bilim adamı poligraf yalan makinesi üzerine araştırma yapmıştır.

de bulunmuyorum. Onun yerine, bu kararları vermesi gerekenler için tercih yapma işini netleştirip bilinen bilimsel delillerin sınırlarını göstererek konunun mahiyetini daha anlaşılır hale getirmeyi umuyorum. Ancak sadece devlet görevlilerine, polislere, hakimlere ya da avukatlara hitap etmiyorum. Poligrafın ne zaman kullanılacağı ve test sonuçlarıyla ne yapılacağı toplumu ilgilendiren önemli bir politik mesele olduğu için, bugün herkes poligraf hakkındaki iddiaları anlamalıdır. Bu sorun, halk iyi bir şekilde bilgilendirilmeden akılcı bir şekilde çözümlenemez. İnsanların daha iyi bilgilendirilmek istemelerinin nedeni, kişisel de olabilir. Devletle ilgisi olmayan, yüksek ya da düşük seviyede tahsil ve mesleki bilgi gerektiren pek çok iş kolunda, hiç sabıkası olmayan insanlardan bir iş başvuru prosedürü olarak, işlerinde bir terfi alabilmeleri ya da işlerine devam edebilmeleri için poligraf testi yaptırmaları istenmektedir.

İlk beş bölümde açıklanan davranışsal aldatma belirtileri hakkındaki görüşlerimin çoğu, yalan makinesi vasıtasıyla yalan belirlemeye aynı şekilde tatbik edilebilir. Yalan söyleyen insanlar, hissettikleri yakalanma korkusu, aldatma suçluluğu ya da aldatma hazzı nedeniyle bir poligraf testinde kendilerini ele verebilirler. Yalan avcıları, duygusal davranışlardaki bireysel farklılıklardan kaynaklanan yanılgılara (Othello Hatası ve Brokaw Tehlikesi'ne) karşı uyanık olmalıdır. Poligraf operatörleri, yanlışlıkla bir yalana inanma ve hakikate inanma riskine karşı mücadele etmelidir. Yalan belirlemede önlem ve tehlikelerin çoğu aynıdır, yalan ister poligraf, ister davranışsal belirtiler tarafından tespit ediliyor olsun fark etmez. Ancak öğrenilmesi gereken yeni ve karışık kavramlar vardır:

- *Güvenilirlik* ve *yararlılık* arasındaki fark – güvenilir olmasa bile poligrafın ne şekilde yararlı olabileceği,
- *Asıl gerçeği* araştırmak – yalan söyleyenlerin kim olduğu

kesin olarak bilinmeden poligraf makinesinin güvenilirliğini belirlemenin ne kadar zor olduğu,

- *Yalan taban oranı* – şüpheli grupta çok az yalancı olduğunda çok güvenilir bir testin nasıl pek çok hataya neden olabileceği,
- *Yalandan caydırma* – araştırma prosedürü yanlış bile olsa, araştırılma tehdidinin bazı kişilerin yalan söylemesine ne şekilde mani olduğu.

Poligraf Testini Kimler Kullanır?

Poligrafın bazı yalan formlarını belirlemede kullanımı oldukça geniş olup büyümeye devam etmektedir. ABD'de ne kadar poligraf testi uygulandığını kesin olarak söylemek zordur; en iyi tahminle, yılda bir milyonun üzerindedir. Büyük çoğunluğu (yaklaşık bir yılda üç yüz bin) özel sektör tarafından yaptırılmıştır. Bu testler, suça yatkınlığı denetlemek için ön istihdam araştırmalarının ve terfi önerilerinde kullanılan prosedürlerin bir parçası olarak istenmiştir. Ön istihdam araştırmalarına "Birleşmiş Marketler Ulusal Eczacılar Birliği ve Ulusal Marketler Birliği üyeleri, Brinks Şti. aşırı derecede güvenmektedir..." İşçiden poligraf testi istemek on sekiz eyalette yasak olmasına rağmen, söylenenlere göre işverenler kanunları atlatmanın yolunu bulabiliyorlar. "İşveren, işçisine onun hırsızlık yaptığından şüphelendiğini fakat eğer işçi masumluğunu kanıtlayacak bir yol bulursa, işçiyi kovmayacağını söyleyebilir." 31 eyalette, işçilerden poligraf testi istenmesi serbesttir. Poligraf makinesini en çok kullanan özel sektörler, banka ve perakende sektörüdür. Örneğin 4.700 McDonald's fast food satış noktasının yaklaşık yarısında, ön istihdam için poligraf testi istenmektedir.

İş sektörü dışında poligraf testinin en sık kullanıldığı bir diğer alan, kriminal araştırmalardır. Sadece suç işleyen üzerinde

değil, verdikleri ifadeden şüphelenilen kurban ya da görgü tanıkları üzerinde de uygulanır. Adalet Bakanlığı, FBI ve pek çok polis karakolu, sadece araştırmalar şüpheli listesini daralttığında poligraf kullanım prosedürünü uygularlar. Eyaletlerin çoğu, poligraf sonuçlarının bir mahkemeye sunulmasına izin vermez. Yirmi iki eyalet, eğer test öncesinde şartlar belirlenip hem iddia hem de savunma makamı tarafından onaylanırsa, poligraf testini delil olarak kabul eder. Savunma avukatları, böyle anlaşmaları genellikle, poligraf şüphelinin doğru söylediğini gösterdiğinde, savcının davayı düşürmesine karşılık yaparlar. Bu bölümün başında anlatılan Buzz Fay'in davasında olan şey de buydu. Eksериya, Fay'in davasında olduğu gibi, savcılar, eğer ellerinde jüriyi bir şüphelinin suçlu olduğuna inandıracaklarını düşündürtecek kadar güçlü kanıtlar varsa böyle bir teklifte bulunmazlar.

New Mexico ve Massachusetts'te poligraf test sonuçları, taraflardan birinin itirazı üzerine yürürlüğe konulabilir. Sonuçlar, pek çok mahkeme tarafından daha evvel şartlar belirlenmediyse kabul edilmez ancak tüm mahkemeler bu şekilde davranmaz, örneğin Federal Temyiz Yargı Bölge Mahkemeleri. Hiçbir ABD Temyiz Bölge Mahkemesi, poligraf bulgularının kanıt olarak kullanılmasına itiraz ettiği için bir bölge mahkemesini geri çevirmemiştir. Müsteşar Yardımcısı Birleşmiş Milletler Avukatı General Richard K. Willard'a göre, "Federal mahkemelerde poligraf bulgularının kanıt olarak kullanılması hususunda hüküm veren bir anayasa mahkemesi hiçbir zaman var olmadı."

Federal hükümet, yalan belirleme konusunda poligraf testinden yararlanan üçüncü büyük kullanıcıdır. 1982'de çeşitli federal birimler tarafından 22.597 test yapıldığı rapor edilmiştir.[27]

[27] Şu an poligraf ABD Askeri Ceza Soruşturma Komutanlığı, ABD Askeri İstihbarat ve Emniyet Komutanlığı, Deniz Harp Soruşturma Servisi, Hava Kuvvetleri Özel Soruşturma Bürosu, ABD Deniz Kuvvetleri Ceza Soruşturma Dairesi,

Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) ve Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) tarafından yapılanlar hariç, bu testlerin çoğunluğu cezai soruşturmalar için kullanılmıştır. Bu kurumlar, poligraf testini istihbarat ve karşı istihbarat için kullanırlar. Buna, bir güvenlik izni olduğu halde casus olduğundan ya da yetkilerini tehlikeye sokan işlerle bağlantılı olduğundan şüphelenilen insanların ve bir güvenlik izni isteyenlerin test edilmesi de dahildir. NSA, 1982'de çoğunluğu ön istihdam araştırmaları için olmak üzere 9.672 poligraf testi yaptığını açıklamıştır. CIA poligrafı ne sıklıkta kullandığını belirtmezken, NSA'in poligraf kullandığı durumların pek çoğunda, aynı şekilde poligraf kullandığını kabul eder.

1982'de Savunma Bakanlığı, poligraf testi mevzuatında birkaç değişiklik önerdi. Bu değişiklikler, güvenlik izinleri ön araştırmaları ve periyodik olmayan işçi taramaları için daha fazla poligraf kullanımını amaçlıyordu. Savunma Bakanlığı tarafından yapılan bir başka önemli değişiklik, poligraf testi olmayı reddeden işçi ve adayların, muhtemelen "olumsuz sonuçlarla" karşı karşıya kalacağı anlamına geliyordu. 1983'te Başkan Reagan, poligraf testi kullanımının daha da yaygınlaştırılması önerisinde bulundu. *Tüm* bu hükümet birimlerinin, "gizli bilgilerin yetkisiz olarak dışarı sızdırılma soruşturmaları sırasında işçilerden poligraf testi olmalarını isteme yetkileri olacaktı... Poligraf testi [Savunma Bakanlığı'nın teklif ettiği değişikliklerde olduğu gibi reddetmek] ... idari yaptırım cezası ve güvenlik izni iptaliyle... sonuçlanabilecekti. Aynı zamanda [bir başka yeni hükümet politikası] yüksek önem taşıyan gizli bilgilere erişim imkanı olan

---

Ulusal Emniyet Makamı, Gizli Servis, FBI, Posta Soruşturma Servisi, Alkol, Tütün ve Ateşli Silahlar Kurulu, Narkotik Şube Müdürlüğü, CIA, ABD Mahkeme Kalemleri, Gümrük Hizmetleri ve Çalışma Bakanlığı tarafından kullanılmaktadır.

işçiler (ve bu pozisyonlar için başvuranlar) hakkındaki personel emniyet araştırmalarında hükümet genelinde poligraf kullanımına izin verilmesiydi. Bu yeni politika, birim başkanlarına, son derece hassas erişim imkanları olması nedeniyle rastgele seçilen işçilere, düzenli ve düzensiz aralıklarla poligraf testi uygulama ve bu testi olmak istemeyenleri reddetme" yetkisi veriyordu. Meclis, Savunma Bakanlığı'nın verdiği önergeye, bu yönergeyle ilgili uygulamaların kanunlaştırılmasının Nisan 1984'e bırakılması yanıtını verdi ve Teknoloji Değerlendirme Bürosu (OTA)'ndan poligrafın güvenilirliği hakkında bilimsel delillerle bir rapor hazırlamasını talep etti. Bu rapor Kasım 1983'te yayınlandı ve ben bu kelimeleri yazarken, Beyaz Saray poligraf kullanımıyla ilgili önergesinde düzeltmeler yapıyordu ve Meclis bir hafta içinde bu konuyu tartışmak üzere oturumlara başlayacaktı.

OTA raporu, tam bir tarafsız eleştiri ve poligraf testinin bilimsel geçerliliği üzerine yapılan delillerin eleştirel analizlerini sunan sıra dışı bir belgedir.[28] Bu mesele, sorunlar karmaşık olduğu için kolay bir konu değildi ve poligrafın meşruluğuna duyulan arzu, bilimsel çevrelerde bile güçlü bir şekilde hissediliyordu. Raporu denetleyen danışma kuruluna, bilimsel çevrelerin önde gelen isimleri de nüfuzları olacak şekilde dahildi. Onları tanıyanlar, hiçbir raporun uygun olmayacağı kanısına varacaklarını sandılar ancak bekledikleri gibi olmadı. Bazı küçük problemler olmasına rağmen itirazlar çok azdı.

---

[28] Bu bölümü hazırlarken önemli ölçüde OTA raporundan alıntılar yaptım. Bu bölümün taslağını okuyarak, pek çok faydalı ve önemli tavsiyelerde bulunan şu dört kişiye çok müteşekkirim: Leonard Saxe (Boston Üniversitesi'nde asistan psikolog profesör) ve Denise Dougherty (OTA araştırmacısı), sırasıyla, OTA raporunun yazarı ve yardımcı yazarı ve David T. Lykken (Minesota Üniversitesi) ile David C. Raskin (Utah Üniversitesi). Aynı zamanda argümanlar ve sorunlar arasında kendi düşüncelerimi oluşturmaya çalışırken, Denise Dougherty, cömertçe ve sabırlı bir şekilde sorularımı yanıtlamıştır.

Bilim çevresi dışındaki bazı profesyonel poligraflar ile Savunma Bakanlığı poligrafları, OTA raporunun poligraf testi güvenilirliğinin oldukça negatif olduğuna inanıyorlardı. Bir 1983 Ulusal Emniyet Dairesi raporu olan "Poligraf Testinin Faydaları ve Güvenilirliği", askeriye, donanma, hava kuvvetleri ve NSA'deki Poligraf Şube Müdürleri tarafından yazılmıştı. Onay vermeleri sadece otuz günlerini alan bu raporda, bir poligraf taraftarı hariç, bilim çevresinin düşüncelerinden ve tavsiyelerinden yararlanılmamıştı. OTA, NSA'e göre daha fazla ihtiyatlı olmasına karşın iki kurum da poligraf testinin belirli kriminal olay soruşturmalarında yalan tespiti için kullanıldığında, şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde ettiğiyle ilgili bazı kanıtlar olduğu hususunda hemfikirlerdi. Daha ileriki bölümlerde bu delillerin kuvveti hususunda düştükleri çelişkiler ile OTA ve NSA arasındaki güvenlik izinleri ve karşı istihbarat dahilinde poligraf testi kullanımıyla ilgili fikir ayrılığını anlatacağım.

OTA raporu, kolayca kanuna çevrilebilecek tek bir basit hüküm içermiyordu. Tahmin edeceğiniz gibi, poligraf makinesinin (ya da diğer yalanı tespit etme tekniklerinin) güvenilirliği (OTA raporu bu terimleri kullanmasa da) yalanın, yalancının ve yalan avcısının mahiyetine bağlıdır. Poligraf yalan makinesinde ise bu durum, kişiye özel sorgulama tekniğine, sorgulamayı yapan kişinin sorulacak soruları hazırlama kabiliyetine ve poligraf tablosunun ne gösterdiğine bağlıdır.

Poligraf Makinesi Nasıl Çalışır?

Webster Sözlüğü, poligraf teriminin anlamını şöyle açıklar: "Birkaç farklı titreşimin izini belirli aralıklarla kaydeden bir araçtır; daha genel bir tanımla YALAN MAKİNASI demektir." Titreşimler, hareket eden kağıt bir çizelge üzerine kalemlerin tek

yönlü hareketleriyle kaydedilir. Genellikle poligraf terimi, poligraf kalemleri her türlü aktiviteyi ölçtüğü halde, otonom sinir sistemindeki aktivite değişikliklerini ölçmeye karşılık kullanılır. 4. Bölüm'de bu otonom sinir sistemi aktivitelerinin (kalp hızında, kan basıncında, cilt ısısında, deri geçirgenliğinde değişiklikler vs.) duygusal yönden bir uyanma işareti olduğundan bahsetmiştim ve bu değişikliklerin bazılarının, soluma ve terlemede artış ya da yüzde kızarma ve renk atması gibi, poligraf olmadan da dışarıdan gözlemlenebileceğini söylemiştim. Poligraf, gözle görülebilenler hariç minik değişikliklerle, dışarıdan görülmesi hiçbir şekilde mümkün olmayan kalp atışları gibi otonom sinir sistemi aktivitelerini daha doğru ölçer. Bu işi, vücudun farklı kısımlarına bağlı sensörlerden aldığı sinyalleri kuvvetlendirerek yapar. Yalan tespitiyle ilgili tipik poligraf kullanımında, subje üzerine dört sensor yerleştirilir. Bantlar ve basınçlı hava boruları, kişinin göğüs ve mide çevresine sıkıca sarılır, bunlar solunum derinliği ve hızındaki değişiklikleri ölçer. Pazı çevresine yerleştirilen bir kan basıncı kelepçesi, kalple ilgili faaliyetleri izler. Dördüncü sensör, parmaklara takılan elektrotlar yoluyla topladığı terdeki minik değişiklikleri ölçer.

Webster Sözlüğü, poligrafa bazen yalan makinesi dendiğini bildirirken doğruyu söylemektedir ancak bu aldatıcıdır. Poligraf, kendi başına yalanı belirleyemez. Kesinlikle başka hiçbir şeyin belirtisi olmayıp doğrudan yalanı belirleyen bazı özel işaretler olsaydı böyle bir şey çok daha basit olurdu. Ne var ki yok. Poligrafla ilgili neredeyse her konu hakkında bir ihtilaf olmasına rağmen, poligraf kullanan herkes, doğrudan yalanı ölçemediği hususunda hemfikirdir. Poligrafın ölçtüğü tek şey, duygusal hareketliliği gösteren otonom sinir sistemi sinyalleridir. Bir kişinin duygusal yönden uyanması sebebiyle ilk olarak fizyolojik değiş-

şiklikler meydana gelir.[29] Davranışsal aldatma belirtilerinde de durum aynıdır. Daha önceden hiçbir yüz ifadesinin, davranışın ya da sesteki değişikliğin, tek başına bir aldatma işareti olamayacağını söylediğimi hatırlayın. Bu davranışlar, sadece duygusal uyanmayı ya da düşünmede zorluk yaşandığını işaret eder. Bu duygular yalancının stratejisine uymadığı ya da şahıs plan yapıyor gibi göründüğü için yalan söylendiği anlamı çıkarılabilir. Poligraf, aldatma belirtilerine göre hangi duygunun uyandığı konusunda daha az bilgi verir. Bir mikro ifade, birinin öfke, korku, suçluluk hissettiğini vs. belli edebilir. Poligraf ise sadece bazı duyguların harekete geçtiğini gösterebilir ama hangi duygular olduğunu söyleyemez.

Yalanı belirlemek için poligraf analisti, testin yapılma nedeniyle ilgili olan kritik sorularla –"750 doları sen mi çaldın?"– eldeki meseleyle ilgili olmayan sorular –"Bugün cuma mı?", "Hayatında hiç hırsızlık yaptın mı?"– şüpheliye sorulduğunda çizelgeye kaydolan aktiviteleri karşılaştırır. Eğer kişi, konuyla ilgili sorulara, ilgili olmayanlara göre poligraf üzerinde daha fazla hareketlilik gösterirse, suçlu olarak tanımlanır.

Poligraf testi de, aldatma belirtilerinde olduğu gibi, Othello Hatası olarak adlandırdığım yanılgıya karşı savunmasızdır. Othello'nun, Desdemona'nın korkusunun, yakalandığı için ıstırap duyan suçlu bir eşin değil de kocasının ona inanmayacağından endişe eden sadık bir eşin korkusu olabileceğini fark edememesini hatırlayın. Sadece yalancılar değil, zan altında olduklarını bildiklerinde masum kişiler de duygusal anlamda hareketlenebi-

[29] Belli bilgi işlem türleri de –konsantre olma, bilgi arayışı, bir ihtimal kafa bulanıklığı– otonom sinir sistemi aktivitelerine neden olabilir. Poligrafın neden yalanı belirlediğine dair yapılan pek çok açıklama, duygusal hareketliliğin rolünün önemini belirtmesine rağmen, hem Raskin hem de Lykken bilgi işleminin, bir poligraf testi sırasında otonom sinir sistemi aktivitesi dahilinde öneminin az olduğuna inanmaktadır.

lirler. Bir suç nedeniyle şüphe duyulma, iş için gerekli güvenlik iznini tehlikeye sokan bir faaliyet nedeniyle sorgulanma, basına gizli bir dokümanı sızdırma nedeniyle zan altında bulunma durumlarında masum bir insan da duygusal olarak hareketlilik gösterebilir. Bazen sadece bir poligraf testi istenmesi bile bazı kişilerde korku duygusunun uyanması için yeterlidir. Eğer şüpheli, poligrafı kullanan kişinin ve polisin kendine karşı peşin hükümlü olduğunu düşünüyorsa, bu korku daha da güçlenebilir. Korku, bir yalancının, yalanla ilgili hissedebileceği tek duygu değildir. 3. Bölüm'de açıkladığım üzere, bir yalancı aldatma suçluluğu veya aldatma hazzı da hissedebilir. Bu duygulardan herhangi biri, poligraf tarafından ölçümlenen otonom sinir sistemi hareketliliğine neden olur. Yine bu duygulardan herhangi biri sadece bir yalancı tarafından değil masum kişilerce de hissedilebilir. Daha önce 5. Bölüm'de bahsettiğim gibi, bir yalancının hangi duyguları hissedebileceği, şüphelinin kişiliğine, yalan avcısı ve şüpheli arasındaki geçmiş ilişkiye ve şüphelinin beklentilerine bağlıdır.

Gözleme Dayalı Soru Tekniği

Tüm poligraf kullananlar ve poligraf kullanımını eleştirenler Othello Hatalarını indirgeme ihtiyacının bilincindedirler. Ancak poligraf soru sorma metotlarının bunu ne derece azaltacağı ya da yok edeceği konusunda anlaşamamaktadırlar. Poligrafla birlikte kullanılan dört soru tekniği vardır ancak bu dördünün varyasyonları dikkate alındığında bu sayı artar. Şimdilik bu tekniklerden sadece iki tanesini inceleyeceğiz. Bunlardan ilki, Gözleme Dayalı Soru Tekniği, daha çok kriminal suçlular soruşturulduğunda kullanılır. Şüpheliye, sadece olayla ilgili sorular sorulmaz (750 doları sen mi çaldın?), aynı zamanda gözlem soruları da sorulur. Bu teknikle ilgili anlaşmazlıklar, sadece bu soruların neyi kontrol ettiği

ve bu konuda ne derece başarılı olduğuyla ilgili görüş ayrılığından gelmektedir.

Cezai suçlarla ilgili soruşturmalarda gözleme dayalı soru tekniği kullanımını destekleyen önemli bilim adamlarından biri olduğu için psikolog David Raskin'in açıklamalarından alıntı yapacağım. "Sorgulayan kişi subjeye şöyle söylemelidir: 'Bu konu hırsızlıkla ilgili olduğundan, sana bu konuya ve genel dürüstlük anlayışına yönelik sorular sormam gerekiyor. Hırsızlık yönünden nasıl bir insan olduğunu saptayarak, para çaldıktan sonra bunu gizleyecek tarzda bir insan olup olmadığını belirlemek için bunu yapmamız gerekiyor. Bu nedenle, eğer "Hayatının ilk on sekiz yılında sana ait olmayan bir şeyi aldın mı?" diye sorarsam, cevabın ne olurdu?' Sorunun subjeye soruluş tarzı ve sorguyu yapan kişinin tavrı, subjeyi savunmacı ve 'hayır' cevabı verecek şekilde utandırmaya yönelik hazırlanmıştır... Bu prosedür (Raskin'in yazdığı), masum şüphelinin konuyla bağlantılı sorulardan ziyade gözlem sorularına verdiği cevapların dürüstlüğünde daha büyük bir endişe yaşamalarını sağlamak için dizayn edilmiştir. Yine de, sahtekar bir subje, halen daha çok ilgili sorulara verdiği cevaplara dikkat edecektir çünkü bu sorular çok ciddidir ve hemen karşı karşıya kalacağı bir tehlikeyi temsil etmektedir. Öyle ya da böyle, masum subje, ilgili sorulara doğru bir şekilde cevap verdiğini bilir ve daha çok gözlem sorularına verdiği cevaplardaki dürüstlüğün belirsizliğine veya aldatıcılığına dikkat eder."

David Lykken (bir önceki bölümün sonunda bahsettiğim, Suçlu Bilgi Testi'nin savunucularından, psikolog), Gözleme Dayalı Soru Tekniği'nin baş muhalifidir (Raskin ise Suçlu Bilgi Testi'ni tenkit eder). Lykken, poligrafın kullanımı üzerine yazdığı son kitabında şöyle demektedir: "Gözleme Dayalı Soru Tekniği'nin afişe edildiği gibi iş görmesi için her şüpheli, testin neredeyse hiç yanıltılamadığına (doğru değildir) ve gözlem sorularına güçlü

tepkiler vermenin kendini tehlikeye sokacağına (aksi doğrudur) inandırılmalıdır. Tüm poligrafçıların, her subjeyi bu iki yanlış önermeye inandırabileceğini düşünmek mantıksız olur."

Şüphelinin inandırılması gereken önergelerin ikisinin de yanlış olduğu konusunda Lykken doğruyu söylemektedir. Poligraf kullanan hiç kimse, hatta onu en az eleştiren taraftarları bile, poligrafın yanıltılamadığına inanmaz. Poligrafın hata yaptığı var olan bir gerçektir. Lakin Lykken, şüphelinin bu durumu bilmemesi gerektiğini belirtirken muhtemelen haklıydı.[30] Eğer masum bir şüpheli, poligrafın yanıltılabileceğini biliyorsa, tüm test boyunca korkabilir. Böyle güvensiz, korku dolu bir şüpheli, konuyla ilgili olan ya da olmayan sorulara verdiği cevaplarda bir farklılık göstermeyebilir ve eğer her soruya cevap verdiğinde duygusal olarak hareketliyse, poligraf operatörü o kişinin suçlu olup olmadığı hususunda bir karara varamaz. Daha da kötüsü, poligrafın yanılabileceğini bilen masum bir şüpheli, suçla ilgili sorular sorulduğunda daha fazla korku duyabilir ve bu nedenle suçluların aldığı gibi bir derece elde edebilir.[31]

İkinci önerme de (gözlem sorularına güçlü tepkiler vermenin kendini tehlikeye sokacağı) yanlıştır ve yine tüm poligrafçılar bu konuyu bilir. Tam aksi doğrudur – eğer şüpheli, ilgili sorulardan (750 doları sen mi çaldın?) daha çok gözlem soru-

[30] Bu konuda Lykken'in mantığı ile benim düşüncemin yakın ve birbiriyle uyumlu görünmesine karşın Raskin bu konudaki delillerin yetersiz olduğuna dikkat çekmektedir. Bir deneme testi dahilinde şüphelilerin poligrafın yanıltılabileceğini bildiği, hataların mahsus bu şekilde ayarlandığı iki çalışmada, yalan belirleme sıklığında dikkati çeken bir artış olmamıştı. Bununla birlikte Raskin tarafından bahsedilen çalışmaların yeterliği sorgulanmaktadır. Bu da hakkında daha fazla araştırma yapılması gereken konulardan biridir.

[31] Raskin, becerikli bir poligrafçının şüpheliden onun kaderini etkileyecek soruyu gizleyebileceğini iddia etmektedir – gözlem ya da ilişkili. Bu olay, özellikle de zeki suçlularda bunun devamlı işe yarayacağını ve Gözleme Dayalı Soru Tekniği'ni eleştirenlere ve bana mantıklı gelmemektedir.

larına (Hayatının ilk on sekiz yılında sana ait olmayan bir şeyi aldın mı?) tepki gösterirse, tehlikeden kurtularak masum ve dürüst olarak kabul edilir. 750 dolarlık suçla ilgili soru nedeniyle duygusal olarak uyanması beklenen masum kişi değil hırsızdır.

Poligraf testinin işe yaraması için, gözlem soruları masum kişiyi duygusal yönden uyarmalıdır (daha fazlası yapılamıyorsa da en azından masum kişiyi suçla bağlantılı soruların uyaracağı kadar uyarmalıdır). Arzu edilen şey, şüphelinin suçla ilgili sorulardan ziyade gözlem sorularını dikkate almasını sağlamaktır ve gözlem sorularına verilen cevapların önemli olup yargılanma yöntemlerini belirleyeceğine inandırarak bunu başarmaktır. Örneğin poligraf analisti, neredeyse herkesin on sekiz yaşından evvel kendine ait olmayan bir şeyi aldığını farz eder. Normalde insanlar böyle eskiden yapılmış hatalarını kabul edebilirler. Ancak poligraf testi boyunca masum şüpheli böyle bir şeyi kabul etmez çünkü sorguyu yapan kişi, böyle yanlış bir iş yaptığını kabul etmenin, onu 750 doları çalan kişi tarzında bir insan yaptığına inandırır. Poligraf analisti, masum kişinin kendine ait olmayan bir şeyi aldığını yalanlayarak, gözlem sorularında yalan söylemesini istemektedir. Analist, masum kişinin yalan söylediği için duygusal yönden moralinin bozulduğunu ve bunun da poligraf grafiğine kaydedildiğini ümit eder. Masum kişiye suçla ilgili bir soru sorulduğunda –"750 doları sen mi çaldın?"– dürüstçe hayır diyecektir. Çünkü yalan söylemiyordur, duygusal olarak morali bozulmaz ya da en azından gözlem sorularında yalan söylediğinde bozulduğu kadar bozulmaz ve poligraf grafiğinde fazla bir hareketlenme olmaz. Hırsız da 750 doları çalıp çalmadığı sorulduğunda hayır diyecektir ancak gözlem soruları için söylediği yalanlara göre suçla ilgili yalanda duygusal olarak daha fazla hareketlenecektir. Öyleyse mantık şudur, masum kişinin poligraf grafiği, "750 doları sen mi çaldın?" sorusundan çok "Sana ait

olmayan bir şeyi aldın mı?" sorusunda duygusal hareketlilik gösterir. Sadece suçlu olan insan 750 dolarla ilgili soruda daha fazla duygusal hareketlilik gösterecektir.

Gözleme Dayalı Soru Tekniği, sadece *masum* şüpheli, suçla ilgili sorulardan daha çok gözlem sorularında duygusal olarak hareketlendiğinde Othello Hatası'nı ortadan kaldırır. Aksi halde bir hakikate inanmama hatası yaşanır. Böyle bir hataya neyin sebep olabileceğini bir düşünelim. Masum bir şüphelinin ("Hayatının ilk on sekiz yılında sana ait olmayan bir şeyi aldın mı?") gözlem sorusuna göre ilgili sorularda (750 doları sen mi çaldın?) duygusal yönden daha fazla hareketlenmesine ne yol açabilir.[32] Bunun için gereken iki şey vardır, biri zihinsel, diğeri duygusal. Şüpheli, poligrafçı gerçeği gizlemeye çalıştığı halde, zekasıyla bu iki sorunun farklılık gösterdiğini ayırt etmiş olabilir. Masum zanlı, sadece 750 dolarla ilgili sorunun daha yakın zamanda ve belirli bir olayla ilgili olduğunu anlamış olabilir. Ya da masum şüpheli, ilgili sorunun kendini daha çok tehdit ettiğini fark etmiş olabilir. Gözlem soruları geçmişte olmuş bitmiş ve ceza gerektirmeyen şeylerden bahsederken, ilgili soru ceza almasına neden olabilecek bir şeyle alakalıdır.[33]

Eğer masum kişi, suçla ilgili daha belirgin, tehditkar sorular sorulduğunda daha büyük duygusal tepkiler göstermiyorsa poligraf hâlâ iş görebilir. *Bazı* masum kişilerin, gözlem sorularına verdikleri tepkilere göre ilgili sorulara tepkilerinde daha duygusal

[32] Pratikte pek çok gözlem ve suçla ilişkili sorular sorulur ancak bu benim analizimin varlığını değiştirmez.

[33] Gözleme Dayalı Soru Tekniği'ni savunan biri, becerikli bir poligrafçının şüpheliyi, gözlem sorularına verdiği cevapların suçla ilgili sorulara verdiği cevaplardan daha önemli olduğu söyleyerek yalan söylerken yakalanmaktan çok korkmasını sağlayabilir, geçmişteki hatalarının onun değerlendirilmesini etkileyeceğine tamamen inandırabilir ve geçmişi hakkında çok kötü hissettirebileceğini söyleyebilir.

olduğu için suçlu olarak değerlendirilme ve beklenilenin aksi bir davranış sergileme sebeplerinden birkaçını inceleyelim.

Polisler yanılabilir: Her suç işleyen kişi poligraf testi olmaz. Poligraf testi yaptırması istenen masum şüpheli, polisin kendine inanmayarak, adını lekelenmesine sebep olan ciddi bir hata yaptığını halihazırda bilir. Daha evvelden neden bu suçu işlemediğini, işleyemeyeceğini ve neden böyle bir şey yapmayacağını belirten açıklamalarda bulunmuştur. Ama ona güvenmeleri gerektiği halde güvenmedikleri gün gibi ortadadır. Testi, masumluğunu kanıtlama imkanı veren sevindirici bir fırsat olarak görebileceği gibi, ona inanmamakla hata yapan kişilerin daha çok hata yapacaklarından korkabilir. Eğer polislerin kullandığı metotlar kendinden şüphelenecek kadar yanılabiliyorsa, poligraf testi de yanılabilir.

Polisler adaletsizdir: Bir kişi olayda şüpheli durumuna düşmeden evvel, kanun görevlilerinden hoşlanmayabilir. Eğer masum şüpheli, azınlık bir gruba ya da polisi küçük gören ve güvenmeyen farklı bir sosyal gruba üyeyse, poligraf analistinin kendisini yanlış değerlendireceğini düşünmesi muhtemeldir.

Makineler yanılabilir: Bazı kişiler, pek tabii, polisin işlemediği bir suç nedeniyle kendini soruşturuyor olmasını tamamıyla makul bulabilir. Ancak böyle bir insan bile poligrafa güvenmiyor olabilir. Bu durum, bireyin poligrafı eleştiren pek çok yazı, dergi ya da TV açıklaması görmüş olmasına ya da genel anlamda teknolojiye karşı duyduğu güvensizliğe bağlı olabilir.

Şüpheli, korkak, kendini hemen suçlu hisseden ya da saldırgan biri olabilir: Yapı itibarıyla korkak ve hemen suçluluk hisseden bir insan, daha belirgin, yeni ve tehditkar sorulara daha fazla tepki verebilir, genel olarak saldırgan bir insan da, özellikle de hükümete karşı sinirlenmeye müsaitse bu şekilde bir tepki verebilir. Bu duygulardan herhangi biri poligrafta görülür.

Şüpheli, masum bile olsa suçla bağlantılı olaylara karşı duygusal bir tepkisi olabilir: Gözlem sorularına, ilgili sorulara göre daha duygusal tepki veren bir tek suçlular değildir. Bir meslektaşını öldürmekten zan altında olan masum bir insanın, daha fazla terfi aldığı için o meslektaşını uzun zamandan beri kıskandığını düşünün. O an rakibi ölmüştür, şüpheli kıskançlık duyduğu için vicdan azabı çekebilir, yarışı "kazandığı" için biraz haz, bu hazzı aldığı için de suçluluk vs. hissedebilir. Ya da masum şüphelinin, arkadaşının kanlar içinde bıçaklanmış cesedini gördüğünde bundan çok kötü etkilendiğini düşünelim. Cinayetle ilgili bir şey sorulduğunda o sahnenin hatırlanması aynı duyguları uyandırabilir ancak kendisi bunu itiraf etmeyecek kadar maçodur. Şüphelinin tüm bu duygulardan haberi olmayabilir. Yalan makinesi şüphelinin yalan söylediğini ortaya çıkarabilir ve gerçekten de bu mümkündür ancak gizlediği şey cinayet değil maçoluk ya da vahşi duygulardır. Bir sonraki bölümde, masum bir şüphelinin poligraf testini geçemeyip cinayetten suçlu bulunduğu bir davayı anlatacağım.

Cezai olay soruşturmalarında Gözleme Dayalı Soru Tekniği kullanma taraftarları, hataya sebep olan bu tarz durumları kabul etmekle beraber çok nadir gerçekleşen bir olay olduğunu iddia ediyorlar. Muhalifler, masum insanların büyük bir yüzdesinin (en şiddetli muhalifler, masumların yüzde ellisi olduğunu iddia ediyorlar) gözlem sorularına, ilgili sorulara göre daha fazla duygusal tepki verdiklerini iddia etmektedirler. Böyle bir şey gerçekleşirse, poligraf yanılır; bu bir Othello Hatası'dır, dürüst bir insana inanılmamıştır.

Suçlu Bilgi Testi

Bir önceki bölümde anlatılan Suçlu Bilgi Testi, belirgin bir şekilde bu tarz hakikate inanmama hatası yapma olasılığını düşür-

mektedir. Bu soru sorma tekniğini kullanmak için yalan avcısı, sadece suç işleyen kişinin bildiği suça dair her türlü bilgiye mutlaka sahip olmalıdır. Hırsız, işveren ve poligraf analisti hariç hiç kimsenin tam olarak kaç lira çalındığını bilmediğini ve çalınan paranın ellişer dolarlık banknotlar halinde olduğunu farz edelim. Bir Suçlu Bilgi Testi şüpheliye, "Eğer parayı kasadan sen çaldıysan, ne kadar olduğunu biliyor olmalısın. 150? 350? 550? 750? Yoksa 950 miydi?" ve "Çalınan para aynı çeşit banknotlardan oluşuyordu. Parayı sen aldıysan kağıt paraların kaç dolarlık banknotlar halinde olduğunu biliyorsundur. 5 dolarlık mıydı, 10 dolarlık mıydı, 20 dolarlık mıydı, 50 dolarlık mıydı yoksa 100 dolarlık mıydı?"

"Masum bir insanın, bir soru üzerinden doğru şıkka daha şiddetli tepki verme ihtimali sadece beşte birdir, iki soru üzerinden daha kuvvetli bir şekilde doğru şıkka tepki verme ihtimali yirmi beşte birdir, ve eğer bunun gibi suçla ilgili on soru oluşturulabilirse, on soru üzerinden doğru şıkka daha şiddetli tepki verme ihtimali sadece on milyonda birdir." Suçu işleyen kişi ile masum şüpheli arasındaki önemli bir psikolojik fark, bunlardan birinin suç mahallinde bulunmasıdır. O kişi olay yerinde ne olup bittiğini biliyordur. Masum kişinin sahip olamayacağı görüntüleri zihninde taşımaktadır... Bu bilgilerden dolayı şüpheli, insanları, nesneleri ve suçla bağlantılı olayları tanır. Bunları tanıması, onu uyarıp harekete geçirecektir.

Suçlu Bilgi Testi'nin bir kısıtlayıcı yönü de her zaman kullanılamamasıdır. Cezai soruşturmalarda bile suçla ilgili bilgiler, geniş bir şekilde halka duyurulmuş ve suçlunun bildiği kadar masum kişinin de bileceği hale gelmiş olabilir. Gazetelerin bu bilgileri açığa çıkarmadığı durumlarda bile, sık sık polis, şüphelileri sorgulama süreci içinde bu işi yapar. Bazı suçlar, Suçlu Bilgi Testi'ni hemen kullanma imkanı tanımaz. Örneğin, cinayeti kabul eden birinin, olayın kendini müdafaa olduğu iddialarının ya-

lan olup olmadığını değerlendirmek zordur. Yine bazen masum bir şüpheli, suç mahallinde bulunabilir ve tüm detayları polisin bildiği kadar bilebilir.

Gözleme Dayalı Soru Tekniği savunucularından Raskin, Suçlu Bilgi Testi'nin daha çok bir yalana inanma hatasına neden olduğunu iddia eder. "... Suç failinin, sorulan soruların gizlediği bilgi detaylarını bildiği var sayılmalıdır. Eğer fail bu ayrıntılara yeterince dikkat etmediyse, detayları gözlemlemek için uygun bir fırsatı olmadıysa ya da olay anında alkollüyse, bilgileri gizleyerek yapılan bir test, bu subjeye uygun olmayacaktır."

Suçlu Bilgi Testi, şüpheli, poligraf tarafından ölçümlenen otonom sinir sistemi aktivite tepkileri fazla olmayan biri olduğunda faydalı olmayacaktır. Aldatma belirtilerine gelince önceki bölümde söz ettiğim gibi, duygusal davranışlarda büyük kişisel farklılıklar vardır. Herkes tarafından yapılan hiçbir işaret ya da tamamen güvenilir olan hiçbir duygusal hareketlenme yoktur. Neye bakıldığı fark etmez; yüz ifadesi, davranışlar, ses, kalp hızı, terleme vs. bazı kişiler için yeterince belirleyici olmaz. Daha evvel ağızdan bir şey kaçırmanın, simgesel bir kaymanın, şüphelinin dürüst olduğunu göstermeyeceğini belirtmiştim. Aynı şekilde genel olarak poligraf tarafından ölçülen otonom sinir sistemi aktivitelerinin yokluğu da –herkes için– kişinin duygusal olarak hareketlenmediğinin kanıtı değildir. Suçlu Bilgi Testi'yle, duygusal olarak uyarıldıklarında fazla otonom sinir sistemi hareketliliği göstermeyen insanlar, inandırıcı bulunmayan kişiler olarak muamele görür. Lykken bunun çok nadir olduğunu söylüyor ancak bu olayın casusluktan ya da suç işlediğinden vs. şüphelenilen insanlar arasında hangi sıklıkta meydana geldiğini öğrenmek amacıyla çok az araştırma yapılmıştır. Fazla otonom sinir sistemi aktivitesi göstermeyen insanlar, aynı zamanda gözlem sorularına ve ilgili sorulara farklı tepki vermeyeceklerinden, Gözleme Da-

yalı Soru Tekniği'nde de ikna edici olmayan test sonuçları elde edeceklerdir.

Uyuşturucular, otonom sinir sistemi aktivitelerini baskılar ve bu nedenle ister Suçlu Bilgi Testi yapılsın, ister Gözleme Dayalı Soru Tekniği yapılsın, poligrafta yetersiz test sonuçlar elde edilmesine neden olabilir. Bu konuyu ve psikopatların bu iki testi yanıltıp yanıltamayacaklarını, bugüne kadar olan delilleri özetlerken ele alacağım.

Eleştirel bir şekilde tüm delilleri yeniden inceleyen OTA raporu, her iki tekniğin de muhaliflerin iddia ettiği yanılgılara karşı savunmasız olduğunu göstermektedir. Suçlu Bilgi Tekniği daha çok bir yalana inanma hatasına neden olurken, Gözleme Dayalı Soru Testi daha çok hakikate inanmama hatalarına sebep olur. Ancak bu sonuca bile bazı poligraf operatörleri ve araştırmacılar itiraz etmektedir. Belirsizlikler, çalışmalar az olduğu için kısmen mevcudiyetini sürdürmeye devam ediyor.[34] Bu kısmen mümkün, çünkü poligrafın güvenilirliğini tespit etmek için araştırma yapmak oldukça zordur. Şu ana kadar yapılan çalışmaların neredeyse hepsinde hatalar bulmak mümkündür. Poligraftan bağımsız olarak, bir çeşit birinin yalan söyleyip söylemediğini belirleme yöntemi olan *asıl gerçek* adı verilen çok önemli bir mesele tanımlanıyor. Araştırmacı asıl gerçeği bilmedikçe (kimin yalan söylediği ve kimin dürüst olduğu) poligrafın güvenilirliğini ölçmenin hiçbir yolu yoktur.

[34] Poligraf hakkında yazılan binlerce yazı olmasına rağmen, çok azı araştırma içermektedir. OTA sadece 320 kadarı araştırma içeren 3200 kitap ya da makaleyi inceledi. Pek çoğu minimum bilimsel standartları taşımıyordu. OTA'nın incelemelerine göre, yalan belirleme konusunda poligraf güvenilirliği hakkında sadece 30 kadar gerçek bilimsel çalışma yapılmıştır.

Poligraf Güvenilirliğinin İncelenmesi

Araştırmalar, asıl gerçeğe ilişkin ne kadar başarılı olabilecekleri konusunda poligraf güvenilirliğinin değişkenliğini incelemeye yönelmektedir. *Alan* çalışmalarında asli, gerçek hayatta yaşanan olaylar incelenir. *Analog* çalışmalarında ise araştırmacı tarafından hazırlanan bazı olaylar, genellikle bir deney, incelenir. Alan ve analog çalışmaları, birbirlerinin güçlü ve zayıf yönlerini yansıtırlar. Alan çalışmalarında, şüpheliler poligraf test sonuçlarına gerçekten önem verirler ve bu nedenle güçlü duygular görülmesi beklenen bir durumdur. Bir başka güçlü yönü, doğru insanlar üzerinde çalışılmasıdır (sadece kolej çömezleri değil, gerçek şüphelilerle). Alan çalışmalarının zayıf yönü ise, asıl gerçek hakkındaki belirsizliktir. Asıl gerçek hakkındaki kesinlik, analog çalışmalarının en güçlü yönüdür. Araştırmacı, kimin yalan söyleyip kimin söylemeyeceğini kendi ayarladığı için, asıl gerçeği bilmek kolaydır. Zayıf yönü ise "şüpheliler" için riskin çok yüksek olmayışı ya da bu riskin hiç bulunmamasıdır, gerçek hayatta hissedilen duyguların aynılarının harekete geçmesi olası değildir. Aynı zamanda, test yapılan insanlar, sık sık gerçekten poligraf testi uygulanan insan tiplerine benzememektedir.

Alan Çalışmaları

İlk olarak alan çalışmalarında asıl gerçek ölçütünü oluşturmanın neden bu kadar zor olduğunu ele alalım. Gerçekten suç işlediğinden şüphe edilen kişiler, araştırma amacıyla değil, bir soruşturmanın parçası olarak poligraf testi olurlar. Akabinde, itiraf edip etmedikleri, suçlu olup olmadıkları ya da gözaltından çıkıp çıkmadıklarıyla ilgili bilgiler elde edilebilir hale gelmeye başlar. Tüm bu bilgiler ışığında asıl gerçeği saptamak kolaymış gibi görülebilir ama değildir. OTA raporundan aktarıyorum:

Davalar masumluktan daha çok delil yetersizliği nedeniyle düşebilir. Bir jüri, davalıyı suçsuz bulduğunda jürinin davalıyı aslında masum olarak gördüğü için mi yoksa makul bir sebep ötesinde suçluluk standartlarını karşılayacak yeterince delil olmadığı için mi bıraktığını belirlemek imkansızdır. Pek çok suçlu müdafaası, daha hafif suçlarla ilgili itiraflar yapar. Raskin'in belirttiği gibi, gerçek davalarla ilgili suçlara gelindiğinde böyle müdafaaları değerlendirmek zordur. Cezai adalet sistemi verileri kullanılarak varılan sonuç, poligraf testlerinin, beraat davalarında yüksek sayıda [hakikate inanmama] ya da azil davalarında [bir yalana inanma] hatası yaptığı anlaşılmaktadır.

Bu problemler, tüm delillerin bir uzman kurulu tarafından yeniden değerlendirilip suçlu olma ya da olmama hususunda bir karara varılmasıyla çözülebilecekmiş gibi görünse de bunun önüne geçen iki önemli engel vardır. Uzmanlar her zaman görüş birliği içinde olmazlar; olsalar dahi, hatalı olduklarında bunu bilmenin hiçbir imkanı yoktur. İtiraflar bile her zaman problemsiz olmaz. Bazı masum kişiler itirafta bulunabilirler, itiraf gerçekten doğru olsa bile, bu itiraflar poligraf testi yapılan kişilerin sadece küçük ve muhtemelen oldukça sıra dışı bir bölümüyle ilgili asıl gerçeği temin eder. Neredeyse tüm alan çalışmaları, seçilen davaların sonuçlanmamış olmaması nedeniyle dava popülasyon sorunu yaşamaktadır.

Analog Çalışmaları

Anolog çalışmalarında problemler daha basit değildir, sadece farklıdır. Asıl gerçek hakkında kesinlik olsa da (kimin suç işleyip işlemeyeceğini araştırmacılar söyler) belirsizlik, böyle sahte bir suçun gerçek hayatta işlenen bir suç gibi ciddiye alınıp alınmadığı konusuyla ilgilidir. Araştırmacılar, subjeleri poligraf testinde yakalanmadıklarında verilecek bir ödülle isteklendirerek, onların katılımını sağladıkları sahte suçlar geliştirdiler. Yalan söyleyen-

ler, yalanları tespit edildiğinde ara sıra ceza ile korkutuldular, etik nedenlerden dolayı bu cezalar önemsiz şeylerdi (deneye iştirak ettikleri için kazanacakları ders kredilerini kaybedecekleri vs.) Gözleme Dayalı Soru Tekniği'ni kullananların neredeyse hepsi, Raskin tarafından kullanılan bu sahte suç versiyonlarından birini kullanmıştır:

Subjelerin yarısı bir ses kaydı aldı, bu kayıt onlara binanın herhangi bir yerinde, bir ofisten bir yüzüğün çalındığını ve bu nedenle bu hırsızlıkta yer aldıklarını reddettiklerinde doğruyu söyleyip söylemediklerini belirlemek için yalan makinesi testi olacaklarını söylüyordu. Eğer testte dürüst oldukları sonucu çıkarsa, büyük miktarda bir para ödülü alacakları söylendi. Subjelerin diğer yarısına da işlemeleri gereken suçun talimatları verildi... Başka kattaki bir ofise gidecek, sekreterin ofisten dışarı çıkması için bir tuzak kuracak ve o ayrıldıktan sonra içinde yüzük bulunan bir para kutusunu almak için masayı arayıp yüzüğü kendi adamlarının üzerine gizledikten sonra poligraf testi için laboratuvara döneceklerdi. Birinin onları sekreterin ofisinde yakalama ihtimaline karşı önceden mazeret hazırlamamaları ve bir deneyde yer aldıklarını hiç kimseye söylememeleri hususunda uyarıldılar. Aynı zamanda poligraf analistine olayla ilgili hiçbir ayrıntıyı açıklamamaları konusunda da ikaz edildiler, böyle bir durumda poligrafçı suçu onların işlediğini anlayacağından normalde almaları gereken parayı alamadıkları gibi, ekstra bonus olan on dolardan da olacaklardı.

Bu deney, gerçek hayatta işlenen suçları hatırlatan etkileyici bir girişim olsa da asıl soru yalanla ilgili duyguların canlanıp canlanmadığıdır. Poligraf duygusal hareketliliği ölçtüğünden, sahte bir suç, sadece gerçek suçlarda olduğu gibi aynı duyguları, aynı şiddette uyandırdığı zaman bize poligrafın ne kadar güvenilir olduğunu söyleyebilir. 3. Bölüm'de bir insan yalan söylediğinde uya-

nabilecek üç duyguyu ve bu duyguların her birinin hangi şiddette hissedileceğini neyin belirlediğini açıklamıştım. Bu duyguların, poligrafın güvenilirliğini test etmek için işlenen sahte bir suçta hissedilip hissedilmeme ihtimalini bir gözden geçirelim.

Yakalanma Korkusu: Riskin yüksekliği, ne kadar yakalanma korkusu yaşanacağının en önemli belirleyicisidir. 3. Bölüm'de, başarıyla beraber elde edilecek ödül büyüdüğünde ve başarısızlık durumunda alınacak ceza ağırlaştığında, yakalanma korkusunun da o derecede yoğun hissedileceğini izah etmiştim; muhtemelen cezanın şiddeti bunda en önemli rolü oynamaktadır. Cezanın şiddeti, yalancının fark edilme korkusunu etkilediği kadar, masum bir kişinin yanlış anlaşılma korkusunu da etkileyecektir – her iki taraf da aynı şekilde zarar görür. Sahte suçlarda kazanılan şeylerin önemi küçük olup cezalandırma yoktur. Ne dürüst ne de yalancı kişi yakalanma korkusu yaşar. Muhtemelen, subjeler, kendilerine yapmaları için para ödenen işi gerektiği şekilde yapıp yapmadıkları konusunda biraz endişe duyabilirler ancak bu duygu, hem yalan söyleyen kişinin, hem de doğruyu söyleyen kişinin gerçek bir suç soruşturma esnasında hissedeceği korkudan kesinlikle çok daha hafiftir.

Aldatma Suçluluğu: Suçluluk, yalancı ve hedef ortak değerleri paylaştığında, sahte suçlarda da olması gerektiği gibi, en güçlü şekilde hissedilir. Ancak yalana, birinin görevini yerine getirmesi için ruhsat veriliyorsa, talep varsa ya da razı olunuyorsa suçluluk duygusu azalır. Sahte suçlarda yalancı kendine söyleneni yapmıştır ve yalan söyleyerek bilime yardım ediyordur. Yalancılar sahte suçlarda düşük aldatma suçluluğu hissederler.

Aldatma Hazzı: Meydan okumanın heyecanı, birini kandırmanın zevki, yalan avcısının zor aldatıldığına dair bir şöhreti olduğunda en yüksek seviyede hissedilir. Poligrafı yanıltmak insanı oldukça cezbeden bir şeydir ve bu duygunun azalmasına neden

olacak başka bir duygu –korku ya da suçluluk– yoksa o durumda duygu fark edilir ölçüde güçlü olacaktır.[35] Ancak sadece yalancı aldatma hazzı alır, dürüst kişi değil.

Yukarıdaki analizler, sahte suçların kişinin gerçek bir suç nedeniyle şüphe altında olduğunda hissedebileceği üç duygudan sadece birine –aldatma hazzı– neden olabileceği fikrini veriyor. Üstelik bu duygu sadece yalan söyleyen kişi tarafından hissedilecektir, dürüst kişi tarafından değil. Duygusal yönden hareketlenmesi beklenen sadece yalan söyleyen kişi olduğunda yalanı belirlemenin, doğru söyleyen kişinin yalancı gibi bazı duyguları hissetmeye karşı savunmasız olduğu gerçek suçlarda olduğundan daha basit ve kolay olduğunu söyleyebilirim. Sahte suçlardan faydalanılarak yapılan araştırmalar, böyle düşünüldüğünde poligraf makinesinin güvenilirliğini olduğundan fazla hesap eder.

Karma Çalışmalar

Hem analog hem de alan çalışmalarının en iyi özelliklerini birleştirerek, zayıf yönlerini gidermeyi hedefleyen yeni bir yaklaşım tarzı vardır. Bu tarz bir karma çalışmada araştırmacı, olayları gerçek bir suç işlenecek şekilde ayarlar. Bir analog çalışmasında olduğu gibi asıl gerçek hakkında hiçbir şüphe yoktur, doğru ya da yalan söyleyen şahısların her ikisi için de, alan çalışmalarında olduğu gibi, riski yüksek olan bir olay vardır. Kudüs'te bulunan İsrail Bilimsel Araştırmalar Polis Birimi'nin bir üyesi Netzer Daie tarafından yapılan bir master tezinde, böyle bir karma ça-

[35] Poligraf testiyle ilgili analizlerimden haberdar olmadan evvel, Raskin bana, yalancıyı ele veren şeyin aldatma hazzı ya da yakalanma korkusundan çok meydan okumaya tepki olduğuna inandığını söylemişti. Bu benim görüşümü doğrulamamasına karşın, sahte suçların, gerçek suçların işlendiği ve riskin hem suçlu hem de yalancı için yüksek olduğu durumlarda hissedilen duygu çeşitlerine uygun iyi bir analog olmayabileceği savımı kuvvetlendirmektedir.

lışma konu edilmiştir. Yalan "gerçekti ve canlandırmadan ziyade özgürce kabul edilmişti... Subjeler, soruşturmayı yapan kişinin suçu kimin işlediğini bilmediğine inanıyor ve gerçekten poligraf testinin sonuçlarını önemsiyorlardı; poligrafçı da örnek olaydaki suçlu ve masum kişilerin oranını bilmiyordu." Araştırma subjeleri, kendilerine kanuni yeterlik testi olarak gösterilen yazılı sınavı olacak yirmi bir İsrail polisiydi. Subjelerden kendi testlerini işaretlemeleri istendi ki bu testler kopya çekme bir başka deyişle, ilk cevaplarını değiştirme imkanı veriyordu. Bununla birlikte cevap kağıtları, kimyasal işlemden geçtiği için kopya çekildiği anlaşılabiliyordu. Yirmi bir subjenin yedisi bilfiil ilk cevaplarını değiştirdi. Daha sonra subjelere, kopya çektiklerinden şüphelenildiği söylendi, bir poligraf testi olmaları önerilerek, kariyerlerinin bu test sonuçlarına bağlı olduğu söylendi.

Polislerin, poligraf testi olmayı reddetmelerine izin verilmesi oldukça gerçeğe uygundu – ceza gerektiren soruşturmalarda poligraf testleri sadece bir seçenektir, kesinkes şüpheliden talep edilemez. Kopya çeken yedi kişiden üçü itiraf eder, bir başka kopyacı ve iki masum poligrafa girmeyi reddeder ve üç kopyacı test zamanı geldiğinde ortaya çıkmaz.[36] Böylece toplamda, başlangıçta sayısı yirmi bir olan polis grubunun sadece on beşi poligraf testi olur, iki kopyacı ve on üç kopya çekmeyen polis. Gözleme Dayalı Soru Tekniği kullanılır ve her iki yalancı da doğru bir şekilde teşhis edilir. Kopya çekmeyen on üç kişiden ikisi de hatalı olarak yalancı gibi görülür.

Bu çalışmadan herhangi bir sonuç elde edilemedi çünkü çok az sayıda insan incelenmişti. Bir insanı yalan söylemeye ve hile yapmaya yönlendirmekle ilgili etik problemler olmasına rağmen,

[36] Bu rakamlar, poligraf analistlerinin bir poligraf testi olma tehdidinin suçluların itiraf etmesini sağlayacağı iddialarını önermektedir. Üstelik poligraf testi olmayı reddetmek, suçun kesin göstergesi değildir.

böyle karma çalışmalar faydalı olabilir. İsrailli soruşturma görevlileri, poligrafın doğru ölçümlenmesi çok önemli olduğundan bu durumu anlaşılabilir buluyorlar: "Her yıl, poligraf tarafından binlerce kişi inceleniyor... ve bu tarz testlere bakılarak önemli kararlar alınıyor. Ancak yine de bu aletin güvenilirliği tam olarak bilinmiyor..." Poligrafın doğru ya da yanlış kullanımı konusuna özellikle daha çok dahil oldukları ve işlerinin bir parçası olarak özel riskler üstlendiklerinden, bu yöntemin polislere bu şekilde empoze edilmesinin nedeni muhtemelen daha kolay anlaşılabilir. Bu karma deneyin güçlü yanı gerçek olmasıdır. Bazı polisler sınavlarda kopya çekerler. "Üst FBI görevlileri tarafından yapılan gizli bir iç soruşturma, birkaç yüz büro görevlisinin gıpta edilen özel ajan atama sınavlarında geniş çaplı bir hileye karıştıklarını tespit etti." İsrail karma deneyi bir oyun değildi. Deney yapan kişiyi aldatmada başarı göstermeye yönelik basit bir meydan okuma da değildi. Kişinin (kariyeri değilse de) itibarı söz konusu olduğu için yakalanma korkusu fazlaydı, aynı zamanda en az bir kısmı, yalan söylediği için suçluluk hissediyordu.

Araştırma Bulguları

Şimdiye kadar minimum bilimsel standartları taşıyan, Suçlu Bilgi Testi kullanılarak yapılmış altı analog çalışması ile Gözleme Dayalı Soru Tekniği kullanılarak yapılmış on dört analog ve on alan çalışması vardır.[37] Aşağıdaki çizelge bu çalışmalara

[37] Hangi alan ve hangi analog çalışmalarının minimum bilimsel standartları taşıdığı konusunda OTA'nın değerlendirmelerini kullandım. Lykken bana OTA'nın inceledikleri kayıtları bire bir örneklediği için alan çalışmalarına itibar ettiğini ve bu nedenle de alan çalışmalarıyla ilgili tahminlerin şişirildiğini söyledi. OTA son raporuna herhangi bir Suçlu Bilgi Test raporu koymadı. Okuyucular Gözleme Dayalı Soru Tekniği'yle karşılaştırabilsinler diye ben bu raporları ekledim. Hiçbir suçlu subjenin bulunmadığı Timm'in deneyi hariç OTA'nın Tablo 7'sindeki tüm çalışmaları dahil ettim. Balloun ve Holmes'un çalışmalarının ilk veri-

dayanmaktadır ve poligrafın işe yaradığını göstermektedir. Yalancıları normalden daha sık tespit etmekle birlikte hata da yapmaktadır. Kaç tane – ve ne çeşit – hata yapıldığı, yapılan çalışmaların alan ya da anolog çalışması olup olmadığına, Gözlem ya da Suçlu Bilgi Testi kullanılıp kullanılmadığına ve her çalışmanın detaylarına göre değişir. Toplamda sadece birkaç bulgu vardır:

Güvenilirlik, analog çalışmalarına göre alan çalışmalarında daha fazladır. Birkaç faktör bunu etkileyebilir. Alan çalışmalarında daha fazla duygusal hareket vardır ve şüphelilerin eğitim seviyeleri daha düşüktür, asıl gerçekle birlikte üzerinde çalışma yapmak için seçilen dava örnekleri hakkında daha az belirsizlik vardır.

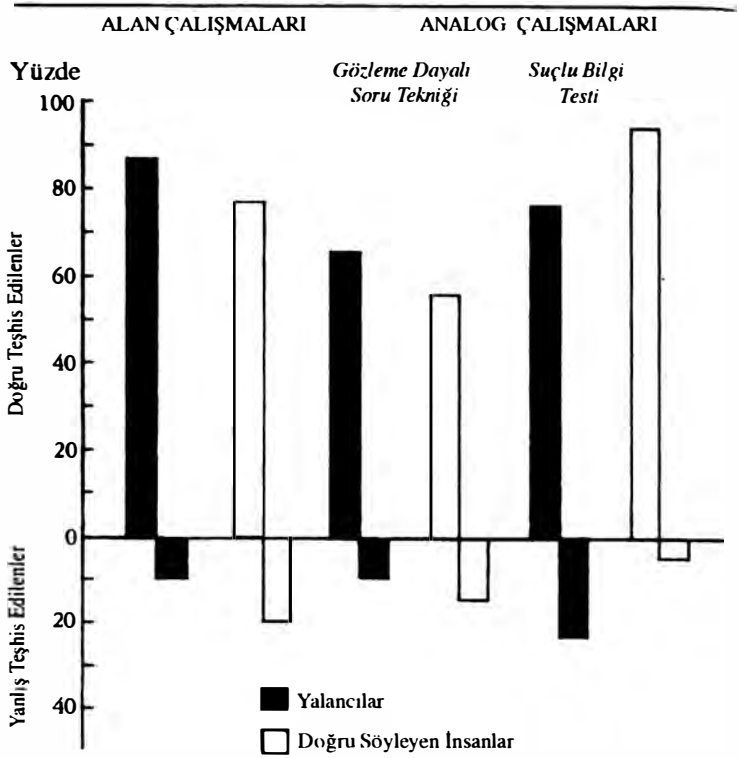
Hakikate inanmama hatası, Suçlu Bilgi Testi haricinde yüksektir. Özellikle alan çalışmalarında ve karma çalışmalarda Suçlu Bilgi Testi kullanılarak daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Bir yalana inanma hatası fazladır, Suçlu Bilgi Testi kullanıldığında hata sayısı en yüksek seviyeye çıkar.

---

lerinden, Bradley ve Janisse'in incelemelerinin EDR verilerinden faydalandım. (H.W. Timm, "Solunum Düzeninden Yalan Analizi", *Politik Bilim ve Yönetim Dergisi* 10 (1982); K.D. Balloun ve D.S. Holmes, "Tekrarlanan Testlerin Poligrafik Test ile Suçu Belirleme Yeterliği Üzerinde Etkileri: Gerçek Bir Suçla bir Laboratuar Deneyi", Uygulamalı Psikoloji Dergisi 64 (1979): 316–22 ve M.T. Bradley ve M.P. Janisse, "Güvenilirlik Delilleri, Korku ve Yalan Belirleme: Kardiovasküler, Elektrodermal kriterler ile Gözbebeği Ölçümü", Parapsikoloji 18 (1981): 307–14).

POLİGRAF GÜVENİRLİĞİ

*Araştırma sonuç dağılımının daima güvenilir bir yansıması olmasa da, grafik ortalama sonuçları vermektedir. Dağılım şu şekildedir: Alan çalışmalarında doğru teşhis edilen yalancılar için: %71-99; Gözleme Dayalı Soru Tekniği kullanılan analog çalışmalarında %35-100; Suçlu Bilgi Testi kullanılan analog çalışmalarında, %61-95. Doğru teşhis edilen dürüst insanlar için: Alan çalışmalarında %13-94; Gözleme Dayalı Soru Tekniği kullanan analog çalışmalarında %32-91; Suçlu Bilgi Testi kullanan analog çalışmalarında %80-100. Yanlış teşhis konulan dürüst insanlar için: Alan çalışmalarında %0-75; Gözleme Dayalı Soru Tekniği kullanılan analog çalışmalarında %2-51; Suçlu Bilgi Testi kullanan analog çalışmalarında %0-12. Yanlış teşhis edilen yalancılar için: Alan çalışmalarında %0-29; Gözleme Dayalı Soru Tekniği kullanılan analog çalışmalarında %0-29; Suçlu Bilgi Testi kullanan analog çalışmalarında %5-39.

Raskin'in grafikteki değerlerin poligraf doğruluk seviyesini normalden daha az, Lykken'in ise daha yüksek olduğuna inanmasına rağmen, sonuçta hiçbiri bu üç bulgu hakkında münakaşa etmez. Ancak anlaşmazlık, poligraf test sonuçlarına ne kadar güvenilmesi konusunda hayati önem taşıyan sayılı birkaç mesele hakkında devam etmektedir. Psikopatlar, poligrafı yanıltmakta daha mı iyiler? Deliller Gözleme Dayalı Soru Tekniği'yle çelişkili. Lykken psikopatların, Suçlu Bilgi Testi'yle tespit edilebileceklerine inanıyor. Lykken, hiç yakalanma korkusu ya da aldatma hazzı (adını verdiğim şeyi) hissetmeseler de, sadece test şıklarındaki doğru cevabı bilmelerinin otonom değişikliklere neden olacağı mantığını yürütüyor. Ancak şu ana kadar, Suçlu Bilgi Testi kullanılarak yapılan poligraf testinin psikopatlar üzerinde işe yarayıp yaramadığıyla ilgili hiçbir çalışma yapılmamıştır. Psikopatları inceleyen daha fazla çalışmaya ve aynı zamanda poligraf testinde minimum tepki gösteren insan özelliklerinin belirlenmesi için yeni girişimlere ihtiyaç vardır.

Acaba –yalancıların yakalanmamak için kullandıkları– karşıt tedbirler işe yarayabilir mi? Yine daha fazla araştırma yapmak, çelişkili bulguları ortadan kaldıracaktır. Bilinmeyen sayıda yalancının, karşıt önlemler sayesinde yakalanmanın önüne geçip başarı gösterme ihtimalini göz önünde bulundurmanın mantıklı olacağını düşünüyorum. İleri teknolojiden faydalanılarak, yalancının karşı tedbirler hakkında aylarca eğitim alma imkanı olduğunda böyle bir durumun mümkün olduğuna inanıyorum. Ajanların bu şekilde eğitilip eğitilmediğini kimse bilmezken benim kanaatime göre böyle bir eğitim almadıklarını düşünmek mantıksızlık olur. Bir Doğu Bloğu ülkesinde, ajanlarına poligrafı nasıl yanıltacaklarını öğreten bir özel eğitim okulu bulunduğuyla ilgili söylentiler var. Bu bilginin derslerine yeterince çalışmayan bir KGB ajanının itirafı esnasında ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.

OTA raporunun konuyu sonuçlandırdığı son paragrafta, poligraf üzerine yapılan araştırmaların "... belirli vakalarla ilgili genel kriminal soruşturmalarda ikinci dereceden bir yardımcı olarak poligraf testinin güvenilirliğine dair bazı deliller" ortaya çıkardığını belirtir. Bu ihtiyatlı kararın biraz ötesine geçmenin mümkün olduğuna ve önde gelen isimler arasındaki fikir birliğinin ortak noktalarının muhafaza edilebileceğine inanıyorum.

Şüphelinin yalan söylediğini gösterenden ziyade masum olduğunu gösteren bir test sonucuna daha çok itibar edilmelidir. Eğer bu sonuçlar dışında deliller zorlayıcı değilse, test sonucunda dürüst çıkan kişiye karşı dava açarken araştırmacılar, çok iyi düşünüp karar vermelidirler. Raskin ve diğerleri, özellikle Gözleme Dayalı Soru Tekniği kullanıldığında bu tavsiyeyi öneriyorlar. Lykken sadece Suçlu Bilgi Testi'nin kriminal soruşturmalarda ümit vadettiğine ve Gözleme Dayalı Soru Tekniği'nin hiçbir işe yaramadığına inanıyor.

Poligraf testi bir şüphelinin yalan söylendiğini önerdiğinde, bu "kovuşturma yapılan durumlarda bile inanmak için yeterli bir dayanak olarak görülmemelidir... yanlış bir poligraf testi, hiç nedensiz soruşturmanın devam etmesine yol açabilir..." Uygulanan test (Soru Gözlem Testi olmayıp) Suçlu Bilgi Testi olduğunda Lykken, Raskin'in bu söylediklerine katılıyor.

7. Bölüm'de *yalan kontrolü* diye adlandırdığım konuyu açıklayacağım, ayrıca ekte (Tablo 4) hem poligraf hem de aldatma belirtileri yoluyla yalanı belirleme ihtimalini tespit etmek için her türlü aldatmada sorulabilecek otuz bir soruyu listeledim. Benim yalan kontrolü örneklemelerimden bir tanesi, bir cinayet sanığına ait poligraf testinin detaylı açıklamasıdır. Bu örnek, poligraf testinin kriminal suçlamalarda nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili soruyu farklı bir açıdan yeniden değerlendirme imkanı verir.

Şimdi daha çok poligrafın güncel çelişki odaklı diğer kullanım şekillerini inceleyelim.

Poligraf Testi İstenen İş Başvuruları

OTA raporu, Raskin ve Lykken, iş başvurularına ait ön istihdam araştırmalarında poligraf kullanımına karşı çıkarlar. Diğer taraftan pek çok işveren, profesyonel poligrafçı ve bazı devlet görevlileriyle birlikte özellikle de istihbarat birimi çalışanları kullanılması taraftarıdır. İş başvurusunda bulunanlara poligraf testi yapmak, poligrafın en sık kullanıldığı alanlardan biri olsa da öğrenildiğinde işe alınmalarına engel olacak konular hakkında yalan söyleyen adayları, poligrafın ne derece doğru tespit edip edemediğini belirlemek amacıyla hiçbir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bunun nedenini anlamak çok da zor değildir. Alan çalışmalarında asıl doğruyu belirlemek kolay olmaz. Asıl gerçeğin bir ölçütü, poligraf sonuçlarına bakılmaksızın tüm adayların işe alınıp iş üstünde gizlice gözetleme yoluyla daha sonra kimin çalıp çalmadığı ya da diğer zararlı işlere karışıp karışmadığının sık sık denetlendiği bir çalışmayla sağlanabilir. Asıl gerçeği belirlemeye dair bir başka yaklaşım, geçmişi hakkında yalan söyleyen adayları belirlemek amacıyla tüm adayların iş geçmişini dikkatli bir şekilde incelemek olabilir. Bunu gerektiği şekilde yapmak, yapılacak birkaç hata nedeniyle, çok pahalıya mal olabilir. Şimdiye kadar sadece (bir tanesinin yüksek güvenilirlik bulup diğerinin bulamadığı) iki analog çalışması yapılmıştır fakat bu iki çalışma arasında pek çok tutarsızlıklar olup, bir sonuç çıkarma konusunda her bir çalışmanın kendi içinde sorunları vardır.[38]

[38] Bu iki çalışma hakkında OTA'nın değerlendirmelerini kullandım. Ön poligraf testi taraftarı olanlar, bu iki testi güvenilir ve önemli çalışmalar olarak görmektedirler. Bu çalışmalar kabul edilse bile, halen ön istihdam araştırmalarında poligraf kullanımının güvenilirliği hakkında herhangi bir sonuç çıkaracak kadar

Ön istihdam araştırmalarında poligraf güvenilirliğinin, kriminal olaylarla ilgili çalışmalarda (önceki grafiğe bakınız) elde edilenin aynısı olabileceği farz edilerek bir değerlendirme yapılamaz. Aynı zamanda test edilen insanlar, sorgulayan kişiler ve sorgulama teknikleri de çok farklı olabilir. Ön istihdam araştırmalarında bir aday, işi alabilmek için poligraf testi olmak zorundayken, kriminal suçlular, ret cevapları kendi aleyhlerine delil olarak kullanılmaksızın bu testi olmama hakkına sahiptir. Raskin, ön istihdamda kullanılan poligraf testi için şöyle der: "... cebridir ve poligraf testinin doğruluğunu oldukça etkileyecek gücenme duygusuna neden olur." Göze alınan risk de oldukça farklıdır. Ön istihdam araştırmalarında, poligraf tarafından yakalanmanın cezası, kriminal uygulamalara göre çok daha azdır. Risk daha az olduğunda ise yalancılar daha az yakalanma korkusu yaşarlar ve yakalanmaları da o derece zor olur. İşi en çok isteyen masum adaylar, bir şekilde yanlış değerlendirilmekten korkup bu korku nedeniyle yanlış değerlendirilebilirler.

Poligrafın bu tür kullanımını savunan kişilerin ortaya attığı karşıt görüş ise poligrafın işe yaradığıdır. Pek çok aday, poligraf testi olmadan evvel tasdik etmediği şeyleri kabul ederek, yaptıkları zararlı işleri itiraf etmiştir. Bu bir *yararlık* meselesidir. İşe alınmaması gerekenler bu testle belirlenebiliyorsa, poligrafın doğru bir şekilde yalancıları teşhis edip etmemesi önemli değildir. Bu onu yeterince yararlı kılar. Lykken, böyle bir işe yarama iddiasının bizzat kendisinin geçerli olamayacağını savunur. İtiraf edilen zararlı işlerle ilgili rapor, gerçek rakamların üzerinde bir sayı verebilir, bu itiraflardan bazıları aşırı baskı sonucu yapılmış olabilir. Buna ilaveten, işe alınmalarını engelleyecek işler yapanlar, bir itirafta bulunacak kadar poligraf testinden korkmamış

bilimsel dayanak yoktur – böyle önemli ve tartışmalı bir konuda iki çalışmadan daha fazlası yapılmalıdır.

olabilirler. Güvenilirlik çalışmaları olmaksızın ne poligraf makinesini geçemeyen insanların, gerçekte ne kadarının iyi birer işçi olacağını ne de testi geçenlerinin kaçta kaçının kendi işvereninden çaldığını bilmenin bir yolu vardır.

Ön istihdam poligraf araştırmaları yapan Raskin tarafından eğitilmiş bir psikolog olan Gordon Barland, poligraf kullanımıyla ilgili çok farklı bir iddiada bulunur. Barland, depo memuru, kasiyer, kamyon şoförü ve bu tarz görevler için işverenler tarafından özel bir poligraf test firmasına gönderilen dört yüz adayı inceler. Yalan söylüyor sonucu elde eden yüz elli beş adayın yarısı, poligraf sonucu kendilerine bildirildiğinde bunu kabul eder. Barland, işverenlerin daha da ileriye gidip, yalan söylediğini itiraf eden adayların yüzde elli sekizini işe aldığını fark eder. "Çoğu işveren, poligraf testini bir adayı işe alıp almamaktan ziyade hangi pozisyona yerleştireceğine karar vermek için kullanır. Örneğin, bir aday alkolik çıktığında şoförden ziyade bir tersane işçisi olarak işe alınabilir."

Barland, özellikle ilgilenmemiz gereken yalancı olarak teşhis edilip de bunu kabul etmeyen yetmiş sekiz kişinin akıbetine, hakikate inanmama kurbanları olabilecekleri için haklı olarak değinmiyor. Barland, yüzde altmış altısının bir şekilde işe kabul edildiğine inanmamızı istiyor. Lakin poligraf sonuçları olmadığında elde edecekleri işler kadar arzu edilen pozisyonlara kabul edilip edilmeyeceklerini bilmenin bir yolu yoktur. Poligraf çıktılarına rağmen yalan söylediğini kabul etmeyip işe alınmayanların çoğuna, ön poligraf mülakatında itiraf ettikleri bilgilerden dolayı reddedildikleri söylendi. "Yalancı olduğuna hükmedilen ancak bunu kabul etmeyen adayların çok küçük bir bölümü (yüzde ondan azı), bu nedenden dolayı potansiyel işverenler tarafından reddedildi."

Bir insanın, *yüzde ondan az olan* bu kısma ne derecede itibar

edeceği, bunun ne kadar zarara yol açabileceği, söylenen yalan *taban oranına* bağlıdır. Taban oran tümcesi, kaç tane insanın bahsi geçen işi yaptığına karşılık gelir. Poligraf testi yapılan kriminal şüpheliler arasındaki suçlu taban oranı, muhtemelen oldukça yüksektir, yüzde ellilere varabilir. Poligraf, genellikle öncelikli kriminal soruşturmalarda şüpheli konumunda bulunan küçük gruplara uygulanır, herkese değil. Barland'ın çalışması, başvuran adaylar arasındaki yalan söyleme taban oranının yaklaşık yüzde yirmi olduğunu iddia eder. Beş adaydan biri, öğrenildiğinde işe alınmasına mani olabilecek şeyler hakkında yalan söyleyecektir.

Poligraf testi, muhtemelen olması gerekenden daha güvenilir görüldüğünde dahi, yüzde yirmi taban oranına rağmen bazı talihsiz sonuçlar söz konusudur. Raskin, ön poligraf testine karşı olan görüşler konusunda savunma yapmak adına gerçekte olduğunu düşündüğünden daha yüksek bir oranla, poligrafın doğruluk oranını yüzde doksan olarak kabul eder.

Verilen bu tahminlerle, bin subje üzerinde yapılan bir ön istihdam poligraf testi, müteakip sonuçları getirecektir: İki yüz hilekar subjenin, yüz seksenine doğru olarak yalancı tanısı konulacaktır, Yirmisine ise hatalı olarak doğru söylüyor teşhisi konulacaktır; dürüst sekiz yüz subjenin, yedi yüz yirmisine doğru olarak dürüst tanısı konulup seksenine hatalı olarak doğru söylüyor teşhisi konulacaktır. Yalancı teşhisi konulan iki yüz altmış subjenin sekseni gerçekte dürüst olacaktır. Böylece yalan söylediği düşünülenlerin yüzd otuz biri gerçekte dürüst olacaktır. Poligraf testleri verilecek karar için temel alındığında bu, istihdam reddine [hakikate inanmama hatasına] yol açan çok yüksek bir orandır. Yalan taban oranı, hem kriminal soruşturmalarda yüzde elli ya da üzeri olduğundan hem de kullanılan tekniğin doğruluk derecesi böyle yüksek sayıda yanlış değerlendirmeye neden olmayacağından,

bu tip benzer sonuçlar kriminal soruşturma bağlamında meydana gelmeyecektir.

Karşıt iddialar şöyle olabilir:

Yüzde yirmi, işe başvuran adaylar için çok düşük bir yalan taban oranı tahmini olabilir. Bu araştırma, sadece Utah'ta yaşayan adaylar üzerinde yapılan tek bir çalışmaya dayanmaktadır. Belki daha az mormonun bulunduğu bir eyalette, yalancı sayısı daha yüksek olabilir. Bu rakam yüzde elliye yükseldiğinde bile, ön istihdam araştırması yapılan kişi, poligrafın bu şekilde kullanımının ne kadar güvenilir olduğuna dair bir kanıt olmaksızın uygulanmasının doğru olmadığı karşılığını verebilir.

Gerçekte önemli olan poligraf testinin doğruluk derecesi değildir. Test olmak ya da test olmanın verdiği korku, insanların başka türlü itiraf etmeyecekleri kötü etkisi olan bilgileri kabul etmelerine neden olur. Ve yine buna verilecek cevap, güvenilirlik çalışmaları yapılmaksızın itirafta bulunan bu insanların ne kadarının işverenlerini zarara sokabileceğini bilmenin bir yolu olmadığıdır.

Poligrafın benzer bir kullanımı, önceden işe alınmış kişilerin periyodik bir şekilde test edilmesidir. Bu kullanım şekli de ön istihdam araştırmaları için yapılan eleştirilerin tümüne tabi durumdadır.

Polis Adaylarına Poligraf Testi Yapılması

Poligrafın yaygın bir şekilde kullanıldığı bir diğer alandır. Başka işler için yapılan ön istihdam araştırmalarında poligraf kullanımı dikkate alınarak ele alınan tüm argümanlar, bu durum için de geçerlidir. Bununla birlikte polis başvurularını münferit olarak ele alıyorum, çünkü kamu hizmetleriyle ilgili bazı bilgileri bulmak mümkündür ve işin mahiyeti ön istihdam araştırma-

larında poligraf kullanımıyla ilgili yeni bir tartışmanın önünü açmaktadır.

Profesyonel bir poligrafçı olan Richard Arther tarafından yazılan bir makalenin başlığı, bu tartışmayı özetler: "Bu yıl sizin şube kaç tane hırsız, soyguncu ya da cinsel suçluyu personel olarak alıyor? (Umarım işe alınanların sadece yüzde onudur). Arther'in bulguları, otuz iki farklı güvenlik biriminden gelen anket yanıtlarına dayanıyordu (Bilgi almak için görüştüğü kişilerin yüzdesiyle ilgili bir bilgi vermiyor). Arther, 1970 yılında onun anketine katılan güvenlik görevlileri tarafından 6524 ön istihdam poligraf testi uygulandığını bildiriyor. "İlk seferde 2119 adaydan kayda değer uygunsuz bilgiler öğrenildi! Yüzde otuz iki, poligrafı yetkisiz kılan bir orandır! Burada bilinmesi gereken en önemli şey, bu 6524 testin büyük çoğunluğunun, daha önce deneyim sınavından geçmiş olan adaylara verilmiş olmasıdır. Arther, iddialarını poligraf kullanımının ne kadar önemli olduğunu gösteren çok sayıda örnekle destekler. İşte Cleveland, Ohio polis şube poligrafisti Norman Luckay tarafından verilen bir örnek: "Şahıs, ön istihdam (poligraf) testi olduğu sırada, kabul edilen adaylar listesinin ilk onunda yer alıyordu. Ancak faili meçhul silahlı bir soygunda yer aldığını itiraf etti."

Böyle etkileyici hikayelere ve polislik görevi için başvuran adayların ne kadarının yalancı olduğu konusundaki şaşırtıcı rakamlara rağmen, polis adaylarının incelenmesinde poligrafın güvenilirlik derecesiyle ilgili bilimsel olarak kabul edilebilir bir kanıtın henüz olmadığını unutmamalıyız. Kulağınıza inanılmaz geliyorsa, bunun nedeni güvenilirlikle yararlığın çok kolay birbirine karıştırılmasıdır. Arther'ın verileri, yararlık hakkındadır. Bize anlatmadığı şeyleri bir düşünün:

Yalan söylediğine hükmedilenlerin kaç tanesi bunu reddedip

kanuna aykırı bir davranışla ilgili itirafta bulunmadı? Onlara ne oldu? Bunlar da yararlıkla ilgili verilerdir ancak ön istihdam araştırmaları için poligraf araştırmalarını savunanların çoğu, bu rakamları konu dışı bırakır.

Yalancı teşhisi konulup da bunu reddedenlerin kaç tanesi doğruyu söylüyordu ve aslında işe alınmalıydı? Bu soruya (ne kadar hakikate inanmama hatası yapıldığına) cevap vermek için güvenilirlik çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Yalan söylemediği neticesi alanların kaç tanesi gerçekte yalancıydı? Kaç tane hırsız, soyguncu, tecavüzcü vs. poligraf testini yanıltmıştı? Bu soruya (ne kadar bir yalana inanma hatası yapıldığına) cevap vermek için güvenilirlik çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Bu konuyla ilgili kesin kanıtlar olmayışına şaşırıyorum. Kolay olmayacağı ve ucuza gelmeyeceği belli ancak işe yararlık verileri yeterli değildir. Hakikate inanmama hatasını bir kenara bırakın, göze alınan risk, kaç tane yalana inanma hatası yapıldığını bilmemek için çok yüksektir.

Bu kanıtlar toplanıncaya kadar, istenmeyen adayların bir kısmını bulup çıkardığı için, ne kadar hata yapılırsa yapılsın polislik başvurusunda bulunanlara poligraf testi yapılmasını haklı gösterme konusunda bir tartışma yapılabilir. Hepsini ele geçiremese de, hatta gerçekten mükemmel derecede iyi polis olacak adaylar kabul edilmese de (hakikate inanmama hatası kurbanları) bu, ödenmesi gereken çok pahalı bir bedel olmayabilir.

Bu, toplumsal ve politik bir yargıdır. Bu iş, polis olarak göreve alınacak adayların incelenmesinde poligrafın ne kadar güvenilir olduğuyla ilgili bilimsel kanıtlar olmadığı bilinerek yapılmalıdır. İstenmeyenlerin bir kısmını hiç yoktan ayıklıyor diye poligraf testi yapılmasını savunanların, sadece bu uygulama sürecinde ne

kadar insanın haksız yere geri çevrildiğini belirlemek amacıyla bir çalışma başlatıldığını gördüklerinde kendilerini sorumlu hissedeceklerine inanıyorum.

Casusları Yakalamak için Poligraf Testi

Muhabere istihbarat bilgilerine erişimi olan bir askeri çavuş, (gizli bir serviste) sivil bir pozisyon için başvuruda bulunur. Poligraf testi sırasında konuyla ilgili çeşitli sorulara tepki gösterir. Test sonrası yapılan mülakatta çeşitli adi suçlar ve kanuna aykırı işler yaptığını itiraf eder. Poligraf analisti, ilgili sorulara gösterilen devamlı ve özellikli tepkileri not etmiştir. Şahsın gizli bilgilere erişimi engellenir ve hakkında bir soruşturma başlatılır. Soruşturma devam ettiği sırada otomobilinin içerisinde ölü bulunur. Daha sonra Sovyetler Birliği adına casusluk olaylarına karıştığı belirlenir.

Poligraf kullanımı hakkındaki Ulusal Güvenlik Ajansı raporu, rutin ön istihdam poligraf testiyle ajanların yakalanışını anlatan, bunun gibi pek çok örnek verir. Tahmin edileceği üzere, ajan olmayan bazı adaylar da (dürüst olup tamamıyla işe alınabilecek insanlar) testte başarı gösterememişlerdir. NSA ne kadar ajan yakaladığı ya da daha sonradan edinilen bilgilere göre poligrafın kaç tane casusu teşhis edemediği hakkında bilgi vermiyor. Ancak uyuşturucu kullanımı, eski ceza mahkumiyeti, zararlı faaliyetler vs. gibi çeşitli itiraflardan dolayı ne kadar insanın reddedildiği konusunda rakamlar veriyor. Rapor edilen bir dizi veri, güvenlik belgesi gerektiren işler için ön istihdam poligraf sınavı yapılan 2902 kişi hakkındadır. Bu kişilerin yüzde kırk üçü dürüst sonucu elde etmiş; fakat sonradan gelen bilgi, 2902 kişinin on yedi tanesinin olumsuz bilgiler sakladığını göstermiş. Bunun sonucu olarak bilinen bir yalana inanmama hata yüzdesi, yüzde birden

azdır (test edilen 2902 kişiden yüzde on yedisi). Adayların yüzde yirmi biri, poligraf testinde başarısız olmuş ve daha sonra, işe alınmalarına engel teşkil etmeyecek küçük itiraflarda bulunmuş. yüzde sekizi poligraf testinde başarısız olmuş ancak herhangi bir itirafta bulunmamış.

Bu yüzde sekiz, hakikate inanmama hatalarına örnek gösterilebilir. NSA raporu bu kişilerden bahsetmez ancak verdikleri rakamlarla ne kadar olmaları gerektiğini hesapladım. NSA, poligrafın kimin işe alınmasının doğru olacağını belirlemede kullanılan bir araç olsa da asıl belirleyici olmadığının altını çiziyor. Testi geçemeyen insanlarla daha sonradan mülakatlar yapılıp poligraf testi sırasında belirli sorulara duygusal tepki gösterme sebepleri açığa çıkarılmaya çalışılır. Gordon Barland, bana NSA'in poligraf testinde başarısızlıklarının nedeni açıklanamayan insanları işe almadığını söyledi.

Yine, bunların güvenilirlik rakamları değil, sadece işe yararlık rakamları olduğunu unutmamalıyız. Güvenilirlik verileri olmadan müteakip soruları cevaplandırmak mümkün değildir: Hâlâ NSA'de görevlerinin başında duran kaç tane başarılı yalancı vardır? NSA kendi rakamlarına göre bunun yüzde birden az olduğunu söylüyor. Ancak bunu destekleyen bir güvenilirlik çalışmaları yok. Poligraf testinin hiçbir yalancıyı elinden kaçırmadığını düşünseler de bundan hiçbir zaman emin olamazlar. OTA raporunda şöyle yazar: "Federal Hükümet'in en çok tespit etmek istediği kişiler, (örneğin, ulusal güvenlik ihlalleri için) belki de en iyi şekilde motive olmuş ve yakalanmamak için en iyi şekilde hazırlanmış olan kişilerdir." Bir güvenilirlik çalışması zordur ama imkansız değildir. Daha evvel anlattığım İsrailli polislerin araştırmalarında olduğu gibi karma çalışmalar, bunun için uygun bir yaklaşım olabilir.

Karşı tedbirler poligrafı yanıltabilir mi? Bu olay, ilaç kullanımı, kişinin dilini ısırması, hipnoz ve biyolojik geri bildirim gibi fizik-

sel faaliyetleri de içine alır. Karşı tedbirlerin bir dereceye kadar işe yaradığını gösteren çalışmalar yapılmış olsa da ulusal güvenlik başvurularında casus olan bir insanı tespit edememenin –bir yalana inanma– bedeli ağır ödendiğinden bu konuda daha fazla araştırma yapılmalıdır. Gerçek bir casusun sahip olduğu düşünülen teknik donanım ve uzman desteğiyle aylarca pratik yaparak poligrafı karşı tedbirlerle yanıltmaya çalışan, "ajanlar"a ait olaylar üzerinde odaklanılmalıdır. Eski Sağlık İşleri asistanı Doktor John Beary III, "... poligrafa duyulan güvenin, ulusal emniyeti korumaktan çok tehlikeye soktuğu konusunda Pentagon'u uyardım. Bana Sovyetler Birliği'nin Doğu Bloğu ülkelerinin birinde, poligrafın nasıl yanıltılacağını öğreten bir eğitim okulu olduğu söylendi. Savunma Bakanlığı müdürlerinin çoğu poligrafın işe yaradığını düşündüğü için, güvenlikle ilgili yanlış bir kanaate sahipler, bu da poligrafı geçerek Pentagon'a sızmak isteyen bir Sovyet köstebeğinin işini kolaylaştıracaktır" diyor. OTA raporu tarafından belirlenen bu olasılığa rağmen, NSA'in karşı tedbirler üzerine sadece küçük ölçekli pilot projeler yapıyor olması çok şaşırtıcıdır.

Yalancı olarak teşhis edildikleri halde bunu yalanlayan yüzde sekizin kaçı (benim hesabıma göre 245 kişi) gerçekte yalan söylüyordu ve poligraf kaç dürüst kişi hakkında yanlış hüküm vermişti? Bu soruya da sadece bir güvenilirlik çalışması cevap bulabilir.

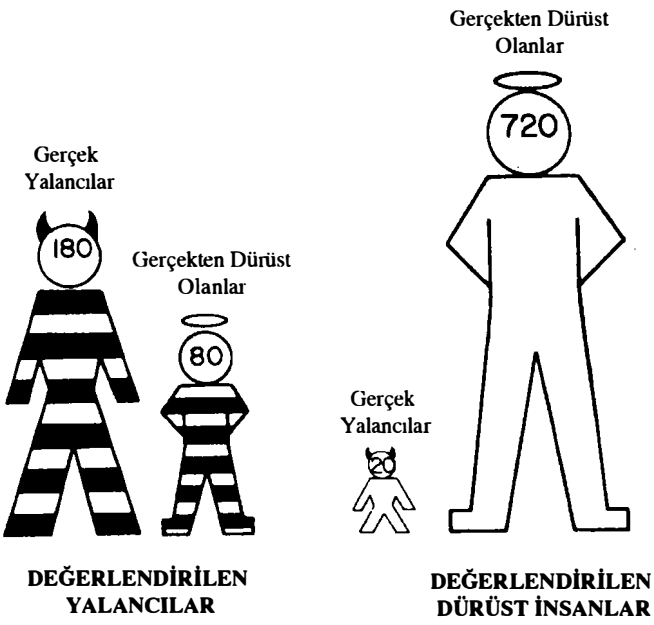
OTA'nın sorularına NSA ve CIA'in verdiği cevaba göre bu konuda sadece *tek* bir güvenilirlik çalışması yapılmıştır – ulusal güvenlikle hiçbir alakası olmayan sorular ve asıl gerçeği belirleyecek kriterler hakkında belirsizliklerin bulunduğu ve öğrencilerin kullanıldığı bir analog çalışmasıdır! Böylesine önem taşıyan bir konuda çok az çalışma yapılmış olması şaşırtıcıdır. Hakikate inanmama hataları göz ardı edilse bile, böyle bir tehlike söz konusu olduğunda, bir yalana inanma hatasına karşı azami dikkat gösterilmelidir.

Şüphesiz, güvenilirlik verileri olmasa da düşmanın eline

geçtiğinde ülke güvenliğini tehlikeye sokacak bilgilere erişim imkanı tanıyan pozisyonlara başvuran adayların araştırılması hususunda poligraf kullanımı için güçlü bir dosya hazırlanabilir. Birleşmiş Milletler Avukatı General Richard K. Willard kısa ve öz olarak şöyle der: "Poligraf kullanımı, gerçekte kalifiye olan bazı elemanların adaletsizce işten çıkarılmasına yol açmasına rağmen, bunun sadece ulusal güvenlik için risk taşıyan adayların işe alımını önlemede daha önemli olduğunu düşünüyoruz." Lykken, gizli meselelerle ilgilenen birimlerde poligraf kullanımıyla ilgili Britanya'nın aldığı son karar üzerine yaptığı yorumunda karşıt bir görüş ortaya atar: "Masum insanların isimlerine ve kariyerlerine verdiği zarar haricinde bu karar, hükümetin işine en bağlı sivil hizmetkarlarının bazılarını kaybetmesiyle sonuçlanabilir ... [ve] daha pahalı ancak daha etkili güvenlik uygulamalarına meyil olduğu için, bir kez poligraf testi uygulanmaya başlandığında bu karar poligrafı yanıltmak üzere eğitim alan yabancı ajanların daha kolay içeri sızmasına yarayan kapıları sonuna kadar açabilir.

İş Üstünde Poligraf Araştırmaları

İstenmeyen kişilerin istihbarat ajanı, mücevherat perakendecisi, süpermarket tezgahtarı olmalarının engellenmesi için denemeye değiyorsa, fark ettirmeden çalıp çalmadıklarını görmek için işe alındıktan sonra düzenli aralıklarla işçilere poligraf testi uygulanmasının faydalı olabileceği açıkça görülecektir. Bu pek çok işte uygulanmaktadır. Ve yine, bu şekilde kullanıldığında poligraf testinin güvenilir olup olmadığıyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Muhtemelen yalan taban oranı, daha düşüktür: Çürük elmaların çoğu önceden ön istihdam testinde ayıklanmıştır ve iş başvurusunda bulunan adaylara göre daha az

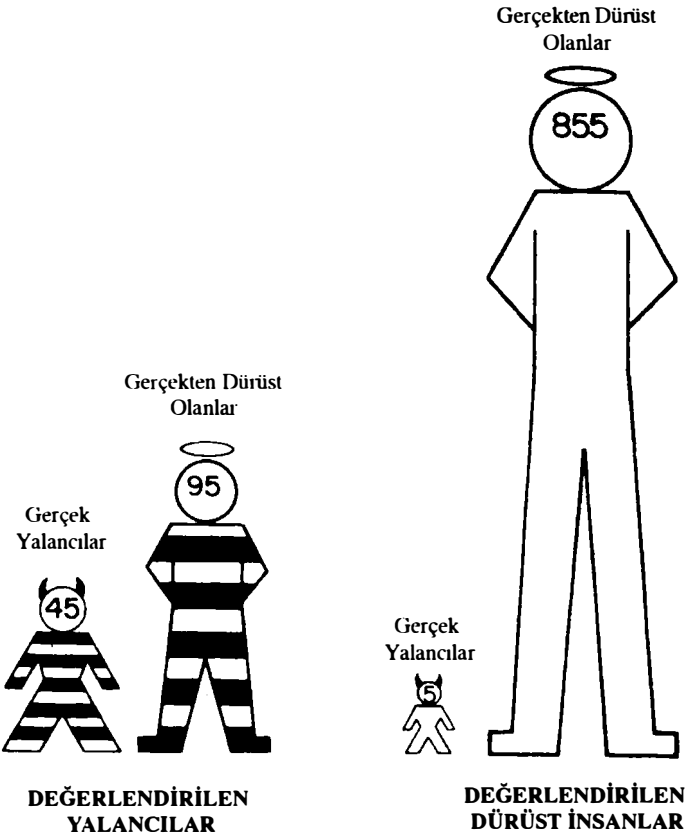

POLİGRAF TESTİ SONUÇLARI

Test edilen 1000 kişinin %20'si (200 kadarı) yalancı

Resim 7

sayıda işçinin saklayacak bir şeyleri vardır. Yalan taban oranı ne kadar düşükse, yanlış karar sayısı da o oranda artar. Bu kez yalan taban oranını yüzde yirmi değil de yüzde beş kabul ederek, poligrafın yüzde doksan oranında güvenilir olduğunu varsaydığımız daha önce verilen bin işçi örneğini ele aldığımızda, sonuçlar şu şekilde çıkacaktır: Kırk beş yalancı doğru bir şekilde teşhis edilecektir, ancak doksan beş kişiye hatalı olarak yalancı teşhisi konulacaktır. Sekiz yüz elli beş kişiye doğru bir şekilde dürüst teşhisi konulacaktır, ama beş yalancı, hatalı olarak dürüst teşhisi konulma nedeniyle aradan kaçıp gidecektir.

POLİGRAF TEST SONUÇLARI

Test edilen 1000 kişinin %5'i (50 kadarı) yalancı

Resim 8

Resim 7 ve 8, böyle düşük bir yalan taban oranının etkilerini grafiksel olarak göstermektedir. Taban oranlarındaki değişiklerin, hatalı olarak yalancı teşhisi konulan insanların sayılarını, ne derece etkilediğini belirginleştirmek için tahmini güvenilirlik

oranını yüzde doksana sabitledim.[39] Yalan tabanı yüzde yirmi olduğunda, her bir yanlış teşhis konulan dürüst insana karşılık ortalama iki yalancı yakalanır. Yalan taban oranı yüzde beş olduğunda durum tersine döner, her bir yalancıya karşılık, iki dürüst insan hakkında yanlış hüküm verilir.

Güvenilir test sonuçları elde edilmesini zorlaştırabilen, test olmanın sebep olduğu kızgınlığın değişkenliği tartışması, bu konu için de geçerlidir. Hatta işçiler işe alındıktan sonra, görev başındayken poligraf testi uygulanmasına, iş aradıkları sıralarda olduğundan daha fazla kızgınlık gösterebilirler.

İstihdam öncesi poligraf testi yapılması konusundaki gerekçelerin aynısı, işe devam ettikleri süre zarfında NSA tarzı kurum çalışanlarına ya da polislere poligraf testi uygulanması konusunda da gösterilebilir. Görevleri suistimale ve yolsuzluk olaylarına müsait olmasına rağmen polis bu uygulamayı nadiren kullanır; bir yolsuzluk olayı olduğunda olayı doğrulamak için dava açılabilir. NSA, birtakım görev başı poligraf testleri uygular. Bir işçi testte başarısız olduğunda, sonradan yapılan mülakat bunun sebebinin ne olduğunu bulamazsa bir güvenlik soruşturması başlatılır. Sorun halledilemediğinde –bir işçinin sürekli poligraf testinde başarısız olduğu ancak kanuna aykırı hiçbir şey bulunamadığı bir durumda– ne olacağı konusundaki soruma verilen cevap: Hiçbir zaman böyle bir olayın meydana gelmediği, bu tür bir meselede durum bazında hüküm vermekten başka bir çare olmadığı ve aynı zamanda hiçbir zaman böyle bir kararın verilmek zorunda kalınmadığıydı. Bu çok hassas bir durum olurdu. Yıllardır çalışan bir elemanı, sadece poligrafta sürekli başarısız olduğu için, yanlış bir şey yaptığına

[39] Yeterli çalışma olmadığından, her iki durumda da güvenilirliğin ne olabileceğini belirlemenin hiçbir yolu yoktur. Ancak rakamın yüzde doksan kadar yüksek olması olası değil.

dair herhangi bir delil olmaksızın kovmak gerçekten zor olacaktır. Eğer masumsa, haksız yere kovulmuş olmanın öfkesi, onu çalıştığı sırada öğrendiği gizli bilgileri başkalarına verme isteği uyandırabilir. Böyle olduğu halde her seferinde kendisine, "Geçen yıl yabancı bir ülkenin ajanlarına bilgi verdin mi?" diye sorulduğunda, şahıs "hayır" dediği zaman poligraf duygusal bir tepki verildiğini gösterdiğinde, hiçbir şey yapmadan beklemek de zor olacaktır.

Sızıntıları Yakalama ve Caydırma Teorisi

Poligrafın gündeme gelen bir başka yeni kullanım şekli, gizli bilgileri yetkisiz bir şekilde dışarıya sızdıran hükümet görevlilerini, Savunma Bakanlığını işe karıştırmadan belirlemektir. Şimdiye kadar, bu tür araştırmaların tümü, kriminal olaylar olarak işlem görmüştür. Eğer 1983'te Reagan tarafından teklif edilen değişiklikler yürürlülükte olsaydı, yetkisiz açıklamalar "idari" meseleler olarak görülecekti. Bir işçinin bilgi sızdırdığına inanan herhangi bir birim başkanı, işçiden bir poligraf testi olmasını isteyebilirdi. Bunun dışarı sızdırılan dokümanlara erişimi olan tüm elemanlardan mı –poligraf kullanımındaki hata oranının fazla, yalan taban oranının düşük olduğu durumlarda– yoksa sadece evvelki araştırmaların muhtemel suçlu olarak gösterdiği kişilerden mi talep edileceği net değildir.

OTA raporu, yetkisiz açıklamalarla ilgili yalan belirleme konusunda poligraf güvenilirliğini belirlemek için herhangi bir çalışma yapılmadığını belirtmektedir. Lakin FBI bu konuda araştırma yapmıştır, sundukları veriler, dört yıl içinde bu tarz yirmi altı davada poligrafın başarılı bir şekilde kullanıldığını gösterir – poligraf testini geçemeyip itiraf edenlerin çoğunda başarılı. Fakat FBI'ın poligraf kullanımı, yeni yönetmelikler tarafından müsaade edilenlerden farklıdır. FBI yetkisiz bilgi sızdırma ihtimali olanların hep-

sini test etmemiştir (Böyle bir işlem, poligrafın *tarama ağı* kullanımı olarak adlandırılır). Bunun yerine, bir ön araştırma tarafından önerilen daraltılmış şüpheli grubunu test etmişti, bu nedenle yalan taban oranı bir tarama ağında olduğundan daha yüksek, hata oranı da daha düşüktü. FBI yönetmelikleri, "çok sayıda subje hakkında tarama ağı araştırması yapılması ya da bilinen yöntemlerle yapılan mantıksal soruşturmaların yerine geçmesi" durumunda poligraf testi kullanımını yasaklar. 1983'te önerilen yeni yönetmelikler, tarama ağı poligraf kullanımına izin veriyordu.

Kriminal bir eylem yaptığından şüphelenilen insanlara poligraf testi uygulandığında test edilen insanların çeşidi, imtihanın içeriği ve poligraf yönetimindeki sınav prosedürlerinin farklılık göstermesi muhtemeldir. Bir işçi test olmazsa gizli bilgilere erişim hakkını kaybedeceğinden, tahmin edileceği üzere kızgınlık fazla olacaktır. NSA'in kendi görevlileri üzerinde yaptığı anket, NSA çalışanlarının poligraf testi yapmanın mazur görülebileceğini düşündüklerini gösteriyor. Bu doğru olabilir fakat anket isimlerin gizliliğini garanti altına alan bir yöntemle yapılmadıkça, poligraf testine içerleyenler bunu itiraf etmeyebilir. Diğer birimlerdeki hükümet görevlilerinin, poligraf testinin sızıntıları yakalamada mazur görülebileceğini düşünmesinin daha az olası olduğuna inanıyorum, özellikle de amaç ulusal güvenlikten çok yönetime zarar verecek bilgiyi kontrol altında tutmak olduğunda.

Birleşmiş Milletler Avukatı General Willard, Meclis poligraf kullanımı konusunda oldukça geçerli bir başka gerekçe ile ilgilenmezden evvel bir itirafta bulundu: "Poligrafın bir diğer faydası, başka yöntemlerle teşhis edilmesi zor olan belirli suistimal çeşitleri üzerinde caydırıcı etkisi olmasıdır. Poligraf sınavlarına tabi tutulacaklarını bilen işçilerin, bu tarz suiistimallerden uzak durması muhtemeldir." Bu göründüğü kadar güzel işlemeyebilir. Şüpheliler istihbarat birimi elemanı olmadığı için poligraf testi

yetkisiz açıklamalar hakkında yalan söyleyenleri yakalamaya çalışılırken muhtemelen daha çok hata yapacaktır. Durum böyle olmasa –ve kimse durumun bu şekilde olduğunu bilmese de– eğer test olan insanlar böyle düşünüyor ya da en azından kimsenin bilmediğini biliyorlarsa, caydırıcılık başarısızlığa uğrayabilir. Poligraf, test olacak kişilerin çoğunluğu işe yarayacağını düşündüğünde işe yarar. Yetkisiz açıklamalar için poligraf kullanmak, masum insanların, doğru ya da yanlış, korkmalarına ve test olmaları nedeniyle tam olarak tıpkı suçlu insanlar gibi sinirlenmelerine neden olabilir.

Testin işe yarayıp yaramamasının önemi olmadığı hususunda itirazlar olsa da bazı kişiler üzerinde caydırıcı etkisi olabilir; hakkında yanlış hüküm verilen herhangi bir masum insanı cezalandırma konusunda etik ikilemin önüne geçilmiştir, testi geçemeyenlere ceza verilmesine gerek yoktur. Ancak poligraf tarafından bir yalancı olarak belirlenmenin sonuçları önem taşımıyorsa, muhtemelen test hiçbir işe yaramayacaktır ve testi geçemeyenlerin cezalandırılmadığı biliniyorsa, kesinlikle caydırıcılık değeri fazla kalmayacaktır.

Aldatma Belirtileriyle Poligrafın Karşılaştırılması

Poligraf analistleri, birinin yalan söyleyip söylemediği konusundaki hükümlerini sadece poligraf grafiğine bakarak vermezler. Poligraf analisti yalnız ön araştırmaların ortaya çıkardığı şeyleri bilmez, sınav prosedürlerini açıklayıp sınavda kullanılacak soruları hazırlarken de bilgi edinir. Analist, aynı zamanda ön test, test esnası ve test sonrası yapılan mülakatlar boyunca subjenin yüz, ses, davranış ve konuşma tarzından izlenimler edinir. Bir şüphelinin yalan söyleyip söylemediği hususunda karar verirken,

bir analistin poligraf grafiğine ek olarak aldatma belirtilerini dikkate alıp almaması görüşü hakkında iki ekol vardır. Gördüğüm kadarıyla aldatma belirtilerini dikkate alanların kullandığı materyaller, en son yayınlanmış araştırma bulgularına dayanmayan, büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiş şeylerdi. Bunlar davranışsal aldatma belirtilerinin nasıl yorumlanacağı hakkında birkaç yanlış görüş ile bazı doğru düşünceleri içeriyordu.

Sadece dört çalışma, poligraf operatörlerinin subjeleri incelemeksizin yalnız poligraf grafiklerine bakarak verdiği yargılarla, aldatma belirtileri *ve* poligraf testlerine dayanılarak yapılan yargıları karşılaştırdı. İki çalışma, yalnızca aldatma belirtilerine dayanılarak verilen hükümlerin kesinliğinin, poligraf grafiklerinin kesinliğine eş değer olduğunu gösterdi ve bir çalışma, aldatma belirtilerinin sağladığı yargılar güvenilir olsa da poligraf kayıtlarından elde edilenler kadar güvenilir olmadığını buldu. Bu üç çalışma, önemli hatalar da içeriyordu: Asıl gerçek hakkındaki belirsizlik, incelenen şüpheli ya da değerlendirme yapan analist sayısının az olması gibi. Bu problemler henüz yayınlanmayan dördüncü çalışmada, Raskin ve Kircher tarafından giderilmiştir. Sadece poligraf grafiklerine bakılarak şüpheliyi görmeden verilen hükümler, şans eseri bilme ihtimalinden çok daha iyi bir derece elde ederken, aldatma belirtilerine dayalı yargıların şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde edemediğini ortaya çıkardılar.

İnsanlar sık sık yanlış yönlendirilir, yanlış yorumlar ya da aldatma belirtilerini gözden kaçırırlar. İnsanların videoteyplerimizi izleme yoluyla, öğrenci hemşirelerin duygularını tarif ederken yalan ya da doğru söyleyip söylemediklerini belirleyemedikleri çalışma raporumuzu (3. Bölüm'ün başı) hatırlayın. Ancak, biz tanınmayan aldatma belirtileri olduğunu biliyorduk. Bu hemşireler, ameliyat filmlerini izlerken hissettikleri negatif

duyguları gizleyerek yalan söylediklerinde ses perdeleri biraz daha yükselmişti, konuşmalarını resmetmek için daha az el hareketi yapıyorlardı ve daha fazla silkinme simgesel kayması yapmışlardı. Bu subjeler üzerinde yaptığımız yüz ölçümlerini daha yeni bitirdik ve henüz sonuçları yayınlamak için zaman bulamadık ancak yalan teşhisindeki her şeyden çok daha fazla ümit vadediyor gibiler. Yüz ölçümlerinin en güçlü olanı, sözde mutlu gülümsemelerin içine gizlenmiş bıkkınlık ya da sıkıntı duygularını belli eden kas hareketlerinin göze çarpmayan belirtilerini gösterenlerdir.

İnsanların göremediği *ya da* hakkında bir şey bilmediği bir bilgiyi değerlendiriyor olmalıydık. Bir sonraki yıl cevabın hangisi olduğunu bulacağız. Bir grup insana, görmeye çalışacakları şeyleri öğrettikten sonra video filmleri izleteceğiz. Eğer verdikleri kararlar hâlâ yanlışsa, davranışsal aldatma belirtilerini fark etmedeki güvenilirliğin, ağır çekim, tekrar inceleme ve kesin ölçüm gerektirdiğini bileceğiz. Benim tahminim verilen eğitimin bir sonucu olarak, tam ölçümleme kadar olmasa da, güvenilirliğin yüksek olacağı yönündedir.

Bu, tecrübesiz olmayan, eğitilmiş gözlemcilerle yapılan aldatma belirtilerinin ölçümleri, poligraf grafiklerine göre yapılan yargıların doğruluğunun karşılaştırıldığı Raskin ve Kircher'ınki gibi çalışmalar için önemli olacaktır. En azından birkaç şüpheli bulacağımıza inanıyorum, yalnız poligraf grafiklerine bakılarak yapılan yargılara, davranışsal ölçümlerin eklenmesi yalan belirlemenin güvenilirliğini artıracaktır. Davranışsal aldatma belirtileri hangi duygunun hissedildiği hakkında bilgi verebilir. Poligraf grafiğindeki hareket belirtilerine neden olan duygu, heyecan mı, sıkıntı mı, şaşırma mı, öfke mi yoksa korku mu?

Poligraf kayıtlarının bizzat kendisinden de hangi duygunun hissedildiği konusunda böyle belirli bilgilerin elde edilmesi aynı

şekilde mümkün olabilir. Her duygu için farklı bir otonom sinir sistemi hareket dizinimi öneren bulgularımızı hatırlayın (3. Bölüm'ün sonunda açıklandı). Yalan belirlenirken poligraf grafiklerini değerlendirmede henüz hiç kimse böyle bir yaklaşımı denemedi. Belirli duygular hakkındaki bilgi –ister poligraf, ister aldatma belirtilerinden elde edilmiş olsun– hem bir yalana inanma hem de hakikate inanmama vakalarını azaltmaya yardımcı olabilir. Araştırılması gereken bir diğer konu da yalancı olarak teşhis edilmekten kurtulmak için kullanılan gelişmiş karşı tedbirlerin, davranışsal belirtiler ve poligraf grafiğinin birleştirilmesi yoluyla ne kadar iyi ayırt edilebildiğidir.

Poligraf, tam bir iş birliği içinde olan ve rıza gösteren şüpheliler üzerinde kullanılabilir. Aldatma belirtileri ise, şüphe edilen yalancı zan altında olduğunun farkında olmadan, önceden haber vermeden, izin alınmadan her zaman yorumlanabilir. Bazı uygulamalarda poligraf testi kanun dışı kabul edilirken, hiç kimse yalan teşhisinde davranışsal belirtilerin kullanılmasını kanun dışı ilan edemez. Poligraf testi, bilgi sızdıran hükümet görevlilerini yakalama konusunda yasallaştırılamasa da yalan avcıları bu şüphelilerin davranışlarını dikkatle inceleyebilirler.

Aldatılma durumu olduğu düşünülen pek çok vakada –ister diplomatik, ister pazarlık ya da evlilik hususunda olsun– bir poligraf testi söz konusu olmaz. Güven beklenmiyor olmasının önemi yoktur; hatta soru türevinden şeyleri sorma imkanı bile yoktur. Ebeveyn, çocuk, arkadaş ve eş olarak güven duyulması beklendiğinde, poligraf olmadan, sorulacak direkt ardışık sorular bile ilişkiyi tehlikeye sokabilir. Çocuğu üzerinde, pek çok yalan avcısının şüphelendiği kişi üzerindeki otoritesinden daha fazla otoriteye sahip olmasına rağmen bir ebeveyn, bu sorgulamanın bedelini ödemeyi göze alamayabilir. Çocuğun masum olduğuyla ilgili ilk iddialarını kabul etmemek, çocuk itirafta bulunsa bile,

ki tüm çocuklar böyle bir şey yapmaz, ilişkilerini kalıcı olarak zedeleyebilir.

Bazı insanlar yanlış yönlendirilme olasılığını azaltmak için hiçbir şey yapmadan, hayatı olduğu gibi kabullenip insanları söylediği sözlerle değerlendirerek, yalanları ortaya çıkarmayı denememenin, ahlaki ya da yapılacak en iyi davranış olduğunu düşünebilirler. Yapılan tercih, aldatılma riskini artırma anlamına gelse bile, bir insanı haksız yere yalancı olarak suçlama riskini göze almamaktır. Bazen bu belki de yapılacak en iyi tercihtir. Riskin ne olduğuna, şüphe altındaki kişiye, yanlış yönlendirilme olasılığının ne olduğuna ve yalan avcısının başka insanlara karşı tutumuna göre değişir. Updike'ın romanı *Marry Me*'de Jerry, karısı Ruth yaşadığı ilişki hakkında yalan söylerken onun dürüst olduğuna inanmakla ne kaybederdi ve bu, gerçekte sadık bir eş olma durumunda, eşinin yalan söylediğini varsaymanın kazandırıp kaybettireceği şeylerle nasıl karşılaştırılabilirdi? Bazı evliliklerde haksız yere yapılan suçlamanın verdiği zarar, yeterince kanıt toplanıncaya kadar bir aldatmanın sürmesine göz yummanın verdiği zarardan daha büyük olabilir. Ancak olay her zaman bundan ibaret değildir. Her durumun detaylarına göre değişir. Bazı kişilerin fazla seçeneği yoktur; bir yalana inanma riskinden çok şüphelenmiş olabilirler, aldatılmaktansa haksız bir suçlama yapmak onlara göre daha iyidir.

Hangisinin göze alınacağı konusunda karar vermeye çalışırken, neyin daima dikkate alınacağı hakkındaki tek tavsiye, *poligraf ya da davranışsal aldatma belirtilerinden herhangi birine dayanarak hiçbir şekilde birinin yalan söyleyip söylemediği konusunda tam olarak karar verilmemesidir.* 5. Bölüm tehlikeleri ve bu tehlikeleri en aza indirgemek için kullanılabilecek önlemleri açıklamaktadır. Bu bölüm ise, bir poligraf grafiğinin yalan söylendiğini gösteren bir delil olarak yorumlanmasına ilişkin

tehlikelere açıklık getirdi. Yalan avcısı, herhangi bir vücut hareketinin, ifadenin ya da poligraftaki bir hareketliliğin yalan ya da doğru söylendiğine işaret edebileceği *ihtimalini* daima hesaba katmalıdır, bunlar nadiren tamamıyla kesin bir anlam taşır. Bir duygunun, tam bir yüz ifadesi içinde kendini gösterip yalana ters düştüğü ya da bir sayıp sövme sırasında gizlenen bilginin bir bölümünün ağızdan kaçırıldığı nadir görülen bu tarz olaylarda şüpheli de durumu fark edip itirafta bulunacaktır. Çoğunlukla, poligrafta olduğu gibi, dürüstlüğe ya da yalancılığa işaret eden davranışsal belirtilerin görülmesi, sadece daha geniş çaplı bir araştırma başlatılıp başlatılmamasına karar vermeye yönelik bir kaynak olabilir.

Yalan avcısı, yalanı herhangi bir hata yapılıp yapılmama olasılığı yönünden de bilhassa değerlendirmelidir. Bazı aldatmaların üstesinden gelmek çok kolay olduğu için aldatma belirtilerinin yüzeye çıkma ihtimali azdır. Bazı yalanların üstesinden gelmek ise oldukça zordur, bu nedenle bir sürü hata yapılır ve böylece incelenecek pek çok aldatma belirtisi ortaya çıkar. Bir sonraki bölüm, bir yalanın tespit edilebilirliğinin kolay ya da zor olup olmayacağını hesaplamada nelerin göz önünde bulundurulacağını açıklamaktadır.

YEDİ

Yalan Kontrolü

Yalanların çoğu, kimse yalanın nasıl yakalanacağını anlamaya çalışmadığı için başarılı olur. Genellikle bunun çok önemi yoktur. Ancak göze alınan risk yüksek olduğunda –yanlış yönlendirildiğinde kurbanın ciddi bir şekilde zarar gördüğü ya da yalancının yakalandığında ciddi bir şekilde zarar görüp dürüst olduğu kanaatine varılmasından menfaati olduğunda– bu çalışmayı yapmak için bir neden vardır. Yalan kontrolü, çabucak halledilecek kolay bir görev değildir. Hata yapılma ihtimalinin olup olmadığı ve eğer hata ihtimali varsa, ne çeşit hataların olası olduğu ve bu hataların bazı davranışsal belirtiler dahilinde nasıl anlaşılabileceği hesaplanırken dikkate alınması gereken pek çok soru vardır. Sorular, yalanın mahiyeti, yalancı ve yalan avcısının özellikleriyle ilgili olmalıdır. Kimse bir yalancının başarısız olacağından ya da dürüst bir kişinin aklanacağından *kesinkes emin* olamaz. Yalan kontrolü, sadece bilgiye dayalı bir tahmin yapmayı sağlar. Ancak böyle bir tahminde bulunmak hem bir yalana inanma, hem de hakikate inanmama hatalarını azaltır. Hiç değilse, yalan avcısını ve yalancıyı, bir yalancının yakalanıp yakalanmayacağını kestirmenin ne derece zor olduğu konusunda bilinçlendirir.

Yalan kontrolü, şüphelenen kişiye şüphelerini doğrulama ya

da çürütme ihtimalini hesaplama imkanı verir. Bazen bulacağı tek şey, Othello'nun da bilmesi gerektiği gibi hiçbir şeyi tahmin edemeyeceğidir. Ya da hangi hataların olası olduğunu ve neye bakıp neyi dinleyeceğini öğrenebilir. Yalan kontrolünün bir yalancıya da faydası olabilir. Bazı yalancılar, onların aleyhine olan olasılıkları görüp yalanlarına devam etmez ya da yalan söylemeye hiç girişmezler. Bazıları ise bir yalanla kurtulmanın ne kadar kolay olduğunu görüp bundan cesaret alabilir ya da yapabilecekleri muhtemel hatalara engel olmak için çabalarını neyin üzerine odaklamaları gerektiğini öğrenebilirler. Bir sonraki bölümde, bu ve diğer bölümlerdeki bilgilerin, neden yalan avcısından çok yalancıya fayda vereceğini açıklayacağım.

Bir yalan kontrolü yapılırken otuz sekiz soru cevaplandırılmalıdır. Bu soruların çoğu, diğer meselelerin açıklandığı daha önceki bölümlerde de bahsedildi. Henüz açıklamaya gerek görmediğim birkaç soru ilavesiyle bunları tek bir kontrol listesinde topladım. Bazı yalanların neden kolay, bazılarının neden zor olduğunu göstermek için kontrol listesini kullanarak birkaç farklı yalanı tahlil edeceğim (otuz sekiz sorunun tam listesi, ekte Tablo 4 olarak yer almaktadır).

Yalancıya *kolay* gelen bir yalan, birkaç küçük hataya neden olduğu için yalan avcısı açısından tespiti *zor* bir yalan olacaktır. Kolay bir yalanda duyguların taklit edilmesine ya da gizlenmesine ihtiyaç duyulmaz, yalanı pratik yapmak için yeterli fırsat vardır, yalancı yalan söyleme konusunda deneyimlidir ve hedef, yani potansiyel yalan avcısı şüphelenmez. "Acımasız iş hayatında kelle avcıları, yöneticilere nasıl gizlice yaklaşır?" adlı bir gazete yazısı, bu tarz birkaç kolay yalandan bahsetmektedir.

Kelle avcıları, bir rakip firmada göreve yerleştirmek amacıyla başka bir firmadan ayartılması mümkün yöneticileri bulur. Hiçbir firma değerli adamlarını rakiplerine kaptırmak istemediğin-

den, kelle avcıları olası adaylar hakkında bilgi almaya yönelik girişimlerinde dürüst olamaz. Bir New York firmasında kelle avcısı olarak görev yapan Sara Jones, bir endüstriyel araştırmacı kılığında "hedef"inden istediği bilgiyi nasıl aldığını anlatır: "'Eğitim ve kariyer tercih yöntemleri hakkında bir çalışma yapıyoruz. Size bu konuda birkaç soru sorabilir miyim acaba? İsminizle değil, sadece kariyer ve eğitiminizde izlediğiniz yol hakkındaki istatistiki bilgilerle ilgileniyorum' ve adama kendisiyle ilgili her şeyi sorarım: Ne kadar para kazandığını, evli olup olmadığını, kaç yaşında olduğunu, çocuk sayısını... Kelle avcılığı, diğer insanları size bilgi vermesi için yönlendirmektir. Yapılan iş tam olarak budur." Bir başka kelle avcısı işi hakkında şöyle der: "Bir partide insanlar bana ne iş yaptığımı sorduğunda onlara hayatımı idame ettirmek için yalan söylediğimi, çaldığımı ve kandırdığımı söylüyorum."

1. Bölüm'de anlattığım psikiyatrik hasta Mary'nin röportajı, çok zor bir yalanı örneklemektedir:

> Doktor: Pekala Mary, bugün nasıl hissediyorsun bakalım?
>
> Mary: İyi hissediyorum Doktor Bey. Biliyorsunuz, ah... hafta sonunu ailemle geçirmeyi dört gözle bekliyorum. Hımm, hastaneye geleli beş hafta oluyor.
>
> Doktor: Artık karamsar duygular hissetmiyor musun, Mary? Şu an intihara dair hiçbir niyetin olmadığından emin misin?
>
> Mary: Bu konu hakkında çok utanıyorum. Hayır, şu anda o şekilde hissetmediğimden eminim. Sadece evime gidip kocamla birlikte olmak istiyorum.

Hem Mary hem de Sara yalanlarında başarılı oldular. İkisi de yakalanmadı ancak Mary'nin yakalanması mümkündü. Bütün olasılıklar Mary'nin aleyhine, Sara'nın avantajına idi. Mary'nin yalanı, başarılması çok daha zor olan bir *yalandı*. Üstelik Mary

kötü bir yalancıydı ve doktorunun *yalan avcısı* olarak birkaç avantajı vardı. Öncelikle yalan avcıları ve yalancıların özelliklerinden tamamen ayrı olarak, kendi içlerinde farklılık gösteren yalan biçimlerini ele alalım.

Mary, duyguları hakkında yalan söylemek zorundaydı ancak Sara'nın böyle bir zorunluluğu yoktu. Mary onu intihar etmeye sevk eden ızdırabını gizliyordu. Bu duygular kendini belli edebilir ya da bunları gizlemenin verdiği sıkıntı, onun pozitif duygularını taklit ettiğini açığa çıkarabilirdi. Mary, Sara'dan farklı olarak, duyguları taklit etmenin yanı sıra söylediği yalanın kendisi için de güçlü duygular hissediyordu ki bu duyguları da gizlemesi gerekiyordu. Sara'ya –görevinin bir parçası olarak– yalan söylemesi için yetki verildiğinden, yalan söylediği için suçluluk hissetmiyordu. Mary'nin ruhsat verilmeyen yalanı, suçluluk duygusuna neden oluyordu. Bir hastadan, kendisine yardım etmek isteyen doktoruna karşı dürüst olması beklenir, üstelik Mary doktorundan hoşlanıyordu. Bunun yanı sıra Mary kendini öldürmeyi planladığı ve yalan söylediği için de suçlu hissediyordu. *Yalan söyleme esnasında duygu hissedilen yalanlar, en zor olanlardır; duygular ne kadar yoğunsa ve ne kadar çok sayıda gizlenecek duygu varsa, yalan o kadar zor olur.* Şu ana kadar Mary'nin ızdırap hissetmesine ek olarak, neden suçluluk ya da utanç duyabileceğinden bahsettim. Böylece yalanı değerlendirme konusundan yalancıların analizine geçtiğimizde Mary'nin saklanması gereken dördüncü bir duyguyu neden hissettiğini anlayabileceğiz.

Sara, yalan söyleme konusunda Mary'den daha tecrübeli ve yetenekliydi. Mary daha evvel acılarını ve intihar planlarını gizlemeyi denememiş ve herhangi bir konuda bir psikiyatriste yalan söyleme girişiminde bulunmamıştı. Deneyimsiz oluşu yakalanmaktan korkmasına neden oluyordu ve bu korku da, tabii ki, saklanması gereken duyguların ağırlığına eklenerek kendini belli edebilirdi.

Psikiyatrik yönden hasta oluşu, onu korku, suçluluk ve utanç duygularına karşı daha da savunmasız kılıyordu. Dahası, bu duyguları saklaması pek mümkün değildi.

Mary, doktorunun soracağı sorulara hazırlıklı değildi ve izleyeceği stratejiyi yalan söylediği sırada belirlemeliydi. Sara'da ise durum tam tersiydi. Bu tür yalanları uygulayarak pek çok kez pratik yapmıştı, geçmiş başarıları nedeniyle kendi kabiliyetlerinden emindi ve üzerinde iyi çalışılmış, prova edilmiş bir stratejisi vardı. Ayrıca Sara'nın, sık sık kendini de inandırarak rolleri başarılı bir şekilde canlandırmasına imkan veren bir oyunculuk geçmişi vardı ve bu onun için bir avantajdı.

Yalan avcısı olarak doktor, yöneticilere göre üç konuda daha avantajlıydı. Bu bir ilk görüşme değildi ve Mary'yi daha önceden tanıyor olması, bireysel farklılıkların dikkate alınmamasından doğan Brokaw Tehlikesi'ne karşı daha iyi korunmasına imkan veriyordu. Üstelik psikiyatrların tümü gizlenen duyguların nasıl ayırt edileceği konusunda herhangi bir eğitim almamışken, doktorun bu tarz bir becerisi vardı ve yöneticilerin aksine doktor böyle bir duruma karşı hazırlıklıydı. İntihara meyilli kişilerin birkaç hafta hastanede kaldıktan sonra, hastaneden çıkıp kendilerini öldürebilmek için gerçek düşüncelerini gizleyebilecekleri konusunda eğitilmişti ve aldatılma olasılığına karşı ihtiyatlıydı.

Mary'nin yaptığı hatalar, konuşmasında, sesinde ve ifadelerinde çok belirgindi. Bir yalancı gibi alıştırma yapmamıştı ve iyi bir konuşmacı değildi, ses tonuyla ve seçtiği kelimelerle aldatma belirtilerine neden oluyordu: Konuşma hataları, lafı ağzında dolandırma, stratejisinde tutarsızlık ve konuşmasında duraksamalar. Üstelik hissettiği güçlü negatif duygular da konuşmasında bu tür hatalar yapmasına ve ses tonunun yükselmesine neden oluyordu. Gizlenen bu duyguların belirtileri de –ızdırap, korku, suçluluk ve utanç– bu dört duygunun varlığını gösteren mik-

ro yüz ifadeleri, artmış resimleme hareketleri, kendi kendine manipüle hareketler ve omuz silkme gibi sızıntı simgelerinde belirgindi. Bu dört duygu, Mary'nin tüm gizleme çalışmalarına rağmen güvenilir yüz kasları vasıtasıyla sızıntı yapıyordu. Doktor daha önce Mary'yi tanıdığı için, aksi durumda bir ilk buluşmada bireysel farklılıklar nedeniyle yanlış yorumlayabileceği manipüle vücut hareketleri ve resimlemelerini daha iyi bir şekilde yorumlayabilirdi. Gerçekte doktor, Mary'nin yalanını bu belirtilerden anlayamamıştı, yine de açıkladığım konuya karşı uyanık olsaydı, bu belirtiler ve diğer pek çok şeyin Mary'nin yalanını ortaya çıkarabileceğine inanıyorum.

Sara, neredeyse yalan söylemek için gereken tüm ideal şartlara sahipti: Gizlenecek hiçbir şey yoktu, özellikle bu yalan için alıştırma ve prova yapılmıştı, geçmiş başarılarının sağladığı güven duygusuna sahipti, yalan söylemek için yetkisi ve performansında kaynak olarak kullanmak amacıyla doğal ve geliştirilmiş yeteneği vardı, ilk buluşma nedeniyle yanlış yargılama hatalarına meyilli, şüphe etmeyen ve de özellikle insanları yargılamada bir yargıç olarak yetenekli olmayan kurbanlara sahipti. Elbette, Mary'nin aksine Sara hakkında, sadece bir gazete makalesine dayanarak yorum yapıyorum, herhangi bir aldatma belirtisini araştırmak için bir videoteyp ya da bir film inceleme imkanım olmadı. Sadece ben ya da diğer insanların, Sara'nın yalanında herhangi bir belirti bulamayacağı tahmininde bulunabilirim. Çok kolay bir yalandı ve hata yapması için hiçbir sebep yoktu.

Sara'nın sahip olabileceği bir diğer avantaj, kendi nedenlerinden dolayı yanlış yönlendirilmeye ihtiyaç duyan, aldatmada aktif bir şekilde işbirliği yapan bir kurbana sahip olmaktı. Ne Sara ne de Mary bu tarz bir imkana sahipti. Daha evvelki bölümlerde anlattığım (John Updike'ın romanı *Marry Me*'den alınan) olaydaki aldatan eş Ruth'un, böyle bir imkanı vardı. Onun

yalanı, sürüyle hataya neden olması gereken çok zor bir yalandı, fakat onun gönüllü kurbanı bu hataları göremedi. Ruth'un telefonda sevgilisiyle konuşurken konuşmalarına kulak misafiri olan kocası Jerry'yi hatırlayın. Ses tonunda bir şeylerin değiştiğini fark eden Jerry, Ruth'a kiminle konuştuğunu sorar. Hazırlıksız yakalanan Ruth, Jerry'nin kulak misafiri olduğu şeylere uymadığı için kabul etmediği, Pazar Okulu'ndan aradıkları yalanını uydurur. Jerry durumu daha fazla zorlamaz, Updike'ın romanı, Jerry'nin ihanet konusunda bir yüzleşme yaşanmaması yönünde bir nedeni olduğu için Ruth'un yalanını ortaya çıkarmadığı izlenimini verir: Aynı zamanda Jerry de bir ilişkiyi saklıyordur, daha sonradan bu ilişkinin Ruth'un sevgilisinin karısı ile olduğu ortaya çıkar!

Ruth'un çok zor olan ancak tespit edilemeyen yalanını, aynı şekilde başka bir nedenle tespit edilemeyen çok kolay bir yalanla karşılaştıralım. Bu kolay yalan, dolandırıcı sanatçılar tarafından kullanılan yalan teknikleri hakkında yazılan yakın tarihli bir analizinden alınmıştır.

"Ayna oyunu"nda... sahtekar sanatçı, kurban tarafından hissedilen gerçek itirazlara karşı hazırlıklı olma yoluyla kurbanı savunmasız bırakarak, gizli bir niyetle kurbanın üstüne gider. Yirminci yüzyılın başlarında Macaristan'ın en yaratıcı dalaverecilerden biri olan John Hamrak ve bir teknisyen gibi giyinmiş işbirlikçisi, belediye binasından içeriye bir belediye meclisi üyesiymiş gibi girerler. Hamrak, tamir edilmesi gereken saat için geldiklerini bildirir. Büyük olasılıkla saatin kıymetinden ötürü, belediye meclis üyesi teslim etmekte gönülsüz davranır. Kendi rolünde daha inandırıcı olmaya çalışmak yerine, Hamrak saatin olağanüstü değerini belediye meclis üyesine hatırlatarak bu nedenle şahsen geldiğini söyler. Böylece sahtekar sanatçılar, kurbanlarının dikkatini en hassas oldukları konulara yönlendirmek

isterler, böylece kendi amaçlarını kötüler görünüp rollerini daha gerçekçi bir hale getirirler.

Aldatma belirtisi olup olmayacağı hesap edilirken göz önünde bulundurulması gereken ilk konu, yalan söylendiği sırada yalana duyguların dahil olup olmadığıdır. Psikiyatrik hasta Mary'nin analizi sırasında tanımladığım ve 2. Bölüm'de açıkladığım gibi, en zor yalanlar, yalan söyleme anında duygu ihtiva edenlerdir. Tüm hikaye duygulardan ibaret değildir, duyguların başarılı bir şekilde gizlenip gizlenemeyeceği konusunda bir tahminde bulunmak için de sorular sorulmalıdır. Fakat duygular hakkında sorular sormak, güzel bir başlangıç yeridir.

Yalandaki asıl hedef, duyguları gizlemek olabilir (Mary'nin yalanında olduğu fakat Ruth'unkinde olmadığı gibi). Yalanın kendisi duygularla ilgili değilse bile, yalan söylendiği için hissedilen duygular yalana dahil olabilir. Ruth'un yakalanma korkusu ve aldatma suçluluğu hissetmesi için pek çok sebep vardı. Gayet açık bir şekilde ilişkisini gizleme çabalarının ortaya çıkması durumunda başına geleceklerden korkuyordu. Bu korkuyu sadece yalanı başarısız olduğunda ilişkisinin sağladığı menfaatlerden yararlanmaya devam edemeyeceği için hissetmiyordu, aynı zamanda cezalandırılabilirdi de. Kocası Jerry, aldatıldığını anladığında onu terk edebilirdi ve bir boşanma gerçekleşirse, işlediği zinanın ispatı, onun Jerry'den daha az para almasına neden olabilirdi. Updike'ın romanı, sebep göstermeden boşanabilme döneminin öncesinde yazılmıştı. Hiçbir sebebin olmadığı davalarda bile, zina çocukların velayetini birinci dereceden etkileyebilir. Evlilik devam ettiğinde ise, en azından bir süre bu olay nedeniyle evlilik zarar görebilir.

Her yalancı yakalandığında ceza almaz, hem kelle avcısı Sara hem de psikiyatrik hasta Mary yalanları fark edildiğinde hiçbir ceza almayacaktı. Sahtekar adam Hamrak da Ruth gibi ceza ala-

bileceği halde, diğer durumlar Hamrak'ın daha az yakalanma korkusu hissetmesine imkan veriyordu. Hamrak özellikle bu tarz yalanlar için alıştırma yapmıştı, yalancılık konusunda kendine yardım eden kişisel özellikleri olduğunu biliyordu. Ruth kocasını başarılı bir şekilde aldatmasına rağmen, ne bu yalanın gerektirebileceği şeylere –kulak misafiri olunan bir telefon konuşması– karşı tam anlamıyla hazırlanmıştı ne de bir yalancı olarak kendi yeteneklerine güveniyordu.

Yakalandığı zaman ceza alacağı bilgisi, Ruth'un yakalanma korkusu hissetmesine neden olan kaynaklardan biriydi. Üstelik yalan söylediği için de ceza alacağından korkuyordu. Eğer Jerry, Ruth'un onu kandırmayı istediğini ve bunu başardığını anlarsa, kocasının ona güven duymaması, Ruth'un ihaneti haricinde bir sorun kaynağı teşkil edebilirdi. Bazı aldatılan insanlar, onların affetme kapasiteleri dışında olanın ihanet değil, güven kaybı olduğunu iddia eder. Ve yine her yalancının, söylediği yalanın kendisi için ceza almadığına dikkat edin, bu durum sadece yalancı ve kurbanın güvensizlik nedeniyle tehlikeye girebilecek planlanmış bir gelecekleri olduğunda geçerlidir. Yalan söylerken yakalandığında kelle avcısı Sara sadece karşısındaki "hedef"ten bilgi alma imkanını kaybedecektir. Hamrak birini taklit ettiği için değil, sadece hırsızlık ve hırsızlığa teşebbüs ettiği için ceza alacaktı. Psikiyatrik hasta Mary bile söylediği yalan için ceza almayacaktı. Yalan söylediğinin anlaşılması, bir şekilde doktorunu daha ihtiyatlı hale getirecekti. Karşıdaki kişinin güvenilir olacağına olan inanç, devam eden her ilişkide beklenmez ve gerekli değildir, hatta bazı evliliklerde bile durum bu şekildedir.

Ruth'un yakalanma korkusu, Jerry'nin şüphelendiğini fark etmesiyle birlikte büyüyecektir. Hamrak'ın hedefi olan belediye meclis üyesi de, onun değerli saatini elinden almak isteyen herkes için şüphe duyuyordu. "Ayna oyunu"nun güzelliği, içte duyulan

bu şüpheyi doğrudan hedef alarak aleni hale getirip azaltmasıdır. Kurban, bir hırsızın hiçbir zaman tam olarak kurbanın korktuğu şeyleri doğru kabul edecek kadar cüretkar olacağını düşünmez. Bu mantık, aynı zamanda yalan avcısının, bir yalancının böyle bir hata yapacağına inanmadığı için sızıntıları dikkate almamasına da neden olabilir. Donald Daniel ve Katherine Herbig, askeri hileler hakkındaki analizlerinde şu noktayı belirtirler: "Sızıntı ne kadar büyükse, gerçek olmak için fazla iyi göründüğünden hedefin buna inanma ihtimali o derece azdır. [Birkaç davada, askeri plancılar bu tip sızıntıları önemsememiştir]... Casusluktan başka bir şey olamayacak kadar açıktı."

Hasta Mary'de olduğu gibi, Ruth da kurbanıyla aynı değerleri paylaşıyordu ve yalan söylediği için suçluluk hissedebilirdi. Ancak Ruth'un ilişkisini gizleme konusunda kendisine ruhsat verildiğine inanıp inanmadığı net değildir. Zinayı kınayan insanlar bile, sadık olmayan eşlerin ihanetlerini gerekli olmadığı müddetçe belli etmesini uygun görmezler. Hamrak'ta bu durum daha da belirgindir. Kelle avcısı Sara'da olduğu gibi, suçluluk duymamaktadır (yalan söylemek geçinmek için yaptığı işin bir parçasıdır). Muhtemelen Hamrak, bir psikopat ya da doğal bir yalancıydı, bu da onun yalan söylediği için suçluluk duyma olasılığını azaltıyordu. Hamrak'ın bakış açısına göre, "hedeflere" yalan söylemek mübahtı.

Ruth ve Hamrak'ın yalanları iki konuyu daha betimlemektedir. Ruth yalan söylemeye ihtiyaç duyduğunda bu duruma hazırlıklı değildi, yani stratejisini bütün ayrıntılarıyla hazırlamamış ve uygulama yapmamıştı. Yalan söylemeye bir kez başladığında, hazırlanmış bir dizi cevap üzerine dayanamayacağını bilen Ruth'un yakalanma korkusunu artıyordu. Hamrak böyle –sık sık profesyonel bir yalancının başına gelmeyen– kötü bir durumda yakalansa da Ruth'un sahip olmadığı doğaçlama yeteneğine sa-

hipti. Fakat Ruth'un Hamrak'a göre daha büyük bir avantajı vardı – kendi nedenlerinden dolayı onu yakalamak istemeyen gönüllü bir kurbanı vardı. Bazen böyle bir kurban, süregelen bir aldatmada iş birliği yaptığının farkına bile varmaz. Updike, Jerry'nin bu iş birliğinin farkında olup olmadığı ve Ruth'un böyle bir durumun gerçekleştiğini bilip bilmediği konusunu okuyucunun keyfine bırakır. Gönüllü kurbanlar, yalancının işini iki şekilde kolaylaştırır. Yalancılar, kurbanlarının yaptıkları hatalara karşı kör olduklarını bildiklerinde daha az yakalanma korkusu yaşar. Yine yalancılar, bu tarz kurbanları aldatırken sadece onların isteklerini yerine getirdiklerine inanarak daha az suçluluk hisseder.

Şu ana kadar Mary ve Ruth'un durumunda neden aldatma belirtileri olabileceğini ve neden Sara ya da Hamrak'ın yalanlarıyla ilgili herhangi bir aldatma belirtisi olmayacağını izah ederek, dört yalanın analizini yaptık. Dürüst bir insan hakkında yalan söylediği yargısına varılan bir davayı, yalan kontrolünün böyle yanlış bir değerlendirmenin önüne geçilmesine nasıl yardım edeceğini anlamak için inceleyelim.

Gerald Anderson, komşusunun karısı Nancy Johnson'a tecavüz edip onu öldürmekle suçlanıyordu. Nancy'nin kocası gece geç saatte işten eve döner, karısının cesedini bulur ve Anderson'ların evine koşar. Karısının öldüğünü ve oğlunu bulamadığını söyler ve onlardan polisi aramalarını ister.

Birkaç olay Anderson'ın şüpheli duruma düşmesine neden olur. Cinayetten sonraki gün, işin ardından eve gelip yerel bir barda fazlaca içer ve cinayetlerle ilgili şeylerden bahseder; eve getirildiğinde hıçkıra hıçkıra ağlarken karısına, "Bunu yapmak istemedim fakat yapmak zorundaydım," dediği işitilir. Daha sonra bu sözlerin cinayetle ilgili olmayıp, sarhoş olduğu için bir özür olduğunu iddia etse de kendisine inanılmaz. Polis, arabasının döşemesindeki bir leke hakkında soru sorduğunda

lekenin arabayı satın almazdan evvel orada bulunduğunu iddia eder. Daha sonra, soruşturma devam ederken, bir münakaşa sırasında karısına tokat atıp burnunu kanattığını söylemekten utandığı için yalan söylediğini itiraf eder. Onu sorguya çekenler, Anderson'a bu olayın onun bir insanı öldürüp yalanlayacak nitelikte vahşi ve yalancı bir insan olduğunu kanıtladığını sürekli tekrar ettiler. Soruşturma sırasında Anderson, on iki yaşındayken ikinci derecede bir cinsel suça karıştığını itiraf etti, kıza zarar gelmemiş ve olay tekrarlanmamıştı. Ancak daha sonra olayın yaşandığı sırada on beş yaşında olduğu ortaya çıktı. Bu durum, onu sorgulayanların ısrar ettiği gibi, bir seks problemi olduğunun işareti olduğu kadar yalancı biri olduğunu gösteren bir başka kanıttı ve bu nedenle komşusu Nancy'yi öldürüp tecavüz eden kişi o olabilirdi.

Profesyonel bir poligraf operatörü olan Joe Townsend, sorgu hakimleri tarafından yalan belirleme konusunda hiçbir şekilde yanılmayan biri olarak gösterilip mahkemeye getirildi.

Townsend, Andersen üzerinde hemen iki dizi uzun test uyguladı ve bazı şaşırtıcı ve çelişkili ölçümler elde etti. Cinayetin kendisiyle ilgili sorular sorulduğunda, Anderson'ın poligraf kaydında "bip"ler görülmüştü, bunlar suçun yalanlandığını gösteren aldatma işaretleriydi. Fakat cinayet silahını nasıl ve nereye attığıyla ilgili sorular sorulduğunda poligraf bandı "temiz" çıktığını gösterdi. En basit ifadeyle Anderson, Nancy'nin cinayeti konusunda "suçlu" ve korkunç bir şekilde bıçaklamak ve kesmek için kullanılan silah konusunda "masum"du. Bıçağı nereden aldığı, ne çeşit bir silah olduğu ve nasıl atıp kurtulduğu sorulduğunda Anderson "bilmiyorum" cevabı vermiş ve band "bip" sesi çıkarmamıştı... Townsend, Anderson üzerinde üç kez daha çalıştı ve her seferinde aynı sonucu elde etti. İşi bittiğinde Joe Townsend, Anderson'a poligraf testinde başarısız olduğunu söyledi.

Poligraf operatörünün kararı, adamlarını yakaladıklarını düşünen sorgu hakimlerinkiyle uyuşuyordu. Sorgu kayıtları, Anderson'ın nasıl bitap düşüp işlemediği bir suçu itiraf ettiğini gösterdi. Neredeyse sonuna kadar, Nancy'yi öldürüp tecavüz ettiği konusunda hiçbir şey hatırlamadığını ve bu suçu işlemediğini söyleyerek masum olduğunu iddia etmişti. Sorgu hakimleri katillerde geçici bir bilinç kaybı olabileceğini söyleyerek ona karşı koydular. Olayı hatırlayamamanın, o işin yapılmadığını gösteren bir kanıt olamayacağını söylediler. Anderson, sorgu hakimleri karısının, bilahare kabul etmediği, onun Nancy'yi öldürdüğünü bildiği açıklaması kendisine söylendikten sonra bir itirafname imzaladı. Birkaç gün sonra Anderson yaptığı itirafı inkar etti ve yedi ay sonra başka bir tecavüz suçundan hüküm giyen gerçek katil, Nancy Johnson'ı öldürdüğünü itiraf etti.

Analizlerim, poligraf sırasında cinayetle ilgili sorulara Anderson'ın suçu işlemediğini söylediğinde gösterdiği duygusal tepkilerin, yalan söyleme olasılığı dışındaki diğer faktörlere bağlı olabileceğini önerir. Poligraf testinin bir yalan makinesi *olmadığını* hatırlayın. Poligraf sadece duygusal hareketlenmeyi ölçer. Soru şu olmalıdır: İşlenen suç hakkında sorular sorulduğunda Anderson'un duygusal yönden hareketlenmesinin *tek* nedeni Nancy'yi öldürmesi midir? Suçu işlemediği halde Anderson'ın suç konusunda duygusal olarak hareketlenmesinin başka nedenleri olabilir miydi? Eğer böyle bir neden varsa, poligraf testi yanlış tanı koyacaktır.

Risk yüksek olduğunda –ceza çok ağır olacağı için– böyle bir suç işleyen *pek çok*[40] şüpheli –masumlar dahil– korkar. Poligraf operatörleri, makinenin hiç yanılmadığını söyleyerek masum kişinin inanılmama korkusunu azaltmaya, suçlu kişinin yaka-

[40] Cinayet işleyen herkes yakalanmaktan korkmadığı için *pek çok* suçlu-şüpheli korkar diyorum. Profesyoneller ve psikopatlar için de bu durum geçerlidir.

lanma korkusunu artırmaya çalışır. Anderson'ın inanılmamaktan korkması için bir diğer sebep, poligraf testine öncelik veren soruşturmanın mahiyetiydi. Poligraf uzmanları, bilgi almak için yapılan mülakatlarla suçlu varsayarak bir itirafa mecbur bırakmaya çalışılan suçlayıcı mülakatları ayırt edebilirler. Anderson'a yaptıkları gibi, sorgu hakimleri, sık sık şüphelinin suçluluğuna dair kendi ikna güçlerini açık açık yasal kabul ederek, şüpheliyi masum olduğu iddiasından vazgeçirmeye zorlarlar. Böyle bir davranış, suçlu kişinin gözünü korkutup itiraf etmesini sağlayabilse de sorgu hakimlerinin suçu onun işlediğine inandıklarını ve açık fikirli olmadıklarını fark eden masum bir insanı da aynı derece korkutur. Poligraf testi Anderson'a, hiç durmaksızın yirmi dört saat süren böyle bir soruşturmanın ardından uygulanmıştı.

Poligraf tarafından kaydedilen Anderson'ın suçla ilgili sorulara gösterdiği duygusal tepkilere, sadece inanılmama korkusu değil aynı zamanda utanç ve suçluluk duyguları da neden olmuş olabilirdi. Cinayet konusunda masum olsa bile, Anderson iki sebepten dolayı utanç duyuyordu. Anderson'ı sorgulayanlar, onun karısına vurduğu ve delikanlılık çağlarında cinsel bir suç işlediği için utandığını biliyorlardı. Üstelik Anderson bu olayları yanlış aktarıp gizlemeye çalıştığı için de aldatma suçluluğu hissediyordu. Sorguyu yapanlar bu olayları Anderson'ı, bir insana tecavüz edip öldürecek yapıda bir insan olduğuna ikna etmek için devamlı surette kullandılar, aynı zamanda bu durum Anderson'ın utanç ve suçluluk duygularını artırabilir ve bu duyguları işlediği iddia edilen suçla da ilişkilendirebilirdi.

Yalan kontrolü, herhangi bir korku, utanç veya suçluluk duygusunun ister Anderson'ın ifadesinde, davranışlarında, sesinde, konuşmasında ya da poligraf tarafından kaydedilen otonom sinir sistemi hareketlerinde olsun, aldatma belirtilerinde olduğu gibi neden pek çok anlam ifade edebileceğini açıklar. Anderson ma-

sum bile olsa, bu duyguların suçlu bir insanda olduğu gibi yüzeye çıkması muhtemeldir. Sorgu yargıçlarının bilmediği bir diğer husus, Anderson'ın duygusal tepkilerine bakarak yalan söyleyip söylemediğini belirlemelerini imkansız kılıyordu. Anderson'ın özgürlüğünü kazanmasını sağlayan hikayenin yazarı gazeteci James Phelan, Anderson hapishaneden çıktıktan sonra, ona poligraf testinde "başarısız" olmasına neyin sebep olmuş olabileceğini sorar. Anderson suçu işlemediği halde duygusal tepki vermesinin bir başka kaynağını daha açıklar. Nancy'nin öldürüldüğü gece, polisle beraber komşusunun evine gittiğinde, birkaç kez Nancy'nin çıplak vücuduna bakmıştır. Bunun yapılmaması gereken çok korkunç bir hareket olduğunu hisseder. Kendi inancına göre, cinayetten farklı ancak öyle ya da böyle kendini suçlu hissetmesine neden olan bir suç işlemiştir. Bu kötü hareketi sorgu yargıçlarından ve poligraf operatöründen saklayarak yalan söylemiştir. Yine elbette bu adamlara yalan söylediği için de suçluluk duyuyordu.

Anderson'ı sorgulayanlar bir Othello Hatası'na düşmüşlerdi. Othello'nun yaptığı gibi, şüphe ettikleri kişinin duygusal yönden hareketlendiğini doğru bir şekilde teşhis etmişler ancak, doğru bir şekilde teşhis edilen bu duyguların, suçlu da olsa masum da olsa şüphe ettikleri kişi tarafından hissedilebileceğini ayırt edemeyerek, duyguların sebebini yanlış değerlendirmişlerdi. Tıpkı Desdemona'nın ıstırabına, sevgilisini kaybetmesi neden olmadığı gibi, Anderson'ın utanç, suçluluk ve korku duyması cinayetle değil, işlediği diğer suçlarla bağlantılıydı. Sorgu yargıçları da, Othello gibi şüphelileri hakkındaki önyargılarının kurbanı olmuşlardı. Şüphelilerinin yalan söyleyip söylemediğini bilememenin belirsizliğini tolere edememişlerdi. Bu arada sorgu yargıçları, masum kişinin bilmesinin mümkün olmadığı, sadece suçlu kişinin bildiği cinayet silahıyla ilgili detaylara sahip olsaydı, Anderson'ın bıçakla ilgili sorulara poligraf sırasında tepki

göstermemesi, poligraf operatörüne Anderson'ın suçsuz olabileceği fikrini verebilirdi. Testi üç defa tekrar etmek yerine sadece failin bildiği suçla ilgili bilgileri kullanarak, bir Suçlu Bilgi Testi düzenlemeliydi.

Sahtekar adam Hamrak ve cinayetle suçlanan Anderson, kriminal suçluları yakalama çalışmalarının başına dert olan iki hata çeşidine örnektir. Bir sorgulama ya da poligraf testi sırasında Hamrak muhtemelen suça hiç karışmamış gibi görünüp duygusal yönden hareketlilik göstermeyecektir. Yalan kontrolü, böyle deneyimli, profesyonel ve doğal yalancıların ya da psikopatların yalan söylediklerinde neden nadiren hata yaptıklarını daha anlaşılır hale getirir. Hamrak, söylediği yalana inanılan insanlara bir örnektir. Anderson ise tam tersi bir problemi temsil eder. O, tüm nedenleri açıklandığı halde, suçlu olduğu kanısına varılan masum bir insandır – hakikate inanmama hatası.

Bu iki olayı incelememdeki amaç, kriminal suçlular incelenirken yalan makinesinin ya da ifadesel aldatma belirtilerinin kullanımının yasaklanmasını tartışmak değildir. Bir kişi bunu dilese bile insanları davranışsal aldatma belirtilerinden faydalanmaktan alıkoyacak hiçbir yol yoktur. İnsanların, başkaları hakkındaki izlenimleri, kısmen karşıdaki kişinin ifadesel davranışlarına bağlıdır. Bu tarz davranışlar, dürüstlükten daha çok duygu taşır. İfadesel davranışlar, bir insanın arkadaş canlısı, dışa dönük, etkilenmiş, dominant veya çekici olup olmadığı, söylenen şeyi anlayıp anlamadığı ya da ilgilenip ilgilenmediği hakkında bilgi veren büyük bir etki kaynağıdır. Genellikle bu tarz belirtiler, kişi dikkate aldığı bazı davranışsal belirtilerin farkında olmaksızın istemsiz oluşur. Bu tarz yargılar daha net bir şekilde yapıldığında, böyle hataların neden daha az olası olduğunu 5. Bölüm'de açıklamıştım. Eğer bir insan, karşıdaki kişinin kendinde bıraktığı izlenimin kaynağının farkındaysa ya da karşı tarafın belli davranışlarını

yorumlarken izlediği kuralları biliyorsa, düzeltme yapması daha olasıdır. Bir insanın verdiği kararlara, yaşanılan tecrübelerle o kişinin verdiği kararların doğru ya da yanlış çıktığını bilen meslektaşları ya da hakkında karar verilen kişi tarafından itiraz edilme ihtimali daha çoktur. Pek çok polis eğitimi, aldatma belirtilerinin üzerinde durmaz. Bir dedektifin, bir şüphelinin suçlu ya da ötekinin masum olduğu hissinin dayanağının tam olarak nereden geldiğini bilmediğini düşünüyorum. Mevcut bazı poligraf yalan makinesi eğitimlerinde sözlü olmayan aldatma belirtilerinin öneminden bahsedildiği halde, aldatma belirtileri hakkında bildikleri şeyler çoğunlukla geçerliliğini yitirmiş ya da doğrulanmamış şeylerdir, üstelik bu belirtilerin kullanılamayacağı ya da yanlış yönlendirebileceği durumlar hakkında çok az uyarı yapılmıştır.

Kriminal sorgulamalarda aldatma belirtilerinin kullanımının feshedilmesi mümkün değildir, böyle bir şey olsaydı bile yürürlüğe konulabileceğinden emin değilim. Dürüst bir insanın haksız yere hapse girebildiği veya idam edilebildiği ya da yalan söyleyen bir katilin hüküm giymekten kaçmasının mümkün olduğu ölümcül aldatmalarda gerçeğin ortaya çıkması için her türlü kanuni girişimde bulunulmalıdır. Benim görüşüm, aldatma belirtilerini yorumlama sürecinin daha belirgin, daha planlı ve daha dikkatli yapılır hale gelmesidir. Hata yapma potansiyelini ve yalan avcısının yalan kontrol listesindeki (Tablo 4) tüm soruları değerlendirerek, yalan ya da doğru söylendiğini anlama ihtimalini nasıl hesaplayabileceği üzerinde durdum. Yalan kontrolünü kavramanın, tehlikeler ve önlemleri bilmenin, aldatma belirtilerinin nasıl teşhis edileceği konusunda verilecek eğitimin, bir yalana inanma ve hakikate inanmama hatalarını azaltarak dedektifleri daha dikkatli hale getireceğine inanıyorum. Ancak haklı olup olmadığımın anlaşılabilmesi için, kriminal şüphelileri ve polis sorgu hakimlerini inceleyen alan çalışmaları yapılması gerekmek-

tedir. Böyle bir çalışmaya başlandı ve sonuçlar ümit vadediyor, fakat maalesef henüz bitirilemedi.

Uluslararası bir krizde muhalif milli liderler bir araya geldiğinde aldatma, polis işlerinde olduğundan daha ölümcül olabilir ve fark edilmesi daha riskli hale gelip zorlaşabilir. Yanlış bir karara mukabil göze alınan risk –bir yalana inanma ya da hakikate inanmama– en adi kriminal aldatmalarda alınandan daha büyüktür. Yüksek mevkideki görevliler ya da devlet başkanları arasındaki kişisel görüşmelerde yalan teşhisi ve bunun önemi konusunda sadece birkaç idari bilimci yazı yazmıştır. Alexander Groth şöyle der: "Muhatabın davranış, niyet ve içtenliğini tahmin etme işi, bir hareket tarzı belirlemede hayati önem taşır." Robert Jervis, milli bir lider küstah bir yalancı adıyla anılmayı istemese de böyle bir bedel bazen göze alınabilir demektedir, "... başarılı bir yalan, uluslararası sistemdeki güç ilişkilerinin temelini değiştirebildiğinde... yalandan faydalanmak, bir devletin dünyada egemen bir konum kazanmasını sağladığında yalan söyleme konusunda bir şöhret sahibi olmanın çok büyük bir önemi olmayabilir."

Henry Kissenger, yalan ve aldatmacanın akıl kârı olmadığına dikkat çekerek bu görüşe katılmaz: "Sadece hayalperestler, hile yoluyla müzakerelerde galip geleceklerini düşünürler... Bir diplomata göre hile, bela kapısıdır, izlenmesi gereken bir bilgelik yolu değil. Bir insan sürekli aynı kişiyle muhatap olmak zorunda olduğunda sadece bir defalığına yalanla durumu kurtarabilir ancak daha sonra bunun bedeli sadece ilişkinin (daimi) tıkanmasıdır." Bir diplomat, muhtemelen sadece kariyeri sona erdiğinde aldatmanın önemini teyit edebilir ancak Kissenger hâlâ görevinin başında olduğundan, ne şekilde olursa olsun ona göre yalan güvenilir değildir. Her halükarda, kendi diplomatik çabaları hakkında yaptığı açıklamalar, karşıtlarının gizlemeye ya da yalan

söylemeye kalkışıp kalkışmadıklarını merak ettiği pek çok örneğin yanı sıra, gizleme ve yarı gizleme diye tabir ettiğim yalanların içinde nasıl yer aldığının örnekleriyle doludur.

Stalin bu durumu en açık şekliyle ifade eder: "[Bir] diplomatın sözleri, eylemlere ilişkin olmamalıdır – yoksa bu nasıl bir diplomasidir?.. Güzel konuşmalar, kötü fiillerin gizlenmesi içindir. Dürüst diplomasi mümkün değildir." Bunun oldukça uç bir ifade olduğu açıktır. Diplomatlar bazen dürüstçe konuşurlar ancak bu kesinlikle her zaman mümkün olmaz. Dürüst olmanın, milli menfaatlere ciddi bir şekilde zarar verdiği zamanlarda diplomatlar nadiren dürüst olurlar. Bir milletin menfaatlerini artırabilecek tek bir politika olduğu konusunda şüphe olmadığında diğer milletler neyi beklemeleri gerektiğini bilirler, yalan bir mesele olmaktan çıkar ve muhtemelen hiç teşebbüs edilmez, çünkü çok açık bir biçimde sahte olduğu görülecektir. Genellikle meseleler daha belirsizdir. Bir millet, başka bir milletin yaptıkları hileli fiiller daha sonra anlaşılsa bile, gizli fiiller, aldatma veya yanlış bildirgeler yoluyla menfaat elde edilebileceğini düşündüğüne inanır. Böyle bir durumda ne milli menfaatleri ne itimat edilmeyen milletin sözlerini ne de genel tutumu değerlendirmek yeterli olur. Yalan söylediği düşünülen bir millet, gerçekten dürüst bir millet kadar güvenilir olduğunu iddia edecektir. Jervis, "Ruslar [nükleer test yasağına göre] aldatacaklarsa da aldatmayacaklarsa da dürüst izlenimi vermeyi deneyeceklerdir. Dürüst bir insan da yalancı bir insan da doğruyu söyleyip söylemediği sorulduğunda olumlu cevap verir" diyor.

Netice olarak hükümetlerin, hasımları nedeniyle yalan belirleme yöntemleri aramaları şaşırtıcı bir şey değildir. Uluslararası aldatmalar, oldukça farklı milli amaçlara hizmet ederek, birkaç farklı ortamda meydana gelir. Daha evvel bahsedilen bu ortamlardan biri, bir lideri temsil eden yüksek mevkideki görevliler ya

da liderlerin, uluslararası bir krizi çözmek için yapılan girişimlerde bir araya geldikleri andır. Her iki taraf, gerçek niyetlerinin anlaşılmamasını sağlamak ve son olarak görülmeyen bir teklif almak için blöf yapmak ister. Yine her iki taraf da bazen, niyetlerin anlaşılacağına, bu tekliflerin son teklif olduğuna, bu tehditlerin blöf olmadığına düşmanlarının tam olarak inandıklarından emin olmak isterler.

Yalan söyleme ya da yalan yakalama konusundaki beceri, gizlemek ya da sürpriz bir saldırıyı açığa çıkarmak için de önemlidir. İdari Bilimci Michael Handel, buna bir örnek verir: "2 Haziran (1967)'da, İsrail Hükümeti bu savaşın kaçınılmaz olduğunu daha net bir şekilde anlamıştı. Problem, *her iki* taraf da tamamıyla alarm halinde ve seferberlik durumundayken nasıl başarılı bir şekilde sürpriz bir saldırı yapılacağıydı. İsrail'in savaşı başlatma niyetini gizleme planının bir parçası olarak, Dayan (İsrail Savunma Bakanı) 2 Haziran'da Britanyalı bir gazeteciye, İsrail'in savaşı başlatması için hem çok geç hem de çok erken olduğunu söylemişti. Bu bildiriyi 3 Haziran'da yapılan bir konferans esnasında tekrar etti." Bu olay sadece İsrail'in rakiplerini kandırdığı anlamına gelmezken, Dayan'ın yalan konusundaki becerisi, 5 Haziran'daki saldırıda tam bir sürpriz baskın yapma konusundaki başarılarıyla ilişkilidir.

Bununla birlikte aldatmanın bir başka amacı, rakibi aldatan tarafın askeri kapasitesi hakkında yanlış yönlendirmektir. Barton Whaley'in 1919, 1939 yılları arası Almanya'nın gizlice yeniden silahlanması konusundaki araştırmaları, Almanların bunu nasıl başardığı hakkında çok sayıda örnek sağlamaktadır.

Ağustos 1938'de, Hitler'in baskısıyla Çekoslovakya krizi kızışırken, (Alman Hava Mareşali) Hermann Göring, Fransa

Hava Kuvvetleri'ni Lüftwaffe'ye bir inceleme turu için davet eder. Hava Komutanı General Joseph Vuillemin, daveti hemen kabul eder... (Alman General Ernst Udet) Vuillemin'i özel uçağına alır... Udet, kurbanlarının varış zamanına göre daha önceden dikkatli bir şekilde planladığı gibi, ağır giden uçağa hız kaybettirip oyalanmaya başlar. Aniden bir Heinkel He-100, ıslık çalarak gölge gibi tam gaz yanlarından hızla geçer. Her iki uçak da havaalanına iner ve Almanlar, şaşkına dönen Fransız ziyaretçilerini, incelemede bulunmaları için teslim alırlar... "Söyle bana, Udet," [Alman General] Milch yapmacık bir ilgisizlikle sorar, "seri üretime geçmeye ne kadar yakınız?" Udet, Milch'in sözü bitince cevaplar " A... ikinci ürün planı hazır ve üçüncüsü de iki hafta içinde hazır olur." Vuillemin düş kırıklığına uğramış gibi görünür ve Milch'e düşünmeden "allak bullak olduğunu" itiraf eder... Fransız Hava Delegasyonu, Lüftwaffe'in yenilmezliğini kabul etmiş olarak Paris'e döner.

Bu hileyle hızı artırılan He-100 uçağından, sadece üç adet üretilmişti. Bu çeşit bir blöf, yenilmez bir hava gücü varmış gibi görünmek, "Hitler'in parlak başarı silsilesine neden olan diplomatik görüşmelerde çok önemli bir unsur haline gelir; taviz verme politikası, kısmen Lüftwaffe'yle ilgili korku yüzünden başlatılmıştı."

Uluslararası aldatmalarda yalancı ve hedef arasında doğrudan bir ilişkiye daima gerek olmazken (bunlar kamuflaj, sahte bildiri vs. yollarla da yapılabilirken) verilen bu örnekler, yalanın yüz yüze söylendiği durumları tasvir eder. Dürüstlüğün ölçümlenmesi için iş birliği gerektiren bir poligraf ya da zorlayıcı bir başka araç karşı taraf üzerinde kullanılamaz. Bu nedenle son on yıl içinde ilgi, davranışsal aldatma belirtileriyle ilgili bilimsel çalışmaları kullanmanın mümkün olup olmadığı konusuna dönmüştür. Kendi devletimiz ve diğer devletlerden resmi görevlilerle tanıştığımda, hakkında uyarı

yaptığım tehlikelerin, onları etkilemiş gibi görünmediğinden giriş bölümünde bahsetmiştim. Bu kitabı yazmamın nedenlerinden biri de daha özenli ve bütünlüklü olarak, tekrar dikkat çekmek amacıyla kanıtlarımı düzenlemek ve görüşme yaptığım birkaç resmi görevliden daha fazla insanın bu bilgilere erişmesini sağlamaktı. Yapılacak tercihler, kriminal aldatmalarda olduğu gibi basit değildir. Bazen aldatma belirtileri, bir liderin ya da başka bir hükümet sözcüsünün yalan söyleyip söylemediğini ayırt etmekte yardımcı olabilir. Problem, böyle bir şeyin ne zaman mümkün olabileceği ve ne zaman olamayacağını ve liderlerin ne zaman kendi ya da danışmanlarının değerlendirmeleri tarafından yanlış yönlendirileceğini belirlemektir.

Bu kitabın giriş bölümünde kullandığım birinci örneğe dönelim, Münih Konferansı'ndan on beş gün evvel 15 Eylül 1938'de Berchtesgaden'de Hitler ve Chamberlain ilk defa görüşürler.[41] Hitler, Chamberlain'i Avrupa'ya karşı bir savaş hazırlığı içinde olmayıp, sadece Çekoslovakya'daki Südet Almanlarının problemlerini çözmeyi arzuladığına inandırmayı istemektedir. Eğer Britanya onlarla anlaşırsa (çoğunluğunu Südet Almanlarının oluşturduğu Çekoslovakya bölgesinde bir referandum yapılacak ve sonuca göre bu bölgeler Almanya topraklarına katılacaktı) Hitler savaş açmayacaktır. Ancak Hitler önceden el altından savaş açma emrini vermiştir bile. 1 Ekim'de Çekoslovakya'ya saldırmak üzere ordusunu çoktan seferber etmiştir, üstelik askeri fetih amaçlı planları bununla da kalmamaktadır. Hitler'le ilk görüşmesinin ardından, Chamberlain'in kız kardeşine yazdığı mektubu hatırlayın: "... [Hitler] karşımda söz verdiği zaman sözüne güven duyulabilecek bir adam olduğu izlenimini edindim..."

[41] Chamberlain ve Hitler hakkındaki bilgiler için Telford Taylor'un *Munich* adlı kitabına minnet borçluyum. Aynı zamanda materyallerini kullanım ve yorumumun doğruluğunu kontrol ettiği için Bay Taylor'a da müteşekkirim.

Muhalefetteki İşçi Partisi liderleri tarafından yapılan eleştirilere cevap olarak Chamberlain, Hitler'i "mahlûkatın en üstünü", "konuşmalarında olduğundan çok daha iyi bir adam" diye tarif etti.

Bir hafta sonra Chamberlain, Hitler'le ikinci kez Godesberg'te buluşur. Hitler artık yeni isteklerde bulunmaktadır (Alman orduları en kısa sürede Südet Almanlarının olduğu bölgeleri işgal edecek ve referandum bu olay gerçekleştirilmeden evvel yapılmayacaktır, üstelik istenen bölgeler daha önce talep ettiğinden daha büyüktür). Sonradan, bu istekleri kabinesine kabul ettirmeye çalışırken, Chamberlain şöyle der: "İnsanların davranışlarını anlamak için, onların nedenlerini bilip kafalarının nasıl çalıştığını görmek gerekir... Herr Hitler dar kafalı bir insan ve bazı konularda özellikle önyargılı fakat saygı gösterdiği ve uzlaşma içerisinde bulunduğu bir insanı kasti olarak aldatmayacaktır ve şu an Hitler'in az da olsa bana saygı duyduğundan eminim. Herr Hitler bir şeyi yapacağını söylediğinde, o işi kesinlikle gerçekleştirir." Chamberlain'in bu sözlerinden sonra, tarihçi Telford Taylor sorar: "Hitler, gerçekten Chamberlain'i tamamen kandırmış mıydı ya da Hitler'in isteklerini kabul ettirebilmek için Chamberlain mi meslektaşlarını kandırıyordu?" Taylor'ın varsaydığı gibi, en azından Chamberlain'in ilk kez buluştukları Berchtesgaden'de Hitler'e inandığını farz edelim.[42]

Yüksek önem taşıyan bu riskler, Hitler'in yakalanma korkusu hissetmesine neden olabilirdi ancak muhtemelen bu duyguyu hissetmedi. Onun gönüllü bir kurbanı vardı. Kendisinin yalan söylediğini fark ettiğinde, Chamberlain'in Hitler'e taviz

[42] O zamanlar olaya karışan insanlar tarafından yapılan tüm açıklamalar bu muhakemeyi yapsa da bir istisna bulunmaktadır. Joseph Kennedy'nin Chamberlain'le yaptığı görüşmeye dair Washington'a verdiği raporda şöyle bir saptama vardır: "Chamberlain [Hitler'e karşı] yoğun bir antipati hissettiği halde çıkıp geldi... O çok zalim ve zorba. Çok sert bir bakışı var... yöntem ve amaçlarında tamamıyla acımasız olabilecek bir insan."

veren tüm politikasının başarısızlığa uğradığını anlayacağını biliyordu. *Bu davranış, taviz verildiği* sıralarda utanç verici olmayıp takdir edilen bir politikaydı; birkaç hafta sonra Hitler'in yaptığı sürpriz saldırı, Chamberlain'in aldatıldığını ortaya çıkardığında bu anlam değişecekti. Hitler Avrupa'yı zorla ele geçirmeye kararlıydı. Eğer Hitler'e güvenilebilseydi ve Hitler yaptığı anlaşmaları yerine getirseydi, Chamberlain Avrupa'yı savaştan kurtardığı için insanların övgülerine mazhar olmanın keyfini çıkaracaktı. Chamberlain inanmak istiyordu ve Hitler de bunun farkındaydı. Hitler'in yakalanma korkusunu azaltan bir diğer faktör, yalan söylemeye ne zaman ihtiyacı olacağını ve ne söylemesi gerektiğini bilmesiydi, bu nedenle hazırlık yapıp planını rahatça prova edebilirdi. Hitler'in yalan söylediği için utanç ya da suçluluk duymasına gerek yoktu – Britanya'yı aldatmayı, tarih anlayışı ve görevinin gerektirdiği onurlu bir davranış olarak görüyordu. Mesele sadece Hitler gibi kibirli bir liderin, düşmanlarına yalan söylediği için suçluluk ya da utanç hissetmesi değildir. Pek çok politik araştırma ışığında, uluslararası diplomaside olası yalanlar, sadece milli menfaatlere hizmet etmediğinde sorgulanabilir. Hitler'in hissetmiş olabileceği tek duygu, aldatma hazzıdır. Söylenenlere göre, İngilizleri kandırmaktan zevk alıyordu ve bu başarılı kandırmacayı izleyen Almanların varlığı, Hitler'in Chamberlain'i aldatırken hissettiği zevk ve heyecan duygusunu artırabilirdi. Ne var ki Hitler çok kabiliyetli bir yalancıydı ve görünüşe göre bu duyguların dışarı sızmasına engel olmuştu.

Yalancı ve hedef farklı kültürlerden olup ortak bir dili paylaşmadığında yalan söylendiğini anlamak birkaç sebepten dolayı çok daha zordur.[43] Hitler hata yapsaydı ve Chamberlain gönüllü

[43] Neden ve nasıl etkileyeceğini açıklamasa da Groth bu problemden bahseder. "…..[liderler tarafından verilen] kişisel izlenimlerin, taraflar arasındaki politik,

bir kurban olmasaydı da yalan söylendiğini anlama konusunda zorluk yaşardı. Sebeplerden biri, konuşmalarının tercümanlar aracılığıyla yapılmasıydı. Bu, yalancıya karşılıklı konuşmalarda iki avantaj sağlar. Hitler herhangi bir konuşma hatası yaptığında (ağızdan kaçırma, verilen duraksamaların fazla olması ya da konuşma hataları) tercüman bu hataları kapatabilirdi. Üstelik eş zamanlı tercüme işlemi, her cümle tercüme edildiğinde yalanın bir sonraki bölümünü tam olarak nasıl kelimelere dökeceğini düşünmesi için konuşmacıya zaman kazandırır. Dinleyici, yalancının dilini anlasa bile, kendi ana dili olmadıkça, konuşma tarzındaki incelikleri ya da aldatma belirtisi olabilecek ifade tarzlarını gözden kaçırması mümkündür.

Kültürel ve milli değerlerdeki farklılık, aynı zamanda ses, yüz ve vücutta görülen aldatma belirtilerini yorumlamayı çok daha karmaşıklaştırıp çapraşıklaştırarak, anlaşılmaz hale getirir. Bir dereceye kadar her kültürün, konuşmalarını resmetmek için yüz ve el kullanımının yanı sıra konuşma yüksekliği, tonu ve gürlüğünü ayarlayan kendine ait belirli ifade biçimleri vardır. Yüz ve sese ait duygusal belirtileri, duygusal ifadelerin yönetimini dikte eden 4. Bölüm'de anlattığım *görüntü kuralları* da kontrol eder ve bunlar da kültürden kültüre farklılık gösterir. Yalan avcısı, bu farklılıkları anlayamayıp tam olarak hesaba katamadığında, muhtemelen bu davranışları yanlış yorumlamaya ve bir yalana inanma hatasıyla hakikate inanmama hatasına karşı daha savunmasızdır.

Bu noktada bir istihbarat ajanı, Hitler – Chamberlain görüşmesine dair yaptığım analizin ne kadarının o zamanlar yapılabileceğini sorabilir. Gerçeğin olayın geçtiği zamanlarda değil de sadece yıllar sonra ortaya çıkabileceği durumlarda yalan kontrolü, böyle bir yardım istediklerinde baş aktörler ve onla-

ideolojik, sosyal ve kültürel uçurumun artışı oranında çok fazla yanlış yönlendirici olması muhtemeldir."

rın danışmanlarının işine fazla yaramayacaktır. O zamanlara ait açıklamalarla ilgili yorumlarım, pek çok yargımın, en azından bazı kişiler tarafından 1938'de açıkça görüldüğünü gösterir. Chamberlain olmasa da diğerleri, Hitler'in dürüstlüğü konusunda Chamberlain'in yargılarına güvenme konusunda daha dikkatli olması gerektiğinin farkına varabileceği için, Chamberlain'in Hitler'e inanmayı isterken riske ettiği çok şey vardı. Aktarılanlara göre, Chamberlain meslektaşlarını küçümsüyor ve kendini onlardan üstün görüyordu, bu nedenle herhangi bir önlem almayı kabul etmeyebilirdi.

Aynı zamanda Hitler'in Britanya'yı kandırma isteği de Berchtesgaden'deki görüşmeye kadar iyice resmileşmişti. Hatta Chamberlain, Hitler'in *Kavgam*'da söylediklerini okumak ya da bunlara inanmak zorunda değildi. Anglo-Alman deniz paktını gizlice ihlal etmesi ya da Avusturya hakkındaki amaçlarına dair söylediği yalanlar gibi pek çok örnek vardı. Chamberlain, Hitler'le buluşmadan evvel, Hitler'in Avrupa'yı işgal planlarını gizleyerek Çekoslovakya konusunda yalan söylediğinden şüphelendiğini dile getirmişti. Üstelik Hitler'in sadece diplomatik ve askeri taktiklerde başarılı olmayıp kurbanıyla yüz yüze olduğu durumlarda da yetenekli bir yalancı olduğu biliniyordu. Büyük bir ustalıkla duyguları ve düşünceleri taklit edebilir, etkileyebilir, göz korkutabilir ya da kendini tutabilirdi ya da hayran bırakmayı veya öfkelenmeyi tercih edebilirdi.

1938 yıllarındaki İngiliz-Alman ilişkileri üzerine ihtisas yapan tarihçiler ve idari bilim uzmanları, yalan kontrol listesindeki (Ek Bölüm, Tablo 4) soruları cevaplandırmak için yeterince şey bilindiğini söylerken haklı olup olmadığım konusunu değerlendirebilirler. O zamanlar yapılacak bir yalan kontrolünün, kesin bir ifadeyle Hitler'in yalan söyleyeceğini önceden bildirebileceğine inanmıyorum. Fakat Hitler yalan söylediğinde Chamberlain'in bunu fark

edemeyeceği olasılığını önceden bildirebilirdi. Yalan konusunda Hitler ve Chamberlain buluşmasından çıkarılacak birkaç ders daha var ancak bunlar, aldatma belirtilerinden faydalanarak bir liderin yalanının nasıl anlaşılabileceğini tasvir eden bir başka örnek incelendikten sonra çok daha iyi değerlendirilebilir.

Küba füze krizi esnasında, Başkan John F. Kennedy ve Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko görüşmesinin iki gün öncesinde[44], salı günü 14 Ekim 1962'de McGeorge Bundy, Başkan Kennedy'yi bir U-2 uçuşunun Sovyetler Birliği'nin Küba'ya misiller yerleştirdiğine dair kesin kanıtlar bulduğu konusunda bilgilendirir. Kasım ayında yapılacak seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte, (idari bilimci Graham Allison'ın sözleriyle) Kruşçev "Kennedy'yi, en direkt ve kişisel kanallarla dahili devlet problemlerini anladığına ve ortamı karıştıracak hiçbir şey yapmayacağına inandırmıştı. Özellikle Kruşçev, Sovyetler Birliği'nin Küba'ya taarruz füzeleri yerleştirmeyeceğine dair resmi güvence vermişti" açıklaması yönünde yinelenen söylentiler vardır. Kennedy (Arthur Schlesinger'e göre) "öfkeliydi", "Kruşçev'in onu kandırmaya çalışmasına kızmış olmasına rağmen... haberi sakin bir şekilde karşıladı ancak yüzünde bir şaşkınlık ifadesi vardı" (Theodore Sorensen açıklaması). Robert Kennedy'nin sözleriyle, "O sabah CIA temsilcileri, U-2 fotoğrafları hakkında izahat verdiğinde ... her şeyin bir yalandan ibaret olduğunu anladık, bu muazzam bir yalan örgüsüydü." Başkan'ın başdanışmanları hükümetin ne şekilde hareket etmesi gerektiği üzerinde düşünmek için o gün görüşmelere başlar. Başkan şu şekilde karar verir: "İzlenecek plan belirlenip hazırlanmadıkça, Sovyetler Birliği'nin Küba'da misilleri bulundu-

[44] Kennedy ve Gromyko arasında yapılan toplantıyla ilgili yorumlarımın doğruluğunu kontrol ettiği için Graham Allison'a borçluyum. Aynı zamanda o dönemde olaya karışanlarla yakın bağlantısı olan Kennedy'nin idari grubunun bir üyesi de açıklamalarımı kontrol etti.

ğunu bildiğimiz gerçeği, halka hiçbir şekilde açıklanmamalıdır... Güvenlik temel zorunluluktu ve Başkan, Washington tarihinde bir defalığına ne olursa olsun dışarı bilgi sızdırtmayacağı hususunda kararlı olduğunu belli etti" (Roger Hilsman, o zamanlar Dışişleri Bakanlığı'ndaydı).

2 gün sonra, 16 Ekim Salı günü, danışmanları hâlâ ülkenin ne şekilde hareket edeceği konusunu tartışırken, Başkan Kennedy, Gromyko'yu görür. "Gromyko en az bir haftadır Amerika Birleşik Devletleri'ndedir, ancak hiçbir resmi Amerikalı görevli bunun sebebini bilmemektedir... Gromyko Beyaz Saray'dan resmi bir görüşme talep eder. Bu talep neredeyse... [U-2 fotoğraflarına ait kanıtlarla] aynı zamana denk gelir. Ruslar U-2 uçaklarını fark etmiş olabilir miydi? Kennedy'nin gösterdiği reaksiyonları tartmak için mi görüşmek istiyorlardı? Bu konuşmayı, ABD reaksiyon göstermeden önce, Kruşçev'in o sırada kendi başarısını göstererek füzeler konusunda halka açıklama yaptığına dair Washington'u bilgilendirmek amacıyla mı kullanacaklardı?" Kennedy "... görüşme yaklaşırken endişeliydi ancak Gromyko ve [Anatoly] Dobrynin'i [Sovyet Büyükelçisi] ofisine buyur ederken gülümsemeyi becerebilmişti. Henüz harekete geçmeye hazır değilken, Sovyetler Birliği'nin daha fazla avantaj elde etmesine mani olmak için, füzeler hakkındaki keşfi Gromyko'dan gizlemenin önemli olduğuna inanıyordu.[45]

Toplantı öğleden sonra saat 5'te başlar ve 7.15'te biter. Dobrynin, Vladimir Semenor (Sovyet Dışişleri Bakanlığı temsilcisi) ve bir üçüncü resmi Sovyet görevli toplantıyı izlediği sırada, hükümet

[45] Bu konuda bazı açıklamalar ihtilaf durumundadır. Sorensen, Kennedy'nin Gromyko'yu aldatma ihtiyacı hakkında hiç şüphesi olmadığını söylerken, Elie Abel, (Füze Krizi, sayfa 63) olayın hemen arkasından Kennedy'nin Rusk ve Thompson'a Gromyko'ya gerçeği söylemeyerek hata yapıp yapmadığını sorduğunu nakleder.

sekreteri Dean Rusk, LLewellyn Thompson (ABD resmi Sovyetler Birliği büyükelçisi) ve Martin Hildebrand (Alman İşleri Dairesi yöneticisi) de diğer taraftan toplantıyı takip etmektedir. Aynı zamanda her iki tarafın tercümanı da oradadır. "Kennedy şömineye bakan sallanan koltuğuna yerleşti, Gromyko, Kennedy'nin sağında bulunan bej bir kanepenin üzerinde oturuyordu. İçeri kameramanlar girdi, gelecek nesiller için fotoğraflar çekip ayrıldılar. Rus, çizgili bir yastığa doğru yaslanarak konuşmaya başladı..."

Gromyko bir müddet Berlin hakkında konuştuktan sonra nihayet konuyu Küba'ya getirir. Robert Kennedy'nin açıklamalarına göre, "Gromyko, Başkan Kruşçev ve Sovyetler Birliği adına Küba ile yaşanan tansiyonu azaltmak için yardım istemeye geldiğini söyler. Başkan Kennedy şaşkınlık ve aynı zamanda Gromyko'nun görevi hususunda gösterdiği cesarete biraz da hayranlık duyarak onu dinler... [Başkan] Karşı tarafı tahrik etmeden kendini çok iyi kontrol altında tutarak kararlı bir şekilde konuşur." Gazeteci Elie Abel şöyle aktarıyor: "Başkan Küba'da uçaksavarlar hariç füze olmadığı konusunda Dobrynin ve Kruşçev'in geçmişte yinelediği sözleri doğrudan kastederek, Gromyko'ya, yanlış bilgileri düzeltmesi için açık bir imkan verdi. Gromyko inatla, Başkanın o an yalan olduğunu bildiği, eski güvenceleri yineledi. Kennedy gerçekleri söyleyip onunla yüzleşmedi." Kennedy "görmezden gelerek... öfke ya da gerginlik emaresi göstermedi." (Sorensen)

Gromyko Beyaz Saray'ı terk ederken "alışılmadık bir neşe" içindedir (Abel). Muhabirler, ona toplantıda ne konuşulduğunu sordular. "Gromyko'nun keyfinin yerinde olduğu açıktı, onlara gülümseyerek konuşmaların olumlu, çok olumlu geçtiğini söyledi." Robert Kennedy şöyle aktarıyor, "Gromyko Beyaz Saray'dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra ziyarete gittim. ABD Başkanı için söylenilebilecek tek şey, Sovyetler Birliği sözcü-

süyle konuşmaktan memnun kalmadığıydı." İdari bilimler uzmanı David Detzer'e göre Kennedy, "Kanıtlarımızla onun karşısına geçmek için can atıyordum" demiştir. Kennedy ofise giren Robert Lovett ve Bundy'ye düşüncelerini açıklar: "Gromyko... tam bu odada en fazla on dakika önce, uzun zamandır duymadığım kadar çirkin yalanlar söyledi. Olayı yalanladığı sırada masamın orta çekmecesinde alçak seviyeden çekilmiş fotoğraflar duruyordu ve onları Gromyko'ya göstererek yalanını yüzüne vurmak için kendimi zor tuttum."

Soldan sağa: Anatoly Dobrynin, Andrei Gromyko, John F. Kennedy.

Öncelikle Büyükelçi Dobrynin'i ele alalım. Muhtemelen toplantıda yalan söylemeyen tek kişi oydu. Robert Kennedy, Dobrynin'in daha önceki toplantılarda Küba'da füze bulunduğunu reddederken dürüst olduğunu bildiğinden, yalan konusunda başarılı olmadığı için Sovyetlerin Dobrynin'e yalan söylediğini düşünüyordu.[46] Böyle bir amaç için bir büyükelçinin hükümeti tarafından bu şekilde yanlış yönlendirilmesi alışılmadık bir durum değildi. John F. Kennedy Küba'daki Domuz Körfezi konusunda Adlai Stevenson'ı bilgilendirmeyerek tam olarak aynı işi yapmıştı ve Allison'ın da işaret ettiği gibi "benzer şekilde Pearl Harbour konusunda Japon Büyükelçi, Barbarossa [Almanlar'ın Rusya'yı işgal planı] konusunda Moskova Alman Büyükelçi bilgilendirilmemişti." Sovyetlerin Küba'ya füze sistemleri yerleştirme kararını aldığı tahmin edilen Haziran 1962'den ekim ortası yapılan bu toplantıya kadar olan süreç zarfında Sovyetler, Dobrynin ve Georgi Bolshakov'u Küba'da taarruz füzeleri bulunmadığı konusunda Kennedy'nin yönetim üyelerine (Robert Kennedy, Chester Bowles ve Sorensen) devamlı surette güvence vermek için genel bilgilendirme görevlisi olarak kullanmıştı. Bolshakov ve Dobrynin'in gerçekte ne olduğunu bilmelerine gerek yoktu ve muhtemelen gerçekten de olayın ne olduğunu bilmiyorlardı. Ne Kruşçev ne Gromy-

[46] Dobrynin hakkındaki tartışmalar hâlâ devam etmektedir: "Dışişleri bakanlarının, Başkanı kandırmak amacıyla bulunduğu girişime dahil olduğunda, gerçekte füze konusundan haberdar mıydı? O zamanlar Eyalet Genel Sekreteri olan George W. Ball şöyle der: "Biliyor olmalı." "Ülkesi için yalan söylemek zorundaydı." "Başkan ve kardeşi, bir dereceye kadar Dobrynin tarafından aldatılmıştır," diye belirtir Eski Yargıtay Yargıcı Arthur J. Goldberg. Ancak diğerleri daha az emindir. Kennedy'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı, McGeorge Bundy, Dobrynin'in olaydan haberi olduğunu zannetmediğini söyler. Pek çok Amerikalı uzman, Sovyet sisteminde askeri bilgiler çok sıkı korunduğu için Dobrynin'in Küba'daki Sovyet silahlarının mahiyetinden tamamen haberdar olmayabileceği görüşünde hemfikirdir." (Madeline G. Kalb, "Dobrynin Faktörü" *New York Times*, 13 Mayıs 1984, s. 63)

ko ne de gerçeği bilen bir başkası, Kennedy ve Gromyko arasında yapılan toplantının iki gün evveline, 14 Ekim'e kadar, hiçbir şekilde hasımlarıyla doğrudan karşılaşmamıştı. Kruşçev, Moskova'da Amerika Büyükelçisi Foy Kohler'le görüşerek Küba'da füze bulunduğunu yalanlamıştı. Sadece Sovyetler, ilk defa o zaman Kruşçev ya da iki gün sonra Gromyko bir hata yaptığında yalanlarının anlaşılma riskini göze almıştı.

Beyaz Saray'daki toplantı sırasında biri Kennedy, diğeri Gromyko tarafından söylenen iki yalan vardı. Bazı okuyuculara sadece Gromyko'yu değil de Kennedy'yi tarif ederken de *yalan* kelimesini kullanmam garip gelebilir. Pek çok kişi, yalanın özünde şeytanlık gördüğünden dolayı saygı duyulan bir insan için kullanılmasından hoşlanmaz. Kennedy'nin bu toplantıdaki tutumu benim gizleme yalanı tanımıma giriyor. Her iki adam da, Kennedy ve Gromyko, birbirlerinden doğru olduğunu bildikleri şeyi sakladılar – Küba'da füze olduğunu. Analizlerim, neden Kennedy'nin Gromyko'ya göre daha fazla aldatma belirtisi sağlamasının muhtemel olduğunu gösteriyor.

Her ikisi de izleyecekleri planı önceden hazırladığı sürece –ve her ikisinin de bunu yapma imkanı olduğu müddetçe– paylaştıkları bilgiyi birbirlerinden gizleme konusunda bir problem yaşamayacaklardı. Göze alınan risk çok büyük olduğu için her iki adam da yakalanma korkusu hissetmiş olmalıydı. Tahminen Başkan Kennedy'nin Gromyko'yu karşıladığı sırada hissettiği söylenen endişe, yakalanma korkusuydu. Göze alınan risk –ve dolayısıyla yakalanma korkusu– Gromyko'ya göre Kennedy için daha büyük olmalıydı. ABD ne yapacağına henüz karar vermemişti. Hatta tam olarak Küba'da ne kadar füze olduğu konusundaki istihbarat bilgileri hazırlık aşamasındaydı ve tamamlanamamıştı. Kennedy'nin danışmanları, ABD harekete geçmeden evvel Kruşçev durumu öğrenirse, tehdit ve bahanelerle Amerika'nın işini

karıştırarak taktiksel bir avantaj elde edebileceğinden korktukları için, bu keşfin gizli tutulması gerektiğini düşündüler. McGeorge Bundy'ye göre, "İnanıyordum ki ve hâlâ buna inanmayı sürdürüyorum, her şeyi değiştiren, gerçekte yapmış oldukları şeyi tüm dünya bildiği halde hiçbir şey yokmuşçasına acemice rol yaparken yakalanmaları oldu." Aynı zamanda füze üssü inşaatlarını tamamlamak için Sovyetler Birliği'nin de zamana ihtiyacı vardı ancak Amerikalılar o an füze konusunu öğrenmiş olsalar, onlar için bunun çok önemi olmazdı. Sovyetler Birliği, çok hızlı hareket etmediklerinde Amerikan U-2 uçaklarının kısa zamanda füzeleri ortaya çıkaracağını zaten biliyordu.

Bir kişi riskin her iki taraf için de aynı olduğunu farz etse bile, muhtemelen Kennedy, Gromyko'dan daha fazla yakalanma korkusu hissetmişti, çünkü yalan söyleme konusundaki kabiliyetine daha az güveniyordu. Kesin olan bir şey vardı, o da Gromyko'ya göre tecrübesinin daha az olduğuydu. Aynı zamanda Gromyko, Kruşçev'in bir yıl önce Viyana zirve toplantısında şekillenen Kennedy'nin fazla zorlu olmadığı düşüncesini paylaşıyorsa, muhtemelen kendine daha fazla güvenecekti.

Kennedy'nin Gromyko'dan daha fazla yakalanma korkusu hissetmesi ihtimalinden tamamen ayrı olarak, söylentilere göre saklaması gereken diğer duyguların da yükünü hissediyordu. Alıntı yaptığım rivayetler, toplantı süresince Kennedy'nin şaşkınlık, takdir ve memnuniyetsizlik duyguları hissettiğini bildiriyor. Bu duyguların herhangi birinin o ortamda sızıntı yapması, Kennedy'nin Sovyetler Birliği'nin hilesini bildiği izlenimini vereceğinden, onu ele verebilirdi. Öte yandan, Gromyko aldatma hazzı hissetmiş olabilirdi. Bu durum, ayrılırken çok neşeli göründüğünü söyleyen röportajlarla birbirini tutmaktadır.

Her iki adam da becerikli ve hissettikleri duygu ne olursa olsun bunu gizlemeyi sağlayan kişisel özelliklere sahip oldu-

ğu için aldatma belirtisi ya da sızıntı şansı fazla yoktu. Yine de Kennedy'nin Gromyko'ya göre yükü daha fazlaydı; söylenenlere göre daha fazla duygu hissetmişti, yalan konusunda daha beceriksizdi ve kendine güveni daha azdı. Kültürel ve dilsel farklar, gösterdiği aldatma belirtilerini örtebilirdi ancak Büyükelçi Dobrynin bunları fark edecek konumdaydı. Ülkede yıllarca kaldıktan sonra Amerikalıların davranışları hakkında oldukça bilgili ve dil konusunda çok rahattı, Dobrynin, olayın içinde doğrudan yer almadığından bir gözlemci olmanın avantajına da sahipti, kendini şüpheliyi incelemeye verebilirdi. Büyükelçi Thompson da Gromyko'nun davranışlarındaki davranışsal aldatma belirtilerini ayırt etme konusunda benzer bir konumdaydı.

Amerika tarafından bu toplantıya dair verilen pek çok beyanat üzerinden olayı tasvir ederken, Sovyetler Birliği'nin sağladığı hiçbir bilgi olmadığından Dobrynin'in gerçeği sezip sezmediğini tahmin etmenin bir yolu yoktur. Hükümet Sekreteri Rusk, dört gün sonra Dobrynin'e füzelerin fark edildiğini söylendiğinde Dobrynin çok şaşırmış ve bariz bir şekilde sarsılmış görünüyordu. Amerikan deniz blokajının başlayışı, Sovyetlerin o ana kadar Amerika'nın bu keşfinden habersiz olduğunun kanıtı olarak yorumlandı. Dobrynin, kendi devleti onu füzelerin yerleştirilmesi olayının dışında tutmuş ise, durumdan ilk defa o dakika haberdar olmuş olmalıydı. Dobrynin'in füze konusunu ve hatta Amerikalıların bunu ortaya çıkardığını bilse dahi, Amerika'nın askeri olarak müdahale etme kararı nedeniyle şaşırmış ve sarsılmış olabilirdi. Pek çok analist, Sovyetler Birliği'nin Amerika'nın askeri harekatla karşılık vereceğini ummadığı konusunda hemfikirdir.

Konu, Kennedy'nin yalanının ortaya çıkıp çıkmadığını saptamak değil, neden böyle bir ihtimal olabileceğini açıklamak ve buna rağmen aldatma belirtilerini fark edebilmenin karışık ve zor bir mesele olduğunu göstermektir. Aktarılanlara göre Ken-

nedy, Gromyko'nun yalan söylerken hiç hata yaptığını göremedi. Gerçi Kennedy gerçeği önceden bildiği için aldatma belirtilerini belirlemeye ihtiyacı yoktu. Bu bilgiyle sahip olan Kennedy, Gromyko'nun yeteneğine hayran olmuştu.

Bu iki uluslararası aldatma olayını tahlil ederken, Hitler, Kennedy ve Gromyko'nun yalan uydurma konusunda zeki, hünerli ve çok inandırıcı konuşan doğal yalancılar olduklarından bahsetmiştim. Parlak bir medya imajına sahip, bilgilendirme toplantılarında sorularla baş etme konusunda yetenekli, kısmen halk konuşmaları ve tartışmalardaki becerikliliği vasıtasıyla iş başına gelmiş herhangi bir politikacının, konuşma konusunda doğal bir yalancı kadar yetenekli olduğuna inanıyorum (Gromyko iktidara bu şekilde gelmese de kimsenin uzun süre ayakta kalamadığı dönemlerde yoluna devam edenlerden biriydi 1963'e kadar hem diplomasi hem de Sovyetler Birliği içerisindeki politik mücadele konusunda oldukça tecrübe kazanmıştı). Böyle insanlar ikna edici olurlar; bu, işlerinde sahip oldukları öz kaynaklardan bir tanesidir. İster yalan söylemeyi ister söylememeyi tercih etsinler, o işi iyi bir şekilde yapabilmek için gerekli olan yeteneğe sahiptirler. Tabii ki iktidara götüren başka yollar da vardır. Bir darbe düzenleyebilmek için toplumsal aldatma becerileri gerekli değildir. Ne kişisel manevralar sayesinde yurt içi rakiplerine üstün gelen ne de bürokratik beceri ya da miras yoluyla başarı elde eden bir liderin, güzel konuşan sanatçılar kadar yetenekli olması ve doğal bir oyuncu olması şart değildir.

Konuşma becerileri –uygun ifade ve hareketlerle, konuşulduklarını anda kelimeleri taklit edebilme ve gizleme kabiliyeti– yalancı hedefiyle karşı karşıya gelmedikçe ya da sohbet etmedikçe gerekli değildir. Hedefler, basın, askeri hareketler, aracılar ve yazı vs. yollarla kandırılabilir. Her halükarda, yalanın her türü, yalancı stratejik becerilere sahip olmayıp kendinin ve hedefinin

hareketlerini tahmin etmekten acizse başarısızlığa uğrar. Tüm politikacıların zeki ve stratejik düşünebilen insanlar olduğuna ve sadece bir kısmının, bu kitapta ele aldığımız aldatma çeşitlerinde avlarıyla yüz yüze geldiklerinde yalan söyleme imkanı veren güzel konuşma yeteneğine sahip olduğuna inanıyorum.

Herkes yalan söyleyemez ya da yalan söylemek istemez. Pek çok politikacının yalan söylemeye istekli olduğunu düşünüyorum, en azından belirli durumlarda ve belirli hedeflere karşı. Hatta Amerikan halkına hiçbir zaman yalan söylemeyeceği sözü üzerine kampanya yapan ve *Playboy* dergisiyle yaptığı röportajda şehvet dolu fantezilerini itiraf eden Jimmy Carter bile, kaba kuvvet yoluyla İran'da tutulan rehineleri kurtarmak için yapılan planı gizlediğini daha sonra yalanlamıştır. Askeri hileler konusunda uzman araştırmacılar, daha çabuk kavrayıp yalan söyleyebilen liderleri belirlemek amacıyla bir girişiminde bulundular. İhtimallerden biri, bu liderlerin yalan söylemenin göz yumulduğu ülkelerden çıktığıdır ancak böyle ülkelerin varlığına dair deliller zayıftır.[47] Bir diğer tetkik edilmemiş sanı, ya-

[47] Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelerden daha ketum ve dürüst olduğu söylenir. Sovyet uzmanı Walter Hahn, gizliliğin çok uzun bir tarihi olduğunu ve gerçekte Sovyetlere değil Ruslara ait bir özellik olduğunu iddia eder. ("Sovyet Gizliliğinin Gerçek Nedenleri", *Orbis* 1964:719-47). Ronald Hingley, Rusların kendi yaşamlarıyla ilgili bakış açıları üzerine bilgi verirken çok daha istekli ve bir yabancının varlığı durumunda duygusallık dolu açıklamalar yapmaya çok daha yatkın olduklarını ifade eder. Bu diğer milletlerden daha az ya da daha fazla dürüst olduklarını göstermez. "Ruslar, diğer milli psikolojilerde olduğu gibi pek çok Rus ırkı olduğundan, çok sıkı ağızlı ya da tutucu olma konusunda efsaneleşmiş Anglo-Sakson'lar kadar korumacı, haşin ve sert olabilirler (Hingley, Rus Aklı, [New York: Scribners, 1977], s.74). Sweeter, bir ülkenin diğerinden daha hilekar olmadığına ve sadece kültürlerin aldatmaya konu olan bilginin türü yönünden farklılık gösterdiğine inanır. *(Düşünce ve Dil Bakımından Kültürel Modeller Dahilinde "Bir Yalan Tanımı"*, ed. Naomi Quinn ve Dorothy Holland [basın]). Karşı çıkmak için hiçbir sebebim olmamasına rağmen, yalan söyleme ve yalan yakalama yönünden milli ve kültürel farklılıklarla ilgili çok az çalışma yapıldığından şu an için herhangi bir hüküm vermek erken olur.

lan söylemeye istekli olan liderlerin, başkanların askeri kararlar üzerinde güçlü rol oynadığı (özellikle diktatörlüklerde) ülkelerden olduğudur. Yalan söylediği bilinen liderleri karakterize eden hilekar kişilik modellerinin tarihsel materyallerle tespiti amacıyla başlatılan bir girişim başarısızlığa uğramıştır ancak bu başarısızlığının nedenini belirlemek için gereken bilgilere ulaşılamamaktadır.

Siyasi liderlerin, gerçekte doğal yalancılar kadar olağanüstü yetenekli olup olmadığı ya da farzı misal, yalan söyleme konusunda idari yöneticilerden daha fazla becerikli ve istekli olup olmadığı konusunda hiçbir sağlam delil yoktur. Eğer böyleyseler, bu, uluslararası aldatmaları anlaşılması en zor aldatmalar konumuna sokar ve aynı zamanda yalan avcısı için yalancıların taşıdığı normal becerilere sahip olmaması nedeniyle dikkat çeken devlet başkanlarını, yani istisnaları ayırt etmenin önemini akla getirecektir.

Şimdi devlet başkanlarının, yalan avcısı olarak diğer insanlardan daha iyi olup olmadıkları konusunu, madalyonun öteki yüzünü ele alalım. Yapılan bir araştırma, bazı kişilerin yalan avcısı olarak olağanüstü yetenekli olduğunu ancak bir yalan avcısı olarak bu yeteneğe sahip olmanın, bir yalancı gibi kabiliyetli olmakla ilgisi bulunmadığını gösterdi. Maalesef bu araştırma çoğunlukla kolej öğrencileri üzerinde yapılmıştı. Hiçbir çalışma, herhangi bir organizasyonun başında lider konumunda bulunan insanları incelemedi. Bu tarz insanları sınamak, bu kişilerden bazılarının yalan avcısı olarak kabiliyetli olduklarını önerirse, o zaman soru, yetenekli yalan avcılarını belli bir mesafeden, üzerlerinde bir test uygulamaksızın belirlemenin mümkün olup olmadığı olacaktır. Eğer üstün yetenekli yalan avcıları, halkın tanıdığı kişilere ait herkesin ulaşabileceği bilgi türlerinden faydalanılarak ayırt edilebiliyorsa, yalan söylemeyi düşünen siyasi bir lider, hasmının

aldatma belirtileri ve sızıntıları fark etmesinin ne derece mümkün olabileceğini daha doğru olarak ölçümleyebilir.

Siyasi bilimler uzmanı Groth, bana karşı inandırıcı bir şekilde, devlet başkanlarının, düşmanlarının güvenilirliğini ve karakterlerini tartmadaki beceri konusunda, kendi profesyonel politikacılarından çok daha az dikkatli ve olağanüstü *kötü* yalan avcıları olduğu görüşünü savundu: "Devlet başkanları ve dışişleri bakanları genellikle uzlaşma ve iletişim konusundaki temel becerilerden, mesela hasımları hakkında iyi bir tahmin yapmalarını sağlayabilecek artalan bilgilerinden çoğunlukla yoksundurlar." Jervis, devlet başkanlarının "politikadaki yükselişleri, kısmen başkalarını değerlendirmeye ilişkin keskin bir kabiliyete dayanıyorsa" yalan avcısı olarak yeteneklerini olduğundan daha fazla hesap edebildiklerini belirterek, bu görüşe katılır. Bir lider, yalan avcısı olarak olağanüstü bir yeteneği olduğuna inanmakta haklı olsa bile, şüpheli başka bir kültürden gelip farklı bir dil konuştuğunda yalan belirlemenin ne kadar zor olacağını dikkate almadığı için başarısız olabilir.

Chamberlain'in aldatılmayı isteyen gönüllü bir kurban olduğu sonucuna vardım çünkü çaresiz bir şekilde Hitler'e inanmak istiyor ve onun karakterini anlama hususundaki kabiliyetini olduğundan fazla görüyordu, hiçbir şekilde mümkün olmasa da kendince savaşı önleme görevini üstlenmişti. Buna rağmen Chamberlain ne aptal bir insandı ne de Hitler'in yalan söyleyebileceği olasılığından tamamen habersizdi. Ancak Chamberlain'in ona inanmak için önemli bir nedeni vardı, Hitler'e inanmadığında savaşla karşı karşıya kalacaktı. Groth'a göre, yalan avcısı olarak kendi kabiliyetleri konusunda hatalı inanışlar ve devlet başkanları tarafından yargılamada yapılan bu tarz hatalar, o kadar da olağanüstü bir durum değildir. Benim koşullarımda bu, daha çok göze alınan risk büyük olduğunda olasıdır. O halde görülecek

zarar çok büyük olduğunda, bir devlet başkanı hasmının yalanında gönüllü bir kurban haline gelmeye karşı oldukça savunmasız olabilir.

Başka bir gönüllü kurbanı ele alalım. Skoru dengelemek için, Groth'un verdiği pek çok örnekten birini, Chamberlain'in rakibi Winston Churchill'i seçtim. Churchill, Stalin'in "Sovyetler Birliği"den bahsettiği kadar "Rusya" hakkında konuşması ve Tanrı'dan söz etmesi olayının, onu Stalin'in bazı dinsel inançlarını kaybedip kaybetmediği konusunu araştırmaya sürüklediğini ifade eder.[48] 1945'te Yalta dönüşü sonrası gerçekleşen bir başka olayda Churchill, Stalin'in taahhütlerine olan inancını şöyle savunur: "Sözlerine bağlı olduklarını hissediyorum. Kendi aleyhine bile olsa, üzerine düşen yükümlülükleri Rus hükümeti kadar sert bir şekilde yerine getiren hiçbir ülkeyi tanımam." Churchill'in biyograflarından biri şöyle der "... Sovyetlerin geçmişini tamamıyla bilmesine rağmen, Winston, şüpheli bir durum bulunmamasından ötürü lehte düşünme hakkını Stalin'e vermeye ve onun amaçladıklarına inanmaya hazırdı. Birlikte iş yaptığı yüksek konumdaki kişilerin içsel dürüstlüklerine inanmaktan başka bir şey yapmak onun için zordu." Stalin kendisine gösterilen bu saygının karşılığını vermedi. Milovan Djilas, Stalin'in 1944'teki konuşmasından bir bölüm aktarır: "Muhtemelen bizi sadece İngilizlerin müttefiki olarak gördüğünüz için bu şekilde düşündünüz. Churchill ve onların kim olduğunu hatırımızdan çıkarttık. Müttefiklerini oyuna getir-

[48] Jimmy Carter da benzer biçimde etkilenmişti. Sovyetler Birliği Başkanı Leonid Brejnev'le ilk karşılaşmasını tarif ederken Carter, bir sonraki gün Brejnev'e verilen açılış cevabını yineler: "Bu toplantı haddinden fazla gecikti ancak şimdi nihayet burada hep beraberiz, maksimum ilerleme göstermeliyiz. Dün Başkan Brejnev bana, "Başarılı olamazsak, Tanrı bizi affetmez!" dediğinde gerçekten etkilendim. Carter'ın bu açıklama nedeniyle "Brejnev bir parça mahçup görünüyordu" yorumu, Carter'ın da Churchill gibi bu Tanrı'ya gönderme işini çok ciddiye aldığını gösteriyor (Carter, *Keeping The Faith* [New York: Bantam Books, 1982], s. 248).

mekten başka hiçbir şey onlara daha çok zevk vermez. Churchill, dikkat etmezsen, cebindeki bir Kopek'i dahi yürütecek cinste bir adamdır." Churchill'in Hitler'i yok etme isteği üzerine yoğunlaşmış olması ve Stalin'e olan ihtiyacı, Stalin'in oyununda gönüllü bir kurban haline gelmesini sağlamış olabilir.

Bu bölümde, incelediğim diğer yalan formlarından çok devlet adamları arasındaki yalanlara yer verdim. Bunu sadece aldatma belirtilerini ayırt etmede en ümit vadeden arena olduğu için değil, aldatmalar ölümcül olabileceğinden, alınan yanlış kararların bedelinin daha ağır ve tehlikeli olabileceği bir alan olduğu için yaptım. Yine de, kriminal suçlular arasındaki yalan tespitinde olduğu gibi, yalan belirlemede aldatma belirtilerinden yararlanmanın engellenmesini tartışmanın bir anlamı yoktur. Hiçbir ulus buna engel olamaz. Davranışsal belirtilerden, gayriresmi olarak, bu tarz bilgileri toplamak insanın doğasında vardır. Soruşturma sırasında yalan söylendiğini belirlerken meydana gelebilecek tehlikelerden söz ederken belirttiğim gibi, muhtemelen olaya doğrudan dahil olanlar ve onlara fikir verenlerin, ifadesel aldatma belirtileri hakkındaki yargılarının farkında olmaları, böyle izlenimlerin enstitüler ve önseziler diyarında durmasından daha emniyetlidir.

Kriminal şüpheliler arasında yalan belirleme konusunda da belirttiğim gibi, uluslararası toplantılarda aldatma belirtilerini yorumlamanın önüne geçilmesi mümkün olsaydı bile, bunun arzu edilen bir durum olacağını düşünmüyorum. Tarihi kayıtlar gayet net bir şekilde yakın tarihte gerçekleşen yüz kızartıcı aldatmaları gözler önüne serer. Kim kendi ülkesinin bu tarz yalanları ayırt etmesini istemez ki? Problem, yanlış yargıda bulunma ihtimalini artırmaksızın bu işin nasıl doğru bir şekilde yapılacağıdır. Karşı tarafın karakterini ölçme ve aldatma belirtilerine yorumlama konusunda Churchill ve Chamberlain'in kendilerine olan aşırı güvenlerinin, yabancı liderlerin yaptığı aldatma belirtilerini

teşhis edebileceğini iddia ederek geçimini sağlayan bir davranış bilimi uzmanının kendini beğenmişliğiyle karşılaştırıldığında sönük kalacağından korkuyorum.

Doğrudan olmasa da, görevlerinin karmaşıklığının daha çok bilincine varmalarını ve –akıl verdikleri– müşterilerin şüphelenmesini sağlayarak, herhangi bir devlet için yalan detektörü olarak çalışan tüm davranış uzmanlarına meydan okudum. Eğer böyle uzmanlar varsa, devlet başkanları ve aracılar arasında yalan belirlemenin nasıl yapılacağı üzerine özel araştırma yapanlar gibi, gizli çalıştıkları için meydan okuyuşum, dolaylı olmalıydı.[49] Bu tarz araştırmalar yapan, ismi bilinmeyen araştırmacıları daha ihtiyatlı hale getirmeyi ve onlara yaptıkları iş için para ödeyen insanların, ürünlerinin işe yararlığı hakkındaki iddialarla ilgili daha eleştirel ve talepkar olmalarını ümit ediyorum.

Umarım yanlış anlaşılmıyorumdur. Böyle bir araştırmanın yapılmış olduğunu görmek isterim, bence bu acil bir durum, ayrıca tüm milletlerin en azından bu araştırmaların bazılarını neden gizli yürüttüğünü anlayabiliyorum. Milli kararlar veren sınıf arasında kötü ve iyi yalancıları ve yalan avcılarını belirlemeye çalışan araştırmaların, böyle bir şey olma ihtimalinin neredeyse imkansız olacağını kanıtlayacağını düşünüyorum, yine de bunun ortaya çıkması gerekiyor. Kriz esnasında devam eden pazarlıkları ya da zirve toplantılarını oldukça hatırlatan durumlar üzerine yapılan – iştirak edenlerin oldukça yetenekli ve farklı ülkelerden olduğu, ayrıca incelemeler bu şekilde planlandığı için (sıradan birinci sınıf kolej öğrencileri üzerinde yapılan laboratuvar de-

[49] Bu problem üzerine çalıştığını kimse kabul etmeyecek olsa da Savunma Bakanlığı'nda çalışan insanlarla birkaç kez mektuplaştım ve CIA'yle birkaç telefon görüşmesi yaptım ki bunlar diplomasi ve karşı casuslukta aldatma belirtilerini araştıran insanlar olduğuna delalet ediyordu. Savunma Bakanlığı tarafından finanse edilen gördüğüm tasnif edilmemiş bir çalışma, oldukça korku vericiydi ve normal bilimsel standartları taşımıyordu.

neylerinde olmadığı gibi) riski yüksek olan araştırmaların, getirinin yetersiz olduğunu göstereceğine inanıyorum. Ancak bunun da kanıtlanması gerekmektedir, böyle bir şey yapıldığında sonuçlar açıklanmalı ve paylaşılmalıdır.

Bu bölüm yalanın başarılı olup olmamasının, yapıldığı arenaya bağlı olmadığını göstermektedir. Mesele, eşler arası aldatma olaylarının tamamıyla başarısız ya da tüm iş, kriminal veya uluslararası aldatmaların başarılı olması değildir. Başarı ya da başarısızlık yalanın, yalancının ve de yalan avcısının vasıflarına göre değişir. Ulusal seviyede durum, aile ve çocuk arasında olduğundan daha karışık hale gelir, ancak her ebeveyn hataları önlemenin her zaman kolay olmadığını bilir.

Ek Bölüm'deki Tablo 4, yalan kontrol listesindeki otuz sekiz öğeyi listelemektedir. Bu soruların neredeyse yarısı –on sekiz tanesi– yalancının duygular hakkında yalan söyleyerek ya da yalan hakkında duygular hissederek, bunları taklit etmek ya da gizlemek zorunda olup olmadığını belirlemede yardımcı olur.

Kontrol listesini kullanmak, her zaman bir tahmin sağlamaz. Soruların çoğuna cevap vermek için yeterince şey bilinmeyebilir ya da cevaplar karışık olabilir, bazıları kolay bir yalan olacağını gösterirken, bazıları anlaşılması zor bir yalan olacağını önerir ancak bu bilginin de öğrenilmesi gerekmektedir. Bir yargıya varılabildiğinde bile, yalancılar kendi davranışları tarafından değil, üçüncü şahıslar tarafından ele verilebilecekleri ve bazen de en açık aldatma belirtileri kazara gözden kaçırılabileceği için doğru tahmin yapılamayabilir. Hem yalancının hem de yalan avcısının bu ihtimali bilmesi iyi olur. Bu bilgiden faydalanan daha çok kimdir – yalancı mı yoksa yalan avcısı mı? Bir sonraki bölümde ele alacağım ilk konu bu olacak.

SEKİZ

Doksanlı Yıllarda Yalan Teşhisi

Bu kitaba 1938'de Nazi Almanya'sının Şansölyesi Adolf Hitler ve Britanya Başbakanı Neville Chamberlain arasında gerçekleşen ilk görüşmeyi tasvir ederek başladım. Bu olayı seçmemin nedeni, yalanların neden başarılı olduğuna dair çok önemli bir dersi içermesiydi: Ölümcül aldatmalardan biri olduğu için. Hitler'in önceden gizlice Alman Ordusu'na Çekoslovakya'ya saldırma emri verdiğini hatırlayın. Saldırı için ordusunun tam olarak hazır hale gelmesi aşağı yukarı birkaç hafta sürecektir. Sürpriz bir saldırının avantajını arzulayan Hitler, savaş başlatma kararını gizler. Onun yerine Chamberlain'e, eğer Çekoslovaklar ülkeleri arasındaki sınırı onun istekleri doğrultusunda yeniden çizmeyi kabul ederlerse barış içinde yaşamak istediğini söyler. Chamberlain, Hitler'in yalanına inanır ve halen bir barış şansı varken ordularını seferber etmemeleri için Çekleri ikna etmeye çalışır.

Bir anlamda Chamberlain yanlış yönlendirilmeyi isteyen gönüllü bir kurbandır. Aksi halde ülkesinin güvenliğini tehlikeye atışı ve Almanlara karşı izlediği tüm politikanın başarısızlığıyla yüzleşmek zorunda kalacaktır. Buradan çıkarılacak ders, bazı

kurbanların farkında olmadan yanlış yönlendirilmelerinde iş birliği yapmalarıdır. Eleştirel yorum askıya alınmış, çelişkili bilgiler görmezden gelinmiştir, çünkü gerçeği bilmek en azından kısa vadede, aldatılmaktan daha acı vericidir.

Bu durumun, sadece devlet adamları arasında cereyan eden yalanlara değil, diğer pek çok yalana uygulanabilecek önemli bir ders olduğuna inanmama rağmen, bu kitabı yazdıktan yedi yıl sonra Hitler ve Chamberlain arasındaki görüşmenin yalan konusunda doğru olmayan iki derse işaret edebileceği konusunda endişeliyim. Chamberlain, Hitler'in yalanına inanmak istemeseydi, Hitler'in yalanı başarısız olacakmış gibi görünebilir. *Ne Düşündüğünü Biliyorum* adlı kitabımın 1985'teki ilk basımından sonra yaptığım araştırmalar, Chamberlain'i Hitler'e karşı uyaran rakibi Winston Churchill'in bile Hitler'in yalan söylediğini anlayamayacağını öngörmektedir. Eğer Chamberlain yalan tespiti konusunda (Britanya Emniyet Teşkilatı ya da Britanya Haber Alma Servisi'nden) uzmanlar getirtseydi, muhtemelen onlar da daha iyisini beceremezlerdi.

Bu bölüm beni, bu yeni sonuçlara götüren yeni araştırma bulgularımı anlatmaktadır. Kimlerin yalancıları yakalayabileceği ve nasıl yalan yakalanacağı konusundaki bazı yeni kanıtlar hakkında öğrendiğimiz şeyleri açıkladım. Her gün yalan söylemekten zan altında bulunan insanlarla uğraşan kişilere verdiğim beş yılın üzerindeki öğretim tecrübeme dayanarak, deneysel araştırmalarımızın gerçek hayattaki yalanlara nasıl uygulanacağı hakkında öğrendiğim bazı ipuçlarını da ekleyeceğim.

Hitler çok şeytani bir yalancı olduğu için bu örnek, milli bir liderin yalan söylemesinin daima kötü bir şey olduğu izlenimini verebilir ancak böyle bir sonuç çıkarmak çok basit olur. Bir sonraki bölüm, yeni Amerika siyasi tarihinde gerçekleşen birkaç meşhur olayı değerlendirerek, toplum hayatında yalan söyleme-

nin ne zaman onaylanabileceği konusundaki tartışmalara açıklık getirmektedir. Eski başkan Lyndon Johnson'ın Vietnam Savaşı sırasında Amerika'nın askeri başarısına dair gerçek olmayan iddialarını ve aynı zamanda büyük bir patlama riski bulunduğu halde, *Challenger* uzay gemisinin fırlatılması konusunda Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından verilen kararı göz önünde bulundurarak, bunların kendini aldatma yalanları olup olmadığı sorusunu yönelteceğim. Ve eğer öyle idiyseler, kendi kendilerine yalan söyleyen bu insanlar, tutumları nedeniyle hâlâ sorumlu tutulmalı mıdır?

Kimler Yalancıları Yakalayabilir?

Bu kitabı yazarken, incelediğim yalan türünün –söylendiği sırada güçlü duyguların gizlenmesini gerektiren yalanlar– diplomatlar, politikacılar, suçlular ya da casuslar tarafından söylenen yalanlarla çok az ilgisi olduğunu düşünüyordum. Profesyonel yalan avcılarının –polis, Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) ajanları, hakimler ve devlet için çalışan psikiyatri ve ruh bilimleri uzmanları– aldatma belirtilerine bakarak birinin yalan söylediğini anlama kabiliyetleri konusunda fazla optimistik olabileceklerinden korktum. Görevleri, cezai adalet sisteminin *davranış* diye adlandırdığı, aldatma belirtilerine bakarak yalan teşhisi yapabileceğini iddia eden kimselere güvenmemeye yönelik yalancı ya da dürüst olunduğuna dair karar vermelerini gerektiren kişileri, tehlikelerden haberdar etmek istedim. Bir yalancıyı tespit etme konusunda kendi kabiliyetlerine daha az güven duymalarını sağlamak amacıyla onları uyarmayı arzuladım.

Artık profesyonel yalan avcılarını, kendi kabiliyetleri konusunda daha tedbirli olmalarına ilişkin uyarmakta haklı olduğuma dair kuvvetli kanıtlar var. Ancak aynı zamanda durumu abartmış

olabileceğimi fark ettim. Bazı profesyonel yalan avcılarının, aldatma belirtilerinden yalan söylendiğini tespit etme konusunda çok iyi olduğunu görmek benim için sürpriz oldu. Bu kişilerin kim olduğu ve neden bu işte iyi oldukları hususunda yeni bir şeyler öğrendim. Şu an duygularla ilişkili yalanlar hakkında öğrendiğim şeylerin, politik, cezai ya da karşı casusluk bağlamındaki bazı yalanlar üzerinde uygulanabileceğini düşünmek için nedenlerim var.

Bu kitabı daha önceden yazmış olmasaydım, muhtemelen bu konuyu hiçbir zaman öğrenemeyecektim. Duygular ve yalanlar üzerine deneysel laboratuvar araştırmaları yapan bir psikoloji profesörü, genellikle cezai adalet sistemi içinde ya da casuslar ve karşı casuslar dünyasında çalışan insanlarla karşılaşmaz. Bu profesyonel yalan avcıları, son otuz yıl içerisinde yaptığım bilimsel yayımlardan olmasa da bu kitabın yayımlanmasına tesadüf eden araştırmalarımla ilgili medya açıklamaları vasıtasıyla benim hakkımda bilgiler edindiler. Kısa süre sonra şehir, devlet ve federasyon hakimlerine, dava avukatları, polis ve Federal Araştırma Dairesi (FBI), CIA, Ulusal Emniyet Dairesi, Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi, ABD Gizli Servisi, ABD kara, deniz ve hava kuvvetleri için poligraf testi yapan kişilere çalıştaylar düzenlemek için davetler aldım.

Yalan söylemek bu insanlar için akademik bir mesele değildir. Görevlerini ve söylemem gereken şeyleri çok ciddiye alırlar. Kitabın yazarı olduğu ve not verdiği için bir profesörün sözlerine rıza gösteren öğrenciler değillerdir. Herhangi bir akademik delil bu grup için bir dezavantaj teşkil ettiğinde, deneyimleriyle zıt düştüğüm için, itirazlarını gidererek bir sonraki gün işlerine yarayacak bir şeyler sağlayan gerçek hayattan alınmış örnekler isterler. Onlara bir yalancıyı tespit etmenin ne kadar zor olduğunu uzun uzun anlatabilirim ancak onlar bu kararları yarın vermek

zorundadırlar ve daha fazla araştırma yapılmasını bekleyemezler. Daha dikkatli olma uyarısı haricinde verebileceğim tüm desteği isterler fakat çok eleştirel ve kuşkucudurlar.

Üstelik şaşılacak şekilde bana göre akademik çevreden çok daha fazla esnektiler. Pek çok üniversite eğitim komitesinden, işlerini yapma yöntemlerindeki yenilikleri değerlendirme hususunda daha fazla istekliydiler. Bir yargıç öğle yemeği sırasında bana şahidin kafasından çok yüzünü görmek amacıyla duruşma salonunu yeniden düzenleyip düzenlememesi gerektiğini sordu. Böyle basit bir fikir hiç aklıma gelmemişti. O zamandan beri ne zaman bir yargıçla konuşsam, bu öneriyi yaparım ve pek çoğu duruşma salonlarını yeniden düzenledi.

Bir gizli servis ajanı bana, başkanı tehdit eden bir insanın bu tehdidin ciddi olmayıp sadece bir arkadaşını etkilemek için söylediğini belirttiğinde, o kişinin yalan söyleyip söylemediğini tahmin etmenin ne kadar zor olduğunu söyledi. 22 Eylül 1975'te Başkan Gerald Ford'a ateş etmeden sadece birkaç saat önce Sara Jane Moore'un, gerçek bir suikastçı değil de sadece bir "kaçık" olduğu farz edilerek salıverilmesi kararını nasıl aldıklarını anlatırken, bu ajanın yüzünde dehşet dolu bir ifade vardı. Ajana, verdiğim bilgilerin, onların seviyelerine çok az katkıda bulunacağını, muhtemelen doğruluk seviyelerine yüzde birden fazla artırmayacağını söyledim. "Harika," diye cevap verdi. "Hadi başlayalım, ne duruyoruz o zaman."

Meslektaşım Maureen O'Sullivan ve ben, çalışmalarımıza daima katılımcılara, davranışlara bakarak birinin yalan söylediğini ne kadar iyi tahmin edebilecekleriyle ilgili bir test uygulayarak başlarız. Yalan yakalama testimiz, 2. Bölüm'de anlattığım deneyde yer alan on hemşire öğrenciyi gösterir. Her biri, oyun oynayan hayvanlarla doğa manzaralarını konu eden bir filmi izlediği sırada güzel duygular hissettiğinden bahseder. On kadından beşi doğru, diğer beşi de yalan söylemektedir. Yalan söyle-

yenler gerçekte çok kötü iğrenç tıbbi filmler izlemektedir ancak hissettikleri karışık duyguları gizlemeye çalışarak, mülakat yapan kişiyi hoş bir film izlediklerine inandırmaya çalışmaktadır.

Yalan yakalama testi yapmamın iki sebebi vardı. Yalanın en tehlikeli çeşidiyle uğraşan bu insanların, biri yalan söylediğinde gerçekte ne kadar doğru bir şekilde bunu tespit ettiklerini öğrenme şansını kaçıramazdım. Aynı zamanda yalan yakalama testinin iyi bir başlangıç olduğuna inanıyordum. Test, izleyicilerimi doğrudan birinin yalan söylediğini belirlemenin zorluğuyla karşı karşıya bırakıyordu. Onlara, "Yalan yakalama yeterliğiniz hakkındaki gerçeği öğrenmek için eşsiz bir imkana sahip olacaksınız. Bu tarz kararları devamlı veriyorsunuz fakat kesin olarak, verdiğiniz kararların doğru ya da yanlış olduğunu ne sıklıkta öğreniyorsunuz? İşte size fırsat! On beş dakika içerisinde cevabı öğreneceksiniz!" diyerek dikkatlerini çekmeye çalıştım. Sınav biter bitmez hemen doğru cevapları verdim. Daha sonra eğer onunu, dokuzunu, sekizini vs. doğru tahmin ettilerse ellerini kaldırmalarını istedim. Sonuçları bir tahta üzerine yazdım, böylece diğer grupların performansını, kendininkilerle karşılaştırabileceklerdi. Benim asıl hedefim olmamasına rağmen, bu yöntemin aynı zamanda her birinin ne kadar başarılı olduğunu ortaya çıkaracağını biliyordum.

Pek çoğunun testimde çok iyi bir derece elde edemeyeceğini düşünüyordum. Hedefim, bu tarz insanları bir insanın yalan söyleyip söylemediğini ne zaman belirleyebilecekleri konusunda daha dikkatli hale getirmeye yönelik benim amacıma uygun üzücü bir ders vermekti. Öğrencilerimin, ilk birkaç çalışmanın ardından, yalancıları belirleyemedikleri ortaya çıktığında, açıkça teşhir edilme riskini göze almayı istemeyerek itiraz edeceklerinden endişelenmiştim. Pek çoğunun iyi sonuçlar elde edemediklerini anladığında, gösterdiğim yalanların onların uğraştıkları yalanlar-

la alakalı olamadığını söyleyerek, testimin geçerliliği konusunda beni sorgulayıp itiraz edeceklerini umuyordum. Böyle bir şey hiç başıma gelmedi. İstihbarat ve cezai adalet teşkilatlarında çalışan bu kadın ve erkekler, yalan yakalamadaki derecelerinin herkesin içinde gösterilmesini arzuluyorlardı. Üstelik öğrenci ve meslektaşlarının önünde ne kadar başarılı olabileceklerini öğrenme imkanı verdiğim akademik meslektaşlarımdan daha fazla istekliydiler.

Bu konuda iyi bir başarı elde edemediklerini bilmek, bu profesyonel yalan avcılarını, pek çoğunun güvendiği genel kabul görmüş kurallardan vazgeçmeye zorladı. Davranışlardan aldatmayı belirleme konusunda çok daha tedbirli hale geldiler. Birinin yalan söyleyip söylemediği konusunda insanların sahip olduğu –insanlar yalan söylediğinde uzağa bakarlar ya da kıpır kıpır olurlar görüşü gibi– kalıplaşmış yargılar konusunda onları ayrıca uyardım.

Daha faydalı bir yolla, onlara gerçek hayattan bazı örneklerle, 7. Bölüm'de tanımlanan yalan kontrol listesinin nasıl kullanılacağını gösterdim. Daha önceki bölümlerde olduğu gibi, duyguların bir yalanı nasıl açığa çıkarabileceği ve bu duygu işaretlerinin nasıl belirlenebileceği konusuna pek çok vurgu yaptım. Çok kısa aralıklarla, saniyenin yüzde ikisinden daha az, düzinelerce yüz ifadesi gösterdim, böylece mikro yüz ifadelerini yakalamayı kolayca öğrenebileceklerdi. Öğrendikleri yeni becerilerini üzerinde test edebilecekleri, çeşitli yalan örneklerine ait videoteypler kullandım.

Eylül 1991'de bu profesyonel yalan avcılarına ait tetkik sonuçlarımız yayımlandı. Sadece bir meslek grubunun –ABD gizli servisinin– şans eseri bilme ihtimalinden çok daha iyi bir derece elde ettiği ortaya çıktı. Grubun yarısından biraz fazlası yüzde yetmiş ya da üzeri bir başarı elde etti, hemen hemen

üçte biri de yüzde seksen ve üzeri bir rakama ulaştı. Gizli servisin diğer gruplardan çok daha iyi bir sonuç elde etmesinin nedeninden emin olamıyorum; benim görüşüm, pek çoğunun daha önce koruma çalışması –korudukları insanı tehdit edebilecek şahısların izlerini ararken kalabalığı izleme– yapmış olmasıdır. Bu tarz bir uyanıklık, hemen göze çarpmayan davranışsal aldatma belirtilerini tespit etmeye yönelik iyi bir ön hazırlıktır.

İnsanlar, yalanla ilişkisi olan diğer profesyonel grubun –hakimler, dava vekilleri, polis, CIA, FBI ya da NSA, askeri servisler için çalışan poligrafçılar ve adli tıpta çalışan psikologlar– şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde edemediğini öğrendiklerinde bunu inanılmaz bulur. Aynı derecede şaşırtıcı olan şey, pek çoğunun davranışlara bakarak yalanı belirleyemeyeceklerini bilmemesidir. Testimizi yapmadan önce, ne kadar iyi bir derece elde edecekleri konusundaki tahminlerini sorduğumuzda verdikleri cevapların, test tamamlandıktan hemen sonra aynı soru sorulduğunda verdikleri cevaplarla beraber, gerçekte ne kadar başarılı ya da ne kadar başarısız olduklarıyla da alakası yoktu.

Hiçbiri gördüğü yalancıların özelliklerini daha evvel bilmediği ve bu hususi duruma ait bir ön deneyime sahip olmadığı için, bazı profesyonel yalan avcılarının, yalan tespitinde iyi bir derece elde etmesi beni şaşırtmıştı. Videoda gösterilen olayı, tıbbi gözetimden çıkarak kendini öldürme planını gizleyen psikiyatrik hasta Mary'nin sözlerini değerlendirme üzerine kurmuştum. Acısını gizleyerek inandırıcı bir şekilde bunalımda değilmiş numarası yapmalıydı. Yalan anında hissedilen güçlü negatif duygular, pozitif duyguların yaldızıyla örtülmüştü. Böyle bir konuda sadece psikiyatrist ve psikologların çok daha fazla deneyimi vardır, ne var ki onlar bir grup olarak, şans eseri bilme ihtimalinden daha

iyi bir derece elde edemediler. Neden ABD gizli servisi yalan teşhisinde bu kadar iyi bir sonuç elde etmişti?[50]

O zamanlar mesele benim açımdan bu kadar net değildi, ancak bulgularımız üzerinde düşünmek, aldatma belirtilerinden yalan belirlemenin ne zaman mümkün olacağı konusunda yeni bir fikir verdi. Yalan avcısının, güçlü duygular *hissedildiğinde* ne olayla ne de şüpheliyle ilgili çok şey bilmesi gerekir. Kişi korkmuş, suçlu ya da heyecanlı görünüyor veya o tarzda konuşuyorsa ve bu ifadeler kelimelerin anlattığı şeylerle uyum içinde değilse, bu kişinin yalan söylediği savı iyi bir iddiadır. Pek çok konuşma kesintisi varsa –duraksamalar, "hmmm" vb. gibi– şüphelinin ne söyleyeceğini bilmemesi için bir neden yoksa ve şüpheli genellikle bu şekilde konuşmuyorsa, muhtemelen yalan söylüyordur. Bu tarz davranışsal aldatma belirtileri, duygular harekete geçmediğinde seyrek olacaktır. Eğer yalancı güçlü duygular gizlemiyorsa, başarılı bir yalan teşhisi yalan avcısının, yalancının özellikleri ve durumun ayrıntıları hakkında daha iyi bilgi sahibi olmasını gerektirir.

Risk yüksek olduğunda, yakalanma korkusu ya da yalan avcısını –aldatma hazzı diye adlandırdığım– yenme dürtüsü, şüpheli kişi ve durumun ayrıntıları hakkında çok şey bilmesine gerek kalmaksızın yalan avcısına, güvenilir bir yalan teşhisi yapma imkanı tanıyabilir. Ancak, bu önemli bir ancaktır, göze alınan yüksek riskler, her yalancının yakalanma korkusu hissetmesine neden olmaz. Ne geçmiş ilişkilerini saklama konusunda pek çok kez başarı elde etmiş kadın düşkünü bir adam ne de pratik yap-

[50] Belki de test ettiğimiz profesyonel grup, eğer onlara değerlendirmeleri için her gün karşılaştıkları durumlara özel bir yalan verseydik daha iyi bir sonuç elde edebilirdi. Sadece durumsal aşinalıktan bağımsız olarak kimlerin daha iyi yalan avcısı olduğunu öğrenebildik, doğal konumlarında işlerini yaparken kimlerin daha iyi yalan avcısı olduğunu değil. Bu görüşe katılmıyorum ancak sadece yapılacak diğer araştırmalar bu ihtimali hükümsüz kılabilir.

mış bir aracı gibi bu durumla baş etme deneyimi olan suçlular böyle bir korku taşır, ayrıca yüksek riskli yalanlar, inanılmamaktan korkan bazı masum şüphelilerin yalan söylemedikleri halde, yalancıymış gibi görünmelerine yol açabilir (Daha ayrıntılı bilgi için Othello Hatası'nın açıklamalarına bakınız).

Eğer yalancı, yalanın hedefindeki kişiye saygı duyuyor ve ortak değerler paylaşıyorsa, yalancının yalan söylediği için suçluluk duyma ihtimali vardır ve bu suçluluk duygusunun işaretleri yalanı açığa çıkarabilir ya da bir itirafa yönlendirebilir. Ancak yalan avcısı, hak etmediği bir saygıyı bekleyerek, kendisi hakkında çok iyimser olma arzusuna kendini kaptırmamalıdır. Fazla eleştiri yapan ya da güven duymayan bir anne, bu özellikleri taşıdığını bilecek kadar kendini tanımalı ve buna bağlı olarak kızının, ona yalan söylediği için suçluluk duymasını beklememelidir. Adaletsiz bir işveren, işçilerinin gözünde adaletsiz göründüğünü ve söyledikleri yalanların açığa çıkmasında suçluluk işaretlerine güvenemeyeceğini bilmelidir.

Kişi ya da durum hakkında herhangi bir bilgi olmadan, bir insanın yalan söyleyip söylemediğine dair başka bir insanın yargılarına güvenmek, hiçbir zaman akıllıca değildir. Uyguladığım yalan testi, yalan avcısına, hakkında değerlendirme yapacakları bireylere hiçbir şekilde yakınlaşma imkanı vermiyordu. Kimin yalan ve kimin doğru söylediğine ilişkin kararlar, her birey hakkında başka bir bilgi olmaksızın, sadece bir kez görmeye dayalı olarak verilmek zorundaydı. Bu şartlar altında çok az kişi tamamıyla başarılı oldu. Bu imkansız bir şey değildi, ancak pek çoğu için zordu (hata yapmayanların bu kadar az bir bilgi ile bu doğru kararları nasıl verebildiğini daha sonra açıklayacağım). Aynı kişinin bulunduğu iki örneği gösteren bir diğer test çeşidimiz var. Yalan avcıları, kişinin davranışlarını her iki durumda da karşılaştırabildiklerinde daha başarılıydılar, gerçi o zaman bile pek çoğu

şans eseri bilme ihtimalinden sadece biraz daha iyi bir sonuç elde etti.

7. Bölüm'deki yalan kontrol listesi, yüksek riskli bir yalanda faydalı, yanlış yönlendirici ya da az sayıda davranış hatası olup olmayacağını hesap etmeye yarar. Ayrıca yakalanma korkusu, aldatma suçluluğu ya da aldatma hazzı hissedilip hissedilmeyeceğini belirlemeye de yardımcı olur. Yalan avcısı, davranışsal belirtilerden yalan teşhisinin her zaman mümkün olduğuna hiçbir zaman tamamen inanmamalıdır. Yalan avcısı, yalan belirleme konusunda kendini olduğundan daha fazla yetenekli görerek gerçek hakkındaki belirsizliği çözümleme dürtüsüne karşı direnmelidir.

Şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece yapan tek mesleki grup gizli servis olmasına rağmen, diğer gruplardan da az sayıda insan yüksek sonuçlar elde etti. Yalan belirlemede neden sadece bazı insanların daha başarılı olduğunu öğrenmek için araştırmalarıma devam ediyorum. Bunu nasıl öğrendiler? Neden herkes yalan teşhisini bu kadar doğru bir şekilde yapamıyor? Bu sonradan öğrenilen bir beceri ya da doğuştan sahip olunan bir yetenek mi? On bir yaşındaki kızımın neredeyse ABD gizli servisinin en iyi elemanı kadar iyi bir sonuç elde ettiğini fark ettiğimde aklıma bambaşka bir fikir geldi. Kızım benim kitaplarımı ya da makalelerimi okumamıştı. Belki kızım o kadar da özel bir çocuk değildi, belki yalan teşhisinde çocukların çoğu yetişkinlerden daha iyiydi. Bunu ortaya çıkarmak için bir araştırma başlatıyoruz.

Neden bazı insanların hatasız birer yalan dedektörü olduğu sorusunu cevaplamaya yarayan bir öneri, test yaptığımız insanların, bir kişinin yalan söyleyip söylemediği konusunda karar verirken kullandıkları aldatma belirtilerinin ne olduğu sorusuna yazdıkları cevaplardan gelmektedir. Tüm mesleki gruplar arasında, hata yapanlar ile hata yapmayanları karşılaştırdığımızda,

çok sayıda hata yapanlar sadece konuşulan sözlere dikkat ettiklerini söylerken, az hata yapanların yüz, ses ve vücuttan gelen diğer bilgileri kullandıklarını söylediklerini fark ettik. Şüphesiz bu bulgu, kitabın daha önceki bölümlerinde anlattığım şeylerle tam olarak uyum içinde ancak test ettiğimiz bu insanların hiçbiri, testimizi olmadan önce bu kitabı okumamıştı. Bazı dikkatli yalan avcıları sözcüklerin, ifade, ses ya da vücut hareketlerinden daha kolay gizlenebileceğini biliyorlardı. Bu, sözlerin önemsiz olduğu anlamına gelmez –söylenen şeylerdeki çelişkiler oldukça aydınlatıcı olabilir ve çok yönlü bir analizin yalanı açığı çıkarmasına imkan tanıyabilir– ancak konuşmanın içeriği tek odak noktası olmamalıdır. Halen neden herkesin söylenen sözleri, ses ve yüz ile karşılaştırıp kontrol etmediğini bulmamız gerekmekte.

Davranışsal Yalan Belirtileriyle ilgili Yeni Bulgular

Geçen iki yıl içinde tamamladığımız diğer araştırmalar, aldatma teşhisinde ses ve yüzün önemine ilişkin bu kitabın anlattığı şeyleri, daha fazla doğruladı ve belirginleştirdi. Yalan ya da doğru söyledikleri sırada öğrenci hemşirelerin videoteyplerde görülen yüz ifadelerini ölçümleme yoluyla, iki gülümseme türünde farklılıklar olduğunu keşfettik. Gerçekten eğlendikleri sırada, yüzlerinde pek çok hissedilen gülümseme görüldü (4. Bölüm'de Resim 5A) ve yalan söylerken de maskeleme gülümsemesi olarak adlandırdığımız gülümseme çeşidini taklit ettiler (Bir maskeleme gülümsemesinde, gülümseyen dudaklara ek olarak ya üzüntü [Resim 3A] ya korku [Resim 3B] ya öfke [Resim 3C ya da Resim 4] ya da iğrenme belirtileri görülür.)

Gülümseme çeşitleri arasındaki ayrım, yurt içi ve yurt dışında, sadece insanlar yalan söylediğinde değil, pek çok farklı durum

dahilinde yetişkinler ve çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar vasıtasıyla daha fazla desteklenmiştir. İnsanlar, diğer gülümsemelere kıyasla hissederek gülümsediklerinde, hissettiklerini söyledikleri şeyler ve beynin içinde meydana gelenler arasında farklılıklar bulduk. Bireyin neşeyi gerçekten hissederek gülümseyip gülümsemediğini belirlemenin en iyi yolu, sadece dudakların değil göz çevresindeki kasların da gülümsemeye dahil olmasıdır. Bu sadece gözlerin dış köşelerindeki kazayağı kırışıklıklarının oluşmasını beklemekle fark edilebilen kolay bir olay değildir, çünkü bu her zaman yetmeyebilir. Kazayağı çizgileri, sadece gülümseme hafif olup, hissedilen neşe fazla yoğun olmadığında, hissedilen bir gülümsemenin olumlu işaretidir. Çok geniş ve büyük bir gülümsemede, gülümseyen dudakların kendisi kazayağı kırışıklıklarına neden olur ve bu sebeple kaşlara bakmak gerekir. Eğer göz kasları gülümseme hissedildiği için gülümsemeye dahil olmuşsa, o zaman kaşlar hafif bir şekilde aşağı inmelidir. Bu göze çarpmayan bir işarettir, ancak insanların herhangi bir özel eğitim almadan bunu ayırt edebileceklerini bulduk.

Aynı zamanda öğrenci hemşireler duyguları hakkında yalan söylerken, ses perdelerinin yükseldiğini keşfettik. Ses perdesindeki bu değişim, bir yalan işareti olmayıp artan duygusal hareketliliğin göstergesidir. Bir insan dinlendirici ve güzel bir filmden söylediği şekilde zevk aldığında ses perdesi yükselmemelidir. Yalancıların tümü, yalanlarıyla ilişkili ses ve yüz işaretlerinin her ikisini birden göstermedi. En iyi sonuç her iki bilgi kaynağının kullanılmasıyla elde edilir – en yüksek oran yüzde seksen altı. Ancak bu halen yüzde on dörtlük bir hata payı olduğu anlamına gelmektedir; yüz ve ses ölçümleriyle, insanların yalan söylediklerinde doğru ve doğruyu söylediklerinde ise yalan söylediklerini sandık. Ölçümlemeler, insanların büyük çoğunluğu üzerinde işe yarasa da herkes üzerinde iş görmez. Hiçbir zaman herkes üzerinde kullanılabilecek bir dizi

aldatma ölçümü bulacağımızı sanmıyorum. Bazı insanlar doğal oyuncudur ve yakalanmazlar ve yine bazı insanların öyle yapısal özellikleri vardır ki başka insanlar için bu, yalan söylendiğine işaret eden bir ipucudur.

Dr. Mark Frank ve benim devam ettirdiğimiz bir çalışmada, doğal oyuncu diye tabir ettiğim çok yetenekli yalancılarla, başkalarını aldatma konusunda hiçbir zaman başarılı olamayan kötü yalancıların varlığına dair görüşlerimi destekleyen ilk kanıtları bulduk. Dr. Frank ve ben iki aldatma senaryosu dahilinde insanlara doğru ya da yalan söylettik. Birinci senaryoda, bir çantadan elli dolar alarak sahte bir suç işleyeceklerdi. Parayı almadıklarını iddia ederken, sorguyu yapan kişiyi gerçeği söylediklerine inandırabilirlerse elli dolar onların olacaktı. Diğer senaryoda ise, kürtaj ya da idam gibi hararetli bir konuyla ilgili görüşleri hakkında doğru ya da yalan şeyler söyleyeceklerdi. Frank senaryonun birinde başarılı olan yalancıların, diğerinde de başarılı olduğunu, ayrıca görüşleri hakkında yalan söylerken tespiti kolay olan kişilerin, suç hakkına yalan söylerken fark edilmelerinin daha kolay olduğunu ortaya çıkardı.

Bu oldukça açıkmış gibi görülebilir ancak daha önceki bölümlerde kanıtların çoğu, belli bir yalanın başarılı olup olmayacağını belirleyen faktörün kişinin kabiliyeti olmayıp, yalanın özellikleri olduğu fikrini vermektedir. Muhtemelen her iki faktör de önemlidir. Bazı insanlar yalan söylemede öylesine yetenekli ya da öylesine kötüdür ki yalanın özellikleri ya da içinde bulunulan durum fazla önem arz etmez, bu konuda sürekli başarılı ya da başarısız olacaklardır. Pek çok insan için bu durum o kadar aşırı değildir, onlara göre yalanı ne kadar iyi söylediklerini belirleyen, kime, ne hakkında yalan söyledikleri ve göze aldıkları risktir.

Mahkeme Salonunda Yalan Belirleme Aleyhine Olan İhtimaller

Geçen beş yıl içerisinde avukatlara, hakimlere ve polislere ders verirken öğrendiğim şeyler aklıma –şu an çalıştaylarımda kullandığım– bir espri getirdi: Cezai adalet sistemi, davranışlardan yalan belirlemeyi imkansızlaştırmayı isteyen biri tarafından düzenlenmiş olmalı. Suçlu şüpheliye, hakim ya da jüri tarafından dürüstlüğü değerlendirilmeden önce, cevaplarını çalışması ve hazırlık yapması için pek çok imkan verilmiştir. Böylece kendine olan güveni artar ve yakalanma korkusu azalır. Skor bir puan hakim ve jüri aleyhinedir. Olaydan sonra doğrudan inceleme ve çapraz sorgulama yapılması yıllar olmasa da aylar alır, dolayısıyla cezai olayla bağlantılı duygular azalır. Skor iki puan hakim ve jüri aleyhinedir. Dava başlamadan önce yapılan uzun süreli ertelemelerden dolayı, şüpheli yanlış açıklamalarını çok sık tekrar ettiği için kendi sahte hikayesine *inanmaya* başlayabilir, bu gerçekleşirse bir bakıma ifade verdiğinde yalan söylemiyor olacaktır. Skor üç puan hakim ve jüri aleyhinedir. Davalı avukatı tarafından çalıştırılmasa da basit bir evet ya da hayır cevabına imkan tanıyan sorulara ve çapraz sorgulamaya karşı hazırlıklı olacaktır. Skor dört puan hakim ve jüri aleyhinedir. Ayrıca bir de inanılmamaktan korkmuş olarak davaya gelen *masum* davalı vardır. Polis, savcı ve hakim, ön mahkemede beraat önergesi vermeyip ona inanmadıktan sonra, jüri ya da hakim niçin ona inansın ki? İnanılmamaktan korkma belirtileri, suçlu kişinin yakalanma korkusu gibi görülüp hatalı yorumlanabilir. Skor beş puan hakim ve jüri aleyhinedir.

Daha çok davranışlara güvenebilme konusunda, jüri ya da hakim olarak adlandırılanlar gibi, gerçeği ortaya çıkarmaya çalışanların aleyhine olan olasılıklar, ön mülakatı ya da soruşturmayı

yapan kişiler için o kadar da geçerli değildir. Bu kişiler genellikle bir polis veya bazen bir çocuk tacizi olayında, sosyal bir görevlidir. Bu insanlar, birinin yalan söylediğini davranışsal belirtilerden söyleyebilme şansı en yüksek olan kişilerdir. Yalancının genellikle prova yapmak için şansı olmaz, bu nedenle yapılan yanlış hareket nedeniyle suçluluk ya da yakalanma korkusu hissetmesi çok daha olasıdır. Polis ve sosyal görevliler iyi niyetli olsalar da pek çoğu, nasıl yönlendirme yapmayan ve önyargıdan uzak sorular sorabilecekleri konusunda pek eğitimli değildir. Dürüstlüğe ya da yalancılığa işaret eden aldatma belirtilerini nasıl değerlendirecekleri kendilerine öğretilmemiştir. Genel varsayımlarına eğilimlidirler. Haklarında soruşturma yaptıkları kişilerin büyük çoğunluğu için bu düşünce oldukça geçerli olduğundan, neredeyse gördükleri her kişinin suçlu ve herkesin yalan söylediğini düşünürler. İlk defa polis memurlarına yalan yakalama testi yaptığımda, pek çoğunun videoteypte gördükleri her bireyin yalan söylediği yargısına vardığını fark ettim. Bana "hiç kimse hiçbir zaman doğruyu söylemez" diye cevap verdiler. Allah'tan jüriler devamlı surette kriminal şüphelilerle karşı karşıya gelmiyorlar ve bu nedenle şüpheli her zaman suçludur mantığını taşımaları olası değildir.

Amiral Poindexter'ın Keşif Bayrakları

Konuşma tarzı, ses, yüz ve vücuttaki aldatma belirtileri, kendi başlarına bir yalan işareti değildir. Bunlar söylenen şeylerle tutmayan duyguları ya da şüphelinin konuşmaya başlamadan evvel söyleyeceği şeyleri düşündüğünü gösteren işaretler olabilir. Bunlar keşfedilmesi gereken bayrak işareti konulmuş alanlardır. Yalan avcısına, başka bilgileri kontrol etme, daha farklı sorular sorma, vs. yoluyla ortaya çıkarılması gereken şeyler olduğunu

söyler. Bu bayrakların nasıl işe yaradığını gösteren bir örneğe bakalım.

1986 ortalarında ABD'nin, İran tarafından doğrudan yönlendirilen gruplar ya da İran sempatizanları tarafından Lübnan'da tutulan Amerikan esirlerinin serbest bırakılmasını sağlamayı ümit ederek İran'a silah sattığını hatırlayın. Reagan yönetimi, bunun basit bir silah karşılığı esir değiş tokuş olayı olmayıp, Ayetullah Humeyni'nin ölümünden sonra İran'da yakın zamanda ortaya çıkan ılımlı İslami yönetimle daha iyi ilişkiler geliştirme girişiminin bir parçası olduğunu söyledi. Ancak İran'a silah satışından elde edilen kârın bir kısmının, Orta Amerika ülkesindeki Sandinista yönetimi, yeni Sovyet taraflarına karşı savaşan Amerikan yanlısı Nikaragua isyancıları, *Kontra-gerillalara* silah almak amacıyla doğrudan kongre kuralları çiğnenerek (Boland maddeleri) gizlice kullanıldığı ihbar edildiğinde geniş çaplı bir skandal ortaya çıktı. 1986'daki bir basın toplantısında başkan Ronald Reagan ve avukat General Edwin Mees, paranın Kontralara yönlendirildiğini bizzat açıklayıp bu konuya dair hiçbir şey bilmediklerini iddia ettiler. Ulusal Güvenlik Dairesi Müşaviri John Poindexter'ın istifa ettiğini ve meslektaşı Denizci Yarbay Oliver North'un Ulusal Güvenlik Komitesi'ndeki görevinden alınıp başka bir yere tayin edildiğini duyurdular. İran-Kontra skandalını anlatan haberler ziyadesiyle fazlaydı ve o dönemlerde yapılan anketler Amerikalıların büyük çoğunluğunun, Başkan Reagan'ın elde edilen kârın kanun dışı yönlendirilmesi konusunda hiçbir şey bilmediği iddialarına inanmadığını göstermişti.

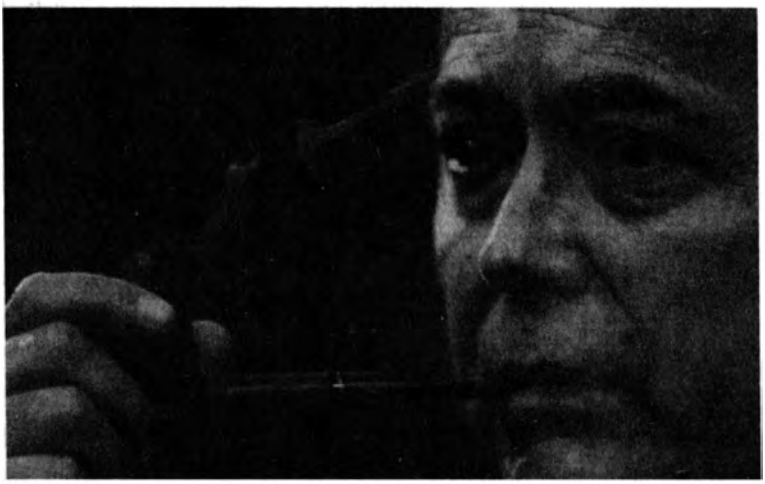
Sekiz ay sonra Yarbay North, İran-kontra ilişkisini soruşturan kongre komitesi nezdinde ifade verdi. North, Merkezi Haber Alma Teşkilatı başkanı William Casey'le sık sık bütün meseleyi müzakere ettiklerini söyledi, gerçi North ifade vermeden sadece üç ay önce Casey ölmüştü. North komiteye Casey'nin kendisine,

"günah keçisi" (North) olmak zorunda kalabileceği ve aynı zamanda Poindexter'ın da Başkan Reagan'ı korumak için bu rolü paylaşmak zorunda kalabileceği konusunda uyarıda bulunduğunu söyledi.

Bu olayın hemen ardından Poindexter, silah satışından elde edilen kârı *Kontralara* yönlendirmesi için Yarbay North'un planlarına tek başına onay verdiğini söyleyerek kongre komitesine ifade verdi. "Kısa bir süre önce üzerine kalan 'siyasi yönden patlamaya hazır bir sorundan' onu korumak amacıyla Başkana hiç haber vermeksizin bu yetkiyi kullandığını iddia etti. Poindexter sabit ve duygusuz bir tonla 'kararı ben verdim' açıklamasında bulundu."

İfadesinin bir yerinde, tam olarak eski CIA başkanı William Casey ile yaptığı bir öğle yemeği hakkında soru sorulduğu an, Poindexter öğle yemeğinde ne konuşulduğunu hatırlayamadığını, sadece sandviç yediklerini söyledi. Senatör Sam Nunn, dikkatlice Poindexter'ın zayıf hafızasının izini sürer ve bir iki dakika içerisinde Poindexter iki çok hızlı mikro yüz öfke ifadesi, konuşmasında pek çok duraksama ve yinelemeler yapar, ses perdesi yükselir, dört kez yutkunur. Poindexter'ın ifadesindeki o an, dört önemli noktayı tasvir eder.

1. Davranışsal belirtiler sadece tek bir türe özel olmadığında (yüz, ses ya da yutkunmayla kendini gösteren otonom sinir sistemi değişimleri gibi) keşfedilmesi gereken önemli şeyler olduğunu gösteren önemli bir bayraktır. Elimizdeki tek şey olabileceklerinden sadece tek bir davranış tipine özel işaretleri, göz ardı etmezken, işaretler hareket tarzlarının farklı türlerini kapsadığında, farklılıkları daha güçlü hale getiren duyguların daha güvenilir olması beklenir.

Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Amiral John Poindexter

2. Davranışta meydana gelen bir *değişikliği* yorumlamak, kişinin devamlı tekrar ettiği bazı davranışsal özellikleri yorumlamaktan daha az risklidir. Poindexter, konuşurken sık sık tereddüt etmedi; duraksama, yutkunma ya da benzeri şeyler yapmadı. Yalan avcısı daima, 3. Bölüm'de (sayfa 80) Brokaw Tehlikesi olarak adlandırdığım nedenden ötürü, hareket tarzındaki değişikleri gözetlemelidir. Davranışta meydana gelen değişikliklere odaklanırsak, bir insanın kişisel özellikleri tarafından yanlış yönlendirilmeyiz.
3. Davranış değişiklikleri, belli bir konu ya da soruyla bağlantılı olarak ortaya çıkıyorsa, bu yalan avcısına keşfedilmesi gereken sıcak bir bölge olduğunu gösterir. Senatör Nunn ve diğer komite üyeleri, Poindexter'i pek çok farklı konuda zorladıkları halde, Senatör Nunn, Başkan, Casey'le birlikte geçirdiği öğle yemeği hakkında onu sıkıştırıncaya kadar, Poindexter bu davranışları gösterme-

mişti. Poindexter'in şüpheli tavrı, Nunn öğle yemeğiyle ilgili soru sormayı bırakıp başka bir konuya geçtiğinde yok oldu. Her ne zaman bir grup davranışsal değişiklik, belli bir konuyla bağlantılı olarak ortaya çıkıyor gibi görünüyorsa, yalan avcısı bu durumun gerçekten konuyla alakalı olup olmadığını belirlemeye çalışmalıdır. Bunu yapmanın bir yolu, Nunn'ın yaptığı gibi konuyu değiştirerek başka bir konuya geçilmeli ve sonra aniden tekrar o konuya dönerek aynı davranış grubunun tekrar ortaya çıkıp çıkmadığına bakılmalıdır.

4. Yalan avcısı, davranış değişiklerinin aldatma işaretleri olma ihtimalinden başka açıklamaları da olabileceğini dikkate alarak, ortaya çıkma nedenleri hakkında alternatif açıklamalar bulmaya çalışmalıdır. Eğer Poindexter öğle yemeğine ilişkin verdiği cevaplarda yalan söylediyse, muhtemelen bundan dolayı morali bozulabilirdi. Dindar bir adam olduğu biliniyordu; karısı, gittikleri kilisede papaz yardımcısıydı. Söylediği yalanın ulusal çıkarlar için mazur görülebileceğini düşünse bile, yalan söyleme konusunda bazı çelişkileri olması olasıydı. Ayrıca yakalanmaktan korkması da mümkündü. Buna rağmen değerlendirilmesi gereken başka alternatifler vardır.

Pointdexter günlerdir ifade veriyordu. Öğle yemeğinde karısının hazırladığı bir sandviçi yerken sürekli olarak avukatlarıyla konuştuğunu varsayalım. Farz edelim ki bir gün evvel karısına, kendisi için bir sandviç hazırlayıp hazırlamadığını sorduğunda, karısı buna sinir oldu ve şöyle dedi: "John, sana her gün, sandviç yapamam ki. Benim başka sorumluluklarım da var." Eğer öfkenin nadiren ifade edildiği bir evlilik tarzına sahipseler, Poindexter'ın bu duruma canı sıkılacaktır. Daha sonra bir sonraki sabah Nunn, ona öğle yemeği hakkında sorular sorup, sandviç yediklerini be-

lirttiğinde karısıyla yaşadığı tartışmaya ilişkin çözümlenmemiş duygular yeniden ortaya çıkar, gördüğümüz duygular bu duygulardır, ne yakalanma korkusu, ne de İran-Kontra ilişkisinin bazı yönleri hakkında yalan söylediği için suçluluk duygusu.

Benim için, bu tahmin yönteminin herhangi bir dayanağı olup olmadığını bilmenin hiçbir yolu yoktur. Benim anlatmak istediğim, yalan avcısı, yalan söyleme haricindeki diğer tüm alternatif açıklamaları daima dikkate almalı ve bunları elemeye yardım edebilecek bilgileri elde etmeye çalışmalıdır. Poindexter'ın belli ettiği şey Casey'le öğle yemeği konusunda bir şeylerin sıcak olduğudur ancak biz ne olduğunu bilmiyoruz ve bu nedenle diğer açıklamaları elemeden hemen yalan söylediği sonucunun üzerine atlamamalıyız

Eski Yarbay Oliver North

Oliver North'un Oyunculuk Kabiliyeti

İran-Kontra duruşmaları sırasında Yarbay North'un ifadesi bu kitapta anlatılan bir başka hususu betimler. North doğal oyuncu diye tabir ettiğim insanlara güzel bir örnek gibi görünmektedir. North'un (Kongre nezdinde daha önce verdiği ifadesi nedeniyle yalan söylemekten suçlu bulunmasına rağmen) gerçekte yalan söylediği izlenimini uyandırmak istemem ancak yalan söylüyor olsaydı, davranışlarına bakarak aldattığını anlayamazdık. Yalan söylemek isteseydi, gerçekten çok inandırıcı olurdu. Performans olarak, performansı izlenmeye değer güzelliktedir.

O dönemde yapılan kamuoyu anketleri, Amerikan halkının North'a oldukça hayranlık duyduğunu gösteriyordu. İnsanların ilgisini ona çeken pek çok sebep vardı. North, güçlü hükümetin, yani parlamento komitesinin kötü devine karşı koyan, iyi bir adam olarak görülmüş olabilir. Ayrıca bazı insanlar için asker olması yetmişti. Aynı zamanda CIA Başkanı ve Başkan için suçu, hak etmediği halde üzerine alan bir günah keçisi olarak da görülmüş olabilir. İlgi çekmesinin nedeni kısmen, davranışlarının kendisi ve tarzıydı. Doğal oyuncuların en dikkat çeken özelliklerinden biri de görülmek istenen insanlar olmalarıdır, onların yaptığı şeylerle eğleniriz. Bu tarz insanların başka insanlardan daha fazla yalan söylediğini düşünmek için bir neden yoktur (gerçi yalanla işlerini halledebileceklerini bildiklerinden, yalana daha fazla meyilli olabilirler) ancak yalan söylediklerinde yalanları tamamen mükemmeldir.

North'un ifadesi aynı zamanda bir resmi görevli tarafından yalan söylemenin adalete uygunluğu konusundaki etik ve politik soruları gündeme getirmiştir. Bir sonraki bölümde bu ve diğer tarihi olayları ele alacağım.

DOKUZ

Toplum Hayatında Yalan

Geçen bölümde, yeni biten ve devam etmekte olan araştırmalardan elde edilen bulguları açıkladım ve aynı zamanda profesyonel yalan avcılarına eğitim verirken edindiğim deneyimlerimi kaynak olarak kullandım. Bu bölüm ise bilimsel kanıtlara dayanmamaktadır. Bilimsel kanıtlar yerine yalanın doğası hakkında düşünme yoluyla edindiğim kişisel değerlendirmelerimi ve faydalandığım büyük konteksti anlama amacıyla araştırmalarımın uygulandığı denemeleri anlattım.

Oliver North'un Yalan Söyleme Gerekçesi

İfadesinin bir yerinde Yarbay North, İran'dan gelen paraların birkaç yıl önce Amerikan yanlısı Nikaragua *Kontralarına* yönlendirilmesine ilişkin parlamentoya yalan söylediğini kabul etti: "Yalan söylemek, benim için kolay değil, ancak hayatlar ve yalanlar arasındaki farkı dengelemeye yardım etmek zorundaydık." North, yıllardır felsefede tartışılan yalanın klasik gerekçelerini akla getiriyordu. Silahını sallayarak, "Erkek kardeşin nerede? Çabuk yerini söyle! Onu öldüreceğim!" diyen bir insana ne söylemeniz gerekir.

Bu senaryo pek çoğumuz için hiçbir ikilem oluşturmaz. Hiçbirimiz kardeşimizin nerede olduğunu söylemeyiz. Soran kişiyi farklı bir mekana yönlendirerek, yalan söyleriz. Oliver North'un dediği gibi, risk altındaki hayat kendisininki olduğunda yalan söylemek zorundasınız. Daha sıradan bir örnek, ebeveynlerin yabancı biri kapıya geldiğinde, kapıyı açacak çocuğa söyleyeceği şeyler hakkında verdikleri talimatlarda görülür. Evde yalnız olduklarını söylemeyip, ebeveynlerinin uyuduğunu söyleyerek yalan söylemeleri tembih edilir.

Parlamento duruşmalarından dört yıl sonra basılan kitabında North, parlamentoya karşı hislerini ve davasının doğruluğunu anlatır: "Bana göre pek çok senatör, parlamento üyesi ve hatta onların kadrolu üyeleri, Nikaragua direnişini utanmazca yalnız bırakıp *Kontraları* güçlü ve tamamen silahlı bir düşmana karşı savunmasız bırakma ayrıcalığına sahip olan insanlardır. Üstelik onların yapması gereken bir işi yaptığım için şimdi beni aşağılamak istiyorlar! (sayfa 50) ... Hiçbir zaman kendimi kanundan üstün görmedim, ne de kanuni olmayan bir şeye niyet ettim. Her zaman Boland maddelerinin, Ulusal Emniyet Makamı'nı kontraları desteklemekten men etmediğine inandım ve hâlâ inanmaktayım. Hatta Nikaragua direnişinin yüzüstü bırakılmayacağı sözünü verirken kullandığımız en zorlayıcı maddelerde bile açık noktalar vardı." North kitabında, 1986'da parlamento üyeleri doğrudan *Kontralara* yardım sağlayıp sağlamadığını ortaya çıkarmaya çalışırken, onları yanlış yönlendirdiğini kabul eder.

North'un hayat kurtarmak amacıyla yalan söyleme mantığı, doğru bulunmadı çünkü ilk olarak yaptığı seçimin, kesinliği net değildi. Parlamento *Kontralara, bir bakıma,* daha fazla "silah" yardımı yapılmasını yasakladığı için, Boland maddeleri yüzünden Kontraların öleceğini iddia ediyordu. Uzmanlar arasında böyle bir yardımın geri çekilmesinin *Kontraların* ölümü anlamı-

na geleceği konusunda ortak bir görüş yoktu. Bu görüş, hakkında pek çok Demokrat ve Cumhuriyetçi'nin münakaşa ettiği politik bir yargıydı. Gözü kararmış bir katilin öldürme suçunu gerçekleştirme olayındaki kesinlikle hiçbir benzerliği yoktu.

North'un hayat kurtarmak için yalan söylediği iddialarına bir ikinci engel, yalanda hedefin kim olduğu konusundaki muammaydı. Cinayet işleyeceğini açıkça beyan eden birine yalan söylemiyordu. Eğer bir öldürme olayı varsa, bunu yapacak olan Nikaragua ordusuydu, parlamento üyeleri değil. Boland düzenlemelerine karşı çıkanlar, bunun olayın bir neticesi olduğunu iddia etseler de, Boland maddeleri lehine oy verenlerin beyan ettikleri amaçların bir sonucu değildi, hem beyan edilmese de, bu yönetmelik kararının kasıtlı olarak çıkarılmaya çalışıldığı söylenemezdi.

Aklı başında ve muhtemelen aynı seviyede ahlaklı insanlar, "silah" yardımının geri çekmenin sonuçlarının ne olacağı ve Boland maddelerinin tüm açık noktalarının kapatıp kapatılmadığı konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdi. North, tüm mantıklı insanların bu konuda hemfikir olduğu tek bir doğru olmadığını, gayretkeş bir şekilde göremedi, görseydi bile buna aldırış etmezdi. North'un kibri, Parlamentodaki çoğunluğun görüşünden çok kendisininkine önem vermek ve bunun Parlamentoyu yanlış yönlendirmek için bir mazeret olduğuna inanmaktı.

North'un hayat kurtarmak amacıyla yalan söyleme gerekçesine üçüncü engel, söylediği yalanın, Parlamentoya yalan söylemekten onu men eden kontratı ihlal etmiş olmasıdır. Kimse, gerçek bir katile doğruyu söylemek mecburiyetinde değildir. Bir katilin bilinen eylemleri, bizim ve onun imzaladığı kanunları ihlal eder. Çocuklarımız, kapıyı çalan bir yabancı acı içinde olduğunu söylediğinde durum biraz karmaşıklaşsa da, o kişiye karşı dürüst olmak zorunda değildir. Herkes, o veya bu şekilde, parlamento komitesi nezdinde dürüst bir şekilde ifade vermekle

sorumludur. Görevinin erdemi nedeniyle, North'un dürüst olmasını gerektiren başka nedenler de vardı. Bir askeri görevli olarak Yarbay North, anayasayı onaylamak amacıyla yemin etmişti. North parlamentoya yalan söyleyerek, iki hükümet kolu arasında anayasal bir şekilde sağlanmış sorumluluk paylaşımını, özellikle de anayasanın yöneticilerin yetkilerini kullanarak yaptıkları işleri denetlemek için parlamentoya verdiği bütçe kontrolünü ihlal etmişti. Başkalarının hayatını gayriahlaki olarak tehlikeye soktuğuna inandığı talimatları uygulamaya zorlandığını hissettiğinde, North'un müracaat edeceği makamlar yok değildi. Görevinden istifa edip, daha sonra açıkça Boland maddeleri aleyhine konuşabilirdi.

Parlamentoya yalan söylediği iddia edilen CIA görevlileri aleyhine davalar açılmaya devam ederken, tartışmalar günümüzde de sürmektedir. Yakın zamanda basında tartışılan bir mesele, görevlerinin gizli niteliği nedeniyle parlamentoya dürüst olma zorunluluğu olmayan CIA görevlilerine ait bir dizi özel kural olup olmadığıydı. North, CIA Başkanı Casey'den emir aldığı için yaptığı işler, ilerideki örnekte olduğu gibi bu servisin personel kurallarına göre onaylanmış olabilir. Eski CIA İdari Amiri David Whipple şöyle der: "Sadece gerektiği kadarını Parlamentoya açıklamak, bu onlara yetecekse, bana göre kötü bir şey değil. Bu çocukların herhangi birini suçlarken şahsen ben sorun yaşıyorum." Aynı şekilde bir başka emekli CIA görevlisi Ray Clien şöyle demektedir: "CIA'in eski gelenekçi yapısında, kıdemli görevli kurmayların açığa çıkarılmamasının doğru olduğuna inanırdık." 1977-1981 arası Başkan Jimmy Carter döneminde CIA başkanlığı yapan Standsfield Turner, bir Başkanın Parlamentoya yalan söylemesi için hiçbir zaman CIA'e ruhsat vermediğini ve servis çalışanlarının yalan söylediklerinde korunmayacaklarını bildiklerini iddia eder."

Parlamentoya yalan söylemekten North, Pointdexter ve son dönemdeki diğer CIA görevlileri Alan Fiers ve Clair George hakkında açılan kovuşturmalar, bu mesajı iletmiş olabilir. 1987 İran-Kontra kongre komitesine yalan söylemekten kovuşturulması gereken en yüksek rütbeli CIA görevlisi George'du. Çoğunluk, CIA Başkanı Casey'nin bu kuralları uygulamadığına inandığından biri çıkıp, sadece başkanın isteklerini yaptıklarına ve aynı zamanda açığa çıktıklarında korunacaklarına inanmaya yönlendirilmiş insanların, cezalandırılmasının yanlış olduğunu iddia edebilir.

Başkan Richard Nixon ve Watergate Skandalı

Eski Başkan Nixon, muhtemelen yalan söylediği için en çok kınanan kamu görevlisidir. İstifa etmesi gereken ilk başkan oydu ancak bu sadece yalan söylemek gibi basit bir nedenden dolayı gerçekleşmemişti. Haziran 1972'de Watergate'teki apartman kompleksinde Demokrat Parti binasına zorla girmeye çalışırken yakalanan Beyaz Saray çalışanlarının ele geçirilmesi nedeniyle de istifaya zorlanmamıştı. Asıl sebep, bu işte elebaşı olduğunu örtbas etmeye çalışması ve bunu devam ettirmek için yalan söylemesiydi. Halka daha sonra açıklanan Beyaz Saray'daki konuşma kayıtlarında Nixon'ın şöyle söylediği belirlenmişti: "Ne olduğu umurumda bile değil, buna engel olmanı istiyorum. Bırak 5. Madde'ye itiraz etsinler ya da bir başka şeye, bu durumu kurtaracaksa – planı koru."

Örtbas olayı, Watergate'te meskene tecavüz suçundan hüküm giyen adamlardan biri olan James McCord, hakimlere hırsızlığın daha büyük bir komplonun parçası olduğunu söyleyinceye dek, neredeyse bir yıl kadar başarılı oldu. Daha sonra Nixon'ın, oval ofisteki tüm konuşmaları kaydettiği ortaya çıktı. Nixon bu kayıt-

lardaki zararlı bilgileri gizli tutmaya çalışsa da, Temsilciler Meclisi Adli Kurulu'nun onu mahkemeye vermesine yetecek kadar kanıt vardı. Üst Mahkeme, Nixon'a kayıtları büyük jüriye teslim etme emrini verdi, Nixon 9 Ağustos 1974'te istifa etti.

Devlet liderlerinin bazen bu şekilde davranmaları gerektiğine inandığım için benim görebildiğim kadarıyla mesele, Nixon'ın yalan söylemesi değildi; Nixon'ın hakkında yalan söylediği olay, yalan söyleme nedeni ve yalan söylediği kişilerdi. Bir başka devleti yanlış yönlendirme girişimi yoktu – Nixon'ın yalanındaki hedef Amerikan halkıydı. Yalanın, dış politik hedeflerin başarılması amacıyla ihtiyaç duyulduğu için onaylanabilmesi yönünde akla uygun hiçbir iddia yoktu. Nixon, Watergate binasındaki Demokratik Parti ofisinden doküman çalma girişimine dair bildiklerini gizlemişti. Nixon'un niyeti, kendisi için çalışanların kanunları çiğnediğini bildiğinden, oy verenler tarafından ayıplanma riskini almayarak, yaklaşan seçimlerde avantaj kazanabilmek için ofisinde beklemekti. Dava açılmasına neden olan ilk konu, Nixon'ı adalete mani olmakla, ikinci konu kendine verilen güçleri kötüye kullanma ve adaletli bir şekilde düzenlenen kanunları güven altına almakta başarısız olmakla ve üçüncü konu, kasti olarak adalet komitesinden bant kayıtlarını ve diğer dokümanları saklamak amacıyla kanuna karşı gelmekle sorumlu tutuyordu. Nixon'ı bir yalancı olduğu için hemen ayıplamamalıyız, gerçi bu Nixon'dan nefret edenler tarafından sevinçle söylenen alışılagelmiş bir ithamdır. Devlet liderleri her koşulda yalan söylemekten men edilmiş olsa, görevlerini yerine getiremezler.

Başkan Jimmy Carter'ın Haklı Yalanı

Bir kamu görevlisinin yalan söylenmesinin mazur görülebileceği bir olaya ait güzel bir örnek, eski Başkan Jimmy Carter'ın

görev süresinde meydana gelmiştir. 1976'da, eski Georgia Valisi olan Jimmy Carter, Başkan Nixon'ın istifa etmesinin ardından başkan olan Gerald Ford'u yenilgiye uğrattıktan sonra başkan seçilir. Carter seçim kampanyasında, skandallı ve yorucu Watergate yıllarından sonra Beyaz Saray'a ahlakı yeniden getireceği sözünü vermiştir. Kampanyasının en önemli özelliği, televizyon kameralarına bakıp, oldukça basit bir şekilde, Amerikan halkına hiçbir zaman yalan söylemeyeceğini söylemesidir. Bununla birlikte geçen üç yıl içinde İran'dan Amerikalı rehineleri kurtarma planlarını gizlemek için pek çok kez yalan söyler.

Carter'ın başkanlık döneminin ilk yıllarında İran Şahı, kökten dinci İslami bir hareket tarafından düşürülmüştür. Şah, Amerika'dan sürekli destek almıştır, bu nedenle sürgüne gönderildiği zaman Carter, Amerika Birleşik Devletleri'ne gelerek tıbbi tedavi görmesi için ona izin verir. Çılgına dönen İran militanları altı rehineyi de alarak Tahran'daki ABD Konsolosluğunu ele geçirirler. Televizyonda haber spikerleri her gece, Amerikalıların rehin kaldıkları günleri, daha sonra ayları sayarken, rehine krizini halletmek için yapılan tüm diplomatik girişimler sonuçsuz kalarak aylarca devam eder.

Rehineler yakalandıktan kısa bir süre sonra Carter, orduya gizlice kurtarma operasyonuna yönelik bir çalışma başlatma emrini verir. Bu hazırlık sadece gizlenmemektedir, aynı zamanda idari temsilciler, yaptıkları iş hakkındaki tüm şüpheleri önemsiz göstermek amacıyla devamlı surette suni açıklamalar yapmaktadır. Pentagon, Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray, aylarca sürekli olarak rehineleri kurtarmanın lojistik olarak imkansız olduğunu iddia eder. Başkan Carter 8 Ocak 1980'de, bir basın toplantısında, askeri bir operasyonun, başarısızlık ve rehinelerin ölümüyle sonuçlanmasına neredeyse kesin gözüyle bakıldığını öne sürerek yalan söyler. Carter bu sözleri söylerken, Delta askeri kuvvetleri

Amerika Birleşik Devletleri'nin güneybatı çöllerinde gizli bir şekilde kurtarma operasyonunun provasını yapmaktadır.

Carter, rehineleri saklayan İranlı militanların yanlış bir güvenlik bilinci ile rahatlamalarını istediği ve İranlıların da kendisini dinlediğini bildiği için Amerikan halkına yalan söyler. Carter, basın sekreteri Jody Powell'ın, kurtarma operasyonu devam ederken, hükümetin rehineleri kurtarmayı planladığı iddialarını reddetmesini sağlar. Carter anılarında şöyle yazar: "Kurtarma operasyonu hakkında militanların duyacağı herhangi bir şüphe tüm çabaları başarısızlığa uğratacaktı... Başarı, yapılacak baskının tamamen ani olmasına bağlıydı." Hitler'in de düşmana karşı sürpriz bir saldırı avantajı kazanmak için nasıl yalan söylediğini hatırlayın. Hitler'i yalan söylediği için değil, hedefleri ve yaptığı işler nedeniyle kınarız. Bir düşmana karşı avantaj kazanmak isteyen bir devlet liderinin yalan söylemesi, özünde yanlış değildir.

Carter'ın yalanındaki asıl hedef, Amerikan Konsolosluğu personelini rehin alarak uluslararası kuralları çiğneyen İranlılardı. Parlamentoyu ve Amerikan halkını aldatmaksızın onları kandırmanın hiçbir yolu yoktu. Amaç kendi askeri güçlerimizi korumaktı. Ayrıca yalan kısa ömürlüydü. Bazı Parlamento üyeleri, savaş gücü önergesi istendiğinde, kendilerine önceden haber vermeksizin bu şekilde hareket etmeye yetkisi olup olmadığı sorusunu ortaya atsalar da Carter, kurtarmanın bir merhamet eylemi olduğunu, savaşla ilgisi olmadığını iddia etti. Carter yalan söylemeyeceği sözünü tutmadığı için değil, kurtarma operasyonu başarısızlıkla sonuçlandığı için ayıplanmıştı.

İran-Kontra ilişkisi ve CIA görevlilerinin Parlamentoya karşı dürüst olma gerekliliği üzerine yazılar yazan Carter'a bağlı CIA Başkanı Stansfield Turner, Parlamento kendisine CIA'in bir kurtarma operasyonu düzenleyip düzenlemediğini sorduğunda ne yapacağı sorusunu gündeme getirdi: "Nasıl cevap vereceğime ilişkin

çok baskı altında hissederdim. Sanırım şöyle bir şeyler söyleyebilirdim: 'Muhtemelen İranlılara duyulacağı ve yanlış anlaşılmalara neden olabileceği için rehine problemini çözmek üzere herhangi bir plan hakkında konuşmanın mantıksız olduğuna inanıyorum.' Daha sonra Başkana giderek, soruya daha dürüst bir şekilde cevap verip vermeme konusunu danışırdım." Bay Turner, Başkan Carter ona Parlamentoya gidip rehineleri kurtarma planının varlığını yalanlamasını emrettiğinde ne yapacağından bahsetmez.

Lyndon Johnson'ın Vietnam Savaşı Hakkındaki Yalanları

Daha tehlikeli bir yalan, eski Başkan Lyndon B. Johnson'ın, Vietnam'daki savaşın gidişatı konusundaki olumsuz bilgileri halktan gizlemesidir. Johnson, 1963'teki John F. Kennedy suikastından sonra başkanlığı devralır ancak adaylığını ilk olarak 1964 seçimlerinde koyar. Kampanya sırasında Johnson'ın Cumhuriyetçi rakibi Arizona Senatörü Berry Goldwater, savaşı kazanmak için atomik silahlar kullanmak isteyebileceğini söyler. Johnson karşıt görüşü tercih etmiştir. "Asyalı çocukların kendi başlarına halletmeleri gereken bir şeyi yapması için, on ya da on beş bin kilometre uzağa Amerikan evlatlarını gönderecek değiliz." Johnson bir kez seçilip asker gönderme yoluyla savaşın kazanılacağına ikna olunca, birkaç yıl boyunca yarım milyondan fazla Amerikan askerini Vietnam'a gönderir. Amerika İkinci Dünya Savaşı boyunca kullandığı bombalardan daha fazlasını Vietnam'da bırakarak savaşı bitirir.

Johnson, sadece Kuzey Vietnamlılar Amerikan kamuoyunun onun arkasında olduğuna inandıklarında, savaşı uygun bir sonla bitirme konusunda güçlü bir konuma sahip olacağını düşünmektedir. Böylece Johnson, savaşın gidişatı hakkında Amerikan halkına söyleyeceği şeyleri belirler. Komutanlar, Johnson'ın Kuzey

Vietnam ve Vietcong gerillalarının başarısızlığının ve Amerikan başarısının mümkün olan en iyi portresini görmek istediğini öğrenmişlerdir ve bir süre sonra Johnson'ın Vietnam'daki saha komutanlarından aldığı tek bilgi bu olur. Ocak 1968'de Vietnam yeni yıl tatili sırasında gerçekleşen ezici kuzey Vietnam ve Viet Cong saldırısı, Amerikalılara açıklanarak dünyaya, Amerikalıların savaşı kazanmaktan ne kadar uzak olduğu gösterildiğinde maskaralık ortaya çıkar. Tet saldırısı bir sonraki başkanlık seçimleri sırasında gerçekleşmiştir. Demokrat Parti başkanlığı için Johnson'a karşı yarışan Senatör Robert Kennedy, Tet saldırısının "gerçek durumumuzu, kendimizden bile gizlesek de devletin illüzyon maskesini yok ettiğini" söyler. Birkaç ay sonra Johnson, kararının seçimlere yeniden katılmamak olduğunu açıkladı.

Demokrasilerde kendi insanlarını kandırmadan, bir başka devleti yanlış yönlendirmenin kolay bir yolu yoktur ve bu uzun süre devam ettiğinde aldatmayı çok tehlikeli bir politika haline getirebilir. Savaşın gidişatı konusunda Johnson'ın söylediği yalanda gün, hafta ya da ayların önemi yoktu. Johnson, göstermelik bir zafer illüzyonu yaratarak seçmenleri, politik seçimlerini bilgilendirilmiş olarak yapmalarına yarayan bilgiden yoksun bıraktı. Bir demokrasideki bir parti, seçmenlerin oy verirken tercihlerini belirlemede çok önem taşıyan bilgileri kontrol altında tuttuğunda yaşayamaz.

Bu yalanın bir diğer öneminin, Senatör Kennedy'nin de belirttiği gibi, Johnson'la birlikte en az birkaç danışmanının kendi yalanlarına inanmaya başlamaları olduğunu düşünüyorum. Bu, sadece hükümet görevlilerinin duyarlı olduğu bir kapan değildir. Bir kişi ne kadar sık yalan söylerse yalan söylemesi o derece kolaylaşır. Bir yalan her tekrar edildiğinde, o işte yer almanın doğru olup olmadığı konusunda daha az bir değerlendirme yapılır. Pek çok kez tekrarlandığında ise, yalancı artık yalan söylediği ger-

çeğini dikkate almadığı için yalan konusunda oldukça rahatlar. İtiraz edildiğinde ya da kışkırtıldığında, her halükarda yalancı yeniden bir şeyler uydurabileceğini hatırlayacaktır. Johnson savaşın gidişatı konusundaki sahte iddialarına inanmak istese ve zaman zaman gerçek olduklarını düşünse bile, tamamıyla kendini kandırmayı başarabildiğinden emin değilim.

Uzay Gemisi Challenger Felaketi ve Kendini Kandırma

Birinin kendini kandırdığını söyleyebilmek, oldukça farklı bir meseledir. Kendini kandırmada, birey kendine yalan söylediğinin ve kendini kandırma isteğinin farkında değildir. Kendini kandırma olayının, daha önce yaptığı yanlış işler için özür dilemek isteyen kabahatli bir insanın iddia ettiğinden çok daha az sayıda meydana geldiğine inanıyorum. Challenger uzay gemisi felaketine yol açan olaylar, muhtemel tehlikeler hakkındaki ciddi uyarılara rağmen, uzay gemisinin fırlatılması kararını alanların, kendini aldatma kurbanları olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Başka türlü, fırlatma işlemine devam etmenin getireceği riskleri bilen kişilerce verilen kararı nasıl açıklarız?

28 Ocak 1986'daki uzay gemisinin fırlatılışı, televizyon başındaki milyonlarca kişi tarafından seyredilmekteydi. Ekipte bir okul öğretmeni, Christa McAuliffe bulunduğundan bu fırlatma için bayağı reklam yapılmıştı. Televizyon seyircileri arasında, Bayan McAuliffe'in kendi sınıfı dahil pek çok okul çocuğu vardı. Dış uzayda bir ders verecekti. Fakat uzay gemisi, fırlatıldıktan sadece yirmi yedi saniye sonra güvertedeki yedi insanın da ölümüne yol açarak patladı.

Ateşlemeden bir gece önce itici roketleri üreten Morton Thiokol'dan bir grup mühendis, bir önceki geceye ait soğuk hava

tahmini, plastik conta bağlantı elastikiyetini ciddi bir şekilde azaltabileceğinden, ateşlemenin geciktirilmesi için resmi olarak bilgi verir. Eğer böyle bir şey gerçekleşirse sızan yakıt, itici roketlerin patlamasına neden olabilecektir. Thiokol'daki mühendisler, bir sonraki sabaha yapılması uygun görülen fırlatma takviminin ertelenmesi konusunda oybirliğiyle ısrar ederek, Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA)'ni ararlar.

NASA'nın uzay gemilerinin değişmeyen, tahmin edilebilir bir fırlatma takvimi olacağına dair verdiği söz ihlal edilerek, halihazırda üç kez ateşleme tarihi değiştirilmiştir. NASA'nın Roket Proje Şefi Lawrence Mulloy, soğuk havanın contalara zarar vereceği konusunda yeterince delil olmadığını söyleyerek Thiokol mühendislerine itiraz eder. Mulloy, başkanlık komisyonu, *Challenger* felaketini soruşturma görevine atanmadan önce ifade veren Thiokol Müdürü Bob Lund'la konuşur. Lund, Mulloy'un o gece kendine "mühendis şapkasını" çıkarıp "yönetici şapkası" giymesini söylediğine tanıklık eder. Görünüşe göre bu konuşma nedeniyle, Lund kendi mühendislerinin kararını iptal ederek, ateşleme karşıtlığını bırakmıştır. Ayrıca Mulloy, Thiokol'un idari müdürlerinden biri olan Joe Kilminister'la bağlantı kurarak, ateşlemenin gerçekleştirilmesi için imza atmasını ister. Joe o gece saat 11.45'te NASA'ya bir ateşleme tavsiye kararı fakslayarak söyleneni yapar. Thiokol'un Roket Proje Şefi Allen McDonald, uçuş için gerekli resmi izni imzalamayı reddeder. İki ay sonra McDonald, Thiokol'daki görevini bırakır.

Challenger uzay gemisinin mürettebatı

Daha sonra başkanlık komisyonu, tüm ateşlemeleri teyit etmesi gereken dört kilit NASA yöneticisinin, fırlatım kararının verildiği gece Thiokol mühendisleri ve NASA roket yönetim takımı arasındaki fikir ayrılığından hiçbir şekilde haberdar edilmediğini ortaya çıkarır. Kennedy Uzay Merkezi'nde Uzay Mekiği Şefi Robert Siek, Kennedy'nin Challenger'dan sorumlu Ateşleme Şefi Gene Thomas, Houston'da bulunan Johnson Uzay Merkezi'nde Uzay Nakil Şefi Arnold Aldrich ve Mekik Şefi Moor, bilahare Thiokol mühendislerinin ateşleme kararına karşı çıkmaları konusunda bilgilendirilmediklerini ifade eder.

Mulloy patlayabileceğini bile bile nasıl oldu da mekiği fır-

lattı? Bunun bir açıklaması, Mulloy'un, mühendislerin gerçekte önemsiz bir riski abarttığına inanmaya başlayarak, baskı altında kendini aldatma mağduru haline gelmesidir. Eğer Mulloy gerçekten kendini kandırma kurbanıysa, onu bu verdiği yanlış karardan dolayı sorumlu tutmamız ne kadar doğru olur? Farz edin ki birisi Mulloy'a hiçbir risk olmadığı yalanını söyledi. Böyle bir durumda verilen yanlış karar için onu kesinlikle suçlayamayız. Peki, bu durumla kendini kandırma arasında herhangi bir fark var mıdır? Bana göre, Mulloy gerçekten kendini kandırmışsa, herhangi bir fark yoktur. Mesele, kendini kandırma ya da yanlış bir karar vermenin, iyi bir gerekçesi olup olmadığıdır.

Bunu ortaya çıkarabilmek için, kendini kandırma konusu üzerine inceleme yapan uzmanlar tarafından değerlendirilen kendini kandırmayla ilgili belirgin bir örnekle, Mulloy hakkında bildiklerimizi karşılaştırmama izin verin. İyileşeceğine inanan bir kanser hastası, tedavisi mümkün olmayan habis bir tümörün çok hızlı ilerlediğini gösteren pek çok işaret olmasına rağmen, yanlış bir inanışı sürdürür. Mulloy da mekiğin güvenli bir şekilde fırlatılabileceğine inanarak, yanlış bir inanışı sürdürdü (Mulloy'un mekiğin patlayacağını kesin olarak bildiği alternatifinin hariç bırakılması gerektiğine inanıyorum). Kanserli hasta aleyhte güçlü deliller olmasına karşın iyileşeceğine inanır. Kanser hastası gün geçtikçe bitap düştüğünü ve acısının arttığını bilir, ancak o bunların sadece geçici ataklar olduğu konusunda ısrar eder. Mulloy da aksi kanıtlar olmasına karşın yanlış inanışını devam ettirdi. Mulloy, mühendislerin soğuk havanın conta bağlantılarına zarar vereceğini ve yakıt sızdığında roketlerin patlayabileceğini düşündüklerini biliyordu ancak mühendislerin iddialarını abartı olarak görüp önemsemedi.

Şu ana kadar anlattığım şeyler, kanser hastası ve Mulloy'un kendi yalanlarının kurbanı ya da kasıtlı birer yalancı olup olma-

dıklarını göstermez. Kendini aldatmada en önemli koşul, kurbanın yanlış inanışı sürdürme isteğinden habersiz olmasıdır.[51] Kanser hastası, pek yakında öleceği korkusuna göğüs gerebilmek için, kendi acizliği tarafından aldatmaya yönlendirildiğinin bilincinde değildir. Bu unsur –kendini kandırma konusundaki istekten habersiz olma– Mulloy'da yoktu. Mulloy, Lund'a yönetici şapkası giymesini söylediğinde, ateşlemeyi gerçekleştirmenin doğru olacağı inancını sürdürebilmek için ihtiyacı olan şeyin farkında olduğunu göstermişti.

Challenger felaketini soruşturan başkanlık komisyonuna atanan Nobel ödüllü fizikçi Richard Feynman, Mulloy'u baskı altına alan yönetim zihniyetini aşağıdaki gibi açar: "Ay projesi bittiğinde NASA, Parlamentoyu sadece NASA'nın başarabileceği bir proje olduğuna inandırmak zorundaydı ve bunu yapabilmek için de –en azından görünüşe göre bu vakada– abartmak gerekliydi: Bir mekiğin ne kadar ekonomik ve güvenilir olabileceği, ne sıklıkta uçabileceği, keşfedilebilecek ne kadar büyük bilimsel gerçekler olduğu gibi." *Newsweek* dergisi şöyle yazar: "Bir bakıma NASA, uzay uçuşlarının gerçekten bir otobüs seyahati kadar sıradan olduğuna inanarak, kendi reklamının kurbanı olmuş gibi görünüyor."

Mulloy NASA'da bu abartmaları sürdüren pek çok kişiden sadece biriydi. Ateşleme dördüncü kez ertelenirse, Parlamentonun vereceği tepkiden korkmuş olmalıydı. NASA'nın uzay gemisi hakkındaki abartılmış iddialara tezat düşen kötü reklam, gelecekte alınacak ödenekleri etkileyebilirdi. Başka bir ateşleme tarihi erte-

[51] Kendini aldatma, Freud'un represyon anlayışı için sadece bir başka ifadeymiş gibi görülebilir. Represyonda bireyin kendinden gizlediği bilgi, kendini kandırma durumunda genellikle olmadığı gibi, benliğin yapısındaki kökleşmiş bir ihtiyaçtan gelir. Kendini aldatma olayında bireyi gerçekle yüzleştiren bazı olaylar, yalanı sonlandırabilirken, represyonda ise böyle bir yüzleşme gerçeğin onaylanmasına neden olmaz. Bu meselelerin eleştirileri için Lochard ve Paulhus'a, *Kendini Aldatma* adlı kitabına bakınız.

lemesinden doğacak kötü bir propagandaya kesin gözüyle bakılıyordu. Havadan kaynaklanabilecek risk sadece bir ihtimaldi ve kesinlik taşımıyordu. Ateşlemeye karşı çıkan mühendisler bile tam olarak bir patlama olacağı konusunda emin değillerdi. Daha sonra bazıları, patlamadan sadece birkaç saniye öncesine kadar, böyle bir şeyin gerçekleşmeyebileceğine inandıklarını söyledi.

Mulloy'u mühendislerin endişelerinden daha çok yönetimin önem verdiği şeyleri dikkate alarak verdiği kötü karar nedeniyle suçlamalıyız. NASA'nın isteği üzerine kanıtları inceleyen bir roket güvenlik uzmanı olan Hank Suey şöyle der: "Bu olay bir tasarım hatası değil, karar hatasıdır." Kendini aldatma bahanesiyle yanlış kararları açıklamaya ya da mazur göstermeye çalışmamalıyız. Mulloy'u ayrıca yaptığı işleri ve bunların sebeplerini, ateşleme kararından sorumlu üst yetkililere bildirmediği için suçlamalıyız. Feynman, Mulloy'un sorumluluğu neden kendi üzerine aldığına ikna edici bir açıklama getirir. "Parlamentodan projelerine onay almaya çalışan çocuklar, bu tarz konuşmaları [problemler, riskler vb.] pek duymak istemezler. Duymamaları onlar için daha iyidir ve ayrıca bu şekilde daha 'dürüst' olabilirler – parlamentoya karşı yalan söyleyen kişi konumunda olmak istemezler! Böylece kısa süre sonra davranış biçimleri değişmeye başlar: Derinlerdeki hoşa gitmeyen bilgi, 'bağlantılarla ilgili problemimiz var, bir sonraki sefer uçmadan evvel tamir etmeliyiz', 'bana bağlantı problemleri var derseniz, mekiği aşağı indirip tamir ederiz' ya da 'hayır, hayır, uçmaya devam edin aksi halde çok kötü görünür' ya da 'bana söyleme bu konuda bir şey duymak istemiyorum!' diyen önemli kişiler ve orta kademeli yöneticiler tarafından bastırılır. Belki tam olarak 'bana söyleme' demeyebilirler ancak konuşmalarını aynı şeyi ifade edecek şekilde yaparlar."

Mulloy'un uzay mekiğinin ateşlenmesine ilişkin şiddetli tartışmalar hakkında üstlerini bilgilendirmeme kararı, ihmal yalanı

olarak değerlendirilebilir (1. Bölüm s. 26). Yalan tanımımın, bir kişinin bilerek ve isteyerek, yalan hakkında herhangi bir ön uyarı yapmaksızın bir başka insanı yanlış yönlendirmesi olduğunu hatırlayın. Aldatmanın gerçek olmayan şeyler söylenerek ya da önemli bilgiler çıkarılarak yapılmış olması fark etmez. Bunlar sadece teknik yönden farklı olup etkileri aynıdır.

Uyarı oldukça önemli bir konudur. Aktörler, seyirciler bir oyun sergilendiği konusunda bilgilendirildiği için yalancı değildir, sadece taklitçiler yalancıdır. Uyarının daha az belirgin olduğu durumlar, blöf yapma gibi belirli aldatma çeşitlerine ruhsat veren kuralların bulunduğu bir poker oyunu ve kimsenin satıcının gerçek satış fiyatını doğru olarak açıklamasını beklemediği emlak satışlarıdır. Eğer Feynman haklıysa, NASA üst yetkilileri özünde "bana anlatma" ya gelen şeyler söyleyerek cesaret kırma iletişimi uyguluyorlarsa o zaman bu, uyarı teşkil edebilir. Mulloy ve muhtemelen NASA'daki tüm diğer personel, kötü haber ve zor kararların üstlere intikal ettirilmemesi gerektiğini biliyordu. Eğer gerçekten durum bu şekildeyse Mulloy, üstleri kendine aldatma yetkisi verdiği ve bu kişiler kendilerine bildiri yapılmayacağını bildiğinden onları bilgilendirmediği için bir yalancı olarak görülmemelidir. Benim kanaatimce, kendilerine haber verilmeyen bu üst yetkililerin, onlara bunu bildirmeyen Mulloy ile Challenger felaketiyle ilgili sorumluluğun bir kısmını paylaştıklarını düşünüyorum. Üst yetkililer sadece ateşleme kararı için değil, aynı zamanda Mulloy'un yürüttüğü atmosfer oluşturma bölümü için de en yüksek sorumluluğa sahiptiler. Mulloy'un kararını kendilerine bildirmesini istemeyerek, bu kötü kararı vermesine neden olan olaylara katkıda bulundular.

Feynman NASA'daki durumla, Poindexter gibi İran-Kontra ilişkisi dahilinde orta kademede bulunan görevlilerin, yaptıkları şeyleri Başkan Reagan'a söyleme konusunda hissettikleri şeyler

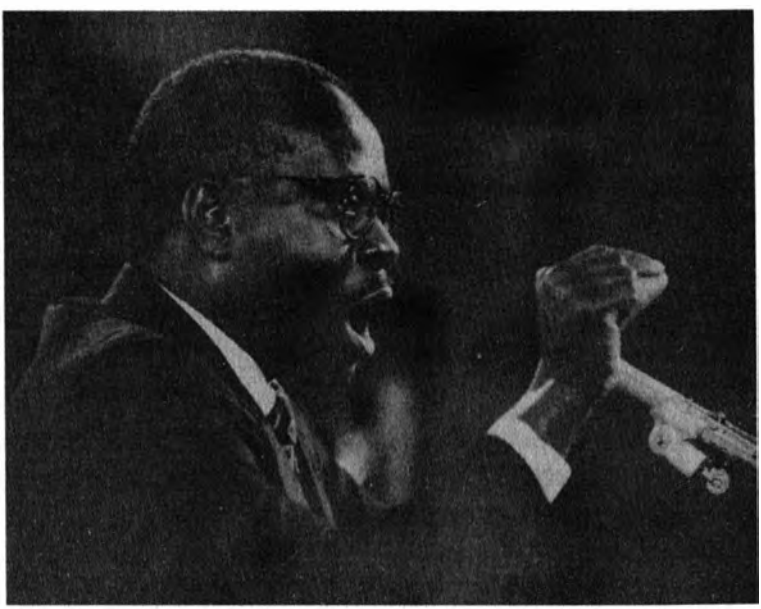
arasındaki benzerliklere dikkat çeker. Alt kademede çalışanların, en üst yetkiye sahip kişilerin, yönetime zarar vermekten suçlanabilecekleri için inandırıcı bir inkar sebebi sağlanarak, haberdar edilmemeleri gerektiğine inandığı bir ortam oluşturmak. Eski Başkan Harry Truman haklı olarak şöyle der: "Sorumluluk bu noktadan ileri gitmez." Başkan ya da üst idare memurları alınacak kararları denetlemeli, değerlendirmeli, belirlemeli ve bu kararlardan sorumlu olmalıdır. Aksini önermek, kısa vadede avantajlı olabilir, ancak ne yapacağı belli olmayan kişileri teşvik etmek ve onaylı aldatma ortamı oluşturmak tüm hiyerarşik organizasyonları tehlikeye sokar.

Hakim Clarence Thomas ve Profesör Anita Hill

1991 sonbaharında hukuk profesörü Anita Hill ve Yüce Divan adayı Hakim Clarence Thomas tarafından yapılan oldukça tutarsız açıklamalar, yalan konusunda birkaç önemli ders vermektedir. Senato, Thomas'ın yüksek mahkeme adaylığını değerlendirmeye almadan sadece birkaç gün önce, dramatik bir televizyon muhalefeti başlar. Profesör Hill, 1981-1983 yılları arasında, Clarence Thomas'ın asistanı olarak çalışırken, ilk olarak Eğitim Bakanlığı'ndaki İnsan Hakları dairesinde ve daha sonra da Thomas, Eşit İşçi Hakları komisyonunun başına geçtiğinde cinsel tacize uğradığını söyleyerek Senato Karar Komitesi nezdinde ifade verir. "Thomas, kadınlarla hayvanların yer aldığı, grup seks ya da tecavüz sahnelerinin bulunduğu pornografik filmlerde gördüğü hareketlerden bahsediyordu... Çeşitli seks ilişkilerinde bulunan büyük göğüslü ve büyük penisli bireyleri tanımlayan pornografik materyaller hakkında konuşuyordu. Birkaç kez kendi seks becerilerini resimleyerek bana anlattı... Bana bu konuştuklarının herhangi birini başkasına anlatırsam, kariyerinin biteceğini

söyledi." Hill tamamıyla endişesiz konuşur, tutarlıdır ve pek çok gözlemciye göre de oldukça inandırıcı.

Hill'in ifadesinden hemen sonra Hakim Thomas, "Anita Hill'in iddia ettiği şeyleri yapmadım ve söylemedim," diyerek kendisine yapılan tüm suçlamaları, bütünüyle reddeder. Hill'in ifadesinin ardından, itibarını zedelediği için Parlamentoya kızgın olan Thomas, kendini üstün gören bir tavırla "kısa ve net bir şekilde, bugün bana karşı yapılan bütün ithamları reddettiğimi söyleyerek konuşmama başlamak istiyorum" deyip, ırkçılık amaçlı bir saldırının kurbanı olduğunu iddia eder. "Bu suçlamalardan kurtulamıyorum, çünkü bu ülkede zenciler hakkında sahip olduğumuz en kötü kalıplaşmış yargılar üzerine oynuyorlar."

Clarence Thomas

Senatonun onu maruz bıraktığı sıkıntıdan dert yanarak, Thomas şöyle der: "Böyle bir cehennemi yaşamaktansa, bir suikast kurşu-

nu yemeyi tercih ederdim." Duyumlar, onun "bu olayın, kendini beğenmiş zenciler için yüksek teknolojili bir linç etme yöntemi" dediği yönündedir.

O haftaki *Time* dergisinin manşetinde şunlar okunuyordu: "Halk izlemeye devam ederken güven duyulan, ifade gücü yüksek iki şahit, neredeyse on yıl önce meydana gelen olaylar hakkında birbirleriyle uzlaştırılamaz düşünceleri ortaya döküyor." Köşe yazarı Nancy Gibbs *Time*'da olayı şöyle ifade eder: "Tüm bu acı dolu itirafları dinledikten sonra, kim gerçekte neler olduğunu bildiğinden emin olabilir ki? Hangisi destana şayan bir yalancıdır?"

Anita Hill

Benim odak noktam, sadece Hill ve Thomas'ın ifade verirken gösterdikleri davranış biçimleri üzerinde daralmaktaydı, ne Thomas'ın Anita Hill meselesinden önce Parlamento nezdinde verdiği ifade ne her iki tarafın geçmiş hikayesi ne de her ikisinin birbirleri hakkında verdikleri ifadeler üzerinde değil. Ne var ki onların davranışlarını değerlendirerek, yeni ya da özel bir bilgi edinemedim. Sadece basın tarafından bilinen şeylere, her ikisinin de oldukça ikna edici davrandığına dikkat edebildim. Ancak yalan söyleme ve davranış konusunda bu yüzleşmeden çıkarılabilecek bazı dersler var.

Her ikisi için de bütün bir ulusun gözü önünde bilinçli olarak yalan söylemek kolay olmayacaktır. Göze aldıkları risk her ikisi için de son derece yüksektir. Amerikan halkı ve medya tarafından, haklı ya da haksız, yalancı olarak görülmelerine neden olacak şekilde hareket ettiklerinde, bunun her ikisi için de getirisinin ne olacağını bir hayal edin. Ancak böyle bir şey gerçekleşmedi, her ikisi de söyledikleri şeyleri kasteder görünüyordu.

Hill'in dürüst olduğunu ve Thomas'ın bilinçli olarak yalan söylemeye karar verdiğini farz edin. Eğer bu kitabımın 1. Bölümü'nü okuduysa, yakalanma korkusunu gizlemenin en iyi yolunun, başka bir duygunun yaldızıyla kaplamak olduğunu söyleyen uyarımı görecektir. John Updike'ın *Marry Me* adlı kitabından bir örnekten faydalanarak, sayfa 25'te sadakatsiz eş Ruth'un, saldırma ve olaya kendini kaptırıp sinirlenme yoluyla, kocasının kendine inanmadığı konusunda savunmaya geçerek, kocasını nasıl şaşkına çevirebileceğini anlatmıştım. Bu tam olarak Thomas Clarence'in seçtiği davranış biçimiydi. Öfkesi aşırıydı, hedefi Anita Hill değil Parlamentoydu. Kötü adama karşı savaşan, iyi adam olarak görülmenin ve politikacılara öfke duyan herkesin sempatisini kazanmanın ekstra avantajını kazanmıştı.

Thomas'ın, Hill'e saldırdığında bu sempatiyi tamamıyla kay-

betmesi gibi senatörlerde, mağrur olduğu için linç edildiğini söyleyen siyah bir adama, Thomas'a saldırdıklarında sempati kaybedeceklerdi. Ayrıca yalan söyleyecekse, Anita Hill'in ifadesini izlememek onun için daha mantıklı olurdu, böylece senatörler o konu hakkında ona kolaylıkla soru soramazlardı.

Bu tarz bir düşünce, duruşma öncesi Thomas aleyhtarlarını memnun etse de bu onun yalan söylediğini göstermez. Doğruyu söylüyor olsaydı da Senato Komitesine saldırıda bulunabilirdi. Eğer Hill yalan söylüyorsa Thomas'ın, siyasi rakiplerinin onun adaylığını engelleme çabalarının boşa çıkmasının hemen öncesinde, Hill'in herkesin önüne son dakikada sürülen hikayesini dinleme taraftarı olmaları nedeniyle senatoya karşı öfke duymak için her türlü hakkı olacaktır. Hill yalan söylüyorsa, Thomas onun televizyonda verdiği ifadeyi izlemeye dayanamayacağı için, çok öfkeli ya da kızgın olabilirdi.

Anita Hill yalan söylüyor olabilir miydi? Yalan söylediyse, inanılmama korkusu hissetmiş olması gerekirdi ve bir yakalanma korkusu işareti görülmediğinden bu ihtimalin olası olduğunu düşünmüyorum. İfade verirken çok sakin ve rahattı, çok minik duygu izleri vardı. Ancak aldatma işaretlerinin olmayışı kişinin doğru söylediğinin kanıtı olamaz. Anita Hill'in hikayesini hazırlamak ve prova etmek için yeterince zamanı vardı. Bu şekilde inandırıcı ifade vermesi mümkün olsa da muhtemel değildir.

Anita Hill'den ziyade Thomas'ın yalancı olma ihtimali daha olası olduğu halde, bir üçüncü ihtimal bana daha mantıklı gelmektedir. Her ikisi de doğruyu anlatmamış ancak yine de yalan söylememiş olabilir. Profesör Hill'in anlattıklarından daha az ve yine Hakim Thomas'ın kabul ettiği şeylerden daha fazlasının yaşandığını kabul edelim. Hill'in abartmaları ve Thomas'ın yalanlamaları sürekli olarak tekrar edildiğinde, biz onların ifadelerini görünceye kadar her ikisinin de birbirlerinin söylediği şeylerin

bütünüyle doğru olmadığını daha fazla hatırlama şansı neredeyse kalmayacaktır.

Thomas yaptığı şeyleri unutmuş olabilir, hatırlasa bile olayın daha iyi bir versiyonunu hatırlıyor olabilir. O zaman Hill'in iddialarına olan öfkesi tamamen anlaşılabilir. Gördüğü ve hatırladığı kadarıyla yalan söylemiyordur. Hill'in Thomas'a gücenmek için bir nedeni varsa, küçük ya da büyük, hayali ya da gerçek, yaşanan şeyleri farklı nedenlerle zaman içerisinde daha fazla abartıp süsleyerek detaylandırabilir. Olduğuna inandığı ve hatırladığı kadarıyla o da doğru söylüyordur. Bu kendini kandırmayla benzerlik taşır, temel farklılık burada yanlış inanışın zaman içinde yavaş bir şekilde gelişmesi ve tekrarlama yoluyla her seferinde biraz daha süslenmesidir. Kendini aldatma konusunda yazı yazan bazı kişiler, bunun çok önemli bir farklılık olduğunu düşünmeyebilirler.

Onların davranışlarından bu açıklamaların hangisinin doğru olduğunu söyleme imkanı yoktur – Thomas mı yalancı? Hill mi yalancı? Ya da her ikisi de gerçeği tam olarak anlatmıyor mu? Yine de insanlar –cinsel taciz, senatörler, erkekler, Yüce Divan'da kimin bulunması vs. konularda– güçlü yargılara sahip olduğunda, cevabın ne olduğunu bilememeyi tolere etmek zordur. Böyle bir belirsizlik karşısında kalan pek çok insan, o kişilerin davranışlarına bakarak hangisinin doğru söylediğini ayırt edebileceklerine bütün bütün inanır hale gelerek bu işi çözümler. Bu kişi, genellikle ilk olarak kendilerine daha yakın buldukları kişi olur.

Bu durum, davranışsal aldatma belirtilerinin işe yaramadığı anlamına gelmez, ancak bu belirtilerin ne zaman faydalı olup olamadığını ya da birinin yalan söyleyip söylemediğini belirleyemediğimizi nasıl kabul edeceğimizi bilmeliyiz. Cinsel taciz suçlamalarında yönetmelik kısıtlaması vardır – doksan gün. Bu kısıtlamanın konulması için iyi bir neden, meselenin yeni ve

aldatma belirtilerinin muhtemelen daha algılanabilir olmasıdır. Her ikisinin de ifadesini, ileri sürülen taciz olayından birkaç hafta sonra görme imkanımız olsaydı, itham edilenler ya da yalanlananlar farklılıklar gösterebilir ve davranışlarına bakarak kimin gerçeği söylediğini ayırt etme şansımız çok daha yüksek olabilirdi.

Yalanlar Ülkesi

Birkaç yıl önce Amerika'nın bir yalanlar ülkesi olduğunu düşünmeye başladım: Lyndon D. Johnson'ın Vietnam savaşı hakkında söylediği yalanlar; Nixon, Watergate skandalı; Reagan, İran-Kontra; Senatör Edward Kennedy'nin, Senatör Biden'in hırsızlığı ve Chappaquiddick'te bir kadın arkadaşının ölümünde oynadığı rol konusunda hâlâ devam eden sır ve eski senatör Garry Hart'ın 1984 başkanlık seçimlerinde evlilik dışı ilişkisi konusunda söylediği yalanlar. Sadece politikada değil iş hayatında ve sporda da yalanlar ön plana çıkıyordu, Wall Street'teki kredi ve tasarruf skandalları, Hall of Fame'de yer alan meşhur beyzbol oyuncusu Pete Rose'un kumar oynadığını gizlemesi, Olimpik atlet Ben Johnson'ın uyuşturucu kullandığını gizlemesi gibi. O zamanlar 1990 yılının Mayıs ayını Rusya'da dört hafta ders vererek geçirdim.

Daha önce 1979 yıllarında Rusya' da bir değişim programı profesörü olarak bulunmam nedeniyle, şu an orada çok daha dürüst insan bulunduğunu görmek beni şaşırtmıştı. Artık bir Amerikalıyla konuşmaktan ya da ülkelerini eleştirmekten korkmuyorlardı. Bana sık sık söylenen "doğru ülkeye geldiniz" cümlesiydi. "Burası bir yalanlar ülkesi! Yalan dolu yetmiş yıl!" Ülkelerinin onlara ne kadar çok yalan söylediğini daima bildiklerini tekrar tekrar bana anlattılar. Yine orada geçirdiğim beş haftalık süre içe-

risinde, daha önceden kuşkulanmadıkları daha yeni yeni ortaya çıkan yalanları öğrendiklerinde ne kadar şaşırdıklarını gördüm. Buna verilebilecek acı bir örnek, İkinci Dünya Savaşı'nda Leningrad'daki insanların çektikleri acılarla ilgili gerçeğin açığa çıkmasıydı.

1941'de Nazi Almanya'sının Rusya'yı işgalinden kısa bir süre sonra, Nazi orduları Leningrad'ı (şimdiki adı St. Petersburg) kuşattılar. Kuşatma dokuz yüz gün sürdü. Söylenenlere göre, çoğunluğu açlıktan olmak üzere, bir buçuk milyon insan ölmüştü. Neredeyse tanıştığım herkes, bana bu kuşatma sırasında kaybettiği aile üyelerinden bahsetti. Ancak ben oradayken hükümet, bu kuşatma sırasında ölen sivil sayısının şişirildiğini duyurdu. Sovyet Hükümeti, tüm ülkenin Nazi'lere karşı kazanılan zaferi kutladığı o Mayıs gününde, Sovyet ordularını yönetecek yeterli sayıda görevli olmadığı için savaştaki zayiatın bu derece büyük olduğunu ilan etti. Hükümet, Sovyet Lider Stalin'in savaş başlamadan önce bir tasfiye sırasında kendi adamlarının çoğunu öldürdüğünü söyledi.

Şaşırmalarına neden olan sadece bilmedikleri eski yalanların açığa çıkması değil, aynı zamanda yeni yalanların da söylenmesiydi. Mihail Gorbaçov iktidara geldikten sadece bir yıl sonra, Çernobil'de korkunç bir nükleer kaza meydana geldi. Bir radyasyon bulutu, Doğu Avrupa'da olduğu kadar, Batı Avrupa bölgeleri üzerinde de yayıldı. İskandinavya'daki bilim adamları, atmosferde yüksek oranda radyasyon tespit ettiler. Üç gün sonra Sovyet yetkilileri, büyük bir kaza olduğunu ve otuz iki kişinin öldüğünü açıkladı. Ancak olayın üzerinden birkaç hafta geçince Gorbaçov halkın önüne çıkıp konuşabildi ve zamanının çoğunu batılıların tepkilerini eleştirerek geçirdi. Hükümet, o alandaki insanların yeterince erken boşaltılmadığını ve pek çoğunun radyasyondan zarar gördüğünü hiçbir zaman kabul etmedi. Rus bilim adamları,

şu an yaklaşık on bin civarında insanın Çernobil kazası nedeniyle öleceğini tahmin ediyor.

Bu bilgiyi Kiev'e giden gece treninde kompartımanımı paylaştığım Ukraynalı bir fizikçiden öğrendim. Diğer herkese bölgede kalmanın güvenli olduğu söylenirken, Komünist Partisi üyelerinin aile bireylerinin tahliye edildiğini söyledi. Bu fizikçi o sıralarda, normalde genç yaştaki insanlarda görülmeyen yumurtalık kanserine yakalanmış genç kızları tedavi ediyormuş ve söylediğine göre radyasyondan zarar gören çocuklara ayrılan koğuşlarda, çocukların vücutları geceleri parlıyormuş. Dil farklılığından dolayı, kelimeleri gerçek anlamlarıyla mı yoksa mecazi anlamlarıyla mı kullanıyordu, emin olamadım. "Gorbaçov da diğerleri gibi bize yalan söylüyor," dedi. "Orada neler olduğunu ve bizim onun yalan söylediğini anladığımızı biliyor."

Üç yıl sonra halkın bu stresle nasıl başa çıktığını değerlendirmek amacıyla Çernobil civarında yaşayan insanlarla mülakat yapmak üzere görevlendirilmiş olan bir psikologla tanıştım. Devletleri tarafından yalnız bırakılmadıklarını hissettiklerinde, o bölgede yaşayanların içinde bulunduğu bu kötü durumun kısmen de olsa hafifleyebileceğine inanıyordu. Onun Gorbaçov'a sunduğu resmi önerisi, halkın karşısına çıkıp şöyle söylemesiydi: "Radyasyonun ciddiyetini hafife alarak, çok büyük hata ettik. Çok daha fazla sayıda insanı, çok daha hızlı bir şekilde tahliye etmeliydik. Ancak ne yazık ki sizleri yerleştirecek yerimiz yoktu. Hatamızı fark eder etmez, size gerçeği söylemeliydik ama ne yazık ki bunu da yapmadık. Artık şimdi gerçeği ve tüm bu milletin sizin için çabaladığını bilmenizi istiyoruz. İhtiyacınız olan tüm tıbbi yardımı sağlayıp geleceğiniz için dualarımızla sizin yanınızda olacağız." Ancak önerileri cevapsız kaldı.

Çernobil hakkındaki yalanlara duyulan öfke henüz dinmedi. Aralık 1991 başlarında, kazanın üzerinden beş yıldan fazla

zaman geçmiş olmasına rağmen, Ukrayna Parlamentosu Mihail Gorbaçov ile 17 Sovyet ve Ukraynalı görevlinin aleyhine dava açılmasını istedi. Olayı araştıran Ukrayna Yasama Komitesi Başkanı Volodymyr Yavorivsky şöyle dedi: 'Gorbaçov'dan tutun da şifreli telgraf okuyucularına kadar, tüm yöneticiler, aktif radyoaktif kalıntıların seviyesinden haberdardı." Ukraynalı liderler, Başkan Gorbaçov'un, radyoaktif sızıntının yayıldığı gerçeğini bizzat kendisinin örtbas ettiğini bildirdiler.

Onlarca yıl Sovyet halkı, bir şeyleri başarabilmek için kuralları kendi lehine kullanmak ve onları esnetmek zorunda olduklarını öğrendi. Sovyetler Birliği, hayatta kalmanın sistemin alt edilmesine bağlı olduğu, herkesin sistemin kirlendiği ve kuralların adil olmadığını bildiği, yalan ve hilenin normal karşılandığı bir ülke haline geldi. Herkes tüm kuralların çiğnendiğine ya da hile ile kanunlardan kaçıldığına inandığında sosyal kurumlar iş göremez. Hükümetteki herhangi bir değişimin bu tarz davranışları hemen değiştireceğine inanmıyorum. Şu an hiç kimse herhangi bir konuda mevcut hükümetin söylediği hiçbir şeye inanmıyor. Tanıştığım insanlardan birkaçı Gorbaçov'a inanıyordu ancak bu da başarısızlığa uğrayan 1991 darbesinden bir yıl önceydi. Bir devlet hiç kimse, hiçbir liderin söylediğine inanmazsa hayatta kalamaz. Bu durum belki de bir halkı, güveni tekrar kazanma yönünde yeterince güçlü davranışları ve cesur iddiaları olan herhangi bir güçlü lidere bağlanmaya istekli, belki de hevesli hale getirebilir.

Amerikalıların yalan söyleyen politikacılar hakkında bir şakası vardır: "Bir politikacının yalan söylediğini ne zaman anlarsın? Ağızlarını açtıklarında!" Rusya ziyaretim beni, tezat olarak, yalan söyleyebileceklerinden kuşkulansak bile, hâlâ liderlerimizin dürüst olmalarını ümit ettiğimize inandırdı. Yasalar, tüm kuralları çiğnemenin doğru olduğunu düşünenler çoğunluğu değil de azınlığı oluşturduğunda ve insanların çoğu onların adil olduğuna

inandığında işe yarar. Demokrasinin olduğu bir yerde hükümet, sadece insanların çoğu kendilerine ekseri doğru söylendiğine inandığında ve doğrulukla adalete yoğun talep olduğunda başarılı olabilir.

Hiçbir saygın ilişki, aradaki güven tamamen kaybolduğunda hayatta kalamaz. Arkadaşınızın kendi çıkarı için size sürekli yalan söyleyip aldattığını öğrendiğinizde, bu arkadaşlık artık devam etmez. Eşlerden biri diğerinin, sadece bir kez değil, pek çok defa kendini aldattığını öğrendiğinde artık o evlilik bir enkazdan başka bir şey değildir. Halk liderlerin devamlı surette yalan söylediğine inandığında, herhangi bir hükümet modelinin, kendi vatandaşlarını ezmeye yönelik güç kullanma yöntemi dışında başka bir yolla ayakta kalabileceğini sanmıyorum.

Daha evvel bu konuya değindiğimizi sanmıyorum. Kamu görevlileri tarafından yalan söylenmesi, halen haber edilmeye değer niteliktedir, kınanır ancak hayranlık duyulmaz. Yalan ve kirlenme tarihimizin bir parçasıdır ve yeni değildirler, ancak hâlâ bir norm olarak görülmeyip, sapma olarak değerlendirilir. Hâlâ namussuz insanları içimizden çıkarıp atabileceğimize inanırız.

Watergate ve İran-Kontra ilişkisini, Amerikan sisteminin başarısızlığının bir kanıtı olarak değerlendirilebileceğimiz gibi, Amerikan sisteminin başarısının kanıtı olarak da görebiliriz. Nixon istifa etmek zorunda kaldı. Yüce Divan Başkanı Hakim Warren Burger, Nixon'ın yerine geçmesi için Gerald Ford'un yemin törenini yönettiği sırada, orada bulunan senatörlerden birine "Sistem işe yaradı, Allah'a şükür ki işe yaradı" demiştir. North, Poindexter ve diğerleri Parlamentoya yalan söylemekten mahkemeye verildiler. İran-Kontra parlamento duruşmalarında, kongre üyesi Lee Hamilton, Oliver North'u Thomas Jefferson'dan bir alıntıyla yerden yere vurur: "Devletin tüm sanatı, dürüst olma sanatından ibarettir."

ON

Yalan Söyleme ve Yalan Avcılığıyla İlgili Yeni Bulgu ve Fikirler

Bu bölümü, 1992'deki son Amerika baskısında bulunmayan yeni belgeleri de ekleyerek, *Ne Düşündüğünü Biliyorum* adlı kitabımın üçüncü baskısının yayımlanması sebebiyle yazdım. İlk olarak yalan söylemekle, diğer yanlış bilgilendirme biçimleri arasındaki yeni ayrımları tanımladım. Ardından bir insanın yalan söylemesine yol açan sebepleri ve son olarak da insanların yalan belirleme konusunda iyi olmama sebeplerini açıklayabilecek pek çok görüşü ele aldım. Bu bölümde, iki yeni bulguyu takdim ediyorum: Şu an yüz ifadelerinden yalan söylendiğini saptama konusunda, daha önceki bölümlerde anlattığımdan çok daha başarılıyız ve davranışlardan yalancıları ayırt etme konusunda, ABD gizli servisi kadar iyi derece elde eden farklı profesyonel gruplar keşfettik.[52]

[52] Evrimin, neden bizi daha iyi bir yalan avcısı olma yönünde hazırlamadığı sorusunu soran Londra Ekonomi Okulu'ndan Helena Cronin'e ve aynı zamanda bu taslak üzerine yaptıkları pek çok yapıcı yorum için Haifa Üniversitesi'nden Richard Schuster ve Rutger Üniversitesi'nden Mark Frank'a müteşekkirim.

Yeni Ayrımlar

O kasıtlı gizlemeyi, *sır saklama* olarak tanımlar. Sır tutma terimini uyarının, bilgiyi dışarı vermemek amacıyla niyet hakkında yapıldığı durumlar için saklıyorum. Bir şeyi sır diye adlandırdığımızda, kişisel gizliliğimizi sürdürebilmek için açıklamama hakkımız olduğunu belirtiriz. Sır, tek bir kişide kalabilir ya da diğerleri için sır olduğunu düşündükleri bilgiyi saklayan iki veya daha çok kişi arasında sürdürülebilir. Kızıma bir erkek arkadaşı olup olmadığını sorduğumda, bana haklı olarak bunun bir sır olduğunu söyleyebilir. Eğer gerçekten bir erkek arkadaşı varsa, o zaman bunu benden saklamış olur ancak bu, sır olarak adlandırılması onaylandığı için söylenmiştir. Ona bu konu hakkında soru sormadığımı ancak eski konuşmalarımdan bu konuya olan ilgimi bildiğini farz edin. Eğer bir erkek arkadaşı varsa ve bunu bana söylemiyorsa, o zaman bir gizleme olayına karışmıştır ancak bu bir sır değildir, çünkü gerçeği gizleme hakkını henüz doğrulamamıştır, romantik ilişkisi hakkında beni bilgilendirmesinin bir zorunluluk olduğu konusunda mutabık olmadığı için bunun bir yalan olduğu da söylenemez.

Tutulmayan söz yalan değildir. Başkan Clinton göreve başlamadan bir hafta önce, seçim kampanyası boyunca eleştirdiği bir tutumu, eski Başkan Bush'un görüşünü benimsemesi nedeniyle, Haitili mülteci konusunda kampanya sırasında verdiği sözü tutmadığı için bir gazeteci tarafından suçlandı. Bir öfke emaresiyle birlikte Clinton, olaylar değiştiğinde tutumunu değiştirmezse, Amerikalıların kendini aptal olarak göreceğini söyleyerek kendini savundu. Benim çerçevemden, Clinton, sadece Başkan Bush'u eleştirdiği sırada kendisinin de aynı politikayı izleyeceğini biliyorsa, yalan söylüyordur. Başkan Bush'un görev süresinin biti-

mine doğru vergileri yükselttiği için bir yalancı olarak addedilmesi iddiaları üzerine düşünelim. Bush kampanyasında vergileri hiçbir şekilde yükseltmeyeceğine dair söz vermişti ancak sadece o, bu sözü verdiği zaman, tutmama niyeti olduğu ispatlanırsa bir yalancı olarak nitelendirilebilir.

Hatırlayamamak yalan olarak kabul edilemez. Gerçi yalancılar, bu durumu bir kez öğrendiklerinde, çoğu kez hatırlayamadıklarını iddia ederek, yalanlarını mazur göstermeye çalışırlar. Bir insanın pişman olduğu hareketleri unutması alışılmadık bir olay değildir fakat unutma olayı gerçekten meydana geldiyse, bu bir seçim olmadığı için yalan olarak göremeyiz. Bir hafıza yanılgısının meydana gelip gelmediğini ya da bu iddianın gerçekte yalanın kendisi olup olmadığını belirlemek genellikle mümkün değildir.

Bir kişi, gerçekte neler olduğu konusunda göstermelik bir açıklama yaparsa, bu o kişinin ille de yalan söylediği anlamına gelmez ve eğer yanlış yönlendirmeye yönelik kasti bir niyet yoksa göstermelik açıklama yalan olarak değerlendirilemez. Peki, neyi sahte açıklama olarak adlandırdığımızın ne önemi var? Bu sadece basit bir anlam bilim ya da tanım problemi değildir. Kişi yalan söylemiyorsa ya da o işi yaptığı sırada bir yalana dahil olduğuna inanmıyorsa, davranışlarının dürüst bir insanınki gibi olacağına inanıyorum. Eğer açıklama yapan kişi, açıklamayı yaptığı sırada yalan söylediğine inanmıyorsa, açıklamanın doğru olmadığını gösterecek herhangi bir aldatma belirtisi olmayacaktır. Bu öngörüyü kanıtlayacak delillerim olmasa da davranışların ne zaman bir yalanı ortaya çıkaracağı görüşüm ve bu görüşü destekleyen diğer kanıtlarla ilgili genel teorimle uyum içindedir. İnsanların doğru olduğunu düşündükleri için yanlış bilgi verdikleri birkaç durum vardır.

İnsanlar olayları yanlış yorumlarlar, özellikle de diğer insan-

ların hareketlerinin anlamlarını ve insanların şu veya bu şekilde hareket etmelerine neden olan sebepleri. Bir insanın, meseleleri kendine yansıdığı ve arzu ettiği davranışlara iştirak etme imkanı verecek şekilde yorumlamış olması yanlış yorumlamadan çok o kişinin yalan söylediği anlamına gelmesi gerekmez. Böyle bir durumun, kendini aldatma olayı olarak görülmesi gerektiğini düşünmüyorum. Her yanlış anlama ve yanlış yorumlama, kendini aldatma değildir.

Kurbanının kendisiyle ilişkiye girmeyi istediğini iddia eden, tecavüzle itham edilen birini ele alalım. Kurbanlarının tamamen gönülsüz olduğunu bilen tecavüzcüler, ceza almamak için sık sık bu yalana başvursalar da iddianın kendisi bunun yanlış olduğunu göstermez. Bu durum muhtemel olmasa da, doğru olması olasıdır. Bunun bir flört tecavüzü olduğunu varsayalım, kurban utanmış ya da çok korkmuş olabilir, sadece bir kez itiraz eder ancak bu itiraz da o kadar şiddetli değildir ve daha sonra karşı koymaz. Bir tecavüzcü ilk itirazları yanlış değerlendirebilir, pasiflik ve itirazın bulunmamasını da müsaade etme olarak algılayabilir. Bu tecavüzcü, kendini aldatma kurbanı mıdır? Tecavüzcünün, kurbanının davranışlarına, onun (tecavüzcünün) ihtiyaçlarını giderme isteğinin neden olduğu konusundaki yanlış inanıştan, tamamen habersiz olduğu kesin olmadıkça, tecavüzcünün kendini aldatma kurbanı olduğuna inanmıyorum. Bir tecavüz gerçekleşmiş midir? Tecavüzcü, kurbanının tamamıyla rıza gösterdiğini iddia ettiğinde kendi doğrularını söylüyor olsa ve olayın bu şekilde gerçekleştiğini düşünmese de cevabın evet olması gerektiğine inanıyorum. Bu tarz iddialarda bulunan insanların inandırıcı görünmelerinin bir sebebi, iddia ettikleri şeye inanmaları ve yalan söylediklerini düşünmemeleri olabilir (Çocuk tacizi davalarında, poligraf kullanımı konusundaki eleştiriler çerçevesinde bu problemin ele alındığı *Cross & Saxe* adlı kitabı inceleyebilirsiniz).

Tabii ki bir insanın tamamen inandırıcı görünmesinin tek nedeni bu değildir. Doğal yalancılar gerçeği söylediklerine ve söyledikleri her şeye bir süreliğine inandıkları için oynadıkları karakterlere bürünebilme kabiliyetleri vardır ve davranışları tamamıyla inandırıcıdır.

Yanlış yorumlama, kişinin kendi suni açıklamalarının doğru olduğuna inanmasının tek yolu değildir. Şahıs başlangıçta yalan söylediğini bildiği halde, zaman içerisinde kendi yalanına inanır hale gelebilir. Söylediği yalanın meydana gelen olayların gerçek açıklamaları olduğuna inanmaya bir kez başladığında kişi dürüstmüş gibi görünebilir. Bir çocuk tacizcisinin ilk suçlandığında, fiilen yanlış olan, çocuğun istemediği ya da hoşlanmadığı herhangi bir davranışta bulunmadığını ve sadece çocuğu kucakladığını iddia ettiğini farz edelim. Açıklamasını yaparken başlangıçta yalan söylediğini bilse bile bir çocuk tacizcisinin, zaman içerisinde yalanını sürekli tekrarlama yoluyla kendi uydurma hikayesinin gerçek olduğuna inanmaya başlayabileceğini düşünüyorum. Tacizcinin hem çocuğu zorla taciz edişine ait gerçek olayın hatıralarını ve hem de sadece gönüllü bir çocuğu kucakladığı konusundaki kurgusal inancını, bilinçli olarak sürdürmesi olasıdır. Ya da gerçek hatıralar, zaman içinde kurgusal inançtan çok daha az ulaşılır ya da belki de hiç ulaşılamayacak hale gelebilir.

Bir çocuğun, gerçekte böyle bir olayın olmadığını tam olarak bildiği halde, öğretmeninin onu taciz ettiğini iddia ederek bilinçli olarak yalan söylediğini varsayalım. Yalan söyleyen çocuğun, bir testte başarılı olamadığı için herkesin önünde onu aşağılayan öğretmenini cezalandırma isteğiyle güdülendiğini farz edin. Çocuk intikam almaya hakkı olduğunu düşünüyorsa, öğretmeninin kendini taciz edebilecek, taciz etmek isteyebilecek ya da muhtemelen diğer çocukları da taciz edebilecek vs. türde bir insan olduğuna dair nedenler bulabilir. Çocuğun, zamanla pek çok tek-

rar ve süslemeyle birlikte tacize uğradığına inanmaya başlama ihtimalini aklımızdan çıkarmamamız gerektiğine inanıyorum.

Ne sıklıkta meydana geldiğini bilmediğimiz için bu örnekler sıkıntılıdır. Ne çocukların, büyüklere göre sahte olanı doğru olarak algılamaya daha fazla meyilli olduklarını, ne de bu olayla ilişkilenen belirli kişilik özelliklerinin var olup olmadığını biliyoruz. Henüz bir hatıranın, doğru ya da kısmen veya tamamen kurgu olup olmadığını belirlemenin bir yolu yoktur. Sahte bir açıklamayı ayırt etme yöntemlerimiz var ki bunları daha sonra tanımlayacağım ancak bu yöntemler, sadece açıklamayı yapan kişi sahte bir açıklama yaptığını bildiğinde işe yarar.

Yalan Söyleme Nedenleri

Çocuklarla yaptığım görüşmeler ve büyükler hakkında anketlerden edindiğim veriler, yalan söylemeye yol açan dokuz farklı neden önerir.

1. **Ceza almayı önlemek.** Bu hem çocuklar hem de büyükler tarafından en çok dile getirilen nedendir. Cezalandırma yanlış bir hareket veya kazara yapılan bir hata için olabilir.
2. **Başka yoldan kolayca elde edilemeyecek bir ödülü elde etmek.** Çocuk ve büyükler tarafından en çok sözü edilen ikinci ortak nedendir.
3. **Başka bir insanı cezadan kurtarmak.**
4. **Bir fiziksel zarar tehdidinden korunmak.** Bu zarar tehdidi, yanlış bir hareket nedeniyle olmadığı için cezalandırılmaktan farklıdır. Buna bir örnek, evde tek başına olan bir çocuğun, kapıdaki yabancıya babasının evde uyuduğunu ve daha sonra gelmesini söylemesidir.
5. **Başkalarının beğenisini kazanmak.**

6. **Sıkıntılı bir sosyal ortamdan kaçmak.** Bunlara örnek, sıkıcı bir partiden kurtulmak için bir bakıcı problemi yaşadığını iddia etmek ya da kapıda birinin olduğunu söyleyerek bir telefon konuşmasını sonlandırmaktır.
7. **Utancı bertaraf etmek.** Altını ıslattığı için değil de su döküldüğü için koltuğun ıslandığını söyleyen bir çocuk, cezalandırılmaktan korkmuyorsa, utancı bertaraf etme nedeniyle yalan söylemeye bir örnektir.
8. **Bazı bilgileri gizli tutabilmek amacıyla niyetle ilgili bir uyarıda bulunmaksızın, gizliliği sürdürebilmek.**
9. **Hedefin sahip olduğu bilgiyi kontrol altında tutarak, diğer insanlar üzerinde iktidar denemeleri yapmak.**

Her yalanın, bu dokuz şıktan biri altına gireceğinden emin değilim ama burada verilen nedenler, derlediğim mülakat verilerinden elde edilen sonuçlardır. Bu dokuz madde, nezaket ve incelik yalanlarını, tümüyle kendi içine almaz, önemsiz yalanlar çeşitlilik gösterir. Benim tanımıma göre, bunlar yalan değildir, çünkü nezaket kuralları uyarı içermektedir. Daha zor bir mesele, sürpriz bir doğum günü partisinin devam etmesi için söylenmesi gereken yalandır. Bu belki de gizlilik nedeniyle yalan söyleme maddesi altına konulabilir.

Yeni Bulgular

Bu kitabın başından sonuna kadar, davranışlardan yalan belirlemenin ne kadar zor olduğu konusu üzerinde durdum. Şu an elimizde bulunan veriler, bu görüşü hem desteklemekte hem de yalanlamaktadır. Para çalma ve görüşlerle ilgili deneylerimizde, sadece yüz ölçümlerine dayanarak, doğru söyleyenlerden yalan söyleyenleri ayırt etme konusunda yüzde seksen ve üzeri başa-

rı elde ediyoruz. Vücut hareketleri, ses ve konuşma ölçümlerini de eklediğimizde başarı oranının yüzde doksanlara ulaşacağına inanıyorum. Ölçümleme yapmak, uzun saatler aldığı için bunlar akılda tutulmalıdır. Kısaca bahsettiğim gibi videoteyplerimizi sadece bir kez gören insanların çoğunun, kimin yalan söyleyip kimin doğru söylediğini belirleme konusunda hâlâ şans eseri bilme ihtimalinden biraz daha iyi bir derece elde ettiklerini görüyoruz.

Kimin yalan söylediğini ve kimin doğru söylediğini ayırt edebilme konusunda genel bir beceriye ait izler bulduk. Para çalmaya ilişkin yalan belirleme konusundaki başarı oranı, görüşlere dair yalan belirleme hususundaki başarı oranıyla bağlantılıydı. Göze alınan risk büyük olduğunda, yalan ne hakkında olursa olsun aldatma belirtileri benzer olacağı için böyle bir sonuç elde ettiğimize inanıyorum. Tabii ki yalanlar, belirli türdeki belirtilerin sıklığı dahilinde çeşitlilik gösterir. Örneğin görüşler hakkında söylenen yalanların konuşma içeriğinde, para çalma hakkında söylenen yalanlarınkine göre daha fazla belirti vardı. Bununla birlikte her iki tip yalanda da kişinin konuşmasının artması oranında doğru bir şekilde değerlendirilme olasılıkları da arttı. İyi mülakatçılar, asıl görevlerinin görüşme yaptıkları kişiyi konuşturmak olduğunu bilirler. Bunun nedeni, sadece konuşmalarda belirtiler olması değil, keza insanlar konuşurken ses, vücut ve yüzlerinde daha fazla belirti meydana gelmesidir.

Aynı zamanda elimizde (Frank ve Ekman, yayınlanmamış veri) yalan söyleme becerisinin, söylenen yalan türüne bağlı olduğunu gösteren delillerimiz var. Görüşler hakkında yalan söyleyebilme başarısı, para çalma konusundaki yalan söyleme başarısıyla bağıntılıydı.

Üç farklı mesleki grubun, grup olarak, görüşleri hakkında yalan ve doğru söyleyenleri birbirinden ayırma konusunda şans eseri bilme ihtimalinden çok daha iyi bir derece elde ettiğini be-

lirledik. Birinci grup, davranışlardan yalan söylendiğinin nasıl anlaşılacağı konusunda verdiğim bir günlük eğitimi almak için gönüllü olan farklı federal dairelerin üyelerinden meydana gelmişti. Kimsenin bu kursa katılma zorunluluğu yoktu, bunu kendileri istemişti. Çalıştaydan önce aşağıda bahsi geçen gruplarda olduğu gibi, yalan tespitindeki kabiliyetlerine yönelik teste tabi tutuldular. Bu kişiler federal görevliler, federal hakimler ya da yasa yürütme grubu mensuplarından çok daha iyi bir derece elde ettiler.

İkinci başarılı grup, başka polislere mülakatların nasıl yapılacağını öğretmek amacıyla iki haftalık bir kurs almak için gönüllü olan, çeşitli polis departmanı üyelerinden meydana gelmişti. Genel olarak bu polislerin, iyi mülakatçı oldukları konusunda şöhretleri vardı. Bu polisler çeşitli yasa yürütme grubu mensuplarından çok daha başarılıydı. Üçüncü başarılı grup, aldatma ve davranışlar üzerine kurs almak için iki günlük kazançlarından vazgeçen, mesleklerini özel olarak icra eden klinik psikologlardan oluşuyordu. Bu psikologlar, bir grup akademisyen psikolog ve bu eğitimi almayı istemeyen klinik psikologlardan daha başarılıydılar.

Bu dört başarılı grup içerisinde –MS gizli servisi (8. Bölüm'de anlatıldı), Federal Görevliler, L.A. Şerifleri ve klinik psikologları– hemen hemen hiç kimse şans eseri bilme ihtimaline eşit ya da altında bir derece elde etmedi, üstelik üçte birinden fazlası yüzde seksene eşit ya da üzeri bir skor elde etti. Diğer gruplarda, çoğunluk şans eseri bilme ihtimaline eşit ya da daha altında bir derece elde ederken, sadece yüzde onundan azı bu kadar iyi bir sonuç elde etmişti.

Çalıştığımız tüm insanları tekrar gözden geçirdiğimizde – pskiyatristler, hakimler, avukatlar, polis, federal görevliler ve psikologlar– yaş, cinsiyet ve iş deneyiminin, elde edilen başa-

rılarla ilişkisi olmadığını bulduk. En çok başarı gösterenler, diğerlerine göre kabiliyetlerine daha fazla güveniyorlardı; yine de görünen, güvenin başarıyla çok zayıf bir ilişkisi olduğudur. Mikro yüz ifadelerini görebilme kabiliyeti, gerek para çalma, gerek sosyal meseleler hakkındaki görüşlere dair hissedilen duyguların nitelendirilmesi dahilinde, dürüstlüğü yalancılıktan ayırma konusundaki başarıyla bağlantılıydı.

En başarılı grup, yalan belirlemede diğerlerine göre çok daha iyi bir derece elde etti fakat dürüstlüğü sezme konusunda diğerlerinden çok farklı değillerdi. Bu, yalan söylemekten zan altında bulunan dürüst kişilerin nasıl tespit edileceği konusunda insanlara eğitim verilmesi ihtiyacının önemini belirtir.

Neden Yalancıları Yakalayamayız?

Şimdi insanların davranışlara bakarak yalan söylendiğini nasıl belirledikleri konusunda bildiklerimizi bir gözden geçirelim. Pek çok kişinin yalan tespitinde oldukça kötü olduğunu gösteren kanıtlar, aşağıda verilen örnek deneylerden çıkan sonuçlardır. Kendileri için pek önem taşımayan meseleler hakkında doğru ya da yalan söylemesi için öğrenciler tutuldu. Meseleler, onların geçmişleri ya da gelecekleriyle alakalı değildi. Bazen isteklendirmeye yönelik (bence) zayıf bir girişim esnasında kendilerine yalan söylemenin gerçekten önemli bir şey olduğu ya da bu görevi sadece zeki ve başarılı insanların başarabileceği söylendi. Bu öğrencilerin davranışlarını gösteren videoteypler, kimin yalan söyleyip kimin doğru söylediğini belirlemesi istenen başka öğrencilere gösterildi. Yalancıları tespit etmeye çalışanların çoğu, genellikle şans eseri bilme ihtimaline eşit ya da çok az üzeri bir derece elde ettiler. Bizim araştırmalarımız, çeşitli yönlerden diğer araştırmalardan farklıydı.

Deneylerimizde, yalanları hayatlarıyla ilişkilendirmeye, başarı ya da yenilgi durumunda göze alınan riski, mümkün olduğunca yüksek tutmaya çalıştık. Bunun iki sebebi vardı. Bunlardan ilki, yalanla ilgili duyguların (korku, suçluluk, heyecan ya da aldatma hazzı diye adlandırdığım şey), hareketlenme ve yalanı ele verme ihtimalinin, sadece yüksek risk taşıyan yalanlarda olmasıydı. Sebep, yalnız davranışsal aldatma belirtilerine neden olan bu güçlü duyguların sızması değil, aynı zamanda bu güçlü duyguların yalancının kavrama sürecini bozabilmesi, kaçamak, mantıksız ve hatalı açıklamalara neden olabilmesiydi. Yüksek riskli yalanlarla çalışmamızın bir diğer nedeni, toplumun en çok ilgi duyduğu yalan türlerinden olmalarıydı.

1. Bölüm'de tarif edilen araştırma senaryolarımızın birinde, hemşirelerin yanık ve organ kesim sahneleri gösteren filmleri izlediklerinde, hissettikleri negatif *duyguları* ne kadar iyi bir şekilde gizleyebileceklerini test etmiştik. Bu konuda (yalan söylemek) başarılı olmayı çok istiyorlardı çünkü deneyimizin, gelecekteki işlerinde bu tarz üzücü manzaralarla karşılaştıklarında kullanabilecekleri bir beceriyi geliştirme imkanı sunduğuna inanıyorlardı. Diğer senaryomuzda subjeler, elli doları çaldıktan sonra sorgu yapan kişiyi bu parayı almadıklarına ikna edebilirlerse, aldıkları para kendilerinin olabilecekti. En son senaryoda ise subjelerin hakkında güçlü duygular besledikleri sosyal meseleler belirledik ve sonra onlardan bu konuya dair görüşlerini açıkça söylemelerini (inandırıcı olurlarsa on dolar kazanacaklardı) ya da karşıt görüşü savunmalarını istedik (inandırıcı olurlarsa elli dolar kazanacaklardı).

Son çalışmamızda ise bazı deneklerimize gerçek hayatta olduğu gibi doğru ya da yalan söyleme şansı verdik. İnsanların yalan söylememeyi tercih etmelerinin pek çok nedeni vardır, bunlardan biri geçmişte yaşadığı olaylara dayanarak, yalan söylerken ne-

redeyse her seferinde yakalanmış olmalarıdır. Böyle beceriksiz yalancılar, denekler arasında bulunduklarında –deneyi yapan kişi tarafından zorlanmadıkça yalan söylemek istemeyen insanlar– yakalanma oranını yükseltirler. Esas itibariyle daha önce yapılan tüm araştırmalarda, ister poligraf yalan makinesinde ister insanlar arasında olsun deneklere, yalan ya da doğru söyleme seçeneği verilmemişti. Bir istisna 6. Bölüm'de anlatılan, Ben-Shakhar, Elaad, Daie, Ginton tarafından yapılan bir poligraf çalışmasıdır ki bu çalışmada terfi almak için yapılan yeterlilik testinde hangi polislerin kopya çektiğini bilme imkanı vardı; Stiff, Corman, Krizek ve Snider, bir testte hangi öğrencilerin kopya çektiğini aynı yöntemle öğrendiler. Bradley'de bir poligraf çalışmasında deneklerine doğru ya da yalan söyleme imkanı vermişti.

Son deneylerimizin bir diğer benzersiz özelliği deneklere, sorgucular yalan söylediklerini anlarlarsa, kendilerinin ceza alabileceklerini ve bunun da hatırı sayılır bir ceza olacağını söylememizdi. Hem tespit edilen yalancı hem de dürüst olduğu halde yanlışlıkla yalan söylüyor olarak değerlendirilen kişi aynı cezayı alacaktı. Bu yolla, yalan üzerine yapılan araştırmalarda ilk defa hem dürüst kişiler hem de yalan söyleyenler –doğru söylediğinde inanılmamaktan, yalan söylediğinde ise yakalanmaktan– korkabilecekti. Yalan söylemekle suçlanmaktan korkan sadece yalancı olduğunda yalan avcısının yalancıyı yakalaması çok daha kolay olur, üstelik gerçek hayattaki olayların çoğuyla da benzer olmaz. Hem yalancı hem de dürüst kişi cezalandırılmaktan korkmadığında eşlerin ihanetleri, çocuk ebeveyn çatışmaları vs. şöyle dursun, ulusal güvenlik ya da cezai adalet dünyasında cereyan eden yalanlarla neredeyse hiçbir benzerliği olmayacaktır.

Son çalışmalarımız, eski çalışmalarımıza ya da insanlar arası aldatmalar veya poligraf yalan makinesi üzerine yazılan eserlerin çoğuna göre ekolojik geçerliliğinin daha fazla olduğunu ileri

sürse de belirlenebilirlik bulguları, çok farklı değildi. Videoteypleri görüp yargıda bulunanların çoğu, tam olarak şans eseri bilme ihtimaline eşit ya da ondan biraz daha iyi bir derece elde etti. Şu an binlerce insanı test etmiş bulunmaktayız; insanların çoğu, sadece dört istisna hariç, cezai adalet sistemi (polis, avukat, hakim) çalışanları, istihbarat çalışanları ve psikoterapi pratisyenleri, şans eseri bilme ihtimalinin biraz üzerinde bir derece elde etti. İstisnalardan biri, departmanları tarafından sorgulama uzmanı olarak seçilmiş ve daha sonra bir haftalık davranışsal aldatma belirtileri eğitimi almış bir polis grubuydu ve görüşler hakkındaki yalanları belirleme konusunda oldukça iyiydiler.

İnsanların yalan avcısı olarak neden bu kadar aciz olduklarından bahsetmeye devam etmeden önce araştırmalarımızda, davranışlara bakarak yalan belirleme becerisine, olduğundan daha az değer biçmemize sebep olabilecek bazı koşulları bir değerlendirelim. Esas itibarıyla kimin doğru, kimin yalan söylediğini belirlemeye çalışan gözlemcilerin, başarılı olmak amacıyla riske ettikleri hayati önemi haiz bir menfaatleri yoktu. Onlara daha başarılı olduklarında kendilerine daha yüksek ödeme yapılacağı söylenmedi. Ayrıca insanların çoğu geçinmek için yalancı avlamadığından, yalancıları yakalamak özünde onlar için ödüllendirici değildi. Bu koşullar, yalancıları yakalamakla ilgilenen profesyonelleri inceleyen biz ve diğer gruplar tarafından yapılan araştırmaları gösterir. Federal Araştırma Bürosu, Merkezi Haber Alma Teşkilatı, Alkollü İçkiler Dairesi, Tütün, Ateşli Silahlar ve Narkotik Şube dedektifleri, Adli Tıp psikiyatristleri, gümrük görevlileri, polisler, asliye mahkemesi hakimleri ve dava avukatlarının şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde edemediğini ortaya çıkardık.

Kararları veren kişiler, pasif gözlemci olmaktan ziyade, soru sorma hakkına sahip olsalardı, belki doğruluk oranı daha da yük-

selebilirdi. Bundan çok emin olmasam da bu ihtimali göz ardı edemem. Soruları hazırlamak için gerekenler, hakkında karar verilecek kişi tarafından verilen bilgileri değerlendirme becerisini oldukça azaltabilir. Bu nedenle pek çok soruşturmada, bir kişi soruları sorarken diğerleri pasif bir şekilde oturup şüphelilerin cevaplarını değerlendirir. Deneylerimizde profesyonel sorguculaın soru sorması ve daha sonra videoteybi izleyenlerin, bu yolla şu ana kadar elde ettiklerinden çok daha iyi bir sonuç elde ettiklerini belirlemek ilginç olurdu.

Gözlemcilerimiz, hakkında değerlendirme yaptıkları kişilerle tanıdık değildi, böyle bir tanışıklığın başarıyı etkileyebileceği konusu tartışmaya açıktır. Şüphesiz yalan hakkındaki yargıların, değerlendirilen kişiyle daha önceden herhangi bir tanışıklık olmadan yapıldığı pek çok durum vardır ve en azından bizim deneylerimizin bu durumlarla benzerliği vardı. Ancak tanışıklığın, yalan tespitinde daima fayda getireceğinden şüpheliyim. Yaratılıştan gelen davranışları eleme esasının belirlenmesini sağlayabileceği halde bunun bir götürüsü de olabilir. Arkadaşlıklarımıza ve iş ilişkilerimize yatırım yapmaya meyilliyizdir ve bunları koruma isteği bizde bir körlük meydana getirebilir. Güvenmek bir insanı yanlış yönlendirilmeye karşı savunmasız hale getirebilir, genel dikkat seviyesi düşer ve şüphe etmenin avantajı tamamen kaybedilir. Bir ilişki içinde olmak, kişinin yalanı fark etme kabiliyetine güven duymasına yol açabilir ve böyle bir güven de kişiyi daha savunmasız hale getirebilir. Tanıdık olmak, sadece güvenmemek için bir nedeni ve karşı tarafın ilişkiye ne zaman ve nasıl ihanet ettiği hakkında bilgi sahibi olan bir insana tam anlamıyla fayda verir.

Deneylerimizde, bir değerlendirmede bulunmaları istenmeden hemen önce gözlemcilere, her bir mülakatın sadece birkaç dakikasını gösterdik. Yalan belirlemede, sadece daha uzun örnek-

ler kolaylık sağlayacak diye bir şey yoktur. Örnek mülakatların iki kez gösterildiği bir çalışma yaptık ve başarı seviyesi artmadı. Aynı zamanda daha önce davranışsal aldatma belirtilerini ölçümlediğimiz için bu kısa örneklerde aldatma belirtileri bulunduğunu biliyorduk. Buna rağmen bu ayrımı göz ardı edemeyiz. İnsanlara daha uzun örnekler gösterilirse –bir ya da iki saat– başarı seviyesinde artış olabilir.

Yine bir diğer eleştiri, çok az aldatma belirtisi olduğu için başarı seviyesinin düşük olma ihtimali olabilir fakat önceden belirttiğim gibi bu, bizim deneylerimizin konusu değildir. Bizim ve iş arkadaşlarımızın, yüz hareketleri, ses ve konuşma üzerine yaptıkları ölçümler, yüksek başarı elde etmenin mümkün olduğunu göstermiştir – kimin yalan söyleyip kimin söylemediği konusunda yüzde seksenin üzerinde doğru sınıflandırma. Bu ölçümler ağır çekim tekrarı gerektirdiği halde, sadece gerçek zamanlı bir filmi izleyerek de doğru karar vermenin aynı şekilde mümkün olabileceğini biliyoruz. Birlikte çalıştığımız insanların sadece küçük bir yüzdesi yüzde seksene eşit ya da üzeri bir başarı elde etti, aynı şeyi birden fazla senaryoda yaptıkları için başarıları bir tesadüf değildi. Bununla birlikte grup bazında sadece birkaç mesleki grubun oldukça başarılı olduğunu bulduk. Amerikan Gizli Servis üyeleri, duygu yalanı konusunda oldukça başarılıydı, hiçbiri şans eseri bilme ihtimalinden altında bir derece elde etmedi ve üçte biri yüzde seksenin üzerinde bir skor elde etti. Bir haftalık eğitim alan ve sahip oldukları becerileri nedeniyle özellikle seçilen sorgucular, görüş yalanları üzerinde benzer bir başarı sergilediler.

İncelediğimiz yalanlarda göze alınan riskler, yalan üzerine yapılan diğer çalışmalardakinden daha yüksek olmasına rağmen, kesinlikle pek çok cezai ve ulusal güvenlik meselelerinde olduğu kadar yüksek değildi. Belki de göze alınan riskler çok daha yüksek

olsaydı filmler, daha başarılı sonuçlar elde etmeye yarayan, daha görülebilir aldatma belirtileri içerebilirdi. Böyle bir ihtimale karşı çıkmıyorum ancak biraz evvel bazı mesleki grupların, filmlerimizi değerlendirme konusunda, diğerlerine göre daha başarılı olduğunu anlattım. Ancak tüm diğer grupların neden böyle bir başarı elde edemediği sorusu, cevapsız kalmaya devam ediyor.

Bilgi tam karşımızda duruyor ve sadece bazıları tarafından fark edilip, çoğu kişi tarafından görülmüyor. İnsanların ezici çoğunluğunun neden bu kadar aciz olduğu konusuna değinmeden evvel deneylerimizin, muhtemelen başarı oranını artırabilecek ve –başarı oranının eksik tahmin edilmesinden ziyade– fazla tahmin edilmesine neden olabilecek bir diğer özelliği üzerinde duralım. Yakın tarihli çalışmalarımızın tümünde gözlemcilerimize, görecekleri insanların yüzde kırk ya da altmışının yalan söyleyebileceğini bildirdik. Başlangıçta böyle bir bilgi vermemiştik ve bir grup polisin filmlerde gördüğü her insanı yalancı olarak değerlendirdiğini ortaya çıkardık. Daha sonradan bu polisler herkesin, özellikle de polislere, yalan söylediğini düşündüklerini söylediler. Yalan taban oranını bilmek, insanların her zaman sahip olmadıkları ve yalan tespit oranını artıran bir avantajdır. Daha sonra bu konu hakkında anlatacağım çok şey var.

Kanıtlarımızın inandırıcı olmadığını kabul edersek, yine de filmlerimiz bazı kişilerin doğru bir şekilde fark ettiği, ancak çoğu kişinin fark edemediği davranışsal aldatma belirtilerini içermektedir. Bu konunun amacına uygun olması için bu kanıtları, gerçek hayatta pek çok insanın –ezici çoğunluğun– davranışlara bakarak yüksek riskli yalanları fark edemeyeceği düşüncesini öneriyor olarak kabul etmemize izin verin. Benim sorum şu: Neden hepimiz bu konuda çok iyi değiliz? Bunun nedeni önemsemeyişimiz değildir. Kamuoyu anketleri insanların, bir liderde, bir arkadaşta ya da sevgilide istedikleri ilk beş özelliğin içinde dürüstlük ol-

duğunu tekrar tekrar gösteriyor, bunun yanı sıra dünya eğlence sektörü, ihanetle ilgili trajik olayları anlatan hikayeler, filmler ve şarkılarla doludur.

Neden yalan avcısı olarak bu kadar beceriksiz olduğumuza dair ilk görüşüm, evrimsel tarihimizin, yalan avcısı ya da yalan söyleyen insanlar olmak için bizi önceden hazırlamamış olmasıdır. Atalarımızın yaşadığı çevrede pek çok yalan söyleme ve bundan kurtulma imkanının bulunmadığını ve yalan üzerinde yakalanmanın bedelinin çok ağır olabileceğini sanıyorum. Eğer bu tahmin doğruysa, yalan yakalama ya da yalan söyleme konusunda oldukça başarılı olan insanlara yönelik bir ayrım söz konusu olmayacaktır. Fosil kayıtları bize sosyal hayattan fazla bahsetmez, dolayısıyla birinin çıkıp avlanarak yaşayan insanların nasıl bir hayat sürdükleri hakkında tahminlerde bulunması gerekir. Bunu otuz yıl önce, şimdi Papua Yeni Gine diye anılan bir ilkel taş devri kültürü üzerinde çalışırken tecrübeyle öğrendim.

Odaların kapısı yoktu; herkesin birbirini tanıdığı ve birbirlerini her gün gördüğü bu küçük kasabada çok az mahremiyet vardı. Yalanlar çoğunlukla hedef ya da yalanla çelişen hareketleri gören bir başkası veya diğer fiziksel kanıtlar tarafından ortaya çıkarılırdı. Yaşadığım kasabada zina sık sık yalanla gizlenen bir fiildi. Bu tarz yalanlar, ihanet eden kişinin bağlılığını ifade ederkenki davranışları okunarak değil, kişi bir çalının içinde yakalandığında ortaya çıkardı.

Belki de inançlar, duygular ve planlar hakkındaki yalanların, böyle bir çevrede yakalanması daha zor olabilirdi. Ancak bu yalanlardan bazıları sonuçta o veya bu şekilde başka eylemlere ihtiyaç duyacaktır, üstelik hiç mahremiyetin bulunmadığı bir yerde, hareketleri saklamanın ya da taklit etmenin ne kadar zor olduğuna ilişkin görüşüm bu durum için de geçerlidir.

Bireylerin yaşamlarının, kasabanın diğer üyeleriyle ortak ça-

lışmalarına bağlı olduğu bir toplumda yüksek risk taşıyan bir yalan söylerken yakalanma nedeniyle itibarın kaybolması ölümcül olabilir. Hiç kimse tehlikeli yalanlara karıştığı bilinen biriyle iş birliği yapmak istemeyebilir. Bir insan kolaylıkla kasabasını, işini ve eşini değiştirmez.

Seyfarth ve Cheney, hayvanlar arasındaki aldatmacalar konusunda kendi bahislerinde oldukça benzer noktalara mim koyar. Yalan söylemeye yönelik önemli bir kısıtlama...

> ... bir canlı türünün sosyal yaşamından gelir. Düzenli sosyal gruplar halinde yaşayan hayvanlar, herhangi bir şekilde hileli bir davranışa teşebbüs ettiklerinde özel problemlerle karşı karşıya kalır. Birlikte yaşayan hayvanlar arasında, eğer aldatma tespit edilmeden kalırsa, işaretleri muhtemelen çok daha zor görülür ve çok nadir aralıklarla meydana gelir. Aynı derecede önemli bir konu, hayvanlar yaşamlarını sürdürmek için belli seviyelerde iş birliği gerektiren sosyal bir grupta yaşıyorsa, iş birliği ihtiyacı, güvenilmez işaretler yapma oranını azaltır.

Yalan avlama konusunda bazı özel becerilere sahip olmak (ya da bu konuda yalan söylemek) bu tarz olaylarda işe yaramayacaktır. Kısıtlı imkan ve yüksek risk nedeniyle, muhtemelen yüksek riskli, tehlikeli yalanlar söylenmemiştir. Yalan ortaya çıktığında ya da aldatmadan şüphelenildiğinde muhtemelen bu, davranışlara ilişkin yapılan değerlendirmeler neticesinde olmayacaktır (Not: Sadece grup içinde söylenen yalanlar üzerinde odaklandım; elbette gruplar arasında da yalanlar söylenebilir, ancak bunların bedelleri ve fark edilmesinin sonuçları oldukça farklı olabilir).

Özgeci (fedakarca söylenen) yalanlar olmakla beraber işlediğim konuda, sık sık aldatmadaki hedefe karşılık bir avantaj kazanılan, daha az arkadaş canlısı yalanlara değindim. Avantaj

bir kuralı ya da bir beklentiyi ihlal etme yoluyla kazanıldığında bunu dalavere olarak adlandırırız. Dalavere eyleminde başarılı olmak için bazen yalana ihtiyaç duyulabilir. Genellikle aldatılan kişiler, aldatılmış olmayı takdir etmezler ve ilgili tüm yalanları açığa çıkarmayı isterler. Ancak atalarımızın yaşadığı çevrede aldatmanın, yalan söylendiğinde bunu hemen tespit etme yeteneğine sahip olan insanlara bazı avantajlar verecek biçimde sık meydana gelmesi olası değildir. Artı, daha evvel belirttiğim gibi, özel hayat diye bir şey neredeyse olmadığı için aldatmalar, o bireylerin davranışlarına bakarak yapılan yanlış işleri belirleme yönteminden daha çok başka vesilelerle ortaya çıkacaktır. Biyolog Alan Grafen şöyle yazar:

> İşaretler ortalama dürüstlük seviyesinde seyrettiği için aldatma sıklığı, oldukça düşük olmalıdır. İşaret verenler, kabiliyetlerini artırırken bu olay, aldatmanın bir avantaj olduğu durumların sınırlı olduğu anlamını taşır. Belki de hilenin avantaj kazandırdığı kişiler, azınlık bir gruptur ya da sadece aldatmaya değecek durumlar azınlıktadır... Aldatmanın, evrimsel kararlı sinyal sistemi içinde bulunması beklenir, ne var ki sistem, aldatmanın sadece pek çok ortamda neden kazanç sağlamadığına dair bazı mantıki açıklamalar olduğunda kararlı olabilir. Aldatma, sinyalin anlamı üzerine bir çeşit yük bindirir. Kararlı sinyal sistemine ilişkin asıl gerçek dürüstlüktür ve sinyallerin anlamını değiştiren aldatma, eğer kararlılık devam edecekse sınırlı olmalıdır. (sayfa 533)

Bu düşünceye göre, hile yapanların verdiği işaretlerin (benim yalan olarak adlandırdığım) sıklık oranı düşük olmalıdır. Cosmides ve Tooby'nin bulguları, ihlalleri belirleme ve hilekarları ödüllendirmeme yönünde bir duyarlılık geliştirdiğimiz fikrini verir ve bu da aldatmanın neden bu kadar sık aralıklarla meydana gelmediğini açıklayabilir. Bununla birlikte bizim bulgularımız,

diğer vasıtalar dışında, davranışlardan yalan belirleme kabiliyetimize dayanarak hile yapanları yakalamamızın olası olmadığı fikrini vermektedir.

Görüşümü özetleyecek olursam, atalarımızın yaşadığı çevre, kurnaz yalancılar olmak için bizi önceden hazırlamamıştır. Atalarımızın yaşadığı çevrede gerçekleşen olaylar içerisinde, davranışlardan bir yalancıyı belirleme konusunda en yetenekli olan kişiler minimal avantajlara sahip olmuşlardır. Özel yaşamın olmayışı, yakalanma riskini artırdığından tehlikeli yalanlar, o kadar sık vukuu bulmamıştır. Böyle bir mahremiyet eksikliği, aynı zamanda yalanların, davranışlar hakkında yapılan değerlendirmelerden çok doğrudan görme ya da başka fiziksel kanıtlar yoluyla açığa çıkarıldığı anlamına gelmektedir. Son olarak, imece yaşayan, kapalı ve küçük bir toplumda yalanlar ortaya çıktığı zaman bireylerin itibarlarına vereceği zarar, yüksek ve kaçınılmaz olacaktır.

Modern endüstri çevrelerinde, durum neredeyse tam tersidir. Yalan söyleme imkanı çok fazladır; pek çok kapalı kapı olduğundan mahremiyeti sağlamak çok daha basittir. Yakalandığı zaman kişi, işini, eşini ve yaşadığı yeri değiştirebileceği için sosyal sonuçların felaket olmasına gerek yoktur. Zarar görmüş bir itibarın sizi takip etmesi gerekmez. Bu düşünceye göre, şu an yalana engel olmaktan ziyade onun önünü açan koşullar içinde yaşıyoruz; kanıtlar ve fiiller çok daha kolay gizlenebilmekte ve değerlendirmelerimizi yaparken davranışlara dayanma ihtiyacımız çok daha büyük. Ayrıca gelişim tarihimiz bizi, yalanla ilgili davranışsal belirtilere karşı duyarlı olma yönünde hazırlamamıştır.

Gelişim tarihimizin bizi, davranışlardan yalanları belirlemek için önceden hazırlamadığını kabul edersek, peki o zaman bunu neden büyüme süreci içinde öğrenmiyoruz? Bir ihtimal, ve benim ikinci görüşüm, ailelerimizin bizleri yalanları araştırmamayı

öğretmeleridir. Mahremiyetleri, ne yaptıkları, ne zaman yaptıkları ve niye yaptıkları, genellikle çocuklarını yanlış yönlendirmelerini gerektirir. Seksüel aktivite bu yalanların asıl odak noktalarından biri olduğu halde, ailelerin çocuklarından gizlediği pek çok farklı faaliyet olabilir.

Üçüncü görüş, başa gelebilecek muhtemel zararlara rağmen şüpheli bir tutum yerine güven duymak, hayata anlam kattığı için genellikle yalancıları yakalamamayı tercih ederiz. Hatalı suçlamalar yapmak amacıyla devamlı şüphe duymak, sadece şüphe eden kişiye rahatsızlık vermekle kalmaz, eşleşmek, arkadaşlık ve devam eden iş yaşamında başkalarıyla yakınlık kurma şansını yavaş yavaş yok eder. Bizler bir arkadaşımız, çocuğumuz, eşimiz gerçekte doğruyu söylediğinde onlara inanmamayı kaldıramayız ve bu nedenle yalancıya inanma hataları yaparız. Başkalarına inanmak, sadece gerekli değildir, aynı zamanda hayatı kolaylaştırır. Aldatılan şahıs hiçbir zaman bilmeyecek olduktan sonra, yalanı göz ardı etmenin bedeli, bu güveni kötüye kullanan kişiyi fark etmemek olsa ne fark eder. Böyle bir iç huzurundan sadece bir paranoyak ya da ihanete karşı sürekli olarak uyanık olmadıklarında, gerçekten hayatları tehlikeye giren insanlar vazgeçer. Bu formülasyonla uyumlu olarak biz (Bugental, Sennum, Frank ve Ekman), kurumsal tesislerde yaşayan tacize uğramış çocukların, davranışlardan yalan belirleme konusunda diğer çocuklara göre daha başarılı olduklarına dair ön bulgular elde ettik.

Şu ana kadar neden iyi birer yalan avcısı olmadığımız konusunda üç sebep sıraladım: Evrim tarihimizin buna bizi hazırlamaması; ailelerimizin bize yalancıların nasıl fark edilebileceğini öğretmemesi ve şüphelenmekten ziyade güvenmeyi tercih edişimiz. Dördüncü görüşüm, sık sık yanlış yönlendirilmek isteyişimizdir, gerçeği bilmediğimizde kazanacağımız bir şeyler olduğunda gönülsüz olarak yalana göz yumarız. Evlilik

ilişkileri üzerine iki örneği ele alalım. Bir anne, birkaç gencin eşinin kendinden gizlediği ihanetini yakalamasıyla ilgilenmiyor olabilir, özellikle de eşi, çocuklarının ve eşinin hakkını sağa sola savurmadığı bir çevrede kaçamak yaptığında. Çapkın kişi yakalanmak istemez, böylece her iki taraf da yalanın açığa çıkmamasında ortak bir çıkara sahiptir. Benzer bir mantık şimdiki, daha özgeci bir yalanda ve gizliden iş birliği yapma inanışında iş başındadır. Kadın eşine sorar: "Partide benden daha çekici olduğunu düşündüğün bir kadın var mıydı?" Adam, partideki en çekici kadın karısı olmasa da onun en güzel kadın olduğunu iddia ederek yalan söyler. Adam karısının başka kadınları kıskanmasını ve eşi bu tarz duygular hissettiği için başının belaya girmesini istemez, ayrıca kadın en güzel kadın olduğuna inanmak istiyor olabilir.

Bu tarz olayların bazılarında hedef, yalancının yalandan çıkar sağlamadığına ya da sadece kısa bir süreliğine faydalanacağına inanmak ister. Kendine zarar vermek isteyen bir yalancıya inanan bir hedefle ilgili belki de bu yüzyılın en rezil örneği olabilecek bir olayı tekrar ele alalım. Bu kitabın başında 15 Eylül 1938'de Almanya Şansölyesi Adolf Hitler ve İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain arasındaki toplantıdan bahsetmiştim. Kimse Hitler'e inanmazken, Chamberlain ona neden inanmıştı? Britanya'da ve Hitler'in sözünün eri bir insan olmadığının bilindiği başka yerlerde pek çok karşıt görüş vardı. Chamberlain'in Hitler'in yalanına istemsiz olarak göz yumduğunu düşünüyorum, çünkü Hitler'e inanmak zorundaydı. Eğer Chamberlain Hitler'in yalanını fark etseydi uyguladığı politikanın, ülkesini ölümcül bir risk içine soktuğu gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalacaktı. Birkaç hafta sonra bu gerçekle zaten karşı karşıya kalacağı için biri çıkıp Hitler'le yaptığı bu toplantı sırasında neden bunu fark edemediğini sorabilir. Bu soru rasyoneldir, ancak psikolojik de-

ğil. Pek çoğumuz hoş olmayan bir şeyle yüz yüze kaldığımızda geleneksel erteleme prensiplerini uygular ve bunu da ancak bir yalancının hatalarını (yalancıyla iş birliği ederek) görmezden gelerek yapabiliriz.

Bu olaya tek örnek Chamberlain değildir. Yalana hedef olan kişiler, sık sık bilmeyerek, yalanda işbirliği yaparak yalancıya inanmak isterler; aynı güdü –yaklaşan felaketi görmeyi istememe– zimmetine para geçiren kişiyi yanlışlıkla işe alan bir iş adamının, zimmetine para geçirme belirtilerini görmezlikten gelmeye devam etmesinin nedenini açıklar. Mantıklı konuşursak, en yakın sürede zimmetine para geçiren kişiyi yakalaması daha iyidir, ancak psikolojik yönden bunun fark edilmesi, kişinin sadece şirketinin kaybettikleriyle değil, böyle rezil bir insanı işe almakla yaptığı hata ile de yüzleşmesi anlamına gelecektir. Aynı şekilde herkesin haberi olduğu halde boynuzlanan eş, olayın farkında olmayabilir. Ya da uyuşturucu kullanan yeni yetme bir genç, ailesinin onun yaptığı şeylerden haberdar olduğuna inanabilir, oysa ebeveynleri kendilerini anne baba olarak başarısız olma ihtimaliyle yüzleşmeye zorlayacak ve önlerinde büyük bir mücadelenin bulunduğunu gösterecek yalanları fark etmekten kaçınmaya çalışmaktadır. Bir insan yalana göz yumduğunda bunun anlamı yarın olayların daha kötüye gitmesi olsa da kısa vadede kişi neredeyse her daim daha iyi bir durumdadır.

Yalana hedef olan kişiyi yalancıyı yakalamamaya sevk eden güdüler, bir CIA görevlisi Aldrich Ames'in 1994'teki casusluktan gözaltına alınmasına dair yapılan açıklamada öne çıkmaktadır. Ames dokuz yıl boyunca KGB'ye, CIA'le iş birliği yapan tüm Ruslar hakkında bilgi sağlamıştı. Ames zeki ya da çok kurnaz bir adam değildi; Sovyetlerin verdiği çuval dolusu parayı, maaşıyla satın almasının mümkün olmadığı bir ev ve bir araba alarak harcadı. Bir CIA karşı casusluk ajanı Sandy Griems, so-

nunda Ames'i yakalar ve yaptığı işi şöyle tarif eder: "Sizin en başarılı işleriniz, en harika zaferleriniz, aslında en büyük yenilgilerinizdir... Bir casus yakaladığınızda, bunun anlamı, açıkça servisinizde bir problem yaşadığınızdır; bu kişiyi neden daha önce yakalamadınız!"

Beşinci görüş, Erwing Goffman'ın yazılarına dayanmaktadır. Bizler, ilişkilerimizde bize verilmeyen bilgiyi çalmak için değil, kibar olmak için yetiştirildik. Buna daha dikkat çekici bir örnek, konuştuğumuz kişi kulağını temizlerken ya da burnunu karıştırırken farkında olmadan bakışlarımızı başka yöne çevirmemizdir. Goffman aynı zamanda bazen sahte mesajların, sosyal yönden gerçek mesajlardan daha önemli olabileceğini savunur. Bu sahte mesaj, söyleyen kişinin sorumluluk almayı istediğini gösteren onaylanmış bir bilgidir. Bir önceki gece kocasıyla tartıştığı için morali bozuk olan bir sekreter, patronu "Bu sabah nasılsınız?" diye sorduğunda "İdare eder" cevabını verdiği zaman bu sahte mesaj, patronuyla olan ilişkisiyle bağıntılıdır. Bu mesajın anlamı sekreterin işini yapmaya devam edeceğidir. Patron, iş performansını etkilemedikçe gerçek mesajı –moralinin bozuk olmasını– bilmek istemeyebilir.

Şu ana kadar sunduğum görüşlerin hiçbiri, pek çok cezai adalet ve istihbarat teşkilatı üyesinin, davranışlardan yalancıları ayırt etme konusunda neden bu kadar kötü olduklarını açıklayamaz. Polis ve karşı casusluk sorguculari, şüphelilerle aralarında karşılıklı güven ortamı oluşturmazlar, yanlış yönlendirilmeye göz yummazlar ve onlara verilmeyen bilgiyi çalmak isterler. Peki, davranışlardan yalancıları belirleme konusunda neden daha iyi değiller? Yetersiz geri bildirim ve yüksek taban oranının, işlerini engellediğine inanıyorum. İlgilendikleri insanların çoğu, muhtemelen onlara yalan söylemektedir. Konuştuğum kişiler, yalan taban oranını dörtte üçten daha fazla hesap ettiler. Böyle bir yüksek

taban oranı, fark edilmesi zor olan davranışsal aldatma belirtilerine karşı tetikte olmayı öğrenmek için ideal değildir. Genellikle eğilimleri, yalancının nasıl belirleneceği olmayıp, yalancıyı mıhlamak amacıyla nasıl kanıt elde edileceğidir. Ayrıca bir insanı haksız yere cezalandırdıklarını öğrenip bir hata yaptıklarında bu geri bildirim, düzeltilmesi gereken yanlış değerlendirmeden tamamen uzaklaşmış olarak çok geç geri döner.

Bu insanlara daha düşük bir yalan taban oranı verilip yaptıkları her değerlendirme sonrasında doğrulayıcı geri bildirim verildiğinde, davranışlardan yalanların nasıl başarılı bir şekilde ayırt edilebileceğini oldukça iyi öğrenebilirler. Bu şimdilerde tasarladığımız bir deney. Başarının yüzde yüze ulaşacağını düşünmüyorum ve bu nedenle kimin yalan söylediğine ilişkin yapılan değerlendirmelerin, mahkemelerde kanıt olarak kullanılmasına izin verileceğini de düşünmüyorum. Gene de bu tarz yargılar, davranışlarda neden farklı bir şey görüldüğünü netleştirmek için daha fazla soru sorarken ve en azından ilk olarak, daha fazla araştırma yapmak isteyenlere, karar verme konusunda daha sağlam bir temel sağlayabilir.[53]

[53] Bu yazının ilk bölümü, *Gündelik ve Duygusal Olaylara Yönelik Hafıza* adlı kitabın bir bölümünde yer almaktadır, ed, N.L. Stein, P.A. Ornstein, B. Tversky ve C. Brainerd (Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1996). Son bölüm *Sosyal Araştırma* dergisinde yayınlanmıştır, 63 (3) (sonbahar 1996): 801-17.

ON BİR

Mikro, Tehlikeli ve Fark Edilmesi Zor Olan Yüz İfadeleri

En Önemli Olan

2001'den bu yana yedi yıl içinde araştırmalarımız sayesinde en önemli aldatma belirtilerini belirledik ve insanlara bunları nasıl tanıyacaklarını öğreten araçlar geliştirdik. İlk kez, yalan üzerine yaptığımız araştırmalar, bize hem daha önce incelediğimiz insanlardan çok daha fazla kişi üzerinde çalışma hem de daha ileri ve daha ayrıntılı analiz yapma imkanı vererek finanse edildiği için böyle bir şey mümkün oldu.

Kırk yıl boyunca duygular ve sözsüz davranışlar üzerine yaptığım araştırmalar için hükümetten tebrikler aldım. Yine de davranışların bir yalanı nasıl ortaya çıkarabileceğini anlamaya olan ilgim için destek bulamadım ve kişisel yardımlara bel bağlamak zorunda kaldım. 1990'larda Cornell'de hazırladığı tezi kumar sırasında söylenen yalanları inceleyen eski bir bar fedaisi Mark Frank, bana katıldı ve laboratuvarımda doktora sonrası araştırma öğrencisi olarak üç yıl harcadı.

9/11'den sonra her şey değişti. İlk kez bir savunma departmanı, aldatma konusunda yaptığımız araştırmaları yüzlerce insanın davranışlarını ölçümlemeye izin verecek şekilde finanse etti. Bulduğumuz hiçbir şey, kitabın daha evvelki bölümleriyle ters düşmedi, sadece bilgimizi artırmış olduk.

Akademisyenler tarafından gerçekleştirilen uygulamalı araştırmaların, genellikle hedeflenen son kullanıcı kitlesinin –bu durumda hükümetin– ilgisini çekemediğini biliyordum. Bulgularımızın, kimsenin kullanmadığı araştırma bulgularının dinlenme yeri olan, savunma komitesinin "ölüm vadisi" olarak adlandırdığı yerde sonlanmasını istemedim. Anahtarın, araştırmayı dizayn ederken bize yardım etmeleri için işin başında müşterileri çağırmak olduğunu düşündüm. ABD, Birleşik Krallık ve İsrail istihbarat ajanlarını ve kanun yürütme görevlilerini, yeni yalan araştırmamızı planlamak için meslektaşımız Maureen O'Sullivan'la beraber, ben ve Mark Frank'le tanışmak üzere iki günlüğüne Washington DC'ye çağırdım.

Birlikte oluşturduğumuz deneylerin, ister poligraf araştırmalarında olduğu gibi ruh halini, ister bir kişinin davranışlarını incelesin, yalan araştırma tarihinde eşi benzeri yoktu. Subjelerimizle ilgili deneyleri, onların geçmişlerinde yaşadıkları ve gelecekte yaşayacakları hayati önem taşıyan olaylarla ilişkilendirdik.[54] Halkın

[54] İlk deneyimde (2. Bölüm, sayfa 54-56), bu bağlantı kurulmuştu çünkü öğrenci hemşireler, ilerideki iş yaşantılarında bu tarz görüntülerle karşılaşacaklarını biliyorlardı. Bir sonraki deneyde konu tamamen inandıkları ve önemsedikleri bir mesele olduğundan, insanların görüşleri hakkında yalan ya da doğru söylemelerini istedik (10. Bölüm) ve böylece olayı onların geçmiş ve gelecek yaşamlarıyla ilişkilendirdik. Ancak subjelerin parayı çalıp çalmama konusunda yalan ya da doğru söyledikleri deneyde, başka bilim adamları tarafından yapılan tüm diğer araştırmalarda olduğu gibi, yapılan işin onların önceki ve sonraki yaşantılarıyla tamamen bağlantısızdı.

arasından rastgele denekler seçmedik,[55] daha çok deneylerimizde ne yapacaklarını ve yalan ya da doğru söyleme konusundaki başarı ve başarısızlıklarının, kendileri ve onları önemseyen kişiler için ne anlam ifade edeceğini gerçekten önemseyen kişileri seçtik. Farklı insanların, yalan ya da doğru söylemeyi tercih edebileceğini önceden bildiğimizden insanlara yalan ya da doğru söylemeleri için rastgele görevler vermedik. Bir kuralı çiğnemeyi ve o konu hakkında yalan söylemeyi seçenler, bu işi becerebilme kabiliyetlerine güvenirler. Kendilerine daha az güveni olan insanlar, kuralları çiğnemez çünkü yaptıkları hatalı işi yalanla gizlemeye çalışırlarsa yakalanacaklarına inanırlar. Araştırma subjelerimize –bu kararın getirdiği tüm psikolojik sorunlarla birlikte, tıpkı gerçek hayatta insanların, dürüst olma ya da yalan söyleme konusunda yaptığı gibi– kendi tercihlerini yapma imkanı sağladık.

Deneylerimizdeki risk, özellikle de ceza açısından, görevi insan subjeleri korumak olan üniversite komitesinin izin verdiği seviye kadar yüksekti. Daha önce yapılan tüm çalışmaların aksine, yaptığımız araştırmada herkes, mülakatı yapacak olan kanun yürütme görevlisi kendilerini yalancı olarak değerlendirdiğinde ceza alacağını biliyordu. Yalan söylüyor olarak görülen dürüst kişi de gerçek hayatta olduğu gibi yakayı ele vermiş bir yalancı muamelesi görecekti.

Politik olarak faal grup üyelerini topladık. Onlara yasayı çiğneyip çiğnemedikleri sorulmadı ancak gruplarının –hedeflerini ileriye götürmek için aşırı davranışları onaylamaları dahil– hedeflerine tam olarak inanmak zorundaydılar. Onlara baş politik rakipleri olan faal gruplara gönderilmiş mühürlü bir zarfı açma imkanı verdik. Bunu yapmadıklarında nefret ettikleri gruba gidecek olan

[55] Aslında pek çok psikolojik araştırmada, araştırma subjesi olmaya gönüllü olma yoluyla bir eğitim zorunluluğunu yerine getirmek için deneye katılmak isteyen kolej öğrencileri kullanılmıştı, sıradan denekler değil.

parayı almayı seçebilirlerdi. Olaydan sonra kendilerini sorgulayan bir kanun yürütme görevlisini parayı almadıklarına ikna ederlerse, parayı kendi grupları alacaktı ve ayrıca kişisel kullanımları için de kendilerine ekstra para verilecekti. Aynı zamanda parayı zarftan almamayı da tercih edebilirlerdi; kanun görevlisini parayı aldıklarına inandırırlarsa paranın bir kısmını karşı grup, diğer kısmını kendi grubu alacaktı ve ayrıca –gerçi parayı zarftan aldıklarında elde edeceklerinden az olsa da– kişisel kullanımları için de kendilerine para verilecekti. Bununla birlikte gerçekte ne yaptıklarına bakılmaksızın, sorguyu yapan kişi onları yalan söylüyor olarak değerlendirdiğinde hiç para alamayacakları gibi paranın bir kısmını karşı grup alacaktı ve gerçekten rahatsız edici fiziksel bir ceza ile karşı karşıya kalacaklardı.

En az yüz subje üzerinde gözlenebilir tüm davranışlar ölçümlendi: Yüz hareketleri, bakışlar, kafa hareketleri, vücut hareketleri, kullanılan kelimeler ve ses tonu.[56] İstatistiki analiz daha önceki çalışmalarımızda tespit edilemeyen iki önemli bulguyu ortaya çıkardı: İlki kimin yalan söylediğini belirleme konusunda çok yüksek bir başarı –yaklaşık yüzde doksan– elde edildi ancak bu sadece çoklu davranış ölçümlerine dikkat edildiğinde mümkündü. Her bir kaynak –yüz, vücut, ses, konuşma ve cilt ısısı– tek başına değerlendirildiğinde, böyle yüksek bir başarı elde edilemedi. İkinci bulgu en önemli tek davranışsal kaynağın, kendi başına yüzde yetmiş oranında bir başarı imkanı tanıyan yüz ifadeleri olmasıydı. Bu, bir başka ilişkili çalışma ile desteklendi. Daha önceki çalışmalarımızda olduğu gibi bu ifadelerin pek çoğu –yüzde görülüp kaybolması– yarım saniye süren mikrolardı. Böyle ifa-

[56] Bu veri koleksiyonunu ve analizleri Mark Frank sürdürüyordu. Araştırmanın projelendirilmesinin ardından, ben daha ziyade bilirkişi ya da yardımcı olarak bulundum. Otonom sinir sistemi fizyolojisi de ölçümlendi ancak kayıt cihazlarındaki problem nedeniyle sadece cilt ısısı analizlere dahil edilebildi.

delerin varlığı ve yalan söyleyen insanlarda görüldüğü bulgusu, bir diğer bağımsız araştırma gurubu tarafından doğrulanmıştır. İlginç bir şekilde, araştırmalarımızda bu mikro ifadeleri yapan yalancıların bazıları, daha sonra sorguyu yapan kişiyi aldatmak amacıyla yüz ifadelerini gizlemeye çalıştıklarını belirttiler – yine de mikro ifadelerden anlaşılıyordu.

Mikro Yüz İfadeleri

Bu çok kısa yüz ifadeleri –1/2, 1/25 saniye– o kadar çabuktur ki gözlerinizi kırptığınız an onları kaçırabilirsiniz. Göz kırpmasanız bile araştırmalarımız, çoğu insanın mikro ifadelerde bulunan bilgiyi rapor etmediğini gösterdi. Mikroları ilk olarak gözetim altından çıkar çıkmaz kendini öldürmek için hafta sonu izni almak amacıyla sıkıntılarını gizleyen psikiyatrik hasta Marry ile yapılan mülakatın ağır çekimlerini incelerken keşfetmiştik. Film gerçek zamanlı izlendiğinde Marry oldukça iyi görünüyordu; onu ele veren sadece film yavaşlatıldığında ortaya çıkan mikro ifadelerdi.

Mikrolar birbiriyle bağlantılı fakat çok farklı iki nedenden ortaya çıkabilir: Marry'de olduğu gibi kasti ve bilinçli gizlemenin bir sonucu olabilir ya da mikro ifadeleri yapan kişinin yaşadığı duygulardan habersiz olduğu, represyon nedeniyle ortaya çıkabilir.[57] İster gizleme, ister represyon nedeniyle meydana gelsin mikro ifadelerin görünümlerinde bir farklılık göremedim.

Mikrolar her zaman olmasa da genellikle yüzü tamamıyla kaplayacak şekilde oldukça yoğundur. Bu kitabın ilk basımında insanlara, mikro ifadeleri gerçek zamanda gördüklerinde nasıl

[57] Haggard ve Isaacs, represyon nedeniyle ortaya çıkan mikroları ilk rapor eden kişilerdi; biz ise bilinçli baskılama sonucu ortaya çıkan mikroları ilk rapor eden kişilerdik.

tanıyacaklarını öğretmek amacıyla yaptığımız ilk çalışmalarımızı anlattım. İnsanların bu beceriyi bir saatten daha az bir sürede öğrenmeleri beni şaşırtmıştı.

Benim buluşum olan Mikro İfade Eğitim Seti (METT) iki çeşit eğitim sunmaktadır. Çoğunlukla birbiriyle karıştırılan duyguları –öfke ve tiksinti, korku ve şaşırma, korku ve üzüntü– her bir çiftin nasıl farklı olduğu konusunda bir açıklamayla birlikte, ağır çekimde karşılaştırır ve farklılıkları gösterir. METT aynı zamanda mikroları tanıma konusunda pratik yapmayı sağlar, her alıştırmada farklı bir insan gösterilmektedir. Başlangıçta o kişinin yüzünde hiçbir ifade yoktur; sonra yedi duygudan biri kişinin yüzünde aniden görünür ve ardından ifadesiz yüz geri döner. Öğrenciler, yedi duygudan hangisinin gösterildiğini ekrandan seçmelidir: öfke, korku, iğrenme, aşağılama, üzüntü, şaşırma ya da mutluluk. Öğrenciler doğru seçim yaptılarsa, ekran bilgi verir. Eğer seçim doğru değilse, doğru sonucu elde edinceye kadar fotoğrafı tekrar tekrar değerlendirirler. Bir sonraki ifadeye geçmeden önce, öğrenciler ifadeyi dondurmaları, çalışmaları ve daha sonra o ifadeyi rahatlıkla tanıyıncaya kadar çalışmayı tekrar etmeleri yönünde teşvik edilirler. METT'in standart sürümünde, bu tarz yirmi bir alıştırma vardır; bir ileri versiyonunda kırk iki alıştırma öğesi bulunmaktadır.

Ayrıca METT, eğitim öncesi ve sonrası mikro ifadeleri tanımayla ilgili testler içermektedir. Genel olarak öğrenciler yüzde otuz – yüzde kırk oranında başarılarını artırmaktadır, pek çoğu bir saat ya da daha az bir sürede yüzde seksene eşit ya da daha üzeri bir başarı elde edebilir ve bu başarı, Amerikalı kolej öğrencileri, Japon iş adamları, ABD anavatan güvenlik personeli, Avustralya federal polisi vs. pek çok farklı grup dahilinde görülmüştür.

METT'in ilk sürümü de çok farklı değildi, ancak şu anki sürümde (ki orijinalle karıştırmamak için bu sürümü METT 2 diye

adlandırdık) bulunan altı etnik gruptan sadece ikisinin ifadelerini gösteriyordu. Yine ilk sürümde daha az alıştırma ve daha az eğitim bulunuyordu. Buna rağmen ilerleme kaydettik. METT'in faydalarını gösteren araştırmaların çoğu, orijinal METT kullanılarak kanıtlanmıştır.

Mark Frank, Maureen O'Sullivan ve benim tarafımdan yürütülen bir dizi çalışmada, METT'i mikro ifadeleri gösteren bir test aracı olarak kullandık ve hiçbir eğitim vermeksizin insanlardan anlık gösterilen duygu ifadelerini değerlendirmelerini istedik. Subjeler aynı zamanda hissettikleri duyguları, görüşleri ya da para alıp almadıkları konusunda doğru ya da yalan söyleyen insanların filmlerini de gördüler. Yalan belirleme ve başarı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran tek test, (pek çok farklı kişilik testi yaptık) mikro testlerdeki başarıydı. Bağlantı o kadar güçlü değildi – yaklaşık .20, .30 arası. Ancak devamlı görüldü ve istatistiksel olarak dikkate değerdi. İlgili çalışmamız METT'le en fazla bir saat eğitim gören kolej öğrencileri ve ABD sahil güvenlik üyelerinin, yalan söyleyen kişilerce yapılan mikro ifadeleri tespit etmede belirgin bir şekilde başarılı olduğunu ortaya çıkardı.

Bir başka çalışmada Russell, şizofrenik hastalara ve normal bir gözlem grubuna METT eğitimi verdi. Tahmin edileceği üzere normal bireyler ön testte şizofrenlerden daha iyiydi. Her iki grup da eğitimden sonra daha iyi sonuçlar elde etti ancak yine de şizofren olmayanlar, şizofren olanları yendi. Buna rağmen dikkat çekici bir şekilde eğitimden sonra şizofrenler, şizofren olmayanların ön eğitimde olduğu kadar başarılıydılar! İnsanların yüzde nereye baktığını takip eden bir kamera kullanarak, METT'le eğitim gören şizofrenlerin, eğitim öncesinde yapmadıkları şekilde, bilgi toplamak için yüz bölgesine sık sık baktığını ortaya çıkardık.

Son beş yılda David Matsumoto, daha sonra anlatılacak araştırmaların çoğunda bana eşlik etti. Yüz ifadelerini tanıma üzerine

kültürel benzerlikler ve farklılıklar konusunda en az yirmi beş yıl önce tezini benimle birlikte hazırladı. David sadece araştırma alanında değil, kendi okulunda siyah kuşak judo öğretmeni, eski ABD olimpiyat judo koçu ve judo kitabı yazarı olarak olağanüstü bir enerjiye sahip.

Henüz yayımlanmayan araştırma, David ve benim METT 2 ile eğittiğimiz satış personelinin, birkaç hafta sonra iş performanslarında bu eğitimi almayan satış personeline göre daha başarılı olduğunu ortaya çıkardı.

Makro Yüz İfadeleri

Evrensel bir anlam taşıyan yedi duygudan herhangi biri –korku, öfke, iğrenme, aşağılama, üzüntü, şaşırma ya da mutluluk– sadece söylenen şeyle ya da kişinin izlediği stratejiyle çelişkili olduğunda yalan teşhisinde önemli olabilir. Eğer yüz ifadeleri söylenenler ya da genel stratejiyle uyum içerisindeyse bu duygular, yalanı ortaya çıkarma konusunda çok önem taşımaz.

"Makro" terimini, kolayca görülüp değerlendirilebilecek kadar yüzde kalan ifadeler için kullandım – genellikle birkaç saniyenin bir buçuk katı kadar. Otizm ya da şizofreni gibi akli bir engel olmadıkça, bu tarz makro ifadeleri yorumlamak ve fark etmek için kimsenin eğitim almaya ihtiyacı yoktur. Ancak yaptığımız araştırmalar pek çok insanın, söylenen sözlerle çelişkili olan yüz ifadelerini görmezden gelmeye meyilli olduğunu ortaya çıkardı. İnsanların bu ifadelere gerçekten dikkat edip etmediklerini ya da fark ettikleri halde kararlarında bu ifadelere bir ağırlık verip vermediklerini bilmiyoruz. İnsanların çoğu, ilk anda konuşulan kelimelerden etkilenir ve çelişkili tüm sözsüz davranışları göz ardı eder.

Gözle Görülmesi Zor Olan İfadeler

Gözle görülmesi zor olan ifadeler, yüzün sadece bir kısmını ya da yüzün tamamını kaplasa da ifadenin çok hafif olduğu, çok küçük ifadelerdir. Gözle görülmesi zor olan ifadeler pek çok sebeple meydana gelir. Hissedilen duygu çok hafif olabilir ya da bir duygunun sadece başlangıcında görülebilir, duygu daha şiddetli hissedildiğinde ifade genişler. Gözle görülmesi zor olan ifadeler, aynı zamanda güçlü duygular hissedilmesine rağmen, bunlar aktif olarak bastırıldığında görülür, dışarı sızan sadece bu duygunun küçük bir parçasıdır. Bu ifadelerin sadece kendisine bakarak, ortaya çıkış nedenini –hafif bir duygu, sadece bir duygu başlangıcı ya da güçlü bir duygu sızıntısı– belirlemenin mümkün olup olmadığını bilmiyoruz.

İnsanların bu tür küçük işaretleri fark etme becerilerini, geliştirmek için Görülmesi Zor Olan İfade Eğitim Setini (SETT) geliştirdim. Bağımsız bir araştırma ekibi tarafından yapılan yakın tarihli bir çalışma SETT öğelerindeki başarının, duyguları gizleme konusunda öğrenci hemşire deneyinde söylenenlere benzer duygusal yalanları belirlemedeki başarıyla ilişkisi olduğunu ortaya çıkardı. SETT'in, METT ile elde edilen faydayı artırarak, yakınlık geliştirme esnasında yararlı bulunacağını inanıyorum. Ancak Mark Frank ve ben, yeni SETT'in güncellenmiş sürümünü henüz tamamladık (SETT 2).

Tehlikeli Davranış Tespiti

En az yirmi yıl önce ABD gizli servisi, bir amatör ya da gazetecinin bir siyasi lideri görmek amacıyla bekleyen kalabalığı filme aldığı, dünyanın çeşitli yerlerindeki suikast girişimlerinden derledikleri bir filmi bana ödünç vermişti. Silah ortaya çıkıp ateş-

lenmeden önce bazen suikastçının yüzündeki ifadeyi beş ya da yirmi saniyeliğine görebildim. En net görüntü, 1981 yılında Başkan Reagan'a suikast girişiminde bulunan John Hinckley'e aitti, yine de diğer birkaç olayda da suikastçıların yüzündeki ifadeleri görebildim.

Şiddet (bu terimi fiziksel zarar vermek ya da öldürmek amacıyla fiziksel saldırıya karşılık kullandım), suikastlar da ya da hedef bir hükümet görevlisi veya meşhur bir kişi olmasa da tertiplenen olaylarda planlı olarak ortaya çıkar. Kasıtlı şiddet, aile üyeleri arasında da meydana gelmekle beraber saldırılar, önceden şiddete karışma niyeti olmaksızın, planlama yapılmadan da meydana gelir. Onun yerine bir tartışma kızışır ve kişilerden biri ya da her ikisi, kontrolünü kaybedip şiddete başvurur.

Elimizde güç kontrolünün kaybedilmesiyle meydana gelen şiddet örnekleri olmadığından, profesyonel aktörlerden gerçek hayatlarında gerçekten kontrollerini kaybederek birine vurdukları bir sahneyi canlandırmalarını istedim. Deneye başlamadan evvel onlara, kontrollerini kaybettikleri anın hemen öncesinde –"bana vurma!"– donmaları talimatını verdim. Neredeyse doksan aktörün –bu aktörler eşit bir şekilde kadınlarla erkekler arasında dağılmıştı, sekiz etnik grup vardı ve bazıları mülteciydi– hepsi aynı yüz ifadesini yaptı.

Bir aktöre, önceden planlı ve kontrol kaybı ifadeleriyle birlikte birkaç farklı öfke, küçümseme ve bıkkınlık ifadesi yapma talimatı verdim. Bunları on iki fotoğraf halinde, beş farklı ülkede cinayet masası polis memurlarına göstermek üzere ayarladım, bu ülkelerin ikisi Batılı değildi. Polislere herhangi bir fiziksel saldırıya daha önce şahit olup olmadıkları ya da bir saldırı kurbanı olup olmadıkları soruldu; neredeyse hepsinin başından böyle bir olay geçmişti. Daha sonra şiddet öncesi saldırganın yüz ifadesine bakıp bakmadıkları ve bu ifadeyi hatırlayıp hatırlamadıkları so-

ruldu; yüzde seksen beşinden fazlası hatırlıyordu. İfadeyi hatırlayanlara, kontrol kaybına bağlı şiddet ve bir tasarlanmış saldırı öncesinde bu on iki fotoğraftaki ifadelerden herhangi birini görüp görmedikleri soruldu. Polis görevlileri hangi ülkeden olursa olsun, ortada büyük bir görüş birliği vardı.

Bulgularımızı, başka cinayet masası polis görevlilerine de gösterdik ve onlar da o anda gördükleri ifadeyi bulduğumuzu içtenlikle onayladılar. David Matsumoto ve ben, bir tehlikeli davranış dedektörü çevrimiçi eğitim setinin ilk sürümünü daha yeni ürettik.

Önlemler

Mikro ifadeler daima gizlenen duyguları gösterse de dikkat edilmesi gereken iki önemli husus vardır. Birincisi mikro ifadelere bakarak gizlemenin, ifadeyi gösteren kişinin nasıl hissettiğinden habersiz olarak ortaya çıkıp çıkmadığını ya da kasıtlı olup olmadığını belirlemenin hiçbir yolu yoktur. İkinci olarak gizlenen bir duygunun kendisi, bireyin önceden bir suç işlediğini ya da işlemeye niyet ettiğini kanıtlamaz. Mikro ifadeler, diğer duygusal ifadelerde olduğu gibi bize onu tetikleyen olayın kaynağını söylemez. Örneğin haksız yere zan altında kalarak soruşturulan, tamamıyla masum olan insanda da gizlenmiş bir öfke görülebilir. Gizlenmiş bir duygunun görülme nedenini daha ayrıntılı tetkik ederek soruşturup anlamak, o duygu için sadece (sorgucunun önyargılarına uyan) bir tetikleyici olduğunu varsaymaya bağlı Othello Hatası'nı önleyebilir (Bkz.: s. 170-171).

Mikro ifadelerin çok ilginç bir kullanımı, oldukça az tehlikeli olabilir. Bilim danışmanı olarak hizmet verdiğim televizyon drama dizisi *Bana Yalan Söyle*'nin ilk bölümü, bir Amerikalı Nazi Aryan mahkûmunun sorguya çekilişini gösterir. Soruları soran kişi,

mahkumun Afrikalı Amerikalıların gittiği bir kiliseye bomba yerleştirdiğini bilse de bombanın hangi kilise olduğu konusunda malumatı yoktur ve mahkum sorulara cevap vermemektedir. Ancak FBI araştırmak için bir kilise ismi önerdiğinde mahkumun zevk aldığını gösteren mikro yüz ifadeleri, bu kilisenin yanlış kilise olduğu fikrini vermektedir. Bir diğer kilisenin adı söylendiğinde, mahkumun yüzünde görülen mikro öfke ifadesi, araştırılacak olanın, o kilise olduğunu akla getirmektedir. Bana aynı yöntemin, bir şüpheli, bir silahın ya da patlayıcı bir aletin nerede gizlendiği konusunda sorguya çekilirken, Orta Doğuda da kullanıldığı söylendi.

Görülmesi zor olan ifadeleri yorumlama hususundaki ilk sorun mikro ifadelerin, kişinin saklamaya çalıştığı bir duygunun parçası, güçlü bir duygunun başlangıcı ya da hafif bir duygu işareti olup olmadığıdır. Eğer görülmesi zor olan ifade, gizlenen öfke, korku ya da bıkkınlık sızıntısıysa, değerlendiren kişi, bu duyguların sorgulanma olayına dair yalan kanıtı olmadığı ve zan altında kalma nedeniyle hissedilme ihtimalini ortadan kaldırmalıdır.

Tehlikeli davranışlara ait yüz ifadelerinin, kullanımı hakkında bir dizi farklı tedbir vardır. Bunlar, kötü niyeti gösteren uyarılardır; kesin kanıt değildir. En azından, tehlikeli ifadeler yapan kişiye o an için dikkat etmek, bir şiddet fiilinin önüne geçebilir. Bir diğer dikkate alınması gereken mesele, henüz belirleyemediğimiz ancak aynı derecede tehlikeli başka ifadelerin var olma ihtimalidir; bunları nasıl bulacağımızı biliyoruz ancak araştırma için henüz ödenek alamadık. Aynı zamanda belirlediğimiz bu tehlikeli ifadelerin, bir cihat savaşçısında ya da intihar bombacısında görülüp görülmeyeceğini bilmiyoruz ve yine bunu nasıl ortaya çıkaracağımızı biliyoruz ama bu çalışma henüz yapılmadı.

Muhtemelen mikro ifadelerin, görülmesi zor olan ifadelerin ve belki de tehlikeli ifadelerin en önemli kullanımı, yakınlık kur-

mak ve iş birliğine ikna etmektir. Dinleyicilerin onları anlamak istediğine ve açık fikirli olduklarına inansalar herkesin, anlatacağı bir hikaye olduğuna inanıyorum. Bu güveni kazanmanın yolu, kişinin nasıl hissettiğine, özellikle de kişinin hissettiğinden haberinin olmayabileceği duygular ya da açığa çıkmasından endişe ettiği duygulara, en azından kısmen duyarlı olmaktır.

Eğer mikro, gözle görülmesi zor olan ya da tehlikeli ifadelerin nasıl fark edilebileceğini öğrenmek istiyorsanız www.ekmangroup.com'a bakın.

Sonsöz

Bu kitabın yalancılardan çok yalan avcılarının işine yarayacağına inanıyorum. Bir insanın, yalan söylemekten ziyade yalan belirleme kabiliyetini geliştirmesinin daha kolay olduğu düşünüyorum. Bilinmesi gereken, bunun daha fazla öğrenilebilir olduğudur. Yalanların ne şekilde farklılıklar gösterdiğine ilişkin düşüncelerimi anlamak için herhangi bir özel yeteneğe sahip olmaya gerek yoktur. Dikkatli olan herkes, bir yalancının hata yapıp yapmadığını hesap etmek için son bölümdeki yalan kontrol listesinden faydalanabilir. Aldatma belirtilerini daha iyi tespit eder hale gelmek, sadece anlattığım şeyleri anlamaktan daha fazlasını gerektirir; bir yetenek alıştırma yapma yoluyla geliştirilmelidir. Ancak 3. ve 4. bölümlerde tarif edilen aldatma belirtilerini izleyerek, dikkatlice dinleyen, gören ve zaman harcayan herkes gelişebilir. Ben ve diğer araştırmacılar insanları, nasıl daha dikkatli ve doğru bir şekilde dinleyip görecekleri konusunda eğittik ve pek çok kişi bunun faydasını gördü. Böyle şekli bir eğitim olmasa da insanlar kendi başlarına aldatma belirtilerini belirleme alıştırması yapabilirler.

Her ne kadar yalan avcıları için bir okul açılabilirse de, yalancılar için bir okul olması mantıklı değildi. Doğal yalancılar, buna ihtiyaç duymazlar ve geri kalanlarımız da bundan fayda

sağlayacak yeteneğe sahip değildir. Doğal yalancılar, yazdığım şeylerin çoğunu halihazırda bilir ve kullanırlar, gerçi her zaman bunları bildiklerinin farkında olmazlar. İyi bir şekilde yalan söylemek, özel bir yetenek gerektirir ve kolayca geliştirilemez. Kişi, davranışlarıyla etkileyen ve kazanan, doğal bir yalancı olmalıdır. Böyle insanlar, sadece vermek istedikleri izlenimi göndererek, düşünmeksizin ifadelerini yönetebilirler. Fazla yardıma ihtiyaçları yoktur.

Yine de pek çok insanın bu yardıma ihtiyacı vardır ancak yalan söylemek için doğal bir kabiliyetleri olmadığından hiçbir zaman iyi bir şekilde yalan söyleyemeyeceklerdir. Bir yalanı neyin ele verdiği ve neyin inandırıcı gösterdiği hususunda yaptığım açıklamaların, onlara faydası olmayacaktır hatta onları bu işte daha kötü hale getirebilir. Yalan söylemek, neyin yapılacağını ya da neyin yapılmayacağını bilme yoluyla geliştirilemez. Üstelik alıştırma yapmanın çok fayda vereceğinden cidden emin değilim. Yaptığı her hareketi planlayan yarı bilinçli bir yalancı, aşağı kayarken her engeli nasıl aşacağını düşünen bir kayakçı gibidir.

Yalan söyleme konusunda herkese yardım edebilecek iki öğreti, iki istisna vardır. Yalancılar sahte hikaye stratejilerini, ezberlemeye ve bütünüyle geliştirmeye çok daha fazla özen göstermelidir. Pek çok yalancı karşılaşılabilecekleri umulmadık olayların ve sorulabilecek soruların tümüne hazırlıklı değildir. Bir yalancı muhtemel sorulardan çok beklenmedik sorular için prova edilmiş cevaplar hazırlamak zorundadır. Olay anında önceden söylenen şeylerle ve gelecekte sürdürülecek şeyde ihtiyaç duyulabileceklerle uyum içinde olan, çabucak ve ikna edici bir cevap uydurmak, çok az sayıda kişinin sahip olduğu baskı altında sakin kalabilme becerisi ve zihni kabiliyet gerektirir. Yalan konusundaki diğer öğreti, gerçi şu ana kadar bu kitabı okuyan okuyucular öğrenmiştir, herhangi bir hata yapmadan yalan söylemenin ne kadar

zor olduğudur. Pek çok insan, sadece yalanın hedefi olan kişiler, onları yakalamak için yeterince çalışmadığında yakalanmaz. Tüm sızıntıları ve aldatma belirtilerini önlemek oldukça zordur.

Hayatımda hiç kimseye daha iyi yalan söylemeyi öğretmeyi bilfiil denemedim. Bu konuda fazla yardım edemeyeceğime olan inancım, kanıtlara değil sebeplere dayanmaktadır. Araştırmalarımın yalancılardan çok yalan avcılarına yardım etmesini istemekte haklı olduğumu umuyorum. Bunun nedeni, yalanın tamamıyla şeytani bir şey olduğuna inanmam değil. Pek çok filozof bazı yalanların ahlaki olarak doğrulanabileceği ve dürüstlüğün bazen zalim ve acımasız olabileceğini ikna edici bir şekilde savunmaktadır. Ancak ben daha çok yalan avcılarının yanındayım. Belki de bunun nedeni yaptığım bilimsel incelemelerin, insanların gerçekte nasıl hissettiklerine dair ipuçları bulmayı hedefleyen bir araştırma olmasıdır. Gizlilik, ilgimi çeken bir şey olmakla beraber, beni asıl isteklendiren içte hissedilen gerçek duyguları açığa çıkarmaktır. Gizlemenin mükemmel olmadığını ortaya çıkarmak için, insanların nasıl hissettiklerini ve sahte ifadelerin gerçek ifadeleri andırmasına rağmen nasıl farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmak oldukça tatmin edici. Bu anlamda yalanı incelemek, yalandan çok daha fazlasını gerektirmektedir. Bu, kendi iç yaşamımıza ait sinyalleri istemli olarak ne kadar iyi kontrol edilebileceğini öğrenmek için yaşantımızın istemsiz ve istemli bölümleri arasında gerçekleşen sıra dışı içsel bir mücadeleye şahit olma imkanı tanır.

Yalandan çok yalan avlamanın yanında olmama rağmen, yalan avlamanın daima daha erdemli olmadığının farkına vardım. Nazik bir şekilde sıkıldığını gizleyen bir arkadaş, bu ortaya çıkarıldığında gücenebilir. Karısı çok kötü bir şaka yaptığında şaşırmış görüntüsü veren bir koca, kocasının bir aleti nasıl tamir ettiğine dair açıklamalarına ilgi duyuyormuş taklidi yapan bir

kadın, bu davranışın yalan olduğu itirazıyla karşılaşırsa kendini hakarete uğramış hissedebilir. Yine tabii ki askeri aldatmalarda, bir insanın milli menfaatleri haklı olarak yalancıyı destekleyebilir, yalan avcısını değil. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik bir ülkede bulunan bir insanın, müttefik kuvvetlerin hangi Fransız sahiline –Normandiya ya da Calais– çıkarma yapacağı konusunda Hitler'in yanlış yönlendirilmesini istemeyişi gibi.

Hitler müttefiklerin yalanını açığa çıkarmaya çalışmakta tamamen haklı olsa da yalan yakalamak her zaman garanti değildir. Bazen niyet, gerçekte düşünülen ve hissedilenden münferit olarak öne çıkar. Bazen bir insanın, başka bir insanın sözüne inanma hakkı vardır. Yalan yakalama, bazı düşünceleri ya da hisleri gizli tutma hakkını, mahremiyeti ihlal eder. Bunun onaylandığı durumlar olmasına karşın –cezai soruşturmalar, bir araba satın alma, bir sözleşme yapma vs.– kişisel hislerini ve düşüncelerini seçtiklerinde bunları kendilerine saklama ve öne sürdükleri şeylerin kabul edilmesini bekleme hakkı olduğuna inanan insanların bulunduğu arenalar vardır.

Acımasız yalan avcısının durup düşünmesini sağlayan, sadece özel hayata saygı ya da fedakarlık değildir. Belki ev sahibinin, misafirinin eğlendiğini düşünmesi daha iyidir; bir eş şaka yapabileceğine inandığında daha mutludur. Yalancının sahte mesajı, sadece daha makul değil aynı zamanda gerçekten daha faydalı olabilir. Marangozun, patronunun "Bugün nasılsınız?" sorusuna sahte olarak "İyiyim" diyerek karşılık vermesi, gerçeğinden "Geçen akşam evde yaptığım kavga nedeniyle halen çok kötüyüm" cevabından daha uygun bir bilgi verebilir. Söylediği yalan, dürüst bir şekilde kişisel moral bozukluklarına rağmen işini yapma niyetini bildirmektedir. Tabii ki böyle durumlarda bile yanlış yönlendirmenin bir bedeli vardır. Patron marangozun gerçek üzüntüsünü fark etmiş olsa o günkü vazifelerini daha iyi

bir şekilde ayarlayabilir. Kadın kocasının kendine yalan söylediğini bilirse, daha iyi şaka yapmayı ya da hiç şaka yapmamayı öğrenebilir. Yine de *bazen* yalan yakalama, iyi bir sebepten dışarı verilmeyen bilgiyi çalarak güvene ihanet edeceği ve bir ilişkiyi yıkabileceği için hiçbir şeyin buna değeceğini sanmıyorum. En azından yalan avcısı aldatma belirtisi tespitinin –karşı taraftaki kişinin isteği dışında, izin almaksızın yapılan– bir önyargı olduğunu unutmamalıdır.

Araştırmalara başladığımda ne bulacağımı bilmenin hiçbir yolu yoktu. İddialar çelişkiliydi. Freud: "Görmek için gözleri ve duymak için kulakları olan insan, kendini hiçbir ölümlünün sır saklayamayacağına inandırabilir. Dudakları hareketsiz kalsa, parmak uçları çene çalar; her dikkatli bakışta, ihanet kendini hissettirir." Yine de pek çok başarılı yalan örneği olduğunu ve ilk çalışmalarımın, insanların şans eseri bilme ihtimalinden daha iyi bir derece elde edemediklerini ortaya çıkardığını biliyordum. Psikiyatrist ve psikologlar diğer insanlardan daha iyi sonuç elde edememişlerdi. Bulduğum cevaplardan memnunum. Yalancı olarak ne çok mükemmeliz ne de çok kusurluyuz; yalan belirleme, ne Freud'un iddia ettiği gibi çok kolay ne de tamamen imkansız. Bu durum meseleleri daha karmaşık ve böyle olunca da daha ilginç hale getirir. Yalan söyleme kabiliyetimizin kusurlu oluşu, varlığımızın açısından asli, belki de gereklidir.

Herkes mükemmel bir şekilde yalan söylerse ya da kimse yalan söylemezse hayatın ne hale gelebileceğini bir gözünüzün önüne getirin. Dikkatimi en çok duygular çektiği ve söylenmesi en zor yalanlar olduğu için duygularla ilgili yalanlar konusunda bunu daha çok düşünmüşümdür. Birinin gerçekte nasıl hissettiğini hiçbir zaman bilemeseydik ya da bilemeyeceğimizi bilseydik hayat çok daha yüzeysel olurdu. Her duygusal görüntünün, yanlış yönlendirmek, yönetmek ya da memnun etmek için takınılan

sahte bir ekran görüntüsü olabileceği iddiası kesin olduğunda bireyler daha başıboş, sevgi daha kararsız olurdu. Bir anlığına, bir aylık bir bebeğin büyükler gibi duyguları taklit edip gizleyebildiğinde ebeveynlerin düşeceği ikilemi hayal edin. Tüm gözyaşları timsah gözyaşları olabilir. Yaşamlarımızı, pek çok insanın nasıl hissettiklerine dair bizi yanlış yönlendiremedikleri ya da yönlendirmeyeceklerine, duygusal samimiyetin bir çekirdeği olduğuna inanarak sürdürürüz. Eğer hainlik düşüncelerde olduğu gibi, duygularda da aynı derecede kolay olsaydı, ifadeler ve hareketler, kelimeler gibi hemen taklit edilip saklanabilseydi, duygusal yaşamlarımız olduğundan daha savunmacı ve fakir olurdu.

Yine eğer hiç yalan söyleyemeseydik, memnuniyet hissedildiğinde bir gülümseme daima hakiki olsaydı ve zevk alınmadığında hiçbir şekilde taklit edilemeseydi, hayat olduğundan çok daha güç olur ve pek çok ilişkinin sürdürülmesi zorlaşırdı. Yalan söyleyebilir ya da dürüst olabilir, yalanı fark edebilir ya da gözden kaçırabilir, yanlış yönlendirilebilir ya da gerçeği görebiliriz. Bir tercih hakkına sahibiz; bu bizim tabiatımızda var.

Ek Bölüm

Tablo 1 ve 2; 3. ve 4. bölümlerde açıklanan aldatma belirtileriyle ilgili tüm verileri özetler niteliktedir. Tablo 1 davranışsal aldatma belirtilerine, Tablo 2 ise bilginin türüne göre düzenlenmiştir. Okuyucu hangi bilgilerin hangi özel davranışları açığa çıkardığını öğrenmek için Tablo 1'e, hangi davranışların ne tür bilgileri sağladığını öğrenmek için de Tablo 2'ye başvurmalıdır.

Yalan söylemenin iki temel yolu olduğunu unutmayın: Gizlemek ve yanlış bilgilendirmek. Tablo 1 ve Tablo 2 gizleme konusunu ele almaktadır. Tablo 3 yanlış bilgilendirme amacı taşıyan aldatma belirtilerini tanımlarken Tablo 4 ise kapsamlı bir yalan kontrol listesi sunmaktadır.

TABLO 1

DAVRANIŞSAL BELİRTİLERE GÖRE DÜZENLENMİŞ GİZLENEN BİLGİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Aldatma Belirtisi	Açığa Çıkan Bilgi
Ağızdan kaçırma	Belirli bir duygu olabilir, duyguyla alakalı olmayan bir bilgiyi dışarı verebilir
Sayıp sövme	Belirli bir duygu olabilir, duyguyla alakalı olmayan bir bilgiyi dışarı verebilir
Dolaylı konuşma	Sözlü strateji çalışılmamış ya da negatif duygular; çoğunlukla da korku
Duraksamalar ve konuşma hataları	Sözlü strateji çalışılmamış ya da negatif duygular; çoğunlukla da korku
Ses perdesinin yükselmesi	Negatif duygu, muhtemelen kızgınlık ve/veya korku
Ses perdesinin düşmesi	Negatif duygu, muhtemelen üzüntü
Daha gür ve hızlı konuşmak	Muhtemelen öfke, korku ve/veya heyecan
Daha yavaş ve yumuşak konuşma	Muhtemelen üzüntü ve/veya sıkıntı
Simgeler	Belirli bir duygu olabilir, duyguyla alakalı olmayan bir bilgiyi dışarı verebilir
Resimlemelerde Azalma	Sıkıntı; strateji iyi çalışılmamış veya her kelimeyi değerlendirme
Manipülatörlerde artma	Negatif duygu
Hızlı veya kesik kesik soluma	Duygu var ama cinsi belli değil
Terleme	Duygu var ama cinsi belli değil
Sık sık yutkunma	Duygu var ama cinsi belli değil
Mikro ifadeler	Özellikli duygulardan herhangi biri
Geri çekilen ifadeler	Belli bir duygu ya da sadece yarım kalan bazı duyguları gösterebilir ama hangisi olduğunu belirtmez
Güvenilir yüz kasları	Korku ya da üzüntü
Artan göz kırpma	Duygu var ama cinsi belli değil
Gözbebeğinin büyümesi	Duygu var ama cinsi belli değil
Gözyaşları	Üzüntü, ıstırap, kontrolsüz gülme
Yüz kızarması	Utanç, sıkıntı veya öfke
Rengin atması	Öfke ya da korku

TABLO 2

BİLGİNİN TÜRÜNE GÖRE DÜZENLENMİŞ GİZLENEN BİLGİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Bilginin Çeşidi	Davranışsal Belirtiler
Sözlü strateji çalışılmamış	Dolaylı konuşma, duraksamalar, konuşma hataları, resimlemelerde azalma
Duygusal olmayan bilgiler (örneğin, gerçekler planlar, fanteziler)	Ağızdan kaçırma, sayıp sövme, simge
Duygular (örneğin mutluluk, şaşkınlık, ızdırap)	Ağızdan kaçırma, sayıp sövme, mikro ifadeler, geri çekilen ifadeler
Korku	Dolaylı konuşma, duraksamalar, konuşma hataları, ses perdesinin yükselmesi, daha gür ve daha hızlı konuşma, güvenilir yüz kasları, benzin atması
Öfke	Ses perdesinin yükselmesi, daha güç ve daha hızlı konuşma, yüz kızarması, rengin atması
Üzüntü (belki suçluluk ve utanç)	Ses perdesinde düşme, daha yavaş ve yumuşak konuşma, güvenilir yüz kasları, gözyaşları, aşağıya doğru bakma, yanakların pembeleşmesi
Utanç	Yanakların pembeleşmesi, aşağı veya uzağa bakma
Heyecan	Artan resimlemeler, ses perdesinin yükselmesi, daha gür ve yüksek konuşma
Sıkıntı	Azalan resimlemeler, daha yavaş ve yumuşak konuşma
Negatif duygu	Dolaylı konuşma, duraksamalar, konuşma hataları, ses perdesinde yükselme ya da düşme, manipülatörlerde artma
Herhangi bir duygunun canlanması	Değişken soluma, terleme, yutkunma, geri çekme, göz kırpmasında artma, göz bebeğinde büyüme

TABLO 3

BİR İFADENİN SAHTE OLDUĞUNU GÖSTEREN İŞARETLER

Sahte Duygu	Davranışsal Belirti
Korku	Güvenilir alın ifadesinin bulunmayışı
Üzüntü	Güvenilir alın ifadesinin bulunmayışı
Mutluluk	Göz kaslarının harekete dahil olmaması
Söylenen şeye dahil ve ilgili olma	Resimlemelerde artış olmaz ya da resimlemelerin zamanlaması yanlıştır
Negatif duygular	Terleme, değişken solunum veya artan manipülatörlerin varlığı
Herhangi bir duygu	Asimetrik ifadeler, aniden belirme ve yok olma ya da bölük pürçüklük, konuşmadaki konumun yanlış olması

TABLO 4

YALAN KONTROL LİSTESİ

	ZOR	KOLAY
YALAN AVCISININ ANLAYABİLMESİ İÇİN YALANLA İLGİLİ SORULAR		
1. YALANCI, NE ZAMAN YALAN SÖYLEMEK ZORUNDA KALABİLECEĞİNİ TAM OLARAK TAHMİN EDİYOR MU?	EVET: Strateji çalışılmış ve prova edilmiş	HAYIR: Strateji çalışılmamış
2. YALAN TAKLİDE GEREK OLMAKSIZIN SADECE GİZLEMEYİ Mİ GEREKTİRİYOR?	EVET	HAYIR
3. YALANA, O AN DAHİL OLAN DUYGULAR VAR MI?	HAYIR	EVET: Yalan söylemek, A. Öfke, korku ve ızdırap gibi negatif duyguların gizlenmesi veya taklit edilmesi gerekirse B. Yalancının ifadesiz görünmesi gerekiyorsa ya da gizlenmesi gereken duyguları maskelemek için başka duygular kullanamıyorsa özellikle zorlaşır.
4. YALANCI, YALAN SÖYLEDİĞİNİ İTİRAF EDERSE BİR AF SÖZ KONUSU MU?	HAYIR: Yalancının başarma isteğini artırır	EVET: İtirafa teşvik etme şansı

ZOR **KOLAY**

YALAN AVCISININ ANLAYABİLMESİ İÇİN YALANLA İLGİLİ SORULAR

5. RİSK ÖDÜL VE CEZA BAKIMINDAN ÇOK MU YÜKSEK?	Tahmin etmesi zor: Yüksek risk yakalanma korkusunu yükseltebilir, aynı zamanda yalancıyı zoru başarmaya yönlendirebilir	
6. ALDATIRKEN YAKALANMANIN CEZASI AĞIR MI?	HAYIR: Düşük yakalanma korkusu ancak dikkatsizliğe neden olabilir	EVET: Yakalanma korkusunu artırır ancak yanlış pozitif hatalara yol açarak, inanılmama korkusunu da artırır
7. YALANIN BAŞARISIZ OLMASI NEDENİYLE MARUZ KALINAN KAYIPLAR HARİCİNDE, YALAN SÖYLEME FİİLİNİN KENDİSİ İÇİN AĞIR CEZA VAR MI?	HAYIR	EVET: Yakalanma korkusunu artırır; kişi yalana teşebbüs etmenin, yalan söylememenin verdiği kayıptan daha kötü olacağını bildiğinde aldatma işine girmekten vazgeçebilir
8. HEDEFİN YALAN NEDENİYLE HİÇ KAYBI VAR MI YA DA TAM AKSİNE YALANDAN FAYDA MI GÖRÜYOR? ALDATMA, YALANCIYA ÇIKAR SAĞLAMAYAN ÖZGECİ BİR YALAN MI?	EVET: Yalancı böyle olması gerektiğine inanıyorsa, daha az aldatma suçluluğu hisseder	HAYIR: Aldatma suçluluğunu artırır

ZOR **KOLAY**

YALAN AVCISININ ANLAYABİLMESİ İÇİN YALANLA İLGİLİ SORULAR

9. HEDEFİN, YANLIŞ YÖNLENDİRİLECEĞİNDEN HABERSİZ, YALANCIYA GÜVEN DUYMASININ MÜMKÜN OLDUĞU BİR DURUM MU?	EVET	HAYIR
10. YALANCI HEDEFİ DAHA EVVEL BAŞARILI BİR ŞEKİLDE ALDATMIŞ MI?	EVET: Yakalanma korkusunu azaltır ve eğer hedef utanır veya aptal konumuna düştüğüne dair herhangi bir bilgisi olmadığı için sıkıntı yaşarsa gönüllü bir kurban haline gelebilir	HAYIR
11. YALANCI VE HEDEFİN PAYLAŞTIĞI ORTAK DEĞERLER VAR MI?	HAYIR: Aldatma suçluluğunu azaltır	EVET: Aldatma suçluluğunu artırır
12. YALAN RUHSATLI MI?	EVET: Aldatma suçluluğunu azaltır	HAYIR: Aldatma suçluluğunu artırır
13. HEDEFİN İSMİ BİLİNİYOR MU?	EVET: Aldatma suçluluğunu azaltır	HAYIR
14. HEDEF VE YALANCI ŞAHSEN BİRBİRLERİNİ TANIYORLAR MI?	HAYIR	EVET: Yalan avcısı, kişisel farklılıklara bağlı hataları önlemede daha fazla imkana sahip olur

	ZOR	KOLAY
YALAN AVCISININ ANLAYABİLMESİ İÇİN YALANLA İLGİLİ SORULAR		
15. YALAN AVCISININ, ŞÜPHELERİNİ YALANCIDAN GİZLEMESİ GEREKİYOR MU?	EVET: Yalan avcısı, kendini gizleme ihtiyacı nedeniyle tuzağa düşebilir ve yalancının davranışlarına yeterince konsantre olamaz	HAYIR
16. YALAN AVCISI, SADECE BİR SUÇLUNUN BİLDİĞİ VE MASUM BİR İNSANIN BİLMEDİĞİ BİLGİYE SAHİP Mİ?	HAYIR	EVET: Eğer şüpheli soruşturulabilirse, Suçlu Bilgi Testi kullanılabilir
17. HEDEFİN KANDIRILDIĞINI BİLEN YA DA İZLEYEN BİR SEYİRCİ GRUBU VAR MI?	HAYIR	EVET: Aldatma hazzı, yakalanma korkusu ve aldatma suçluluğunu artırabilir
18. YALAN AVCISI VE YALANCI BENZER MİLLİYET, KÜLTÜR VE DİL ALTYAPISINA MI SAHİP?	HAYIR: Aldatma belirtilerini değerlendirmede daha fazla hata	EVET: Aldatma belirtilerini değerlendirmede daha iyi olabilme
YALANCI HAKKINDA SORULAR		
19. YALANCI, YALAN KONUSUNDA DENEYİMLİ Mİ?	EVET: Özellikle de o yalan tipinde tecrübeli ise	HAYIR
20. YALANCI, ANINDA BİR ŞEYLER UYDURMA KONUSUNDA BULUŞÇU VE ZEKİ Mİ?	EVET	HAYIR
21. YALANCININ HAFIZASI İYİ Mİ?	EVET	HAYIR

	ZOR	KOLAY
YALAN AVCISININ ANLAYABİLMESİ İÇİN YALANLA İLGİLİ SORULAR		
22. YALANCI, İKNA EDİCİ BİR TAVRA SAHİP OLMANIN YANI SIRA İYİ BİR KONUŞMACI MI?	EVET	HAYIR
23. YALANCI, KONUŞMA VURGULAYICISI OLARAK GÜVENİLİR YÜZ KASLARINI MI KULLANIYOR?	EVET: Yüz ifadelerini taklit etme ve gizlemede daha iyi olabilme	HAYIR
24. YALANCI, STANISLAVSKI TEKNİĞİ'Nİ KULLANABİLEN BİR AKTÖR KADAR YETENEKLİ Mİ?	EVET	HAYIR
25. YALANCININ, SÖYLEDİĞİ HER ŞEYİN DOĞRU OLDUĞUNA İKNA OLARAK, KENDİ KENDİNİ YALANINA İNANDIRMASI MÜMKÜN MÜ?	EVET	HAYIR
26. YALANCI, DOĞAL BİR YALANCI YA DA BİR PSİKOPAT MI?	EVET	HAYIR
27. YALANCININ KİŞİLİĞİ, YALANCIYI KORKU, SUÇLULUK YA DA ALDATMA HAZZI DUYGULARININ HER BİRİNE KARŞI SAVUNMASIZ MI BIRAKIYOR?	HAYIR	EVET

	ZOR	KOLAY
YALAN AVCISININ ANLAYABİLMESİ İÇİN YALANLA İLGİLİ SORULAR		
28. YALANCI GİZLEDİĞİ ŞEYDEN UTANIYOR MU?	Tahmin edilmesi zor: utanç itirafa engel olma yönünde çalışırken, utanç duygusunun sızıntısı yalanı ele verebilir	
29. ŞÜPHELİ, MASUMSA VE YALAN SÖYLEMİYORSA YA DA BAŞKA BİR ŞEY HAKKINDA YALAN SÖYLERSE KORKU, SUÇLULUK YA DA ALDATMA HAZZI DUYGULARINI YİNE DE HİSSEDEBİLİR Mİ?	EVET: Duygusal belirtiler yorumlanamaz	HAYIR: Bu belirtiler, aldatma belirtisidir
YALAN AVCISI HAKKINDA SORULAR		
30. YALAN AVCISININ ZOR KANDIRILDIĞINA DAİR BİR ŞÖHRETİ VAR MI?	HAYIR: Özellikle yalancı, geçmişte yalan avcısını aldatmakta başarılı olduysa	EVET: Yakalanma korkusunu artırır, aynı zamanda aldatma hazzını da artırabilir
31. YALAN AVCISININ KUŞKUCU OLDUĞUNA DAİR BİR ŞÖHRETİ VAR MI?	Tahmin etmesi zor: böyle bir şöhret aldatma suçluluğunu azaltabileceği gibi, aynı zamanda yakalanma korkusunu da artırabilir	

ZOR **KOLAY**

YALAN AVCISININ ANLAYABİLMESİ İÇİN YALANLA İLGİLİ SORULAR

32. YALAN AVCISININ ADİL OLDUĞUNA DAİR BİR ŞÖHRETİ VAR MI?	HAYIR: Yalancının, yalan avcısını aldattığı için daha az suçluluk duyması olasıdır	EVET: Aldatma suçluluğunu artırır
33. YALAN AVCISI, İNSANLAR HAKKINDA DAİMA HÜSNÜZAN BESLEMEYE MEYİLLİ VE İNANMAYI REDDEDEREK PROBLEMLERİ HALLEDEN BİR İNSAN MI?	EVET: Muhtemelen aldatma belirtilerini görmezden gelir, yanıltıcı negatiflere açıktır	HAYIR
34. YALAN AVCISI, OLAĞANÜSTÜ BİR ŞEKİLDE İFADESEL DAVRANIŞLARI DOĞRU OLARAK DEĞERLENDİRME YETİSİNE SAHİP Mİ?	HAYIR	EVET
35. YALAN AVCISI, KENDİNİ YALANCININ ALEYHİNE DÜŞÜNMEYE YÖNLENDİREN ÖNYARGILARA SAHİP Mİ?	HAYIR	EVET: Yalan avcısı, aldatma belirtilerine karşı tetikte olsa bile yanıltıcı pozitiflere eğilimli olacaktır
36. YALAN AVCISI, YALANI YAKALAMADIĞINDA HERHANGİ BİR ÇIKAR ELDE DİYOR MU?	EVET: Yalan avcısı aldatma belirtilerini bilinçli ya da farkında olmadan göz ardı eder	HAYIR

ZOR **KOLAY**

YALAN AVCISININ ANLAYABİLMESİ İÇİN YALANLA İLGİLİ SORULAR

37. YALAN AVCISI, ALDATILIYOR OLMANIN BELİRSİZLİĞİNİ TOLERE ETMEKTEN ACİZ Mİ?	Tahmin etmesi güç: hem yanıltıcı pozitiflere hem de yanıltıcı negatiflere yol açabilir	
38. YALAN AVCISI, VAHŞİ DUYGU ATEŞİNİN ETKİSİ ALTINDA MI?	HAYIR	EVET: Yalancılar yakalanacaktır, ancak masumlar da yalan söylüyor olarak değerlendirilecektir (yanıltıcı pozitif hatası)

"Bir psikoloji profesörü olarak Ekman, araştırmalarını ve bilimsel verilerle karşılaştırdığı kendi bulgularını kitap haline getirerek daha geniş kitlelere seslenmeyi başarmıştır... Kesinlikle ilgiye değer."

Kirkus Reviews

İNSANLAR NASIL YALAN SÖYLER VE NASIL YAKALANIRLAR

Ekman, 20 Yıllık Araştırmalarının Sonucunu Sizlerle Paylaşıyor.

Paul Ekman'ın *Ne Düşündüğünü Biliyorum* adlı kitabı hem araştırmacıların hem de iletişim konusunda uzman olmayan kişilerin rahatlıkla kullanabileceği açık, doğru, itinalı ve profesyonelce hazırlanmış bir çalışmadır. Ekman insanların neden ve nasıl yalan söylediklerini, bazıları bu konuda başarılı olurken neden diğerlerinin olamadığını, kimileri yalanı sezmekte yeteneksizken, kimilerinin ne kadar yetenekli olduğunu, aldatmada hangi belirtilerin güvenilir olduğunu ve hangilerinin olmadığını açıklıyor. Elde ettiği verileri, bilimsel çalışmalar ile edebiyat, gündelik yaşam ve politikadan seçtiği açıklayıcı örneklerle resmediyor.

Ses tonu, beden dili ve yüz ifadeleri o kişinin yalan söylediğini işaret ederken, nasıl olur da yargıçlar, polisler ve hatta Gizli Servis ajanları gibi profesyoneller yalana kanabilirler. Ekman, aldatma belirtilerini zekice kullanma meselesini hak ettiği ciddiyetle ele alıyor.

Lie To Me adlı ünlü Amerikan dizisinin perde arkasında, yazarın bu çalışmasında yer verdiği bilimsel yöntemler kullanılmaktadır. Ekman, TIME dergisi tarafından 2009'un en etkin 100 insanından biri seçilmiştir.

ISBN: 978-605-4188-24-6

₺ 23.00